

**Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo**

Matija Šilc

Karierna pot slepih v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2019

**Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo**

Matija Šilc

Karierna pot slepih v Sloveniji

Magistrsko delo

Študijski program:

Magistrski študijski program druge stopnje Socialno delo z družino

Mentorica: red. prof. dr. Vesna Leskošek

Ljubljana, 2019

Zahvala

Svojo magistrsko delo sem pisal ob delu dve leti, zato se mentorici red. prof. dr. Vesni Leskošek zahvaljujem za strpnost, spodbude in strokovno pomoč. Predvsem ji bom večno hvaležen za hitro odzivnost, pripravljenost za pomoč in preložitve lastnega dela, saj mi je s tem omogočila, da v zame izjemno pomembnem obdobju uresničim naslednji korak na lastni karierni poti.

Magistrsko delo posvečam vsem slepim in slabovidnim. V velikem številu ste se odzvali, bili pripravljeni deliti lastne zgodbe in ste prav tako avtorji tega magistrskega dela. Ob vaših dragocenih pripovedih sem se veliko naučil in dopolnjeval znanje, da bom lahko na področju zaposlovanja in socialne vključenosti slepih in slabovidnih ravnal z večjo mero strokovnosti.

Obenem se vam čutim dolžnega opravičiti, saj nam je področje magistrskega dela skupno pomembno in bi se moral osebno zavezati, da oddam delo v ustreznem času. S ponosom pa lahko povem, da se je od ideje magistrskega dela že veliko naredilo na omenjenih področjih in hvaležen sem Centru IRIS, da se lahko na delovnem mestu posvečam ravno tej zgodbi, ki jo bom z najboljšimi nameni poimenoval kar "zgodba o uspehu". Skupaj nam bo uspelo!

»... cenite, kaj pomeni opraviti enodneвно delo. To je naša ena in edina možnost, da danes naredimo nekaj produktivnega, in to zagotovo ni na voljo nekomu zgolj zato, ker je visoki ponudnik. Dnevno delo je vaša priložnost, da naredite umetnost, ustvarite darilo, naredite nekaj, kar je pomembno. Ko bo vaše delo boljše in bo vaša umetnost postala pomembnejša, se bo konkurenca za vaše darove povečala in odkrili boste, da ste lahko izbirčni glede tega, komu jih dajete.«

- Seth Godin, Linchpin: Ali si nepogrešljiv?

Povzetek

V magistrskem delu "Karierna pot slepih" spoznavam različne karierne poti slepih in slabovidnih oseb in njihove edinstvene življenjske zgodbe. Opredelil sem jih v tri skupine glede na zaposlitveni status (nezaposleni, zaposleni, kreativno zaposleni), saj sem želel bolje razumeti, katere strategije soočanja z ovirami so se izkazale za učinkovite in katere manj. Prav tako sem želel izvedeti, kateri varovalni dejavniki so zares pomembni pri zaposlitvi in kateri manj. Na podlagi ugotovitev sem izluščil smernice za nadaljnje delo, da bomo lahko tako strokovni delavci kot osebe z vidno okvaro združili teoretično znanje s praktičnimi izkušnjami in tako zagotavljali ustrežnejše 'okolje' za spreminjanje javne podobe slepih in slabovidnih. To se bo odražalo pri iskanju zaposlitve in pri socialni vključenosti. Obenem bo v ospredje prišlo tudi posameznikovo zavedanje lastne akcije za spremembo.

Teoretični del je sestavljen iz petih poglavij. To so "slepi na trgu dela", "slepota kot ovira", "karierna pot slepih", "zgodnja obravnava" in "socialna vključenost". Izbrana poglavja sem izpostavil, saj se mi zdijo ključna pri zastavljenemu cilju, ki je pravzaprav zaposlitev na ustreznem delovnem mestu, ki obenem bogati delojemalčevo socialno vključenost in razbija družbene stereotipe.

Glavne ugotovitve magistrskega dela so, da so se slepi in slabovidni morali izdatno potruditi in vztrajati, da so prišli do prve zaposlitve, če se niso zaposlili preko poznanstev ali po spletu okoliščin. Še več truda, znanja in pozitivnega "kljubovanja" družbenim predstavam o njih samih so morali prikazati, če so se želeli zaposliti v skladu s svojimi željami. Izobraževanje, raziskovanje in druženje z videčimi zunaj časa šolskih obveznosti so se pokazali kot pomembni dejavniki za razvoj kompetenc posameznika, ki so se kasneje uspešno prenesle tudi na delovno področje. Na drugi strani pa se podporni starši niso izkazali kot "nujen" recept za karierno uspešnost, kar se mi zdi zanimiv podatek. Sklepam lahko, da se razlog skriva v 'preveliki' podpori staršev, ki je uporabniku na nek način tudi "vzela" možnost za 'izziv' ali izkušnjo, kjer mora sam premostiti oviro in tako razvijati veščine za življenje.

V magistrskem delu se v izjavah intervjuvanih oseb skriva veliko dobrih strategij, kako lahko na družbeni ravni pristopimo k izboljšanju predstav o slepih in slabovidnih. To se bo konec koncev pozitivno odražalo za vse družbene skupine s posebnimi potrebami ali brez.

Ključne besede: karierna pot slepih, socialna vključenost, zaposlitev, predsodki, motiviranost, prilagojenost delovnega okolja

Career path of the blind in Slovenia

Abstract

In the master's thesis "Career path of the blind", I become acquainted with different career paths of the blind and partially sighted persons and their unique life stories. I defined them in three groups with regards to their employment status (unemployed, employed, and creatively employed), as I wished to understand better which strategies of facing the obstacles proved to be efficient and which less efficient. I also wished to find out which protective factors are really important in employment and which are less important. On the basis of the ascertainments, I extracted the directives for the further work in order for the professional workers and the persons with visual impairment to be able to unite the theoretical knowledge with practical experiences and thus, ensure a more appropriate environment for changing the public image of the blind and partially sighted. This will reflect in searching the employment and in social inclusion. At the same time, the individual's awareness of his own action for change will come to the forefront.

The theoretical part is composed of five chapters. These are "blind on the labor market", "blindness as an obstacle", "career path of the blind", "early treatment", and "social inclusion". I pointed out the selected chapters because I find them essential within the set goal which is actually employment on the suitable working position which, at the same time, enriches employer's social inclusion and breaks social stereotypes.

The main ascertainments of the master's thesis are that the blind and partially sighted had to make substantial efforts and persist in order to reach the first employment if they were not employed through the acquaintances or under a set of circumstances. Even more effort, knowledge, and positive "defiance" against the social perception about them alone had to be presented if they wanted to be employed in accordance with their desires. Education, research, and socializing with the sighted outside of the time of school obligations showed as important factors for the development of competencies of an individual which were later successfully transferred to the working field also. On the other hand, supportive parents did not prove to be a "necessary" recipe for the successfulness in the career, which I find interesting. I can conclude that the reason lies in "too extensive" support of the parents which, in a way, deprived an individual of the opportunity for a "challenge" or an experience where he alone would have to overcome an obstacle and thus, develop the skills for life.

In the master's thesis, there are a lot of fine strategies in the statements of the interviewees how to approach the improvement of the perceptions on blind and partially sighted on the social level. Eventually, this will reflect positively for all the social groups with special needs or without them.

Keywords: career path of the blind, social integration, employment, prejudices, motivation, adaptation of the working environment

Predgovor

Delo s slepimi je področje, na katerem delujem zadnja štiri leta. Zaposlen sem kot varuh v Centru IRIS, bivšem Zavodu za slepo in slabovidno mladino (ZSSM). Prav tako sem bil v njem prostovoljec in praktikant. Med drugim sem vodil skupino fantov, spoznaval delo vseh oddelkov ter sodeloval pri različnih dejavnostih in poletnih/zimskih šolah. Z vsako izkušnjo sem osebe z okvaro vida vedno bolj sprejemal kot svoje prijatelje. Obenem so se mi odpirala vprašanja, kaj jih v prihodnosti čaka. Zadnji dve leti sem koordinator projekta Spodbujanje socialne vključenosti mladih s posebnimi potrebami nazaj v lokalno okolje. Z novo vlogo sem dejavneje prevzel nalogo in dolžnost, da prispevam k spremembam za omogočanje večje zaposljivosti naših učencev in socialne vključenosti. Kot koordinator projekta izvajam modula srečanja za mlade, kjer imajo možnost razvijati specifična znanja in veščine, ki jih v šolskem ali domačem okolju ne dobijo dovolj. Obenem jim omogočamo izkušnje prehoda na trg dela ali v samostojno življenje po zaključku šolanja.

Diplomsko delo sem posvetil vprašanju samopodobe slepih. V magistrski nalogi se želim usmeriti na področje ciljev. Jih po koncu izobraževanja čaka služba? Kako se zaposliti? Ali so pripravljeni na neodvisno življenje zunaj centra? Kaj je treba narediti, da bodo lahko samostojni? Pri pisanju magistrske naloge sem osebno motiviran raziskati posamezne zgodbe oseb s slepoto, da bomo skupaj lažje prispevali k pozitivnim spremembam socialne vključenosti na ravneh posameznika, družbe in okolja.

Za temo sem izbral karierno pot slepih, saj predpostavljam, da je zanje bistvena zgodnja obravnava, da se lahko postopno razvijejo v kompetentno osebo, se vključijo v družbo in okolje ter konkurirajo na trgu dela. Menim, da cilj vključenosti osebe ne sme izhajati izključno iz dobrega namena (čeprav je vedno dobrodošel), ampak zaradi vrednosti njenega lastnega prispevka. Oseba mora imeti zmožnost ravnati iz perspektive moči, da lahko sprejema odločitve, ki so dobre zanje in za okolje.

Vsebinsko kazalo

1	TEORETIČNI UVOD	1
1.1	Slepi na trgu dela nekoč in danes.....	2
1.2	Položaj ljudi s slepoto v izobraževanju.....	5
1.2.1	Prilagoditve v izobraževanju	6
1.2.2	Komunikacijske prepreke in omejitve.....	7
1.2.3	Stereotipi.....	9
1.3	Uporaba informacijske tehnologije za razvoj odpornosti	9
1.4	Karierna pot slepih.....	11
1.4.1	Vloga poklicne rehabilitacije pri zaposljivosti slepih.....	11
1.4.2	Pomen sposobnosti samoodločanja	13
1.4.3	Vključenost slepih v izobraževanje in usposabljanje	14
1.4.4	Potrebne spremembe v izobraževanju za lažje vključevanje na trg dela.....	16
1.5	Socialna vključenost	17
2	OPREDELITEV PROBLEMA	20
3	METODOLOGIJA.....	21
3.1	Vrsta raziskave.....	21
3.2	Merski inštrument	21
3.3	Populacija in vzorčenje	21
3.4	Zbiranje podatkov	22
3.5	Obdelava in analiza podatkov	22
4	REZULTATI.....	24
4.1	Splošni podatki	25
4.2	Zaposlitev.....	26
4.2.1	Dolžina iskanja zaposlitve	26
4.2.2	Ovire pri zaposlovanju.....	27
4.2.2.1	Dojemanje lastnih kompetenc za zaposlitev	28
4.2.2.2	Delovne izkušnje.....	29
4.2.2.3	Enakovredna obravnava videčim pri zaposlovanju	30
4.2.2.4	Potrebne spremembe za boljšo zaposljivost	31
4.3	Samostojnost.....	31
4.3.1	Pridobljena znanja in veščine	31
4.3.2	Grajenje karierne poti	32
4.3.3	Zaščitniška vloga staršev	33
4.3.4	Pomoč staršev pri premagovanju težav	33
4.3.5	Spodbujanje samostojnosti	34
4.4	Socialna vključenost	35
4.4.1	Prilagoditve v času šolanja	35
4.4.2	Družbena aktivnost.....	36
4.4.3	Dodatni predlogi.....	36
5	RAZPRAVA	38
5.1	Način iskanja zaposlitve	38
5.2	Izbira slepoti prilagojenega poklica.....	39
5.3	Soočanje z dejavniki tveganja na prehodih.....	40
5.4	Odraščanje in razvoj kompetenc za zaposlitev	41
6	SKLEPI	43
7	PREDLOGI.....	45
8	VIRI IN LITERATURA	47
9	PRILOGE.....	52

Pril A: Kodiranje pojmov	52
Priloga B: Intervju št. 1	134
Priloga B: Intervju št. 2	137
Priloga C: Intervju št. 3	139
Priloga Č: Intervju št. 4	142
Priloga D: Intervju št. 5	145
Priloga E: Intervju št. 1 – Zaposleni.....	147
Priloga F: Intervju št. 2.....	150
Priloga G: Intervju št. 3	152
Priloga H: Intervju št. 4	154
Priloga I: Intervju št. 5.....	157
Priloga J: Transkript - posnetek 24.....	158
Priloga K: Transkript - posnetek 26	167
Priloga L: Transkript – 30	173
Priloga M: Transkript 1 - Matija Šilc	184

Kazalo tabel

Tabela 1: Postopek kodiranja	23
Tabela 2: Razlike med skupinami po področjih	24

1 Teoretični uvod

V diplomskem delu me je zanimalo, kaj razlike v samopodobi slepih pomenijo za njihovo osebnostno rast, življenje po zaključenem izobraževanju in zmožnost prevzemanja skrbi zase. Ali se zavedajo vseh razsežnosti vsakdanjega življenja in obveznosti, ki jih skrb zase prinese, še posebej ker jim med izobraževanjem v zavodu pomagajo strokovni delavci in delavke? Na sicer majhnem vzorcu, ki ni reprezentativen, sem ugotovil, da spremembe sicer so, vendar ne izrazite v primerjavi z videčimi in samopodoba ne igra vodilne vloge pri samostojnem življenju. Ker je ugotovitev tudi izziv za nadaljnje raziskovanje, sem se odločil raziskovanje samostojnega življenja slepih nadaljevati v magistrskem delu, kjer sem osrednji problem postavil v odnos do zaposlenosti. Zaposlitev zagotavlja socialno varnost, saj prinaša nove socialne in ekonomske transferje, ki so redni in predstavljajo močan temelj za samooskrbno življenje (McDonnall, 2010).

V povezavi z zaposlenostjo mladine in postsrednješolskim statusom oseb z okvaro vida na prehodu v samostojno življenje obstaja omejeno število virov in raziskav (McDonnall, 2010, str. 298). Zadnja raziskava kaže, da je 67 % mladih z okvaro vida in vključenih v visokošolsko izobraževanje imelo med študijem na 1. in 2. stopnji vsaj eno zaposlitev. Še večji delež zaposlenih, 77 %, pa je bil v skupini brez sekundarnih motenj. Čeprav jih je večina delala, je bila njihova zaposlitev kratkotrajna, največkrat za pol leta ali manj. V srednji šoli jih je prav tako polovica potrdila, da je imela zaposlitev, vendar so delali manj kot pet ur tedensko. Manj kot 20 % študentk in študentov, ki so delali, jih je imelo manjšo plačo od minimalne, medtem ko je večina imela višjo plačo. Občasna dela so največkrat opravljali kot varuške ali na blagajni, sledita delo v prehranskih storitvah in urejanje vrtov. Približno polovica zaposlenih (46 %) z okvaro vida se je na delovno mesto pripeljala s pomočjo staršev/družinskih članov, malo manj kot tretjina pa je prišla peš ali s kolesom (McDonnall, 2010).

Mladi z okvaro vida so bili manj pogosto izbrani za delo kot videči vrstniki. Po srednji šoli se jih je lahko redno zaposlilo le 32 %. Mladi s sekundarnimi motnjami pa dobijo zaposlitev le v 2,8 % (McDonnall, 2010, str. 301). Sekundarne motnje so posledica drugih motenj, npr. govorna motnja, ki je posledica motnje avtističnega spektra (ZRSS, 2014). V smislu izobraževalnega statusa so se mladi z okvaro vida pogosteje odločali za visokošolsko izobraževanje, takih je 70 %.

Sklepamo torej lahko, da večina dobi določeno obliko zaposlitve med srednje- in visokošolskim izobraževanjem, a le malo jih ima redno zaposlitev. V času intervjuja v omenjeni raziskavi (McDonnall, 2010) jih je delalo le malo (10,9 % do 23,3 %, odvisno od stopnje izobrazbe in vrste oviranosti/motenj). Glede na stopnjo pa še ti le za nekaj ur dnevno. Čeprav se jih večina odloči za visokošolsko izobraževanje, obstaja največji razkorak v stopnji zaposlenosti med videčimi in tistimi z okvaro vida, če se namesto za izobraževanje odločijo za iskanje poklica takoj po zaključku srednje šole. V primerjavi z videčimi je v času intervjujev skupina z okvaro vida imela še enkrat manj zaposlitev (McDonnall, 2010, str. 301).

Podoben je delež oseb, ki se odločijo za visokošolsko izobraževanje, in pri tem ni večjih razlik v primerjavi z videčimi (McDonnall, 2010, str. 302). Pozitivno iz te raziskave je, da večina vseeno dobi neke delovne izkušnje, vendar je vprašljiva vrsta zaposlenosti, saj ne moremo trditi, da jim bodo te izkušnje pri njihovi specializaciji koristile. Prav tako je pozitivno, da se jih veliko odloči za študij, v primerjavi z videčimi celo več (McDonnall, 2010, str. 301).

Trenutna evropska kohezijska politika je naklonjena približevanju oseb s posebnimi potrebami trgu dela. Tako sta v letih 2017 in 2018 nastala dva zakona, in sicer Zakon o osebni asistenci (2017) in Zakon o socialnem vključevanju invalidov (2018), ki predstavljata pomemben temelj za večjo zaposljivost in vključenost oseb s posebnimi potrebami. Ker sta začela veljati šele leta 2019, se njun učinek na urejanje statusa ljudi še ni pokazal. Zakon o socialnem vključevanju invalidov bo uporabnikom med drugim omogočal prehod iz zaposlenosti nazaj v status invalida, če bo zaposlitev prekinjena predčasno. To uporabnikom omogoča manjše tveganje, če niso prepričani, ali so sposobni neko delo opravljati, saj jim pravice ne bodo vzete. Spodbuja jih k dejavnemu prizadevanju in vključitvi v družbo. Zakon o osebni asistenci pa jim omogoča asistenco v omejenem obsegu v zasebnem življenju ali na delovnem mestu za lažje premagovanje vsakdanjih ovir (neprilagojenost delovnega okolja, potreba po večji prilagodljivosti itd.).

1.1 Slepi na trgu dela nekoč in danes

V poznem 19. stoletju se je začelo resneje pisati o zaposlovanju slepih. Eden izmed vidnejših avtorjev je bil sir Francis Campbell (Bauman in Yoder, 1965). V tistem času so bili slepi najpogosteje zaposleni v varovanih delavnicah, kjer so izdelovali metle, stole, tkali in podobno. Čeprav se ne sliši pomembno, so ta dela zahtevala visoko raven znanja (Bauman in Yoder,

1965). V obdobju pred prvo svetovno vojno ni bilo organiziranega sistema zaposlovanja slepih in slabovidnih (Bauman in Yoder, 1965). Z izbruhom vojne in posledično izgube delovne sile so začeli slepi dobivati prve zaposlitve, kot so sestava strojev, inšpekcija in delo za stroji. Med obema svetovnima vojnima ni bilo veliko potreb po delovni sili slepih. A peščici pionirjev novodobnih konceptov, ki so z uvrščanjem slepih na trg dela videčih naredili dovolj velik vtis, je postopoma uspelo uveljaviti storitve za slepe v programih za poklicno rehabilitacijo (Bauman in Yoder, 1965). Eden izmed njih je bil Joseph Clunk, ki je razvijal metode vključevanja slepih ne le v industrijo, ampak tudi v kmetijstvo. Menil je, da lahko slepi delajo enako dobro kot videči, zato nanje ne bi smeli gledati kot na breme ali »uboge« osebe s posebnimi potrebami.

Med drugo svetovno vojno je ameriška industrija ponovno odprla vrata slepim in drugim ljudem s posebnimi potrebami ter jih vključila v dela, ki so jih bili sposobni opravljati (Bauman, 1965, str. 11). Število zaposlenih slepih se je sunkovito dvignilo, vendar se pri tem zaposlovalci zaradi splošnega pomanjkanja delovne sile niso ozirali na sposobnosti in znanja posameznikov. Po koncu vojne so se v zaposlitev ponovno vključili bivši vojaki in slepi so izgubljali službe. Za delo bi morali imeti tudi znanja in spretnosti, da bi lahko konkurirali videčim (Bauman, 1965 in Yoder, 1965). Predvsem sta bili potrebni prilagodljivost in prožnost za hitro prilagoditev novim pogojem ali novemu delu. Hitre spremembe na trgu dela so povzročale težave, ki jih takratni strokovnjaki pri zagotavljanju storitev za slepe niso upoštevali (Bauman, in Yoder, 1965). Te izkušnje so privedle do učenja v specializiranih delavnicah, kjer sicer slepi niso pridobili formalne izobrazbe, a so imeli več kompetenc in bili tako tržno zanimivejši. Ugotovili so tudi, da visoka izobrazba ne poveča zaposljivosti slepih. Danes je značilen predvsem porast storitvenega sektorja, posledica pa je vse večja prilagoditev delovnih mest, kar prinaša tako pozitivne kot negativne posledice (Smolej, 2009, str. 199). Prehajamo iz zaposlitev za polni delovni čas in nedoločen čas na zaposlitve, ki so lahko tudi manj formalne, niso nujno vezane na polno zaposlitev in so lahko za določen čas. S tem se povečujejo raznovrstnost, oblika, zaposlitveni pogoji in delovne izkušnje. Zaposlovanje za krajši delovni čas omogoča delodajalcem lažje prilagajanje tržnim razmeram, lažje odpuščajo in delavci imajo nekatere pravice omejene (Smolej, 2009, str. 199).

Če je prožnost zaposlitve izbira delavke ali delavca, je vsekakor pozitivna stvar, vendar se vse prevečkrat zgodi, da si ljudje želijo stalno zaposlitev, ki pa je danes redkejša, zato so potisnjeni v neredne zaposlitve z malo socialne varnosti. Tako se socialna negotovost povečuje, delavci imajo zmanjšane pravice in v tem pogledu gibljivost med različnimi zaposlitvami ni prednost

(Leskošek, 2005). Z vidika delavcev se ta vrsta zaposlovanja imenuje prekarizacija zaposlovanja (Močnik, 2004). Zaradi svojih razsežnosti se ne odraža le na delovnih mestih, ampak tudi na drugih življenjskih področjih. Prekarnim zaposlitvam so še posebej izpostavljene ranljivejše skupine ljudi, ki imajo že tako zmanjšane socialne in ekonomske vire. Čeprav država spodbuja prilagoditev zaposlovanja, se v realnosti kaže, da prožne oblike zaposlovanja zares ugajajo le elitni manjšini ljudi, ki se vsakodnevno srečujejo z obilo možnosti (Močnik, 2004).

Evropska komisija (2011) ugotavlja, da se podpora pri zaposlovanju oseb s posebnimi potrebami v Sloveniji omenja, vendar jo v praksi manjka. V letu 2008 je Evropska komisija zabeležila 170.000 ljudi, ki so bili v Sloveniji registrirani kot invalidni in so torej imeli eno od priznanih oviranosti. Od tega jih je bilo slabih 34.000 zaposlenih. 6400 oseb je zaposlenih v posebnih in prilagojenih organizacijah, 200 oseb je našlo delo v zaposlitvenih centrih, preostali pa so si poiskali delovno mesto na prostem trgu. Možnosti so zelo omejene, še posebej za osebe s težjimi kognitivnimi in duševnimi težavami. Na splošno pa je za osebe, ki so v institucijah preživele daljše obdobje, značilno, da so najbolj odrezane od okolja in posledično najtežje zaposljiva skupina (Evropska komisija, 2011).

Leta 2004 so na podlagi Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI, 2004) začeli invalide vključevati v poklicne delavnice in podjetja, da bi jih usposobili za delo. Do leta 2006 je bilo v 21 programih vključenih 263 oseb, od tega približno polovica z določeno oviranostjo, vendar je bila na koncu zaposlitvena uspešnost nizka (Fatur in Vidmar, 2007). Po mnenju omenjenih avtorjev manjka predvsem več podpore države osebam z oviranostjo pri zagotavljanju in ohranjanju zaposlitve, obenem pa priprava na zaposlitev s tranzicijskim modelom, ki bi vključeval učenje za delo (angl. *job coaching*) (Fatur in Vidmar, 2007). Število zaposlenih v organizacijah, prilagojenih za delo oseb z oviranostjo, se je podvojilo od leta 2006 do 2008, ko jih je bilo dobrih tri tisoč. ZZRZI (2004) prav tako vključuje praktično asistenco za osebe, ki so zaposlene ali želijo začeti na novem delovnem mestu. Država naj bi tudi krila stroške za nakup prilagojenih pripomočkov, prilagoditev na delovnem mestu in potne stroške, vendar je leta 2009 Ustavno sodišče izdalo odločbo in v njej zapisalo, da je bilo le malo tovrstnih praks zares upoštevanih.

ZZRZI (2004) je prav tako vseboval določilo, da so podjetja, ki imajo zaposlenih več kot 20 oseb, dolžna zaposliti tudi osebe z oviranostjo (angl. *supported employment* – zaposlitev v neprilagojenem podjetju). Delež teh zaposlitev naj bi se gibal med 2 in 6 % in je odvisen od

vrste poslovanja. Podjetjem bi na drugi strani pomagali s strokovno podporo in sofinanciranjem plač za osebe s posebnimi potrebami. Kljub temu pa je bil ZZRZI bolj namenjen prilagojenim organizacijam kot podpori na delovnem mestu, za katerega so konkurirali videči.

Leta 2014 je Slovenija sprejela Akcijski program za invalide 2014–2021 (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti - MDDSZ, 2014). Na spletni strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ) njegov namen opredelijo takole: "Namen Akcijskega programa za invalide je spodbujati, varovati in zagotavljati polnopravno in enakovredno uživanje človekovih pravic invalidov in spodbujati spoštovanje njihovega dostojanstva. Program obsega trinajst temeljnih ciljev s skupaj 91 ukrepi, ki celovito urejajo vsa področja življenja invalidov, in se nanašajo na razdobje 2014–2021" (MDDSZ, b. d.).

V današnjem času je še vedno velik razkorak med deležem zaposlenosti oseb brez oviranosti in z njo (Fatur in Vidmar 2007). Zakon o socialnem varstvu (2017) je še do nedavnega določal, da ima odrasla oseba s statusom invalida pravice do socialnih ugodnosti, vendar mora biti kategorizirana kot nekdo, ki ni sposoben samostojnega življenja ali biti zaposlen ne glede na njegove zmožnosti. Če oseba s statusom invalida želi delati, mora ta status najprej zavreči in pri tem izgubi pravice do socialnih ugodnosti. Zaradi majhnega deleža ljudi, ki so se odločili za zaposlenost na delovnem mestu, ki ni bilo v osnovi prilagojeno, nimamo ugotovitev o prednostih in slabostih te možnosti (Fatur in Vidmar 2007).

1.2 Položaj ljudi s slepoto v izobraževanju

Oseba je diagnosticirana kot slepa, če ima do 5 % preostanka vida. Slepa pa je tudi oseba, ki ima zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke 5 % ali manj (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 44). Izguba vida povzroči zmanjšan dotok informacij, ki pridejo do skorje velikih možganov (Kermauner, 2009, str. 19). Slepota oz. slabovidnost je senzorna motnja, ki se glede na stopnjo vidne funkcije odraža tudi kot komunikacijska in gibalna oviranost (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 44). Pomanjkanje vidnih impulzov iz očesne mrežnice v korteks povzroča spremembo funkcionalnosti možganske skorje. To se kaže kot drastično zmanjšanje ali popoln izostanek alfa ritma, ki se nahaja v zatilnem režnju, pride pa tudi do celovite reorganizacije nevrodinamike korteksa (Zemcova, 1975). Pascual (1997) je v svoji študiji ugotovil, da se je vizualni korteks sposoben reorganizirati in preusmeriti iz vizualnih zaznav na druge čutilne zaznave, kot sta slušna in tipna. Komunikacijske in gibalne

ovire, ki nastanejo zaradi slepote, so npr. težave in omejitve pri zaznavnih procesih, slabe prostorske predstave, s tem je povezano tudi zaznavanje razdalje in smeri, trpi orientacija v prostoru. Spremljanje dinamičnih procesov je omejeno, veliko izravnavajo s sluhom in tipom. Pri slabovidnih opazovanje traja dlje v primerjavi z videčimi (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 46).

Marino Kačič (2007) govori o družbeno pričakovanem vedenju slepih. Družbeni konstrukt slepote je veliko večji od zmožnosti očesnega zaznavanja. Funkcionalna definicija slepote pravi, da je oseba slepa toliko, kolikor zmore razviti alternativne metode, ki bi bile dosežene, če bi oseba videla. Za ustrezen razvoj alternativnih metod je pomembno tudi okolje, v katerega se oseba vključuje. Socialna integracija je ključni dejavnik, ki omogoča razvoj optimalne vključenosti otrok s posebnimi potrebami (Walker in Webb, 1988).

1.2.1 Prilagoditve v izobraževanju

Ko se odločamo za vrsto šolanja otroka, s tem že načrtujemo njegov možni socialni in kognitivni razvoj ter vrsto izkušenj, ki bodo kasneje postali pomembni dejavniki pri iskanju zaposlitve. Ker je segregacijski sistem (izključevanje) kontradiktoren našim prizadevanjem za vključevanje slepe populacije v družbo, kjer živijo samooskrbno življenje, se bomo osredotočili na druga dva izobraževalna sistema vključujočega izobraževanja, to sta integracijski in inkluzivni (Lebarič, 2006a, str. 18). Pri integracijskem sistemu je pomembna usmerjenost na učenca. Učenca ocenjujejo strokovnjaki, npr. specialni pedagogi. Večji poudarek je na diagnosticiranju težav in napovedovanju uspešnosti oziroma neuspešnosti. Načrt in delo sta za učenca individualizirana, pri tem je umeščen v določen program. Pomembno vlogo imajo le učitelji/pedagogi, učenec pa je porinjen nekam v ozadje, prav tako razred kot skupina nima vpliva na posameznikov položaj (Lebarič, 2006a, str. 18). Za inkluzivni model je značilna usmerjenost na razred, skupino. Metode poučevanja in učenja se preverjajo, uporabljajo in razvijajo se tudi nove strategije za učitelje. Razred skupaj rešuje težave, poskuša se prilagajati in nuditi pomoč drug drugemu (Lebarič, 2006a, str. 18).

Pred pol stoletja je veljalo prepričanje, da slepota lahko vpliva na poznejši začetek šolanja, saj je lahko otrok še povsem nezrel in nepripravljen na vključitev med druge osnovnošolce (Bauman, 1962, str. 16). Kljub starim ugotovitvam lahko podobno v določeni meri trdimo tudi danes. Razlog je v preveliki zaščitniški drži ali premajhni disciplini staršev do otroka pri

omogočanju raziskovanja in učenja na napakah (Bauman, 1965, str. 14). Drugi razlog je lahko, da šola ne ve, kako bi prilagodila pouk slepemu učencu in staršem svetuje, naj otrok ostane doma, dokler ne bo zakonsko nujno, da začne šolanje. Obstaja pa tudi možnost, da šole staršem svetujejo, naj se otrok šola v zavodu, ki ni nujno blizu doma, in starši se ne strinjajo, da bi bil njihov otrok čez teden stran od doma. Težava je lahko tudi prekomerna obremenitev otroka kot kompenzacija izgube vida (Bauman, 1962, str. 17). To je lahko za otroka stresno, prav tako se ne more naučiti več, kot je zmožen.

Med šolanjem nekateri slepi razvijejo spretnosti pomnjenja, ki nadomešča vidno izkušnjo. Lahko so učitelji tudi pretirano popustljivi in otroku pomagajo z dobroto narediti razred, čeprav primerljiv videči učenec ob enakem znanju ne bi naredil letnika. Po končanem izobraževanju tak lažen občutek varnosti povzroči vrsto težav, ker slepi mladi ugotovijo, da nimajo potrebnih znanj in spretnosti za strokovno delo. Avtor poudarja pomembnost, da strokovni delavci sodelujejo z družino. Otroku je treba omogočiti, da razvija svoje dobre potenciale. Čim manj moramo vztrajati in zahtevati uspešnost na področjih, kjer je veliko težje uspešen (Bauman, 1962, str. 17). Treba ga je tudi pripravljati na trenutek, ko bo zaključil izobraževanje in bo moral preiti na trg dela z vsemi zahtevanimi sposobnostmi, ki jih družba in okolje pričakujeta. Svetovalci radi svetujejo nadaljnje šolanje, medtem ko druga znanja (samooskrbnost, orientacija) ostanejo manj pomembna.

1.2.2 Komunikacijske prepreke in omejitve

Sodoben in hiter tempo življenja zahteva visoko storilnost in pomanjkanje empatije do drugačnih. Osebam z motnjo vida, še posebej otrokom, to jemlje dodatno energijo, da se lahko vsaj približno enakopravno vključijo v družbo videčih (Kermauner, 2009, str. 20). Komunikacijskim preprekam in omejitvam pri zaznavanju zaradi vidne motnje se pridružijo še podobno ukoreninjeni interakcijski konflikti (Strittmatter in Maršič, 2003). Otroci z motnjami vida se posledično v interakciji velikokrat odzovejo z negotovostjo, umikom ali iskanjem pozornosti. Recipročno dobijo ti otroci občutek nesprejetosti, manjvrednosti, nižjo samopodobo in destruktiven osnutek lastnega življenja (Strittmatter in Maršič, 2003).

Menim, da je pomembno zavedanje, da je treba otrokom in mladostnikom z motnjami vida dlje nuditi proces izobraževanja, saj jih je treba naučiti ravnanj, na katera se družba lažje odzove s sprejemanjem.

Razlike v zmožnosti predstav o svetu med osebami s popolno slepoto in kasneje oslepelo osebo so precejšnje (Kermauner, 2009, str. 21). Kasneje oslepele osebe imajo še ohranjene vidne zaznave in lažje prihajajo do pravih predstav o svetu in odnosih v njem. Če se slepota pojavi pred 3.–5. letom, vidnih zaznav ni. Osebnostno poznam izkušnje osnovnošolca s slepoto, ki pravi, da naslednji dan včasih ne ve, ali je sanjal ali se je nek dogodek zares zgodil, ker ni prisotnih vidnih zaznav. Osebe, ki so kasneje oslepele, imajo nekatere prednosti, vendar imajo večinoma tudi večje duševne težave zaradi izgube vida (Rosel, Caballer, Jara in Oliver, 2005). Otroci, slepi od rojstva, spoznavajo predmete taktilno in slušno, torej razvijajo analitično-sintetične spoznavne procese (Rosel, Caballer, Jara in Oliver, 2005). Zanašanje izključno na te zaznave lahko upočasni kognitivni razvoj in razvoj nekaterih drugih funkcij v primerjavi z videčimi vrstniki (Stančić, 1991).

Govorna struktura otroka s slepoto se razvija normalno, kljub temu pa ima njegov govor svoje posebnosti (Wills, 1979). Sem spada premajhna konkretizacija besednjaka. Zaradi posrednih izkušenj z nedostopnimi pojavi pride do protislovja, ko ima lahko nekdo bogat besedni zaklad, po drugi strani pa premalo predstav. Slepi otroci prav tako ne uporabljajo pravilno abstraktnih besed, npr. barve, predlogi, perspektiva itd. Težko je razumeti stvari, s katerimi nimamo neposrednega izkustva (Wills, 1979). Kljub tej posebnosti jim je pomembno pomagati osmisliti njihove besede. Fermin Rosel, Caballer Miedes, Jara Jimenez in Oliver (2005) govorijo o napolnitvi semantične vsebine s perceptivnimi izkušnjami in besednimi razlagami. Tip je najpomembnejši način za slepo osebo, da vzpostavi stik z realnim svetom. Tudi sluh je pomemben, vendar prostorske značilnosti tega čuta izhajajo iz asociacij, povezanih s tipnimi zaznavami (Kermauner, 2009, str. 23). S tipno-kinestetičnimi čuti slepi zaznava prostor in z njihovo pomočjo prihaja do predstav o svetu (Brvar, 2000). Kjer ne more občutiti tipno, se oseba s slepoto zanaša na sluh. Zato pravimo, da taka oseba na blizu gleda s prsti, na daleč pa z ušesi (Brvar, 2000).

Zanimiv se mi zdi podatek raziskave, da so bili slepi uspešnejši v določanju tople oziroma hladne barve (kar 85 %). Vsaka barva naj bi imela svojo površinsko toploto, slepi pa so bolj vešč pri uporabi tipa (Ferfolja in Zečkanović, 2008). Videči vrstniki so bili pri tem veliko manj uspešni (Kermauner, 2009, str. 24).

1.2.3 Stereotipi

Slepe ljudi so skozi preteklost nenehno spremljali stereotipi. V antični Grčiji so veljali za manjvredne, po drugi strani pa nadnaravne. Bili so javni prenašalci spomina (Zaviršek, 2000). Čez čas se je njihova družbena vloga spreminjala, vendar so bili ne glede na njihove oznake skoraj vedno poseben del družbe in ne zares v družbi (Kermauner, 2009, str. 40). Še danes je veliko napačnih predstav o slepoti, prav tako o slabovidnosti. Okolje slepega človeka v veliki meri vpliva na njegovo izobrazbo, socializacijo, zaposlitev in življenje nasploh (Altman, 1981). Največkrat osebe z izgubo vida pravijo, da težava ni toliko v tem, da ne vidijo več, ampak da naletijo na nerazumevanje in nesprejemanje okolja. Slepí torej težavo vidijo v manj možnostih oziroma priložnostih. Ker so stereotipna prepričanja globoko zakoreninjena v naši družbi, je pomembno zavedanje, da njihova odprava ni možno samo preko posredovanja znanja, ampak tudi omogočanja izkušenj videčih s slepimi (Kermauner, 2009, str. 42).

Treba je omeniti tudi pomilovanje in precenjevanje slepih. Različni avtorji govorijo o tem, da se ljudje ob srečanju s slepo osebo odzovejo drugače kot ob stiku z videčimi. Doživljajo občutke pomilovanja ali precenjevanja. Raziskava iz ZDA (Lighthouse, 1995, kot navedeno v Kermauner, 2009, str. 43) je pokazala, da se je starejšim ameriškim anketirancem od vseh invalidnosti najtežja zdela slepota (84 %). Čustva, ki jih navajajo ob srečanju s slepo osebo, so občudovanje (26 %), strah (23 %), zadrega in neugoden občutek.

1.3 Uporaba informacijske tehnologije za razvoj odpornosti

Otroci in mladostniki z okvaro vida odraščajo v težjih razmerah, tako čustveno kot kognitivno (Gresnigt, H., A., 2000, str. 242). Večinoma ne vedo, kdo je v prostoru, če tam nista tudi mama ali oče. Vzpostaviti morajo pristen stik z ljudmi, za katere ne vedo, kako so videti in kaj počnejo. Raziskujejo svet, ki se jim velikokrat zdi nerazumljiv in težaven. Razviti morajo lastnost, ki ji danes pravimo odpornost (angl. *resilience*). Izhaja iz fizike in pomeni, da imajo nekateri predmeti lastnost, da se dobro odzovejo/uprejo udarcem/padcem. Za ljudi odpornost pomeni, da se po stresnih situacijah ponovno vzpostavimo in gremo naprej proti rešitvi. Odpornost je moč okrevanja (Gresnigt, H., A., 2000, str. 242). Nekateri otroci imajo več odpornosti, so bolj pripravljeni raziskovati okolico kljub morebitnim bolečim srečanjem, ko se udarijo ob predmet ali padejo. Drugi otroci pa se težje sprijaznijo s frustracijami (Gresnigt, H., A., 2000, str. 242).

Ne glede na prirojene razlike lahko starševska vloga v veliki meri pomaga otroku razviti odpornost z omogočanjem prave mere raziskovanja in zaščite, ko je zares potrebna.

Odpornost ni statična in se lahko skozi otrokova obdobja odraščanja spreminja, prav tako se spreminja glede na okolico. Zato jo je treba negovati, saj z odraščanjem rastejo tudi življenjski izzivi (Gresnigt, H., A., 2000, str. 242). Pomoč otroku pri razvijanju odpornosti vključuje:

- začne se s starši, ki morajo otroku/mladostniku dajati brezpogojno ljubezen, odnos pa mora temeljiti na komunikaciji, iskrenosti in dobri volji;
- v varnem okolju bo otrok/mladostnik dovzetnejši za raziskovanje, zastavljanje ciljev, mi pa mu lahko pomagamo s spodbudami in cenjenjem napredka, četudi je včasih majhen;
- prav tako smo pozorni, da ga pri raziskovanju in svojih željah ne omejujemo preveč. Pomembno je določiti le pravila, s katerimi se izognemo največjim težavam (primeri hujše nesreče oziroma dolgotrajnejših posledic);
- v raziskovanju oziroma izkušnjah, ki jih je doživel, otrok/mladostnik potrebuje razlago doživljanj in čustev za lažje predelovanje čustev v prihodnje;
- odpornost mu bo pomagala tudi pri soočanju s konfliktnimi situacijami, ko bo prišlo do nestrinjanja.

V današnjem svetu pretok informacij poteka zelo hitro in poznamo več vrst komuniciranja kot kadarkoli prej (Gresnigt, H., A., 2000, str. 264). Ljudje lahko sorazmerno hitro poiščemo želene informacije, dostopamo do osebnih podatkov in komuniciramo z osebami z vsega sveta. Kljub nekaterim prilagoditvam so slepi v slabšem položaju kot videči (Gresnigt, H., A., 2000, str. 264).

Menim, da sta dostop in prilagodljivost iskanja pravih informacij med pomembnejšimi dejavniki pri iskanju zaposlitve. Osebe s slepoto imajo manj načinov dostopanja, zato potrebujejo več časa. V sodobnem času pa je zmožnost hitrega in prilagodljivega odločanja ena izmed ključnih lastnosti pri odločanju delodajalca. Zato je pomembno, da se slepim prav tako omogoči okolje, kjer se lahko naučijo in uporabljajo nove tehnologije. Kljub temu dostopnost informacij in uporaba moderne tehnologije nista ključni za kakovostno izobraževanje (Gresnigt, H., A., 2000, str. 265). Aufenanger (2002) izpostavi, da je pomembnejše učenje z medijskimi

pripomočki kot učenje novih medijskih pripomočkov. Uporaba medijskih pripomočkov je za slepe zelo pomembna, saj jih spodbujajo pri samoučenju (Aufenanger, 2002).

Zanimivo je razmišljanje Aufenangerja (2003), da učenci razvijajo samoiniciativnost tako, da sami dostopajo do zunanjih informacij in si tako ustvarijo svojo idejo o svetu. Tako sami izoblikujejo rešitve za težave, ki se jim pripetijo. Avtor poudarja, da je razvijanje lastnih strategij za preživetje pomembnejše od končnega produkta. Zato učitelj v takih procesih poskuša le svetovati in spodbujati, ne pa tudi voditi in usmerjati (Aufenanger, 2003).

1.4 Karierna pot slepih

1.4.1 Vloga poklicne rehabilitacije pri zaposljivosti slepih

Začetki ideje o poklicni rehabilitaciji segajo 235 let nazaj, ko je filantrop Valentin Huay v Parizu učil slepe študente, kako brati in pisati s pomočjo reliefnih črk, (Vidovič Valentinčič in Stirn Kranjc, 2014). Čeprav ima Slovenija od leta 2008 uzakonjeno pravico slepih in slabovidnih do celovite rehabilitacije, pri nas tega še ne izpopolnjujemo. Wraber pravi, da zaradi pomanjkanja celovite rehabilitacije, ki je slepi ne dobijo, država izgubi številna finančna sredstva zaradi depresije, nezaposlenosti, infekcijskih bolezni, telesnih poškodb, osebnih stisk itd. (Vidovič Valentinčič in Stirn Kranjc, 2014).

Žunjič v poročilu pravi, da celovita rehabilitacija obsega številne dejavnosti, znanja, spretnosti in veščine, da bi ublažili/odpravili težave, ki so lahko posledica slepote ali slabovidnosti (Vidovič Valentinčič in Stirn Kranjc, 2014). Končni cilj predstavlja čim višjo stopnjo funkcionalnosti, samostojnosti in neodvisnosti na vseh področjih uporabnikovega življenja. Celovita rehabilitacija, ki so jo določili na evropski konferenci 2005 (Gresnigt, H., A., 2000, str. 145), se začne s funkcionalno rehabilitacijo, ki pomeni usvojitev specifičnih znanj za učenje in izvajanje zelenega poklica, kar slepim pomaga pri osebni, kulturni in finančni samostojnosti. K funkcionalni rehabilitaciji spada šest posameznih področij, na katerih uporabnik razvija svoje potencialne (Gresnigt, H., A., 2000, str.145):

1. večzaznavna (multisenzorna) rehabilitacija pomaga pri učinkoviti zaznavi in procesiranju kognitivnih informacij;

2. treba je pridobiti različne kompenzacijske tehnike, kot so palica, pomoč psa vodiča, učenje brajice, uporaba sodobnih tehnologij in druge orientacijske tehnike in tehnike mobilnosti;
3. sledita učenje specifičnih znanj za določeno delovno mesto ter seznanjenost z nalogami in vlogami, ki bodo slepi osebi dodeljene, in način, kako jih bi lahko izvajala;
4. individualno delo s psihologom nam pomaga pridobiti samozavest in zgraditi dobro samopodobo;
5. negovanje in širjenje družbene mreže, v katero so vključeni tudi drugi videči, je pomembno zato, da se oseba s slepoto ne počuti manjvredna oziroma odtujena;
6. razvijanje in soočanje z vsakodnevnimi opravili in dejavnostmi nam progama pri razvoju samostojnosti in bolj prilagodljivi pripravljenosti za prihodnje izzive.

Tipi vedenja, ki pripomorejo k večji samostojnosti, imajo štiri glavna področja (Gresnigt, H., A., 2000, str.145):

- avtonomijo gibanja posameznik pridobiva s prostorsko orientacijo in vajami mobilnosti;
- razviti tako načine pridobivanja informacij kot tudi komunikacijske sposobnosti (govorne, brajeve in računalniške);
- čeprav slepi ne vidijo, družba nezavedno pričakuje telesno držo, gestikulacijo in obrazno mimiko videčih. To znanje je v pomoč pri premagovanju stereotipnih ovir in vključevanju v družbo ter omogoča bolj profesionalno držo na delovnem mestu;
- iskanje praktičnih rešitev in neodvisno življenje v vseh pogledih.

Eno izmed najbolj kritičnih obdobj v posameznikovem življenju je prehod iz zaključka izobraževanja v zaposlitev in življenje odraslih. Razvijanje samostojnosti, iskanje interesnih dejavnosti in zaposlitve ali dodatno izobraževanje so samo nekateri izzivi, ki jih mladi doživijo na poti v odraslost (Gresnigt, H., A., 2000, str. 184). Pri rehabilitaciji je zato pomembno, da za vsakega uporabnika naredimo individualiziran načrt glede na njegove zmožnosti (Gresnigt, H., A., 2000, str.146).

Menim, da tako pomembnemu področju šolstvo namenja premalo pozornosti. Odgovornost se hote ali ne prelaga izključno na posameznikovo samoiniciativnost. Po drugi strani pa se sprašujem o namenu izobraževanja, če naš skupen cilj ni zaposlitev, ki jo učenec po koncu šolanja želi opravljati in ga bo izpopolnjevala. Za ljudi s slepoto je načrtovanje kariere poti še toliko pomembnejše. Manj so vključeni v družbo in okolico v primerjavi z videčimi, zato jim

lahko poslovna sposobnost omogoči dejavno udeležbo tam, kjer so imeli prej zmanjšane možnosti zaradi oviranosti in nižje empatije družbe.

1.4.2 Pomen sposobnosti samoodločanja

Načelo samoodločanja (angl. *self-determination*) je za osebe z diagnosticirano oviranostjo pomembno v boju proti izključenosti in diskriminaciji (Gresnigt, H., A., 2000, str.187). Pomeni tudi odpor proti okolici in kratenju pravic, ki je posledica strokovnih odločitev o njihovih (ne)zmožnostih za opravljanje dela. Hkrati pomeni, da odklanjajo strokovno asistenco/pomoč v želji, da sami ugotovijo načine, kako želijo živeti in sodelovati v družbi. Zato so se pripravljene odreči nekaterim ugodnostim statusa invalida. Z vidika kariernega zaposlovanja slepih to pomeni, da če posameznik posveča čas sebi, svojim navdihom in načinom, kako jih uresničiti, bo poiskal načine, kako nekaj narediti na poti do zelenega cilja. Imel bo lastno motiviranost in ne zunanje pritiske družbe, staršev ipd., kar je ključ do uspeha, saj se ob morebitnih neuspehih poskusih ne bo ustavil. Samoodločanje torej ne pomeni samo samostojnosti kot neodvisno življenje, ampak tudi samostojno izbiro pri odločanju ne glede na želje institucij, dejstev ali okolja (Gresnigt, H., A., 2000, str.189).

To je lahko pomembno tudi za odločanje med poklicno rehabilitacijo ter možnostjo izbire različnih izobraževanj in pridobivanja kompetenc. Na primer obstaja več možnih pristopov za trening orientacije in mobilnosti in prav se mi zdi, da ima posameznik možnost izbrati sebi primerne, vendar izbira na tem področju še ni del učnega načrta. Življenje, o katerem človek odloča sam (angl. *self-determined life*), pomeni, da vidimo oviranost kot socialni konstrukt in jo s tem označimo kot potencialno sprejemljivo stanje. Tako mišljenje veča samozavest, s katero se slepi lahko otresejo vnaprej določenega invalidskega življenja in poiščejo svoje cilje (Gresnigt, H., A., 2000, str.190).

Ratzka (1986) je poudaril, da se je ta koncept razvil iz samospoštovanja in je lahko smernica za ljudi z oviranostjo, da jo premostijo, kolikor le lahko, in živijo bolj kakovostno življenje. Strokovnjaki ne smejo biti mediatorji v njihovem procesu iskanja lastne življenjske poti. Pravi, da lahko pridejo do samozavesti le, če imajo možnost živeti, izkusiti in se naučiti ravnati v socialnem okolju, kjer prihaja tudi do konfliktov (Ratzka, 1986). Avtor izhaja iz razmišljanja, da so strokovnjaki nekoč pomagali soustvariti konstrukt nezmožnosti in zato danes ne morejo ponujati rešitev.

Pomembno je, da kot strokovnjaki na oviranost ne gledamo kot na poglobitno značilnost neke osebe. Opolnomočenje izhaja iz omogočanja uporabniku, da se otrese težav, ki ga bremenijo, in spodbujanja na področjih, kjer je lahko uspešen. Mladostniki za razvoj kompetenc potrebujejo prave priložnosti. Sem lahko štejemo praktična usposabljanja, samostojno življenje ipd. Take izkušnje jim pomagajo samostojno poiskati rešitve v okviru svojih zmožnosti in to je izhodišče za kompetenco (Ratzka, 1986).

Ratzka (1988) prav tako govori, da nas okolje in družba uči, da je življenje ljudi z oviranostjo bedno, nevredno življenja, kar vodi v prepričanje, da so ljudje z oviranostmi manjvredni. Če od malega odraščamo v takem mišljenju, se nam nezavedno vtisne v spomin, v dožemanje sebe. Osebe z oviranostjo morajo zato imeti priložnost zapustiti stare vzorce mišljenja, mišljenja družbe. Če se sami ne bodo počutili vredni enakovrednega življenja kot drugi, se ne bodo zavzemali za življenje, ki ga želijo živeti (Gresnigt, H., A., 2000, str.191).

1.4.3 Vključenost slepih v izobraževanje in usposabljanje

Približno tretjina dijakov s slepoto ali slabovidnostjo se izobražuje v centru IRIS (Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne), ostali se šolajo inkluzivno (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 41). V IRIS se izobražujejo za ekonomske tehnike in administratorje, tisti, ki se vključijo v šole z videčimi, pa izbirajo smeri, kot so hortikulturni tehnik, predšolska vzgoja, strojni tehnik, gostinski tehnik in drugo (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 41).

Fokus izobraževanja mora biti na pridobivanju kompetenc (Gresnigt, H., A., 2000, str. 195). Trenutno ni posebnih poklicev, kjer bi imeli slepi prednost pri zaposlovanju, kot sta bila nekoč telefonist in pletar. Druga težava je v pomanjkanju primernega praktičnega usposabljanja pri delu (PUD) s prilagoditvami za slepe, kot sta brajeva vrstica in Jaws (zvočni bralnik besed z zaslona). Tudi slabovidni potrebujejo prilagoditve, kot sta elektronsko povečevalno steklo in prilagojena programska oprema. Kljub temu delodajalci raje usposabljujejo slabovidne kot pa slepe dijake (Gresnigt, H., A., 2000, str. 195). Dodatno podporo pri zagotavljanju prakse nudita Zveza slepih in slabovidnih Slovenije ter Društvo slepih in slabovidnih Ljubljana.

Ovire pri omogočanju PUD se začnejo z nepoznavanjem in strahom delodajalcev pri delu s slepimi (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 43), saj ne poznajo osnov komuniciranja njimi (npr. orientacija). Opremljenost delovnega mesta ni prilagojena za slepe, ki pa po drugi strani velikokrat niso usposobljeni samostojno opravljati nalog na delovnem mestu. Kot sem že omenil, osebe s slepoto tudi niso tako prilagodljive na spremembe delovnih procesov kot videči, zato je to od njih neprimerno pričakovati. Iz želje po boljši vključenosti se velikokrat zgodi, da se slepi otepajo pripomočkov na delovnem mestu, saj jih lahko stigmatizirajo (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 43).

Družbena segregacija med videčimi in slepimi je pogosta, zato videči niso navajeni stikov s slepimi tudi, ko so v vlogi delodajalca. Da se ne bi srečali z neugodnim položajem, se temu kdaj raje izognejo. Da bi bili delodajalcev v večji meri pripravljeni za sodelovanje, jih je treba ozaveštevati glede sposobnosti in prilagoditev, ki jih potrebujejo slepi. Večina na začetku ne ve, da diagnoza slepota ne pomeni čiste teme, saj jih večina obdrži preostanek vida (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 43). Pri tem ozaveščanju imajo strokovnjaki za delo s slepimi pomembno vlogo. Njihova naloga je povečevati kompetence slepih za vključevanje v delovno okolje. Imeti kompetence pomeni imeti sposobnost ravnanja primerno, usmerjeno in v skladu s pričakovanim v delovnem okolju (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 43). Končni cilj delodajalcev pri zaposlovanju slepih je namreč kompetentna oseba, ki ima izobrazbo, zmožnost prehoda iz študija v zaposlitev in željo po dodatnem učenju (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2012, str. 43).

Cavanaugh (1999) opredeli načine za izboljšanje zaposljivosti slepih. Večji poudarek daje vsem področjem osebnostne rasti (opolnomočenje, poznavanje lastnih močnih in šibkih lastnosti, osredotočeno predvsem na delovanje). Prav tako poudari povečanje produktivnosti in obvladovanje socialnih veščin. Avtor potrjuje razmišljanje drugih, da bi se moral sistem izobraževanja preoblikovati tako, da bi poleg znanja razvijal tudi druge kompetence.

Psihologija delovne uspešnosti izhaja iz spoznanja, da je najpomembneje, kakšne predstave ima posameznik o sebi (samopodoba), v kaj verjame in kaj so njegovi motivatorji. Od tega je odvisno, kako ga bodo drugi sprejemali v delovnem okolju (Lebarič, 2006b, str. 70). Največje ovire razvoja v sodobnem času, zaradi katerih smo v razvojni krizi, so premalo izkoriščeni potenciali človeka, prenizka ustvarjalnost in socialnost (Galeša, 1995a, str. 5). Individualizacija in personalizacija (skrb za zadovoljitev specifičnih potreb) ostajata nerazviti, več je

posnemanja. Glavni razlogi za to so neustrezni odnosi med ljudmi in premajhna spodbuda otrok. Če želimo spremeniti mišljenje, čustvovanje in vedenje otrok, je treba najprej spremeniti njihovo okolje (Galeša, 1995a, str. 5).

Za slepe je vzgoja pomembna, saj se po končanju izobraževalnega programa manj vključujejo v družbeno okolje v primerjavi z videčimi in posledično težje pridobijo nove spretnosti, potrebne za uspešno zaposlitev in samooskrbno življenje. Danes sta družbeno in delovno okolje zelo zahtevna in usmerjena predvsem k povečevanju dobička. Za industrializirano ekstenzivno produktivno-potrošniško usmerjeno družbo sta značilni visoka produktivnost in potrošnja za vsako ceno. Ljudje dajejo prednost materialnim vrednotam pred duhovnimi in človeškim odnosom. Manj časa porabijo za pridobivanje pravega znanja, učenje novih veščin za življenje. Tako v današnjih časih človekovo uspešnost merimo glede na količino materialnih dobrin in ne toliko glede na njegove zmožnosti in že opravljeno delo. Iz tega sledi predpostavka, da denar, dobra ekonomska osnova, rešuje vse težave človekovega in družbenega razvoja – ekonomski redukcionizem (Galeša, 1995, str. 6).

V tem okolju so zaposleni vedno bolj podvrženi želji po dobičku. Pomembne so njihova produktivnost, prilagodljivost in sposobnost delati čim več za čim manj plačila. Takšno okolje zahteva veliko spretnosti in znanj, predvsem pa sposobnost upravljanja s tveganji. Na otroke gledamo povsem drugače. Vse prepogosto jih dojemamo kot nerazvita, pasivna in nezrela bitja, ki jih starši v polni meri usmerjajo, motivirajo, socializirajo ipd. Ko postanejo učenci, na njihov razvoj neposredno vplivajo učitelji, program, družina in vrstniki. Stalna pasivna vloga učencu onemogoča možnost udeležbe pri osebnem načrtovanju in evalvaciji dogodkov, ki mu jih načrtujejo drugi, čeprav je glavni akter svojega razvoja (Galeša, 1999, str. 17). Ne trdim, da ima otrok/učenec primerno znanje, da lahko sam, kot glavni akter svojega življenja, načrtuje svoje izobraževanje že od zgodnjih let. Vendar naredimo podobno napako z drugo skrajnostjo, ko nima nobene vloge in samo pasivno sprejema neko znanje in vrednote, ne ve pa, kako mu bodo v pomoč v prihodnje. Rezultat tega sta, po mojem mnenju, slabša motiviranost za uspešnost in upočasnen osebni razvoj.

1.4.4 Potrebne spremembe v izobraževanju za lažje vključevanje na trg dela

Lock (1970, kot navedeno v Galeša, 1995, str. 53) pravi, da je za uspešnost otrok pomembno, da razumejo tisto, kar počnejo. Prisila in zahteva po disciplini sta neuspešen pristop. Otroci so nezainteresirani za učenje, kadar je njihova radovednost ustavljena in vprašanja niso slišana.

Učenje naj bi bilo rekreacija in ne posel. Današnje splošno šolanje pa je podrejeno programu. Do otrok so učitelji represivni in dominantni, kar prinaša konformizem otroka, ignoriranje razvoja čustev, osebnosti, samostojnosti, ustvarjalnosti in svobode (Galeša, 1995, str. 18). Potrebne so spremembe v učnem okolju. Učence naj bi razumeli celostno, kar bi prineslo uravnotežen kognitivni, čustveni in psihomotorični razvoj. Tako učitelj kot otrok potrebujeta večjo svobodo in odgovornost za večji napredek in lažji prenos informacij. S svobodo pridobita tudi dejavno in ustvarjalno vlogo. Individualizacija v vzgoji in izobraževanju naj bi se odražala v prilagajanju vseh sestavin vzgoje in izobraževanja potrebam vsakega posameznika. Sem štejemo diagnostiko, načrtovanje, organizacijo, vodenje, odnose, sredstva in vrednotenje (Galeša, 1995, str. 18).

Spremembe najbolj potrebujejo učenci z različnimi razvojnimi potrebami in sposobnostmi (posebne potrebe, slepota itd.), težavami, ne smemo izključiti posebej nadarjenih. Galeša (1995b) ocenjuje, da naj bi individualizacijo v takem obsegu potrebovalo vsaj 30 % osnovnošolske populacije. Te ugotovitve se mi zdijo ključne, da smo kot soustvarjalci otrokovega izobraževanja, v našem primeru slepega, pozorni, da mu pomagamo omogočiti kakovostne razmere za osebno rast znotraj obstoječega izobraževalnega sistema in mu ozavestimo pomembnost samoiniciative pri lastnem ustvarjanju življenjskih razmer, v katerih bo lahko uspešen.

1.5 Socialna vključenost

Socialna vključenost je koncept zagotavljanja pravic in ustvarjanja čim boljših razmer za razvoj, vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami v družbi sovrstnikov (Lebarič, 2006a, str. 19). Lesar (2007) poudarja inkluzijo in inkluzivno naravnost družbe v današnjih časih kot civilizacijsko normo. Kaže se v krepitvi vezi med družbo in šolstvom. Inkluzija se zavzema za odpiranje novega in pospešuje spremembe ne samo ljudi, ampak tudi okolja (Pinterič, 2014, str. 8). Inkluzija mora zato zajemati vse vidike življenja, drugače o njej ne moremo govoriti (Rutar, 2010). Gre za občutek pripadnosti, ki ga želi imeti vsak posameznik. Otroka ga težko pridobi oziroma je družbeno manj sprejemljivo, če ga pridobi zaradi medicinske ali administrativne kategorije (Rutar, 2010).

Težava inkluzije je njena formalizacija (Pinterič, 2014, str. 15). Kot vemo, smo si ljudje različni, imamo različen potencial zmožnosti in to lahko v inkluziji postane še bolj razvidno. Učenec/dijak je lahko uspešen v šoli, pa mogoče ne obvlada samostojnega gibanja, nima prijateljev ali mu ne uspejo zagotoviti ustreznih pripomočkov ali pisnega gradiva. Če se ne posvečamo njegovim posebnim potrebam in delamo samo na znanju, lahko sčasoma njegova izključenost postane še večja, kar lahko vodi v težje psihološke težave (Pinterič, 2014, str. 15). Zato je pomembno, da ima, če ne uspe razvijati vseh potrebnih kompetenc, ki bi jih drugače razvil v posebni šoli, mladostnik možnost kombiniranja s posebno šolo oziroma se prešla (Pinterič, 2014, str. 15).

Socialna integracija in posledično inkluzija otrok s posebnimi potrebami sta vrednoti demokracij, za katere je značilno sprejemanje različnih načel. Sem spadajo večkulturnost, protirasizem in kulturni napredek skozi zagotavljanje in promocijo pravic do boljših razvojnih in izobraževalnih možnosti v družbi vrstnikov. Opušča se vrednotenje otroka na podlagi motnje in večja razumevanje njegovih potreb kot pravic do boljših možnosti za napredek v rednem šolskem sistemu (Thomas, Walker in Webb, 2005). Ti procesi pripomorejo k zmanjšanju diskriminacije in socialne izključenosti, nastale zaradi motnje, ter večajo sprejemljivost učencev s posebnimi potrebami. Na normativni ravni obstajajo vsaj trije modeli uveljavljanja socialne integracije otrok s posebnimi potrebami (Lebarič, 2006b, str. 19–20):

1. Pasivni oziroma separaten model socialne integracije: Najstarejši sistem, ki pomeni fizično ločitev otrok s posebnimi potrebami v zavodih, kjer otrok brez posebnih potreb ni. Tu ni prisotne socialne integracije.
2. Zdravorazumsko-asimilacijski model socialne integracije: Tako se imenuje, ker se ne drži nujno obstoječe zakonodaje niti strokovnih ugotovitev na tem področju vzgoje in izobraževanja otrok.
3. Inkluzivni model socialne integracije: Izhaja iz predpostavke, da otroka najlažje socializiramo tako, da ga vključimo v resnično družbeno okolje in čim bolj zgodaj (vrtce, šole brez primarnih prilagoditev za posebne potrebe). Model temelji na znanstvenih in psiholoških spoznanjih, vendar ne primerja otrok brez posebnih potreb, kar pomeni, da sledi razlikovalni obravnavi.

Prilagoditve delovnega okolja slepim (Lebarič, 2006b, str. 60):

- Nujna je primerna jakost svetlobe. Premočna ali prešibka svetloba lahko bistveno vpliva na onemogočanje uporabe preostanka vida. Primerna jakost svetlobe se razlikuje od

posameznika do posameznika in njegovih specifičnih potreb. Prav tako morajo biti neposredni svetlobni viri zasenčeni, drugače so lahko zelo moteči.

- Ker slepi/slabovidni berejo od blizu, si svetilko velikokrat postavijo v bližino. Če se žarnica segreva, je to lahko moteče, zato je žarnica s hladno svetlobo veliko primernejša.
- Pomembno je, da prostor ostaja takšen, kot je. Vsako stvar naj bi slepa oseba našla na svojem mestu, kadarkoli. Možnost, da lahko odloži delovne pripomočke in opremo na posebno mesto ter nadzoruje svetlobo, uporabniku omogoča nemoteno delo v njegovem prostoru. Koristno je tudi, če v prostoru ni prostoležečih kablov.
- Besedila je treba pripraviti v brajici, lahko pa tudi v zvočni ali elektronski obliki.

Alternativna zaznava pomeni vključitev novih strategij in tehnologij za boljšo zaznavo in vključitev v okolico (Gresnigt, H., A., 2000, str. 223). Za slepe to pomeni uporabo in razvoj zaznav brez vida oziroma z ostankom vida, ki ga še imajo. Zaznava v tem primeru pomeni lasten proces zbiranja informacij, prizadevanje za razumeti in se odzvati na podlagi ugotovljenega. Alternativna zaznava se tu nanaša na drugačno opazovanje okolice.

Ena izmed njih se imenuje Flash Sonar in temelji na načelu ehelokacije. Eholokacija je tehnika, pri kateri se s pomočjo odboja zvoka orientirajo in prepoznajo oviro na poti. Zvok navadno uporabnik proizvaja sam, to pa lahko naredi s pomočjo palice, ploskanja, tleskanja z jezikom ali žvižganja (Kermauner, 2009, str. 26). Ta čut zaznavanja ovir ni nekaj nadnaravnega, večinoma ga lahko razvije vsak, vendar se videči po navadi zanj ne odločajo, saj imajo vid. Kish Daniel je oseba z slepoto, ki se zanaša na to tehniko orientacije v prostoru. Invalidnost je opisal kot pomanjkanje kapacitete za delovanje v življenju zaradi zmanjšanega dostopa do fizičnih, psiholoških in socialnih dobrin (Gresnigt, H., A., 2000, str. 223). S tem je naredil ločnico med invalidnostjo in oviranostjo. Vsak je lahko po njegovem invaliden ali visoko sposoben ne glede na razsežnost njegove oviranosti (Gresnigt, H., A., 2000, str.223).

2 Opredelitev problema

Razlog za pisanje magistrske naloge na temo karijerne poti slepih je dvojen. Trenutno sem zaposlen v Centru IRIS, kjer se izobražujejo slepi in slabovidni, zato sem želel raziskavo posvetiti njim. Drugi razlog izhaja iz izkušnje dnevnega druženja z njimi. Vprašanje zaposlenosti dojemam kot bistveno za večino ljudi. Pri slepih sem dobil občutek, da je to zanje pomembno, vendar se njihove predstave razlikujejo od predstav videčih. Težje pridobijo realne informacije iz okolja (manj si lahko pomagajo z vidom), težje ocenijo, kako uspešni so v določenem opravilu oziroma koliko truda morajo zares vložiti, če želijo slediti svoji karierni poti.

Z raziskavo želim odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kako so se uspele osebe s slepoto zaposliti?
- Ali so izbirale poklice, ki so značilni za slepe oziroma so jim pripisani?
- Kako so se spoprijemali z dejavniki tveganja, prehodi med izobraževalnimi ustanovami, ali so se šolali v običajni šoli skupaj z videčimi ali v centru za slepe, ki je ločen od druge populacije?
- Pomembno se mi zdi tudi raziskati posameznikovo odraščanje in njegove korake, usmerjene proti rešitvam, zato me zanimajo izkušnje ljudi, ki jim je uspelo na karierni poti. Morda so želeli biti le asertivni, vključeni v družbo in so bili na pravem mestu ob pravem času?

Poznam veliko mladih slepih in slabovidnih, ki imajo visoke stopnje izobrazbe in nimajo zaposlitve ali pa so zavrtnjeni, ko delodajalec izve za okvaro vida. V raziskavo sem vključil tri raziskovalne skupine, ki se glede na zaposlenost razlikujejo v uspešnosti: A) nezaposlen, B) zaposlen ali C) ustvarjalno zaposlen. Dolgoročno je za posameznikovo kakovost življenja pomembno, da rad opravlja svoje delo, zato upam, da mi bosta skupina B in še posebej skupina C ponudili smernice, ki bi bile v prihodnosti predpriprava za posameznikovo kompetentnost in vključenost v družbo.

3 Metodologija

3.1 Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna in primerjalna. Podatke sem zbiral z delno standardiziranim vprašalnikom. Intervjuval sem zaposlene in nezaposlene osebe z okvaro vida ter nekaj posameznikov s posebnimi kariernimi potmi. Zaradi specifičnosti populacije sem nekatere intervjuval osebno, nekateri pa so na vprašanja želeli odgovarjati sami, brez moje prisotnosti. Raziskoval sem njihove značilnosti, kompetence in podporo na življenjski poti. Rezultate sem uporabil za oblikovanje predlogov, kam usmeriti pozornost pri strukturiranju pomoči uporabnikom za doseganje ciljev zaposlitve in socialne vključenosti.

3.2 Merski inštrument

Merski inštrument je delno standardiziran vprašalnik. Vprašanja se delno razlikujejo glede na zaposlitveni status intervjuvane osebe, vendar pa je večina vprašanj enotnih in omogočajo primerjavo. Vprašalnik sem strukturiral glede na pet glavnih tem, ki so zaposlitev, samostojno življenje, socialna vključenost, osebne lastnosti in osebne okoliščine. Ta področja sem poskušal zajeti v 18 vprašanjih.

3.3 Populacija in vzorčenje

V vzorec je bilo izbranih 15 oseb, ki so že zaključile šolanje, in sicer po pet iz skupine nezaposlenih, zaposlenih in ustvarjalno zaposlenih. Zadnja kategorija ne označuje večje ustvarjalnosti od drugih dveh. Poimenovanje izhaja iz dileme, kako ovrednotiti skupino oseb, ki so karierno pot zastavili v poklicih, ki so manjkrat dostopni ali težje dosegljivi.

Vzorec je priložnostni in priročni, in sicer sem ga oblikoval po metodi snežne kepe. Vključene so samo osebe z okvaro vida, brez drugih kombiniranih motenj, saj je zaposlitvena problematika pri osebah s kombiniranimi motnjami še kompleksnejša. Intervjuvance sem pridobil prek društva Vidim cilj, Zveze slepih Slovenije in na centru IRIS, ki je namenjen slepi in slabovidni mladini kot šolski program. V stik z njimi sem stopal predvsem po elektronski pošti in telefonu. Nekatere izmed njih sem že poznal in je bilo zato lažje. Prosil sem jih, naj posredujejo mojo

željo o izpolnitvi vprašalnika še drugim slepim vrstnikom. Ker me kar nekaj teh oseb pozna (druženja), se jih je na izpolnitev vprašalnikov odzvalo več kot pred leti, ko sem pisal diplomsko nalogo. Za osebe z ustvarjalnimi kariernimi potmi, ki so poklicno uspešne, sem kontakte dobil prek njihovih znancev oziroma spleta. Vključil sem javno znane in medijsko izpostavljene osebnosti.

Želel sem pridobiti polnoletne osebe do 35. leta starosti. S to starostno mejo sem želel zajeti generacijo, ki je del trenutnih socialnih in gospodarskih razmer oziroma ima dokaj svežo izkušnjo iskanja zaposlitve. Starostna meja je v nekaterih primerih višja le pri osebah z ustvarjalno vrsto zaposlitve.

3.4 Zbiranje podatkov

Osebe so sodelovale prostovoljno. Intervjuje sem opravil osebno ali so jih na lastno željo izpolnjevali sami in mi jih vrnilo po elektronski pošti. Osebne intervjuje sem opravil od 1. 6. do 31. 8. 2017 na različnih lokacijah, ki so jih določili intervjuvanci. Intervjuji so bili daljši, od ure in pol do treh ur. Po zaključku so bili odzivi vprašanih pozitivni. Vprašalnike prek maila so izpolnjevali nekoliko kasneje, od 15. 9. 2017 do 30. 4. 2018.

Med zbiranjem podatkov sem se ponovno prepričal, kako težko je priti do večjega vzorca. Za razliko od pisanja diplomske naloge z naslovom Samopodoba slepih, kjer še nisem bil v delovnih stikih s populacijo slepih in me je področje le zanimalo, je bila udeležba oseb zdaj veliko večja. Po nekaterih informacijah je moja želja o intervjuju med slepimi zaokrožila tudi po šestkrat, saj so mi zares želeli pomagati. Kljub temu sem več mesecev zbiral 15 oseb za intervju. Ker je vzorec majhen, ni reprezentativen, med intervjuvanci so tudi starostne razlike. Večja odstopanja so predvsem pri osebah z ustvarjalno potjo, kar je pomemben analitični podatek.

3.5 Obdelava in analiza podatkov

Podatke sem obdelal kvalitativno, in sicer z odprtim kodiranjem. Na podlagi njihovih zgodb sem poiskal sorodne pojme in s tem postavil okvir, katere življenjske prakse in metode soočanja z dejavniki tveganja so se izkazale za primerne. Rezultate sem uporabil za oblikovanje

predlogov, kam usmeriti pozornost pri strukturiranju pomoči uporabnikom. Pomembno se mi je zdelo ugotoviti tudi, v katerem razvojnem obdobju je podpora najpomembnejša.

Tabela 1: Postopek kodiranja

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
E8	Mogoče ne bi nemščino preplonkal, ampak bi se je bolj resno lotil.	Želja po spremembi	Izobraževanje	Samostojno življenje/zaposlitev
E9	Starši so na mene gledali kot na druge otroke. To mi je koristilo. Nekih ovir nisem zaznal. Bil sem sprejet in upoštevan.	Sprejetost/enakopravnost	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
E10	Pomagajo mi pri stvareh, ki jih sam ne morem početi , kot je recimo branje pošte, prevoz kamorkoli, spremstvo kamorkoli ...	Pomoč v sili	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
E11	Imel sem prilagojena gradiva in pripomočke , kot je recimo geometrijski pribor za risanje.	Prilagoditve	Varovalni dejavniki/ izobraževanje	Samostojno življenje

Skupine slepih sem med seboj primerjal na podlagi petih tem, ki so zaposlitev, samostojno življenje, socialna vključenost, osebnostne lastnosti in osebne okoliščine. Nato sem posamezno temo razdelil na podkategorije, ki naj bi omogočile oblikovanje kariernih smernic za usmeritev slepih mladostnikov v prihodnje.

Za tri skupine intervjuvanih sem uporabil naslednje oznake: nezaposleni (A), zaposleni (B), ustvarjalni (C). Oznake intervjuvancev sem določil po abecednem zaporedju, in sicer:

A, B, C, D, E = nezaposleni,

F, G, H, I, J = zaposleni,

K, L, M, N, O = ustvarjalno zaposleni.

4 Rezultati

Rezultate sem strukturiral po področjih, ki so v večji meri relevantna za zaposlitev, samostojno življenje ali socialno vključenost. Rezultate bom najprej prikazal v obliki razpredelnice, kjer bodo razvidne bistvene ugotovitve raziskave. Nato sledijo še bolj poglobljeni rezultati, predstavljeni v obliki primerjalnih opisov.

Tabela 2: Razlike med skupinami po področjih

SKUPINA PODROČJE ZAPOSLOITEV	A	B	C
Stopnja izobrazbe	srednješolski/ visokošolski (tudi nezaključeni)	srednješolski/ visokošolski (zaključeni)	Doktorati in / ali več različnih izobrazb
Vrsta zaposlitve	Iskanje zaposlitve (nekaj mesecev do nekaj let)	Zadovoljni s poklicem, ni v smeri njihovega izobraževanja	Delovno mesto, ki ni v smeri njihovega izobraževanja (večinoma na vodilnih položajih)
Dolžina iskanja zaposlitve	Iskanje preko vez, pomoči društev (zmanjka konkretnih informacij, izkušenj za delo)	6 – 24 mesecev (zaposlitev preko vez ali po naključju)	Veliko hitreje do 1. delovnega mesta
Ovire pri zaposlovanju	Vozniški izpit, značilnosti delovnega mesta, pomanjkanje motivacije delodajalcev, neprilagojeno delovno okolje	Nepripravljenost zavoda za zaposlovanje za slepe ; poskrbeti morajo sami zase	Preko vez in poznanstev, velike lastne angažiranosti/ skrivanje slabše sposobnosti vida
Dojemanje lastnih kompetenc za zaposlitev	zanesljivi, vztrajni, delavni, natančni, prijaznejši, bolj ustrezljivi; želja po večji samozavesti, odločnosti	zanesljivi, vztrajni, delavni, natančni, odrezavi, vzkipljivi, trmasti, vztrajni, želja po znanju tujih jezikov	Kritike jih ne ustavijo, jih spodbudijo. Samoiniciativnost, vztrajnost, fotografski spomin
Dostop do delovne izkušnje	Delno, delo ni bila zmožna opraviti v celoti. Neuspeli poizkusi delovne rehabilitacije, prakse.	iskanje dela po spletu opravljanje prakse/ prostovoljstva v organizaciji, preden se je zaposlila tam - angažiranost za služenje lastnega kruha	navezovanje stikov, obkrožanje sebe s "pomembnimi ljudmi", vztrajanje v svojih željah, ciljih, prevzemanje del in opravil, za katera so bil bolj kompetentni, od videčih.
Spremembe za boljšo zaposlitev (predlogi)	Krajša, bolj direktna pot Izobraževanje javnosti, delodajalcev Načrtno zaposlovanje v javni upravi	Spremembe zaposlitvene rehabilitacije Ozaveščanje delodajalcev Kazni podjetjem, ki ne bi zaposlovala OPP	Današnja mladina osredotočena na pravice, ne pa tudi dolžnosti Boljše del, navade slepih Raziskati možnosti del, kjer so slepi lahko uspešni
Enakovredna obravnava videčim pri zaposlovanju (mnenje)	Predsodki, premajhna ozaveščenost delodajalcev, odsotnost izkoriščanja ugodnosti, ki jih zaposlitev OPP nudi	Predsodki, pomilovanje, neenakovredna obravnava, nepoznavanje slepote	Mnenje, da se manjšina vedno sama bori za priznanje in destigmatizacijo. Slepim morajo biti "boljši", za bolj enakovredno obravnavo z videčimi

			Identificirati, kje zares slepi potrebujejo pomoč na delovnem mestu.
SAMOSTOJNOST			
Grajenje karierne poti	Več časa namenili prostovoljstvu in učenju tujih jezikov	Raziskovanje lastnih zmožnosti in meja, družinski krog, ki je manj "zaščitniški", počutijo se delno uspešne	Ne bi spreminjali veliko, dosegli karierne cilje v veliki meri
Pridobivanje znanj, kompetenc	V teku šolanja (do zaključka visoke šole), manko praktičnih znanj, učili so se dela z računalnikom, pisanje prošenj	Slepo tipkanje, hitro branje Braillove pisave, pozitivna izkušnja preizkušanja meja.	Zavedanje pomena stalnega izobraževanja, razvijanje komunikacijskih sposobnosti v stiku z videčimi
Spodbujanje samostojnosti	Ni spodbujano, "piflarija"	Ni spodbujano, dojemajo slepe kot nemotivirane	Ni spodbujano, rigidni šolski sistemi, ki ne spodbujajo razmišljanja in razvoja samoiniciativnosti
Zaščitniška/ podporna vloga staršev	Podporni starši, ne preveč zaščitniški, včasih so kljub temu pričakovali dodatno pomoč.	Enaka mere preveč zaščitniških in "ustrezno" podpornih staršev	Raznoliki starši, primeri brezbriznih, podpornih, preveč zaščitniških
SOCIALNA VKLJUČENOST			
Prilagoditve v času šolanja	Vsi imeli dovolj podpore (Center IRIS)	Nekaj podpore (šolali se tudi v "rednih šolah")	Veliko manj prilagoditev na voljo
Družbena aktivnost	Aktivni, večinoma se družijo v krogu "slepih"	Družbeno aktivni, vključujejo se tudi v humanitarne in prostovoljske akcije	Družbeno aktivni preko lastnih prispevkov, člankov, obiska koncertov... Nekateri manj v "družbi", saj se za to porabi preveč energije, ko si starejši
Dodatni predlogi pri izboljšanju statusa slepih	Omogočanje del. prakse Izbira del. mesta, ki ga lahko opravljajo Gibanje v družbenih krogih, kjer si edini "slep" (razvoj fleksibilnosti) (sposobnost prilagoditve na spremembe v socialnem ali delovnem okolju) V večji meri, motiviranost za spremembe	Pomen zgodnje obravnave, načrtno spremljanje do zaposlitve Nagrajevanje delodajalcev, ki zaposlujejo OPP Trening asertivnosti za slepe	Pretirana samozavest slepih in premajhna pripravljenost za delo. Delavnice in pomen zaposlitve za slepo osebo Pomembna aktivacija vsakega posameznika in ne čakanje na spremembe

4.1 Splošni podatki

Izobrazba: Stopnja izobrazbe je različna. Nezaposleni (A) imajo večinoma zaključene srednješolske in visokošolske programe ali pa so blizu končanja. Kljub temu so na trgu dela nekateri tudi že po več let. Zaposleni (B) imajo prav tako podobno stopnjo izobrazbe, torej nekaj srednješolskih in visokošolskih programov, vendar so vsi zaključeni. Kreativna skupina

(C) je sicer po starosti najstarejša, vendar imajo skoraj vsi zaključene doktorate ali pa vsaj več različnih izobrazb.

Zaposlitev: A so na trgu dela tudi že po več let in so pisali številne prošnje; izjema je ena oseba, ki se še ni povsem posvetila iskanju zaposlitve. B imajo delovno mesto, s katerim so zadovoljni, čeprav se v večini primerov niso zaposlili v poklicih, za katere so se izobraževali. (*»Nisem zaposlen v poklicu izobraževanja zadovoljstvo pa, ja, sem«* G2) (*»Delo pa raznoliko, mi dopušča samoiniciativnost, inovativnost in mi zagotavlja nova znanja.«* H2)

C imajo večinoma vsi zaposlitev, vendar prav tako večina nima zaposlitve, za katero so se izobraževali. Imajo pa zaposlitev oziroma funkcijo na statusno višjih mestih (kot npr. direktor, predsednik društev, delovne komisije, samostojni psiholog, ipd.), za katera so se v karieri uspešno potegovali.

4.2 Zaposlitev

4.2.1 Dolžina iskanja zaposlitve

Skupina A aktivno išče zaposlitev. Po pomoč se obračajo na druge slepe in na zveze in poznanstva. Na koncu jim velikokrat zmanjka konkretnih informacij ali izkušenj na področju razpisanega delovnega mesta (*»Rad bi se pogovoril s svetovalcem za zaposlitev«* A2). Nekateri pravijo, da do razgovora ne pride kljub več poizkusom, saj je zabeleženo, da oseba ne vidi (*»[napisala sem] morda okoli 50 prošenj. Poleg pošiljanja vlog sem tudi klicala v organizacije in jih spraševala, ali potrebujejo pripravnika. V tem času sem bila povabljen na en zaposlitveni razgovor.«* C.2). Prav tako se manko informacij zazna pri delodajalcih, ki bi zaposlili slepe in slabovidne (*»Ko delodajalci izvejo za naše težave, nas velikokrat niso pripravljene zaposliti. Ustrašijo se, ker je slepota zanje nekaj novega. Velikokrat se jim zaradi tega tudi ne da ukvarjati z nami, saj bi po njihovem mnenju z nami imeli več dela kot koristi.«* C15).

B so večinoma iskali zaposlitev od 6 do 24 mesecev (2 leti), kar se mi zdi daljše obdobje od videčih, ki imajo enakovredno stopnjo izobrazbe in pred redno zaposlitvijo delajo občasno ali začasno. Intervjuvanci so večinoma dobili zaposlitev zaradi poznanstev ali po naključju kot npr. edina prijavljena za delovno mesto (*»Sem kasneje izvedela, da sem bila edina kandidatka z*

zahtevano izobrazbo.« F3) (*»[...] in sem dobila zaposlitev, pa je bilo odločilno, da sem oseba s telesno okvaro, saj je podjetje iskalo nekoga, da izpolni kvoto«*. H3). Poleg tega je še prisoten primer osebe, ki se je samozaposlila s pomočjo laikov na področju dela s slepimi (*»Sem se pa samozaposlil, ker sem se znašel ob pravem času na pravem mestu«*. G3) (*»Nihče mi ni pomagal od strokovnjakov, pomagali so mi laiki, ki se s slepimi niso nikoli srečali, če govorimo o samozaposlitvi.«* G5).

C so službo dobili sorazmerno hitro, razen ene osebe, ki se je invalidsko upokojila pred zakonskimi spremembami o možnosti umika upokojitve. (*»Opravil sem še ogromno podiplomskega izobraževanja, in sicer narejenih čez 45 masterclassov pri svetovno znanih strokovnjakih, res popolnoma, bi rekel, na vrhu svetovne lestvice pedagogov.«* K1). Je pa ta oseba visoko kvalificirana na svojem področju in bi delovno mesto vsekakor dobila.

4.2.2 Ovire pri zaposlovanju

Skupina A opaza, da je glavna ovira pri iskanju službe pogoj voznškega izpita. Sledijo značilnosti delovnega mesta (nekaterih nalog ne morejo opraviti zaradi slepote) in neprilagojena mesta (*»Moja velika želja je bila opravljati delo v centru za pomoč uporabnikom pri telekomunikacijskem ponudniku, nazadnje sem to delo tudi poskusil opravljati, toda šlo je za preobsežne aktivnosti ter neprilagojenost za popolnoma slepo osebo.«* B7) oziroma pomanjkanje pripravljenosti delodajalcev, da prilagodijo delovno mesto.

B ugotavljajo, da je zavod za zaposlovanje imel težavo, kaj naj naredi z njimi (*»Zagotovo nisem imela nobene podpore in informacij na uradu za delo, kjer sem bila prijavljena kot brezposelna oseba. Imela sem svetovalko, ki ni vedela, kaj naj stori, ko sem bila pri njej.«* F4). Bolj jim je bil v pomoč Univerzitetni rehabilitacijski inštitut (URI) (*»Ves čas mi je ob strani stala socialna delavka iz URI Soča, ki je bila vodja mojega primera. Nanjo sem se lahko obrnila, če je prišlo do težav.«* J4), ki zagotavlja zaposlitvene rehabilitacije, kjer so nudili tudi dodatno asistenco in nasvete. Obenem je bilo izraženo tudi zavedanje, da za slepe zaposlovanje ni urejeno in morajo zato poskrbeti sami zase (*»Z dokazovanjem, da zmorem, sem se borila sama.«* J5). Ena izmed oseb je zaposlitev našla na spletu in ne preko javnih institucij, npr. Urada za delo. Zelo prav ji je prišlo dobro znanje uporabe računalnika in brskanja po spletnih straneh.

Za skupino C je bilo zaposlovanje lažje, saj je bilo v preteklosti na voljo več delovnih mest. Prav tako so imeli slepi v določenih poklicih prednost pri zaposlovanju, kot npr. telefonist, v primerjavi z videčimi (*»V telefoniji sem delal leto in pol. To je bila prva služba.«* L2) (*»Najprej usposobljen za telefonista, že od osnovne šole, od osemletke, ko smo delali tečaj za telefonista.«* M1). Do informacij si prišel predvsem s poznanstvi ali osebno angažiranostjo.

4.2.2.1 Dojemanje lastnih kompetenc za zaposlitev

Intervjuvanci iz skupine A se splošno dojemajo kot zanesljive, vztrajne, delavne in natančne (*[...] izjemno vestna in redoljubna pri izpolnjevanju najrazličnejših nalog. Sem zanesljiva in zaupanja vredna pri izvedbi zahtevnejših prejetih nalog.«* C5) (*»[...] zelo pošten in iskren tako do sebe kot do drugih, kar je v današnjem svetu vse pogostejše lahko tudi slabost.«* A5.2). Pri nekaterih se pojavlja želja po večji samozavesti, odločnosti (*»Mi manjka odločnosti kar bom moral absolutno spremeniti. Rahlo tudi šepa moja samozavest.«* A5.2). Doživljajo lastno situacijo kot primer, kjer so večkrat prijaznejši, bolj ustrezljivi, vendar ta lastnost ni cenjena v skladu z njihovimi pričakovanji. Ta lastnost lahko nakazuje tudi na pomanjkanje asertivnosti oziroma postavljanja meja in že prej omenjene odločnosti.

B so se opisali podobno kot skupina A, le da so B več govorili tudi o svojih šibkejših področjih, kot npr. odrezavost, vzkipljivost in trma. Ta trma se lahko v nekaterih primerih izrazi tudi kot pozitivna, kot vztrajanje, ko nam ne gre (*»Sem mlada, zagnana, čim bolj natančna in pozitivna oseba. Sem pa tudi zelo trmasta.«* I6). Tako kot skupina A so se tudi sami opredelili za delavne in zanesljive. Prav tako je pri obeh skupinah izražena želja po obvladovanju več tujih jezikov (*»Moja šibka točka so tuji jeziki. Rad bi znal nemško, vendar želja ni dovolj močna, da bi se lotil učenja.«* E5) (*»Več bi delala na znanju tujih jezikov.«* D8). Nekajkrat se je pri tej skupini pojavila tudi želja po boljšem obvladovanju časa, t. i. "time management".

Skupina C se je opisovala najbolj raznoliko in bi jih zato težje posplošil. Skupno jim je vztrajanje in to, da jih kritike ne ustavijo. Poleg tega jih je največ govorilo tudi o zelo dobrem spominu (*»Imam fantastični, fotografski spomin. To vidim sedaj po 46 letih, da se še vsega spomnim tako, kot če bi bilo včeraj.«* L8) (*»Moja velika prednost je zelo dober spomin, ki ga imam. Mogoče sem ga malo podzavestno gojil.«* O7) To je verjetno še posebej relevantno za slepe osebe, saj tako beležijo več informacij iz okolja v primerjavi z videčimi. Perfekcionizem

(»Kritike mi dajejo gorivo.« L8.1), samoiniciativnost in vztrajnost je nekaj besednih opisov oseb iz skupine C. Zdi se mi pomembno izpostaviti mnenje ene izmed oseb te skupine, ki pravi, da so slepi dlje časa odvisni od drugih (lastna identiteta se ustvari kasneje, prav tako zunanja podoba), saj se zaradi vidne okvare zanašajo na mnenje drugih (*»Eno je to, kako človek vidi samega sebe, drugo pa je, kako vas določajo drugi. Kar je velik problem, ki vam ga bom na začetku tega vprašanja povedal, je to, da slepi oziroma slabovidni dostikrat dobivamo podobo o sebi glede na drugega slepega, ne pa glede na samega sebe.«* M6). Svoje mnenje o lastni podobi in dojemanju si zato izborijo skozi čas. To pomeni, da se njihova izgradnja identitete razlikuje od videčih vrstnikov in je potrebno to upoštevati pri primerjavah videčih in slepih.

4.2.2.2 Delovne izkušnje

A imajo večinoma izkušnje z opravljanjem dela, za katerega se je na koncu izkazalo, da ga niso zmožni opravljati v celoti zaradi slepote, nekateri pa so zaradi slepote prilagodili izobraževanje, ki večkrat ni v smeri interesov. Tu je potrebno izpostaviti, da dve osebi še nista imeli veliko izkušenj na področju zaposlovanja, saj sta pred kratkim zaključili visokošolsko izobraževanje. Kljub temu sta imeli v prvih mesecih neuspele poizkuse iskanja pripravništva ali zaposlitvene rehabilitacije. Tu je pomembno izpostaviti načrtovanje uspešnega prehoda, saj to samo po sebi, še posebej pri osebah s posebnimi potrebami, ni samoumevno. Obe osebi sta počakali z načrtovanjem zaposlitve, dokler nista zaključili izobraževanja (*»Še nisem veliko delal na iskanju zaposlitve saj sem šele dobro zaključil izobraževanje.«* A3).

B so v veliki meri izpostavljali uspešnost pri zaposlovanju in pomen veščin iskanja informacij po spletu. Poleg tega je ena oseba izpostavila predhodne delovne izkušnje na področju, kjer se je zaposlila. Zanimiva je bila tudi izpoved ene od intervjuvank, ki pravi, da jo je gnala želja po tem, da bi služila lasten kruh in ne bi bila tako breme družini/ drugim (*»Pomagalo prepričanje, da moram dobiti službo, da bom imela od česa živeti in da ne bom komu finančno breme.«* F7).

Skupina C poudarja angažiranost oz. vztrajnost, pomen navezovanja stikov in obkrožanje s "pomembnimi ljudmi" (*»Predvsem ena izmed najbolj pomembnih dejavnosti mojega zorenja pa je bila, da sem hotel spoznati znane ljudi. Da bi jih vprašal, zakaj in kako so postali znani in uspešni?«* L11.3) (*»Učenje od največjih glasbenih pedagogov.«* K1). Preko osebnega stika so videči ljudje postopoma opuščali stereotipne pomisleke glede slepote in nekaterim pomagali, da so bolje zaupali v lastne sposobnosti (*»Ostali bodo že živeli, kakor bodo živeli. Tebe je pa*

škoda, ker bi lahko kaj naredil v življenju. Nad temi besedami sem se zamislil, in si rekel, mogoče bi pa res lahko kaj naredil iz sebe.» L11.4).

Iz intervjujev je razvidno, da so imeli veliko ovir na svoji karierni poti, vendar so vztrajali v iskanju informacij, ki bi jih pripeljale do rešitev (*»Če nek slep naredi nekaj, kar naredi prvi, je frajer, ampak s tem razbije še eno luknjo v tem zidu – nemogoče je.» L15*) (*»Vselej je treba govoriti o možnosti svobode oziroma o tem, kaj je možno in kaj ne. Ugotoviti je treba, kje so prepreke, jih odpraviti in poiskati rešitve.» M15*). Velikokrat so imeli izkušnjo, da so v določenih trenutkih opravljali delo, za katerega so bili bolj kompetentni od videčih vrstnikov in so zaradi slepote morali opustiti cilj (*»V Franciji kot slep sicer ne bi mogel učiti zemljepisa, kar je neumnost, ker sem uporabljal običajne karte in tako dobro obvladam zemljepis, da bi lahko tudi to učil.» M1.1*) ali ga dosegli več let (tudi desetletje) kasneje.

4.2.2.3 Enakovredna obravnava videčim pri zaposlovanju

Skupina A ocenjuje, da slepi niso enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja. Največjo težavo vidijo v predsodkih in premajhni ozaveščenosti delodajalcev (*»Predsodki. To je mogoče odpraviti le tako, da širša javnost spozna slepoto. Za to moramo poskrbeti slepi sami.» E4*) (*»[...] dobesedno ustrašijo, ker na primer ne vedo, kakšni tehnični pripomočki obstajajo, ki nam olajšajo naše delo.» D4.1*) in tudi pri koriščenju ugodnosti, ki jih pridobijo z zaposlitvijo osebe s posebnimi potrebami.

B mislijo podobno. Niso obravnavani enakovredno; veliko je predsodkov, pomilovanja in nepoznavanja slepote (*»Je potrebno prvo izobraziti delodajalce, da so ti ljudje tudi pridni in marljivi delavci ter da so pripravljeni vključiti v novo okolje.» I17*)

C poudarjajo, da se mora manjšina vedno sama boriti za priznanje in destigmatizacijo in da je utopično pričakovati, da se bo sistem prilagodil njim (*»Večina se ne more prilagoditi tem stvarim, ampak se jim mora manjšina.» L18*). Poudarjajo, da morajo slepi za dosego enakovrednosti biti "boljši" od videčih (*»Če slepi hočemo biti enakopravni, moramo biti vedno boljši od drugih. Šele potem smo deloma enakopravni.» M17.2*). Poleg tega pa je pomembno tudi spregovoriti o razlikah, kjer imajo slepi zares več težav v primerjavi z videčimi. Tako bomo lažje identificirali prednosti in pomanjkljivosti, ki bi jih lahko premostili s pomočjo asistenta.

4.2.2.4 Potrebne spremembe za boljšo zaposljivost

Osebe iz skupine A želijo na področju zaposlovanja spremeniti pot do zaposlitve, ki mora biti krajša in bolj direktna. Prav tako poudarjajo pomen izobraževanja delodajalcev in osveščanje javnosti. Ena izmed oseb vidi rešitev v načrtnem zaposlovanju v javni upravi (*»Mogoče bolj striktno zahtevano zaposlovanje slepih v javni upravi.«* E13).

B predlagajo spremembe pri zaposlitveni rehabilitaciji. Velikokrat vključijo slepe ljudi in nato ne vedo, kako bi jih vključili na delovno mesto. Prav tako poudarjajo pomen ozaveščanja delodajalcev. Obenem so mnjenja, da bi bile potrebne večje kazni podjetjem, ki se ne odločijo za zaposlitev osebe s posebnimi potrebami (*»Sami bi se morali spremeniti pa izobraziti delodajalce, da se seznani s pravicami po zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov.«* G.15).

Oseba iz C skupine govori o tem, da je današnja mladina (splošno) vse preveč osredotočena samo na pravice, ne zavedajo pa se svojih dolžnosti (*»Izjemno gradimo na pravicah, veliko premalo pa na dolžnostih. Delovne navade mnogih slepih, katere sem uspel opazovati, so v splošnem zelo slabe.«* O18.1). Pomembno je tudi raziskati, kaj slepi zares lahko še delajo in to uspešno. Sami so predstavniki dejanj, ki jim jih videča populacija ni pripisovala, dokler niso zares nekaj dosegli. Sedaj pa je to postalo mogoče. Omenjajo tudi, da bi slepim in delodajalcem morali omogočiti več praktičnih izkušenj. Omenjajo tudi načrtovano zaposlovanje slepih. *»Zelo sem bil presenečen, ko sem po devetih letih odkril, da nekaj podobnega obstaja v Avstriji in da temu rečejo integriran-študiran. Temelji pa na tem, da se že od srednje šole naprej poskuša ugotoviti, kje bi lahko vsi invalidi, brez izjem, delali in kakšne potenciale imajo.«* (O19).

4.3 Samostojnost

4.3.1 Pridobljena znanja in veščine

A so veščine in znanja izpopolnjevali do zaključka visokošolskega izobraževanja. Nekateri so pogrešali več praktičnih znanj. Drugi so svoj prosti čas namenili tudi razvijanju poklicnih kompetenc, kot so popraviljanje računalnikov in pisanje prošenj za zaposlitev. Pomembno se mi zdi izpostaviti mnenje osebe, ki pravi, da so neformalno pridobljene izkušnje velikokrat

pomembnejše (*»Te izkušnje in neformalno pridobljeno znanje so velikokrat lahko pomembnejše in ti dajo več kot neka formalna izobrazba.«* D.5).

Skupina B večinoma ni posebej izpostavila, kako so se oblikovale njihove veščine in znanja. Izpostavljeni izjemi sta učenje slepega tipkanja in hitro branje Braillove pisave. Poleg tega je ena izmed zaposlenih oseb izpostavila, kako so ji starši omogočali raziskovanje okolja in ovir. Sčasoma je razvila lastnost, da je bila pripravljena "zgrabiti" nove stvari in se preizkusiti (*»So mi vedno dajali možnost, da sem spoznavala okolico, sem bila veliko od doma in me niso prilepili nase. S tem sem dobila tudi željo po novostih.«* I8.1). S tem je razvijala lastne načine reševanja in soočanja z ovirami, kar se mi zdi zelo pomembno pri vprašanju karijerne poti.

V skupini C je ena izmed oseb omenila pomembnost intelektualnega ozadja. Starša sta namreč imela veliko interesov poleg zaposlitve in se je raziskovanje/ učenje različnih področij (razgledanost) preneslo tudi na otroke (*»Oče je kupoval veliko knjig, bral je različna dela pesnikov, pisateljev in svetovnih klasikov. Zelo rad je imel klasično glasbo. Z mamo sta hodila v gledališče, opero in na koncerte. Tudi jaz sem to od nekdaj rad počel.«* O.8). Oblikovanje veščin je v tej skupini pogostejše potekalo skozi zavedanje pomembnosti stalnega izobraževanja. Dober spomin sta omenili dve osebi. Prav tako pripisujejo pomembno vlogo komunikacijskim veščinam.

4.3.2 Grajenje karijerne poti

Glede karijerne poti bi skupina A v preteklosti raje namenila več časa prostovoljstvu in tako pridobila več referenc (*»Spremenila bi to, da bi v prostem času delala kot prostovoljka v različnih socialnovarstvenih organizacijah.«* C.8) in učenju tujih jezikov (boljše sodelovanje v času šolanja). Ni pa tudi zanemarljivo, da sta dve osebi iz te skupine izpostavili nemoč zaradi zdravstvenega stanja oz. izčrpanja pomanjkanja raznolikih načinov pri uspešnem iskanju zaposlitve.

B v večinskem deležu ne bi spremenili ničesar. Dve osebi trdita, da se vse zgodi z razlogom (*»Ne obremenjujem se s tem, kaj je bilo, pomembno je, kaj je zdaj.«* G10) (*»Saj se vse stvari v življenju zgodijo z razlogom, to je tudi moj moto življenja.«* H10). Ena oseba ne bi sprejela službe v nevladnem sektorju (*»Delam na društvu, v nevladnem sektorju, kjer so razmere pri*

zaposlovanju zelo neurejene. Tudi plačilo je minimalno, brez vseh možnosti za napredovanje.« F2.1).

Skupina C je zelo raznolika. Sem spadajo želje večjega mreženja s sošolci, udeležba študijske izmenjave, več glasbenega znanja, biti manj zaupljiv/ bolj previden (*»Bolj sem previden. Mogoče ne bi bil toliko 100-odstotno zaupljiv do ljudi.*« L10) in porabiti manj energije in časa, da slepi nekaj zmorejo.

4.3.3 Zaščitniška vloga staršev

V skupini A ni bilo zaznati prevelikega zaščitništva; starši so bili podporni. Bili so obravnavani kot drugi otroci v družini. Imeli so možnost raziskovati. Potrebna je bila le dodatna pomoč pri prevozih, kjer so se lahko zanesli na starše.

Zanimivo, da je bilo v skupini B (zaposleni) zaznati približno enako mero podpore in prevelikega zaščitništva ali dvomov staršev o njihovi poklicni poti. V enem primeru oseba ni zaznavala nikakršne podpore staršev (*»Ga nisem imel, ker se za svoj prav borim sam.*« G12). Večinski odziv oseb, kjer so bili starši preveč zaščitniški ali premalo spodbudni, je bil, da je pomembna večja samostojnost in da jih pri tem nihče ne ovira (*»V življenju zelo dobro funkcioniram, kadar me pri pomembnih življenjskih odločitvah nihče ne ovira.*« H11).

Skupina C je odgovarjala najbolj raznoliko, saj odgovori vključujejo več vidikov družinske podpore. Nekateri starši so bili preveč zaščitniški, drugi brezskrbni. Potem je tu primer sorodnika, ki je imel zaničljiv odnos do oslepele osebe (*»Sorodniki me niso podpirali, bili so proti. S strani sorodnikov pa je bilo cel kup predsodkov. Tudi poniževali so me. Ko sem oslepel, so me vsi prijatelji zapustili in odšli proč, razen enega. Čisto vsi so odšli.*« M11.). Ena od družin je bila podporna in ena prikrito zaščitniška, da tega ni bilo mogoče prepoznati.

4.3.4 Pomoč staršev pri premagovanju težav

Skupini A so starši delno pomagali pri preseganju težav. Nekateri so pričakovali več pomoči oziroma je niso imeli, medtem ko so drugi imeli podporo. Sem štejejo možnost samoodločanja, prevoz, odpiranje pošte, iskanje odgovorov na določene zahteve okolja (šolska pričakovanja ali službena) in udeleževanje staršev na izobraževanjih v povezavi s slepoto.

B večinoma niso imeli veliko podpore s strani staršev ali pa je bila pomoč nudena, vendar je bilo prisotnega veliko pomilovanja (*»Kot otrok sem živel s starimi starši, kasneje pri stricu in teti, vem, da je vsem hudo, da ne vidim in da je še danes prisotnega veliko pomilovanja.«* F12).

C prav tako niso imeli podpore, razen v primeru ene osebe, ki so ji s financiranjem pomagali tudi, da zaživi na svojem. V dveh primerih so starši povzročali dodatno škodo. (*»Ne, težave so mi še bolj povzročali dodatno. Žal mi niso pomagali. V tem primeru sem bil, sploh moj karakter, zelo trmast in tudi potem, ko sem bil že čisto slep, sem zahteval, da se bom absolutno odselil od staršev.«* K10). Tako skupina B kot C sta največ podpore pridobili v šolskem okolju.

4.3.5 Spodbujanje samostojnosti

Skupina A ocenjuje, da šolski sistem ne spodbuja samostojnosti. Preveč je poudarka na "teoriji" in premalo na "uporabnem" znanju (učenju specifičnih veščin), ki pa je za slepe še toliko bolj relevantno. (*»Na fakulteti je bilo preveč poudarka na teoriji in premalo na praktičnih izkušnjah dela z uporabniki.«* C6.1). Podobna situacija je tudi v skupini B. Skupina A ocenjuje, da bi v Center slepih bilo potrebno hoditi samo v času osnovnega šolanja, kjer bi pridobili še znanja koristenja pripomočkov, orientacije ipd., preden odidejo med videče. Prav tako menijo, da trenutni programi v Centru Slepih niso prilagojeni razmeram trga dela in so zato težje zaposljivi. (*»Je za slepe trenutno zelo težko najti zaposlitev, zato bi bilo potrebno delati na odprtju novih programov.«* A12.1). Pomembno jim je tudi osveščanje potencialnih delodajalcev o specifikah slepote in zmožnosti opravljanja dela.

Osebe iz skupine B prav tako poudarjajo pomen izobraževanja delodajalcev. Izpostavljajo pa tudi, da slepi v današnjem času večkrat niso motivirani za opravljanje dela. (*»Verjamem v to, da bom našla zaposlitev, saj sem motivirana, kar se mi zdi tudi problem pri mnogih invalidih.«* D4.2), zato predlagajo spodbujanje samostojnega dela. Delodajalci se morajo kljub temu zavedati, da bo le malo slepih doseglo stopnjo fleksibilnosti, ki jo zagotavlja videči, zato je ključna potreba po osebnem asistentu na delovnem mestu.

C menijo, da je Center slepih včasih nudil veliko več osnovnih praktičnih znanj, kot jih v centru dobijo sedaj. (*»Zavod je bil najboljša slovenska osnovna šola. Najboljša v tistih časih. V njej smo se res ogromno naučili.«* M13). Ena izmed oseb se zavzema, da bi že v času šolanja poudarjali, da so določeni profili/ poklici lažje dosegljivi kot drugi in se jih v tej smeri tudi

podpre. Šolski sistem je po njihovem mnenju preveč rigiden in zavira razmišljanje, zato tudi učenci ne razvijejo samoiniciativnosti, ki je ena izmed pomembnejših življenjskih kompetenc (*»Šolski sistem je rigiden. Šolski sistem naredi ljudi toge in ne razmišljajoče.«* L.14).

4.4 Socialna vključenost

4.4.1 Prilagoditve v času šolanja

Večina iz skupine A se je šolala na Centru IRIS (takratnem zavodu za slepe), kjer je učni proces prilagojen slepim in slabovidnim.

B je prav tako imela določeno podporo oz. prilagoditve, čeprav v zmanjšanem obsegu, saj so se nekateri šolali v običajnih osnovnih šolah. Ocenjujejo, da jim je šolanje zunaj prilagojene šole v največji meri pomagalo pri vključevanju v družbo videčih (s tem, ker so od malih nog med videčimi), čeprav so morali premagovati ovire, ki so se pojavljale sproti, da so lahko sledili videčim (*»Kot odrasla sem nekajkrat imela možnost spoznati svoje vrstnice, ki so se šolale v zavodu za slepe. Nekako sem dobila občutek, kot da govorim z zelo nepogumnimi osebami, kot bi imeli porezana krila.«* F14). Omenjena je bila potreba tudi po psihološki pomoči v srednji šoli (*»Saj so me sošolci pogosto zafrkavali.«* J13.).

C skupina je nekoliko starejša in v času njihovega šolanja je bilo veliko manj prilagoditev oziroma skoraj niso obstajale. Intervjuvanci imajo vtis, da je prevladovalo prepričanje, naj se vsak znajde po svojih zmožnostih. In v večini primerov so zares razvili lastne strategije reševanja ovir kljub slepoti, ki je skupna vsem skupinam. Obenem so se zavedali, da morajo na nekaterih področjih vložiti veliko več truda v primerjavi z videčimi. Tega se je uspešno zavedala tudi oseba skupine B (*»Živeti s slepoto zahteva veliko več vlaganja energije pravzaprav v vsako stvar, ki se jo lotiš.«* L6.1). Oseba iz skupine C opisuje svoj uspešen primer podpore staršev tako, da so ga pustili v skupino videčih (npr. pot v šolo). Vzgajali so ga tako kot preostale videče otroke. Vedno je ta oseba kljub temu čutila, da je pomoč/skrb na voljo (*»Najbolj pomembno se mi zdi pa to, da smo verjetno imeli nekako vsajen temeljni postulat, vsak mora svoje težave sam reševati. Najprej sam. Vsaj poskusiti rešiti težave.«* O15).

4.4.2 Družbena aktivnost

Vsi intervjuvanci v skupini A so aktivni v prostem času, vendar ne nujno pri aktivnostih, povezanih z videčimi ljudmi. Nekaterim bolj ustreza druženje s skupino slepih zaradi podobnih izkušenj. Največkrat so športno aktivni ali pa glasbeno. V manjši meri omenjajo tudi druge hobije.

B so prav tako družbeno aktivni. Zanimiv je pristop dveh oseb iz te skupine, ki se udeležujeta humanitarnih dogodkov (pomoč drugim), v svojem podjetju pa ena oseba zaposluje videče (slepi nimajo prednosti). Ena oseba pravi, da: *»delo [v računalniškem podjetju] opravljajo izključno videči, tako razbijam predsodke. Tudi prej, ko sem imel za delo študentsko delo, torej študente za spremstva na poslovne dogodke, so to vedno počeli videči in se tako tudi kaj naučili, če so seveda hoteli se učiti.«* G16). Gre za primer, ko oseba s posebnimi potrebami nudi ekonomski (zaposlitev) ali družbeni vir (prostovoljstvo, humanitarnost) moči in delno prispeva k razbijanju stereotipov. Preostali hobiji so podobni kot v skupini A.

C skupina je družbeno aktivna malce drugače. Več se vključujejo v svet videčih. Hodijo na koncerte, objavljajo literarna dela, članke, včlanjeni so v različnih klubih in zvezah, ki niso nujno vezani na slepoto. Eden od intervjuvanih pravi, da gre za to preveč energije, in se temu tudi manj posveča.

4.4.3 Dodatni predlogi

Predlogi za izboljšanje situacije v skupini A so zelo raznoliki. Prvi je pomembnost delovne prakse, kjer imajo možnost pridobiti realne delovne izkušnje. Prav tako je pomembno, da slepi pazljivo izberejo delovna mesta, ki so jih sposobni opravljati. Predlog je tudi, da se je potrebno gibati v družbenih krogih, kjer si edini "slepec" za razvoj fleksibilnosti (*»Gibati se je potrebno čim več tudi v krogih, kjer si edini slepec. Ne smeš se širokoustit, ampak z dejanji pokaži, kaj znaš.«* E16). Menim, da je s tem oseba želela sporočiti, da svoje veščine poizkusiš unovčiti in tako v večji meri vplivaš na svoje življenje in se razvijaš. Obenem je ena izmed oseb omenila, da morajo biti slepi v večji meri motivirani za spremembe (*»Mi slepi lahko storimo je to, da smo čim bolj motivirani, čeprav je situacija takšna, kot je.«* D16), kar se sklada z mnenjem osebe iz skupine C, ki je karierno uspešna.

Skupina B poudarja pomen zgodnje obravnave, kjer bi načrtno spremljali in usmerjali uporabnike proti zaposlitvi. Predlogi so še glede nagrajevanja delodajalcev, ki zaposlujejo osebe s posebnimi potrebami in premagovanje strahu slepih oseb, ko pristopajo k zaposlitvi/ razgovoru, da so bolj asertivni.

Oseba iz skupine C pravi, da je težava današnjih slepih predvsem v pretirani samozavesti in premajhni pripravljenosti na resnično delo in konkuriranje na trgu dela. Zdi se mu pomembno, da bi bile organizirane delavnice za slepe, kjer bi poudarjali pomen zaposlitve za življenje osebe. Druga oseba govori o kompleksnosti situacije in da bi morali obravnavati specifično primere (*»Verjetno ni nekega ultimativnega recepta, ki bi bil za vse ustrezen. Mislim, da je pomembna velika mera individualiziranega pristopa in timske obravnave.«* N18). Vsekakor se strinjajo, da je pomembna aktivacija uporabnika samega pri spreminjanju družbenega, ekonomskega in finančnega statusa (in ne čakanje na spremembe).

5 Razprava

Preden bom rezultate interpretiral, moram še enkrat poudariti, da je vzorec premajhen, neslučajnostni in priročen, kar pomeni, da ne moremo rezultatov posploševati na celo populacijo slepih. V razpravo bom vključil teme iz vprašalnika, to so zaposlitev, samostojnost in socialna vključenost, ki imajo vlogo izhodišč za nadaljnja razmišljanja. Rezultati med skupinami se razlikujejo, vendar so si pri nekaterih temah tudi podobni. Razpravo bom strukturiral glede na glavna raziskovalna vprašanja, ki sem jih zastavil v metodološkem delu in jih povezal s teoretičnimi izhodišči iz uvoda magistrskega dela.

5.1 Način iskanja zaposlitve

Prvo raziskovalno vprašanje se je glasilo, kako so se uspele osebe s slepoto zaposliti? Rezultati nam povedo, da so se osebe v vseh skupinah večinoma zaposlile oz. poizkušale zaposliti preko vez in poznanstev. Osebi iz skupine A sta v preteklosti bili zaposleni, vendar se je zaposlitev kasneje prekinila. Brejc (1994) govori, da je večja težava pri ohranjanju delovnega mesta kot pa pri sami pridobitvi zaposlitve. Tudi v njunih primerih se je delo prekinilo zaradi prezahtevnosti in ali neprilagojenega okolja.

V nekaj primerih je prihajalo tudi do naključij, npr. bili so edina prijavljena oseba za delovno mesto ali pa so se lahko zaposlili za nadomeščanje odsotnosti in začeli s poizkusnim obdobjem. Pri skupini C je bila v besednih opisih v primerjavi s skupino A izražena večja mera zavzetosti in vztrajnosti pri iskanju zaposlitve tudi, ko so se soočali z ovirami. O tem govorita naslednja citata dveh različnih oseb: »S tem znanjem nisem mogel biti zadovoljen, zaradi tega, ker sem videl, kako, na primer, določeni kolegi, ki mogoče niso bili toliko talentirani kot jaz, napredujejo« (K5.2.). Drugi citat: "Pa sem rekel, no, prav, grem pa v akcijo in sem za vse intervjuje, ki sem jih prej odklanjal za različne časopise, dal televizijske intervjuje" (L4). Čeprav so vse skupine priznavale prisotnost predsodkov in stereotipov do slepih na delovnem mestu, pa je skupina C, za razliko od skupine A in B več pozornosti namenila širjenju socialne mreže, tudi z videčimi. Oseba L takole opisuje širjenje svoje socialne mreže: "Predvsem ena izmed najbolj pomembnih dejavnosti mojega zorenja je bila, da sem hotel spoznati znane ljudi. Da bi jih vprašal, zakaj in kako so postali znani in uspešni. Najbolj so me zanimali fuzbalisti in glasbeniki. Spoznal sem vse glasbenike. Nato sem šel v lutkarski svet. Spoznal sem vse iz

lutkarskega življenja. Ko sem postal pisatelj, sem spoznal vse pisatelje. Spoznal sem tudi igralke in igralce." (L11.3)

Zgornji primer nakazuje, kako lahko posameznik s samoiniciativnostjo in kompetentnostjo spreminja svoj družbeni položaj. S tem pristopom se trenutno strinja Peterson (2018), ki govori o začetkih vseh večjih sprememb, ki se začnejo s "pospravljanjem lastne sobe". Ko ima posameznik red znotraj lastnih okvirov (veščine in znanja), lahko razmišlja o naslednjem koraku, ki je širše zastavljen, v tem primeru družben.

Dušan Rutar (1996) vidi situacijo nekoliko drugače. Govoril je o integraciji oseb s posebnimi potrebami. Pravi, da se položaj enih v družbenem polju ne more spremeniti, če se ne spremeni tudi položaj drugih. A projekt integracije te spremembe ne predvideva. Ohranja se samo ideja o tem, da se osebe s posebnimi potrebami iz obrobja preselijo v središče, medtem ko vse drugo ostane nespremenjeno. Prava integracija hendikepiranih ljudi bi zato pomenila popolno spremembo medsebojnih odnosov (Rutar, 1996). Zavedam se, da bo večina oseb s posebnimi potrebami težko uspešna na podlagi samoiniciativnosti, da bi same v večji meri vplivale na lokalno okolje za doseganje boljših zaposlitvenih možnosti. Kljub temu pa se mi zdi ta vrednota izjemno pomembna za doseganje kompetentnosti v okviru lastnih zmožnosti.

Salebeey (1997, kot navedeno v Čačinovič Vogrinčič, 2008) prej omenjenima avtorjema ponuja most s socialno-delovnim pristopom, konceptom perspektive moči. Govori o mobilizaciji uporabnikove moči (talenti, znanja, veščine, sposobnosti, viri), da se podpre njihova prizadevanja, njihove cilje, ki jih na koncu dosežejo na podlagi trdega dela.

5.2 Izbira slepoti prilagojenega poklica

Drugo raziskovalno vprašanje je bilo, ali so izbirali poklice, ki so specifični za slepe oz. so jim pripisani. Če izhajamo iz mnenja, da se nekdo izobražuje v smeri poklica, ki ga lahko opravlja, vidimo, da sta se skupini B (zaposleni) in C zaposlili na delovnih mestih, ki niso v skladu s šolsko izobrazbo. Čeprav je B skupina mlajša od skupine C (bolj na začetku karierni poti), slednji v večji meri opravljajo poklice, ki so znotraj njihovih kariernih želja in se v tem primeru počutijo izpolnjene. B so večinoma zadovoljni s svojim poklicem. V opisih je manj razvidno, da se potegujejo za delo v okviru svojih želja ali izobraževanj. Le ena oseba si želi, da ne bi sprejela delovnega mesta v nevladni organizaciji.

Da delovno mesto ni izključno zaposlitev, je govoril že Brejc (1994). Prinaša tako stroškovno kot družbeno učinkovitost, ki ne vključuje samo denarne, ampak tudi socialno-psihološke premike v življenje osebe s posebnimi potrebami. Skupina C je tako svojo priložnost in čas na delovnem mestu v večji meri namenila dokazovanju, da zmore več in pri tem porabila ogromno življenjske energije. Holton, Farrell in Fudge (2014) so opredelili stigmatizacijo kot lastnosti posameznika, ki veljajo za negativno odstopanje od socialnih norm z vidika duševnih ali fizičnih lastnosti, na podlagi katerih ljudje s predsodki delijo osebe na "nas" in "njih."

Sogovorniki so z veliko truda vendarle uspeli v bistvenih lastnih prizadevanjih za opravljanje dela, ki jih je blizu. Na veliko področjih v življenju niso nujno uspeli prebiti pomislekov na zasebni in javni ravni. Ker je v kariernem smislu zares uspešnih malo oseb z vidno okvaro, stereotipi ostajajo.

5.3 Soočanje z dejavniki tveganja na prehodih

Naslednje raziskovalno vprašanje je bilo, kako so se spoprijemali z dejavniki tveganja, prehodi med izobraževalnimi ustanovami, ali so se šolali v običajni šoli skupaj z videčimi ali v centru za slepe, ki je ločen od druge populacije. Z vidika zaposlenosti sem ugotovil približno enako razmerje oseb, ki so dobile zaposlitev in se šolale v centru za slepe ali v šolah skupaj z videčimi. V preteklosti so imeli veliko manj prilagoditev v šolskem programu kot jih imajo sedaj. Skupina A in B poročata, da sta imeli v centru za slepe največ prilagoditev, medtem ko imajo v običajnih šolah prilagoditve, ki pa so nezadostne oz. pomanjkljive.

Prednosti in pomanjkljivosti šolanja v inkluzivnih programih običajnih šol in v centru za slepe so različne, zato so slepi mladi lahko zelo ranljivi. V literaturi lahko mnogokrat zasledimo pojem socialna ranljivost mladih. Van Kerckvoorde, Vettenburg in Walgrave (kot navedeno v Ule, 2000) govorijo, da so mladostniki, ki so v stiku z družbenimi ustanovami, bolj izpostavljeni njihovem nadzoru in sankcijam, kot pa imajo od institucionalnega poseganja koristi. Čeprav je npr. center za slepe bolj zaprta ustanova, saj je v večji meri namenjena slepim kot običajna šola, je lahko posameznik v teh šolah ogrožen z drugega vidika. Njegove sposobnosti morda niso zadostne, da bi lahko razvil ustrezne metode spoprijemanja z neprilagojenim okoljem, zato lahko prihaja do stresa in frustracij. Z vidika odraščanja je zanimiv podatek, da je imela skupina A po lastnem opisu najbolj podporne starše, medtem ko je imela skupina B v enaki meri tudi preveč zaščitniške starše. C so imeli v večinskem deležu najmanj podporne starše. Ni pa

zanemarljiv podatek, da sta prisotna tudi po en primer strogih staršev in en primer podpornih do te mere, da se je oseba počutila leno. Citiram komentar, ki se navezuje s primerom vzgoje strogih staršev: "V podporo mi je bilo, da sem bila finančno preskrbljena. To je bil, kot zdaj vidim, velik plus. Oviral me je moja lastna lenoba, verjetno še najbolj.« (N11). Oseba s strogimi starši govori o izzivih in nalogah, ki si jih ni sama izbrala, ampak so jih vsilili starši. Sklepam, da je imela oseba N premalo izzivov v domačem okolju. Bila je finančno preskrbljena in zato manj motivirana za spremembo. Kljub temu se je na koncu uspešno zaposlila. To nas opomni na socialno-delovni pristop, ki ga razvija Čačinovič (2002), ki govori o edinstvenem delovnem projektu pomoči. Socialno-delovni odnos ali pogovor, ki začne nov projekt, zagotavlja brezpogojno spoštovanje edinstvenosti osebne izkušnje in ustvarjanje pogojev, v katerih je edinstvenost samoumevna izhodiščna točka raziskovanja. Izhodišče do zaposlitve je torej, da so si poti med seboj različne, edinstvene in določeni dejavniki tveganja ali varovanja nujno ne zagotavljajo ali preprečujejo uspešnosti zaposlitve.

5.4 Odraščanje in razvoj kompetenc za zaposlitev

Zanimalo me je tudi, ali so bili posameznikovo odraščanje in razvoj kompetenc usmerjeni v smeri rešitev. Skupine so odraščale v različnih okoljih, tako s socialnega, vzgojnega in ekonomskega vidika. Skupini A in B sta se v večji meri družili s slepimi vrstniki, medtem ko je skupina C imela več stika s celotno družbo. Tu bi rad izpostavil še dva dejavnika, in sicer različna zdravstvena stanja med osebami (različni odstotki ostanka vida, druge težave, pričetek časa, ko se je vid začel hitreje izgubljati) in manjše zavedanje potrebe po prilagoditvah (starejša generacija). Slednje se je v tem specifičnem primeru izkazalo za pozitivno, saj so več časa ostali v družbenih krogih, ki so jih spodbujali k aktivnejši odzivnosti na spremembe. Če se niso odzvali na spremembe, niso mogli slediti aktivnosti ali učni snovi. Shapir, Lieberman in Moffet (2003) potrjujejo pomembnost samostojnosti slepih. V raziskavi ugotavljanja zmožnosti samostojnega življenja (Lewis in Iselin, 2002), kjer so testirali, koliko slepih je sposobnih samih priti do prijateljeve hiše, so ugotovili zelo majhen delež. Obisk prijatelja predstavlja vrata v socialni stik, družabne aktivnosti in inkluzijo. Iz naših zapisov je to razvidno pri komentarju osebe (O), ki pravi, da so poskrbeli za to, da je sedel v prvi klopi, od koder je za silo vendarle videl na tablo. Poudari, da je bil rezultat njegovega truda, da so si med študijem vsi izposojali njegove zapiske, ker je znal delati smiselne povzetke predavanj.

Posameznik je torej moral sam razviti strategije, da je lahko držal stik s trenutno aktivnostjo. Menim, da so se na novo razvite sposobnosti pozitivne odražale še na vrsti drugih področij (zmožnost okrevanja, disciplina, usmerjenost v rešitev itd.), saj je oseba vzela dodaten napor v zakup, da je bila socialno vključena.

Skupini A in B pogrešata tudi več praktičnega dela in usposabljanja v času šolanja. Čeprav se z idejo strinja tudi skupina C, so posamezniki skupine v večini primerov sami poskrbeli za pridobivanje dodatnih izkušenj in znanj. Tako najdemo primere, ko je oseba na lastno pest potovala v tujino na tečaj izpopolnjevanja v igranju klavirja. Drug primer je še iskanje stika s slavnimi osebami na prireditvah (učenje, kako biti uspešen na svojem področju). Tudi v skupini B najdemo primere dodatnih izobraževanj, kot npr. slepo desetprstno tipkanje za hitrejše in učinkovitejše delo ali popraviljanje računalnikov v svojem prostem času.

Čeprav ima tudi skupina A kar nekaj dobrih predlogov, kako bi se slepi lahko uspešneje zaposlovali, želim na tem mestu izpostaviti, da odgovornost za njihovo nezaposlenost vsekakor ne leži na njih kot tudi ne izključno na delodajalcih. Dejavnikov je več, kot jih je intervju lahko odprl. Prav tako se lahko pomembne informacije skrivajo v podrobnostih. Večina je opravljala določena dela, ki so se izkazala za neprilagojena ali prezahtevna. Skupini A je skupna najnižja stopnja izobrazbe med primerjanimi skupinami.

6 Sklepi

Slepota kot ovira: Zagotovljen redni prevoz v času izobraževanja in razvijanje dobrih orientacijskih sposobnosti sta se izkazala kot nujna dejavnika pri premagovanju osnovnih, a pomembnih ovir (izobraževanje, druženje, aktivnosti v prostem času...). Prav tako se je izkazalo, da slepi v primerjavi z videčimi potrebujejo veliko več časa, da se uspejo zaposliti na svojem področju. Večkrat jim ne uspe in ob tem porabijo veliko časa in energije (predsodki videčih, pomanjkanje informacij delodajalcev idr.).

Poznanstva: Ugotovil sem pomembnost navezovanja stikov z videčimi vrstniki (in videčimi osebami nasploh), čeprav jim morda v prvem trenutku bolj ustreza družba slepe osebe. Prav tako se je pri zares uspešnih slepih izkazalo raziskovanje zgodb uspešnih oseb v času njihovega odraščanja (prevzemanje navad uspešnih, iskanje odgovorov...).

Dejavniki tveganja: Predsodki videčih in pomanjkanje ozaveščenosti delodajalcev sta ključni težavi zaposlovanja slepih. V manjšem obsegu sledi pomanjkanje praktičnih znanj. Starejša generacija slepih ugotavlja, da ima današnja mladina veliko manj delovnih navad in motivacije, kot so jih imeli sami. V večji meri čakajo na spremembe v državi, namesto da bi bili samoiniciativni.

Varovalni dejavniki: Podporni starši, ki omogočajo raziskovanje osebi, ki ima možnost poiskati pomoč, ko jo zares potrebuje. Izobraženost staršev lahko krepi uporabnikovo fleksibilnost (sposobnost prilagoditve na spremembe v socialnem ali delovnem okolju) in kompetentnost, vendar na podlagi moje raziskave oba varovalna dejavnika nujno ne zagotavljata uspešne zaposlitve.

Opolnomočenje in izobraževanje: Stopnja izobraženosti vpliva na večji delež zaposlenih slepih. V večini primerov se je izkazalo, da so dodatna izobraževanja in zunajšolske dejavnosti obogatili uporabnikovo življenje in zaposlitvene možnosti. Slepi imajo zavedanje pomembnosti druženja v krogih, kjer so prav tako videči, čeprav morda takrat sami v času odraščanja niso namenjali temu toliko pozornosti (premagovanje ovir, bolj fleksibilen slog življenja). Prav tako je pomembno zavedanje o pomenu preživljanja samega sebe, kar je nekaterim pomagalo pri vztrajanju do uspešne zaposlitve. Naslednja izpostavljena kompetenca je bila obvladanje tujih

jezikov, čeprav v moji skupini intervjuvanjih oseb ta ni bila zares relevantna pri poklicih, ki jih opravljajo.

7 Predlogi

Predlogi glede zaposlitve:

- Potrebno je načrtovati pot k zaposlitvi, kar je še bolj pomembno za slepe osebe kot za videče, ker se pri vstopu v zaposlitev srečujejo z več ovirami. Potrebno je ravnati s perspektive moči in ugotoviti, katera področja so močnejša in pomembno je poklicno usmerjanje. Prav tako ne smemo zanemariti področij, ki so lahko relevantna v delovnem okolju (kot npr. socialne in orientacijske kompetence).
- Potrebno je sodelovati s starši (zgodnja obravnava), da lahko v delovnem procesu nudimo podporo staršem pri vzgoji, raziskovanju meja in usmerjanju skupaj z uporabnikom (soustvarjanje rešitev).
- Razviti je potrebno model prehoda, ki omogoča uporabnikom s posebnimi potrebami lažji ter uspešnejši (bolj kompetenten) prehod med različnimi izobraževalnimi programi ter kasneje na trg dela.
- Predstaviti širši pomen zaposlitve uporabnikom za njihovo življenje.
- Predstaviti delodajalcem koristi ob zaposlitvi osebe s posebnimi potrebami ter nuditi asistenco (obveščanje, izobraževanje) pri prilagajanju delovnega okolja in ustrezne komunikacije med samimi sodelavci. Na podlagi uspešnih zgodb širiti socialno mrežo delodajalcev, ki bi redno jemali uporabnike na praktična usposabljanja ali nudili zaposlitev.
- Razviti delovne inkubatorje, ki uporabnikom omogočajo možnost korištenja praktičnih usposabljanj znotraj lokalnega okolja.

Predlogi za povečevanje samostojnosti:

- Zgodnje razvijanje sposobnosti, ki so specifične za uporabnike z vidno oviranostjo (uporaba bele palice, Braillove pisave ter računalniške vrstice).
- Omogočanje otrokom, da sami razvijejo razumevanje lastnih sposobnost in meja že v zgodnjem otroštvu preko igre in kasneje pri opravilih.
- Načrtovanje in sporočanje otroku, da se v odrasli življenjski dobi načrtuje in pričakuje, da bo živel, kolikor je možno, samostojno, na svojem.
- Podajanje ustreznih ocen, evalvacij po opravljeni aktivnosti s strani staršev, strokovnih delavcev in vrstnikov. Ocene uspešnosti, ki niso plod naših aktivnosti, temveč pomilovanj ali stereotipov, so napačne in lahko škodljive. Razmišljati je potrebno s

pozicije "napredovanja proti cilju", kar bo uporabniku omogočilo realnejšo predstavo njegovih zmožnosti ali ga spodbudilo, da se izboljša in z rezultatom ne bo prehitro zadovoljen.

Socialna vključenost:

- Ustrezna izbira šole (inkluzija ali center za slepe) na podlagi uporabnikovih zmožnosti in virov podpore.
- Spodbujanje in širjenje socialnih mrež, kjer so vključeni videči vrstniki.
- Vključevanje v okolje, ki mu bo predstavljalo izziv.

8 Viri in literatura

Altman, B. M. (1981). Studies of Attitudes Toward the Handicapped: The Need for a New Direction. *Social Problems*, 28(3), 321–337.

Aufenanger, S. (2002). Medienerziehung und Medienkompetenz. V T. Gruber (ur.), *Was bieten die Medien? Was braucht die Gesellschaft? Chancen und Risiken moderner Kommunikation* (str. 119–123). München: Bayerischer Rundfunk, S.

Bauman, M. K., & Yoder, M. N. (1965). *Placing the blind and visually handicapped in clerical, industrial and service fields*. Louisville: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.

Bauman, M. K. P. (1962). *Placing the blind and visually handicapped in professional occupations*. Pennsylvania: American Printing House for the Blind.

Brejc, T. (1994). *Izobraževanje prizadetih oseb v času krize*. Ljubljana: Republiški zavod za zaposlovanje.

Brvar, R. (2000). *Geografija nekoliko drugače. Didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Cavanaugh, B. (1999). Relationship of Agency Structure and Client Characteristics to Rehabilitation Services and Outcomes for Consumers Who Are Blind. Mississippi: Mississippi state University.

Čačinovič Vogrinčič, G. (2002). Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo*, 41(2), 91–96.

Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Socialno delo z družino*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Evropska Komisija (2011). *Socialna dimenzija strategije Evropa 2020 : poročilo Odbora za socialno zaščito*, povzetek. Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije

Fatur, V., & Vidmar, J. (2007). *Evalvacija izvajanja zaposlitvene rehabilitacije v letu 2006: Poročilo pilotske faze razvoja modela evalviranja izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije in mreže*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo.

Ferfolja, A., & Zečkanović, A. (2008). *Zaznavna interakcija barv pri mladostnikih* (Raziskovalna naloga). Ljubljana: Gimnazija Bežigrad.

Fermin Rosel, J., Caballer Miedes, A., Jara Jimenez, P., & Oliver, C. J. (2005) Verbalism in the narrative language of children who are blind and sighted. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 99(7), 1–22.

Galeša, M. (1995a). *Specialna metodika individualizacije*. Radovljica: Didakta.

Galeša, M. (1995b). *Specialna pedagogika in individualizacija*. Radovljica: Didakta.

Galeša, M. (1999). *Koncepcija razvoja vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami v Sloveniji*. Ljubljana : Društvo defektologov Slovenije.

Gresnigt, H., A., (2000) International council for education of people with visual impairment (ICEVI). European conference; Cracow. *Visions and strategies for the new century : conference programme / International council for education of people with visual impairment, European conference*. Cracow, Poland, 9. - 13. July

Holton, A., Farrell, L., & Fudge, J. (2014). A Threatening Space?: Stigmatization and the Framing of Autism in the News. *Communication Studies*, 65(2), 189–207.

Kačič, M. (2007). Ocenjevanje samostojnosti odraslih slepih in slabovidnih. *Socialno delo*, 46(3), 145–155.

Kermauner, A. (2009). *Na drugi strani vek: (opis prvoosebne fenomenološke raziskave, kako je biti slep)*. Ljubljana: Beletrina.

Lebarič, N. (2006a). *Analiza organiziranja in izvajanja socialno integracijskih dejavnosti in socialne vključenosti otrok s posebnimi potrebami v življenje in delo vrtca in šole (raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Lebarič, N. (2006b). *Socialna integracija otrok s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Didakta.

Lesar, I. (2007). *Osnovna šola kot inkluzivno naravnana institucija* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Leskošek, V. (2005). Globalne neenakosti. *Socialno delo*, 44(4/5), 241–249.

Lewis, S., Iselin, S., A. (2002). A Comparison of the Independent Living Skills of Primary Students with Visual Impairments and Their Sighted Peers: A Pilot Study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 96(5), 335–44.

McDonnall, M. C. (2010a). The employment and postsecondary educational status of transition age youths with visual impairment. *Journal of Visual impairment & Blindness*, 104(5), 298–303.

Ministrstvo za delo, družino, socialno zadeve in enake možnosti. (2014). *Akcijski program za invalide 2014-2021*. Pridobljeno 24. 8. 2017 s
http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf

Močnik, R. (2004). H koncu kapitalizma. Prolog. V: Callinicos A. *Antikapitalistični manifest* (str. 7–26). Ljubljana: Sophia

Pascual, L. (1997). *Functional relevance of cross-modal plasticity in blind humans*. Washington: American Psychological association.

Peláez, N. A. (ur.) (2009). *Listening to the children: testimonies from the world's blind and partially sighted teenagers*. Toronto: World Blind Union; ONCE. Pridobljeno 19. 7. 2018 s
http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwi2_5jJuJbiAhVsyqYKHfwcCsUQFjABegQIARAC&url=http%3A%2F%2Fwww.worldblindunion.org%2FEnglish%2Fresources%2Fpublications%2FDocuments%2FListening%2520to%2520the%2520children%2520ENG%2520PDF%2520format.pdf&usg=AOvVaw1v_c85fnp6rtSM82maPEUv

Peterson, J. (2018). *Twelve rules for life: An antidote to chaos*. Toronto: Luminate psychology services ltd, Random house Canada.

Pinterič, A. (2014). *Inkluzivno izobraževanje slepih in slabovidnih otrok ter mladostnikov*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Ratzka, A., D. (1986). *Independent living and attendant care in Sweden: a consumer perspective*. New York: World rehabilitation fund.

Rosel, J., Caballer, A., Jara, P. & Oliver, J. C. (2005). Verbalism in the Narrative Language of Children Who Are Blind and Sighted. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 99(7), 413-425

Rutar, D. (1996). *Tri razprave o teoriji hendikepa*. Ljubljana: YHD - Društvo za kulturo in teorijo hendikepa.

Rutar, D. (2010). *Model nudenja pomoči učiteljem pri delu z dijaki s posebnimi potrebami, ki so integrirani v redne oddelke*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Salebeey, D. (ur.) (1997). *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.

Shapiro, D., Lieberman, L. J., & Moffet, A. (2003). Strategies to improve perceived competence in children with visual impairments. *Re:view*, 35(2), 69-80.

Smolej, S. (2009). Negativne plati fleksibilizacije zaposlovanja. *Socialno delo*, 48(4), 199–206, 249, 251.

Stančić, V. (1991). *Oštečenje vida – biopsihosocialni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.

Strittmatter, R., & Maršič, L. (2003). Splošni vidiki socialnega učenja otrok in mladostnikov z okvaro vida. *Defektologica slovenica*, 11(2), 47–60.

Thomas, G., Walker, D., & Webb, J. (2005). Inclusive education: the ideals and the practice. V K. Topping, & S. Maloney (ur.), *The Routledge Farmer Reader in Inclusive Education* (str. 17–28). Abingdon : Routledge Farmer , Oxon.

Ule, M. (2000). *Socialna ranljivost mladih*. Maribor: Aristej

Vidovič Valentinčič, N., & Stirn-Kranjc, B. (ur.) (2014). *Celovita rehabilitacija slepih in slabovidnih (CRSS): pilotski projekt*. Ljubljana : Univerzitetni klinični center, Očesna klinika

Walker, T., & Webb, J. (1988). *The making of the inclusive school*. London: Routledge/Falmer.

Wills, M. (1979). Early speech development in blind children. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 34, 85–117(a).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI) (2004). Ur. l. RS 63/04.

Zakon o osebni asistenci (ZOA) (2017. Uradni list RS, 10/17 in 31/18)

Zakon o socialnem vključevanju invalidov (ZSVI) (2018). Uradni list RS, 30/18.

Zaviršek, D. (2000) Hendikep kot kulturna travma: historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi , Ljubljana : Založba /*cf.

Zaviršek D., Katarina G. (2009). ANED : *Report on Social Inclusion and social protection of disabled people in European countries*. Pridobljeno 14. 8. 2018 s <http://www.disability-europe.net/downloads/595-si-aned-2009-employment-report-final>

Zavod Republike Slovenije za šolstvo (ZRSS). (2012). *Zaključno poročilo o uvajanju poskusa*. Pridobljeno 14. 6. 2018 s <https://www.zrss.si/pdf/ZAKLJUCNO-POROCILO-Slepi-in-slabovidni-2012.pdf>

Zavod Republike Slovenije za šolstvo (ZRSS). (2014). Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami. Pridobljeno 14. 10. 2018 s <https://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf>

Zemcova, M. I. (1975). *Deca sa oštećenim vidom*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije.

9 Priloge

Pril A: Kodiranje pojmov

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
			Slepota kot ovira	Zaposlitev
			Poznanstva	Samostojno življenje
			Dejavniki tveganja	Socialna vključenost / izključenost
			Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
			Opolnomočenje	Osebnostne lastnosti
			Izobraževanje	
			Neopredeljeno	

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
A1	Ekonomski tehnik. Usposobljen sem za delovno mesto administratorja,...	Ustrezna izobrazba	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
A2	še nisem veliko naredil na iskanju zaposlitve. Rad bi se pogovoril s svetovalcem za zaposlitev	Aktiven pristop	Opolnomočenje	Zaposlitev
A3	Prijavljen sem na zavod za zaposlovanje. Vključil pa sem se tudi v projekt,... Najbolj pa je za to odgovoren iskalec sam (zaposlitev)	Aktiven pristop	Opolnomočenje	Zaposlitev / Socialna vključenost
A4	še nisem veliko delal na iskanju zaposlitve saj sem šele dobro zaključil izobraževanje	Ustrezna izobrazba	Opolnomočenje	Zaposlitev
A5	Sem oseba, ki se ne preda zlahka . Če si zastavim nek cilj ga vglavnem izpeljem do konca .	Odločnost	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
A5.1.	Sem sicer precej zadržane narave in zelo samokritičen	Samopodoba	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
A5.2.	Mi manjka odločnosti kar bom moral absolutno spremeniti. Rahlo tudi šepa moja samozavest .	Samopodoba	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti

A5.3.	zelo pošten in iskren tako do sebe kot do drugih kar je v današnjem svetu vsepogostejše lahko tudi slabost.	Iskrenost	Dejavniki tveganja	Osebnostne lastnosti
A6	Veliko sem pridobil predvsem v obdobju izobraževanja. zelo pomembna pri zaposlitvi je pisanje prošelj in ostalih poslovnih dopisov.	Ustrezna izobrazba	Izobraževanje	Samostojno življenje
A6.1.	veščin za zaposlitev se naučiš predvsem skozi življenje in manj v šoli. odločnosti in samozavesti , ki sta zelo pomembni, ti jih šola ne more dati.	Življenske izkušnje	Opolnomočenje	Zaposlitev
A7	želja sicer ni bila , da bi se zaposlil kot ekonomski tehnik. Zaradi objektivnih razlogov sem moral opustiti smer psihologa	Neuresničene želje	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
A8	Na mojo karierno uspešnost je zagotovo odločilno vplivala kronična odpoved ledvice. Brez odpovedi ne bi imel (oseb. lastnosti), marsikaj tistega kar sem opisoval	Zdravstvene težave	Dejavniki tveganja	Osebna okolščina
A9	niso bili nikoli zaščitniški. prepustili, da sem se sam odločal (več, v primerjavi z brati).	Spodbujanje Lastne izbire	Opolnomočenje	Samostojno življenje
A10	se je malo bolj zapletalo sploh pri očetu. jaz tega, da bi spregledal sploh nisem želel (operacija za veliko denarja). Odpoved ledvic , so imele v psihičnem smislu tako zame kot za starše mnogo hujše posledice.	Zdravstvene težave	Slepota kot ovira	Samostojno življenje

A11	Profesorji so se v sodelovanju z mano sproti dogovarjali kako prilagoditi,...	Podpora	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
A12	izobraževanja sem opravil v zavodu za slepo in slabovidno mladino kjer samostojnost vzpodbujajo dokaj dobro...	Spodbujanje samostojnosti	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
A12.1.	Izobraževalni program na zavodu, je za slepe trenutno zelo težko zaposliv zato bi bilo potrebno delati na odprtju novih programov	Neustrezno izobraževanje	Slepota kot ovira	Zaposlitev
A13	skrajšati in narediti bolj učinkovito pot do potencialne zaposlitve	tranzicijski prehod	Opolnomočenje	
A13.1.	načrt za učinkovito osveščanje delodajalcev o slepih osebah in sploh osebah z posebnimi potrebami	Ozaveščanje potreb	Slepota kot ovira	Zaposlitev
A14	Obiskujem sicer treninge showdowna , tudi treniram plavanje vendar so obe aktivnosti povezane s slepimi .	Segregacija	Slepota kot ovira	Socialna vključenost
A15	Ne, nikakor ne. Problem je v pomankanju osveščenosti delodajalcev	Neenakopravnost	Slepota kot ovira	Zaposlitev
A16	Pomembna je delovna praksa. Čeprav sem imel bolj malo dela pa še tisto je bilo monotono (njegov primer). Dobro bi bilo, da bi projekt nastal v okviru kakšne druge institucije (glede del. Izkušenj)	Neustrezno usposabljanje	Slepota kot ovira	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
B1	Imam dokončano 3-letno poklicno šolo, smer telefonist – informator, 4. stopnja	Zaključena izobrazba	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
B2	Sem aktivni iskalec, delo sem opravljal prek zaposlitvene rehabilitacije v sklopu inštituta soča, zaposlen pa sem bil tudi v klicnem studiu bivšega centra slepih v škofji loki kot agent, ker pa se je podjetje prestrukturiralo, sem ostal brez zaposlitve zaradi moderne tehnologije skorajda ukinjeno....	Zastarelo delovno mesto	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
B3	/			
B4	Največja ovira pri tovrstnem iskanju dela je, ker mora delodajalec temeljito prisluhniti bodočemu delavcu, saj je potrebno za delo v telefonskih studiih prilagoditi vso programsko opremo. poleg dodatna dela, katerih popolnoma slepa oseba ne more opravljati, kot so na primer kopiranje, prodaja, rokovanje z denarjem, receptorska dela in podobno	Zahtevnost prilagoditev	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Socialna vključenost
B5	Sem komunikativen, rpijazem, rad delam s strankami po telefonu, pri svojem delu pa sem tudi zanesljiv in natančen.	Ustrezna delovna etika	Opolnomočenje	Zaposlitev
B6	Znanja za delo v koncnem centru sem pridobil v centru slepih v škofji loki, kjer sem opravil dodatno 9-mesečno usposabljanje za operaterja. Poleg tega se v svojem prostem času veliko ukvarjam z računalništvom, saj nameščam programsko opremo, ter do določene mere obvladam nastavitve za povezavo s spletom, ip telefonijo in televizijo za internetne	Posvečanje poklicu v prostem času	Opolnomočenje	Zaposlitev/ Samostojno življenje

	ponudnike. Morda bi mi pomagala še kakšna izkušnja glede programiranja.			
B7	Moja velika želja je bila opravljati delo v centru za pomoč uporabnikom pri telekomunikacijskem ponudniku, nazadnje sem to delo tudi poskusil opravljati, toda šlo je za preobsežne aktivnosti, ter neprilagojenost za popolnoma slepo osebo.	Prebesežnost aktivnosti	Slepota kot ovira	Zaposlitev
B8	Nimam idej.	Neiskanje zunanjih informacij	Dejavniki tveganja / Slepota kot ovira	Zaposlitev
B9	Ker sem doma iz trbovelj tu ni bilo velikega uspeha, ker je kraj premajhen. Pri uvajanju v samostojnost so starši bili preveč zaskrbljeni glede samih prihodov na delovno mesto ali usposabljanje.	Prekomerna zaskrbljenost staršev	Slepota kot ovira / Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje
B10	Imel sem velike težave, katere ne sodijo v ta intervju, šlo pa je glede staršev, ter z menoj povezano slepoto.	Težave z starši	Slepota kot ovira / Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje
B11	Šola je bila popolnoma prilagojena slepim, zato je šlo za vso podporo pri učnem procesu.	Celostna podpora	Varovalni dejavniki / Izobrazba	Zaposlitev / Samostojno življenje
B12	Na to vprašanje ne morem odgovoriti, ker nimam izkušenj glede integracije.	Pomanjkanje ozaveščanja uporabnika	Dejavniki tveganja / Slepota kot ovira	Samostojno življenje
B13	Potrebno bi bilo uvesti kakšno obsežnejšo podporo glede same pomoči pri seznanitvi delodajalca glede morebitne zaposlitve slepe osebe.	Ozaveščanje delodajalcev	Slepota kot ovira	Zaposlitev
B14	Poleg poklica se intenzivno ukvarjam tudi z glasbo.	Dodatni hobiji	Opolnomočenje	Samostojno življenje
B15	Nikakor ne! Gre za predsotke, zato se morda kasneje delodajalec tudi ne odloči za zaposlitev slepe osebe, po	Predsodki do slepih	Slepota kot ovira	Zaposlitev

	mojem mnenju gre za težave, katere sem omenil v prejšnjih vprašanjih.			
B16	Kljub temu, da je slepa oseba dovolj izkušena in usposobljena, je potrebno biti pazljiv, za kakšna delovna mesta se odloča slepa oseba in v kaj se spušča, kajti lahko nastanejo težave zaradi ovir pri opravljanju nemotenega procesa dela	Odgovorno iskanje ustreznega delovnega mesta	Varovalni dejavniki / dejavniki tveganja	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
C1	Po izobrazbi sem univerzitetna diplomirana socialna delavka . Najraje bi delala s starimi ljudmi v domu starejših občanov.	Ustrezna izobrazba	Varovalni dejavniki / Izobrazba	Zaposlitev
C2	Zaposlitev iščem od oktobra 2013. Ne vem na pamet, koliko vlog sem poslala, morda okoli 50 . Poleg pošiljanja vlog sem tudi klicala v organizacije in jih spraševala, če potrebujejo pripravnika. V tem času sem bila povabljen na en zaposlitveni razgovor .	Aktivno iskanje	Slepota kot ovira	Zaposlitev
C3	Trenutno pošiljam prošnje in kličem v organizacije ter jih sprašujem, če potrebujejo pripravnika . Potrebujem informacije glede razpisov za prosta delovna mesta, na katera se lahko prijavim, to pa opravlja ZZS	Aktivno iskanje	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
C4	Glavna ovira je po mojem mnenju moja slepota . Problem je v tem, da delodajalci nimajo izkušenj s slepimi ljudmi in marsikdo misli, da smo slepi nesposobni	Stigma	Slepota kot ovira	Zaposlitev
C4.1.	Problem je tudi, da uporabniki prinesejo na primer na center za socialno delo vloge izpolnjene na roko in b potrebovala pomoč pri branju teh vlog	Neprilagojenost del. mesta	Slepota kot ovira	Zaposlitev

C4.2.	To, kako preiti to oviro in kako jo odstraniti ni odvisno samo od slepe osebe, ampak tudi od delodajalca	Izenačevanje možnosti	Opolnomočenje	Zaposlitev
C5	Kot oseba sem izjemno vestna in redoljubna pri izpolnjevanju najrazličnejših nalog. Sem zanesljiva in zaupanja vredna pri izvedbi zahtevnejših prejetih nalog. Zelo dobro se znam vživeti v življenjski svet uporabnikov in jim prisluhniti	Zanesljivost	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
C5.1.	Karakterno sem zelo čustvena, preveč občutljiva in zamerljiva	Prepoznanje ranljivosti	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
C6	Osnovno šola v v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, potem Waldorfsko gimnazija, nato Fakulteta za socialno delo in leta 2014 diplomirala. Veščine in znanja s področja socialnega dela so se oblikovale v času študija.	Izobraževalni potek	Opolnomočenje	Zaposlitev
C6.1.	V času mojega študija na fakulteti je bilo preveč poudarka na teoriji in premalo na praktičnih izkušnjah dela z uporabniki	Pomanjkanje izkušenj	Opolnomočenje	Zaposlitev
C7	brezposelna že od kar sem prijavljena na zavodu za zaposlovanje. Pošiljam prošnje, sprašujem po telefonu, ali kje potrebujejo pripravnika. Udeležujem se razgovorov na zavodu za zaposlovanje pri svetovalci, dvakrat pa sem bila tudi na razgovoru pri rehabilitacijski svetovalci,...	Aktiven pristop	Slepota kot ovira	Zaposlitev
C8	Spremenila bi to, da bi v prostem času delala kot prostovoljka v različnih socialnovarstvenih organizacijah . Tako bi si pridobila več »referenc« in praktičnih izkušenj dela z uporabniki..	Aktiven pristop	Izobraževanje	Zaposlitev
C9	Starši nudijo veliko podporo V času šolanja sta me ati in dedi vozila v Ljubljano Mami mi je brala literaturo za kakšno seminarsko ali izpit, ki je nisem imela poskenirane,...	Podpora v družini	Varovalni dejavniki	Samostojnost

C9.1.	Motilo me je edino to, da so preveč stvari naredili namesto mene in jih zato ne znam. Če sem izrazila željo po večji samostojnosti in da bi se naučila kaj novega, mi tega niso odrekali.	Zaščitniškost	Dejavniki tveganja	Samostojnost
C10	Ko sem bila še majhna, smo se skupaj s starši udeležili skupin za samopomoč in predavanj za starše slepih in slabovidnih otrok , ki so jih organizirali v okviru Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.	Odgovorno ravnanje	Neopredeljeno	Samostojnost
C10.1.	Starši so se sprijaznili s tem, da sem slepa. Nikoli se me niso sramovali ali me skrivali.	Podpora	Varovalni dejavniki	Osebne okoliščine
C11	program Jaws, ki govori vse kar delam z računalnikom. Gradiva so mi profesorji pošiljali po elektronski pošti, nekatera pa so mi poskenirali v okviru Društva študentov invalidov Slovenije. Imela sem status študentke s posebnimi potrebami, zato sem lahko,...	Izenačevanje možnosti	Izobraževanje	Samostojnost
C12	Po mojem mnenju šolski sistem samostojnosti in samoaktivnosti ne spodbuja . Preveč je poudarka na »pifljanju« teorije in premalo na praktičnih izkušnjah, ki bi nam pri zaposlovanju in opravljanju poklica prišle prav. V šolskih klopih se za samostojno življenje ne naučiš skoraj nič koristnega ali pa celo nič.	Neustrezna priprava oseb z pos. potrebami	Dejavniki tveganja	Samostojnost / Zaposlitev
C13	pripraviti izobraževalna predavanja za delodajalce , na katerih bi se slepi predstavili. Delodajalci bi dobili izkušnjo, da slepi lahko opravljamo svoj poklic enako dobro,...	Ozaveščanje	Opolnomočenje	Zaposlitev
C14	Trenutno nisem aktivna izven institucije in aktivnosti za slepe v družbenem življenju, sem se pa ukvarjala z glasbo, ki v nekem obdobju ni imela povezave s slepimi.	Segregacija	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje

C15	Ljudje z okvaro vida nismo enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja. Ko delodajalci izvejo za naše težave, nas velikokrat niso pripravljeni zaposliti. Ustrašijo se, ker je slepota zanje nekaj novega, velikokrat pa se jim zaradi tega tudi ne da ukvarjati z nami, saj bi po njihovem mnenju z nami imeli več dela, kot pa koristi	Stigma	Slepota kot ovira	Zaposlitev
C15.1.	Veliko spremeni dejstvo, če imajo delodajalci izkušnje s slepimi v svojem življenju (sorodniki, poznanstva). Taki bi slepo osebo rajši zaposlili, saj vejo, da nismo slepi nič manj sposobni kot videči	Izkušnja z slepoto	Poznanstva	Zaposlitev
C16	situacijo izboljšati tako, da bi delodajalci od države dobili še več vzpodbud poleg vsega, kar že obstaja	Preprečevanje stigme	Opolnomočenje	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
D1	Zaključujem dodiplomski študij sociologije in interdisciplinarnega družboslovja. To je žal ena izmed smeri za katero točno določenega delovnega mesta ni, ker je zelo splošna.	Pridobljena izobrazba	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
D2	Na Zavodu za zaposlovanje sem prijavljena od oktobra 2015. Ker sem se takrat prijavila v proces poklicne rehabilitacije, vlog ne pošiljam. Sedaj razmišljam o možnostih kje bi delala usposabljanje...	Aktiven pristop k zaposlitvi	Opolnomočenje	Zaposlitev
D2.1	V maju sem imela na Uri Soča obravnavo za poklicno rehabilitacijo, s katero bom pridobila status invalida prek Zavoda za zaposlovanje, s katerim bom lahko uveljavljala nekatere bonitete pri	Izbira statusa invalida	Dejavniki tveganja (kategorizacija)	Zaposlitev

	zaposlitvi oziroma bolj natančno moj delodajalec, če ga bom dobila.			
D3	Trenutno iščem kje vse bi lahko delala, kaj je tisto, kar lahko počnem kot slepa oseba. Veliko iščem informacije tudi pri drugih slepi in slabovidnih, kako se oni lotevajo vsega tega in kakšne izkušnje imajo. Pomembno je, da imamo prilagojeno delovno mesto, najpomembnejši so tehnični pripomočki za slepe torej računalnik z govorcem in brajeva vrstica	Aktivno iskanje zaposlitve	Opolnomočenje	Zaposlitev
D4	Mislim, da je velika ovira za nas slepe, ker kljub temu, da veliko stvari lahko delamo, ostane še vedno veliko stvari, ki jih pa zaradi izgube vida ne moremo storiti. Zelo pogosto je pogoj delodajalca, kateremu mi ne moremo zadostiti vozniški izpit.	Fizične omejitve	Slepota kot ovira	Zaposlitev
D4.1.	ljudje še vedno premalo izobraženi o slepoti in se tega dobesedno ustrašijo, ker na primer ne vedo, kakšni tehnični pripomočki obstajajo, ki nam olajšajo naše delo.	Ozaveščenost	Opolnomočenje	Zaposlitev
D4.2.	Sama osebno verjamem v to, da bom našla zaposlitev, saj sem motivirana , kar se mi zdi tudi problem pri mnogih invalidih. Poleg tega sem zelo aktivna na večih področjih in poznam veliko ljudi.	Motiviranost	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
D4.3.	Pomembno je, da pridobivamo čim več informacij kaj nam kot invalidom pri zaposlovanju pripada s strani države, čeprav je to dostikrat težavno, kar iz lastnih izkušenj	Neenotnost informacij	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojnost

	lahko povem, da včasih dobiš o eni in isti stvari 2, 3, 4 različne informacije			
D5	sem motivirana, delovna in prijazna oseba . Ker mi ljudje veliko pomagajo, rada pomagam tudi jaz ostalim , če le lahko. Zdi se mi pomembno, da znam poslušati in tudi vprašati , ko me nekaj zanima ali pa o čem nisem prepričana. Sicer je to tudi veliko zaradi izgube vida ampak vseeno bi si želela, da bi včasih nekatere stvari opravila hitreje .	Samopodoba	Varovalni dejavniki	Samostojnost
D6	čez celotno šolanje, sploh v času obiskovanja fakultete aktivna tudi izven izobraževanja, ker tako pridobivam nove izkušnje, nova poznanstva in nove informacije . Veliko sodelujem na Medobčinskem društvu slepih in slabovidnih Celje ter na Društvu študentov invalidov Slovenije. Trdim, da so te izkušnje in neformalno pridobljeno znanje velikokrat lahko pomembnejše in ti dajo več kot neka formalna izobrazba	Druženje / povezovanje	Socialna vključenost	Samostojnost / Zaposlitev
D6.1.	Za nekatere veščine, ki so pomembne pri zaposlitvi že sama opažam, da sem jih izboljšala v zadnjih letih prav s pomočjo te moje aktivnosti pri različnih projektih , na primer veščina organiziranja dogodkov in podobno.	Napredek	opolnomočenje	Socialna vključenost
D7	sem pa že po telefonu dobila občutek, da so zainteresirani, da bi pri njih delala to poklicno rehabilitacijo. To si štejem za dober	Poklicna rehabilitacija	Opolnomočenje	Zaposlitev

	znak in dosežek, saj do sedaj direktno nisem bila aktivna na področju iskanja zaposlitve.			
D8	Več bi delala na znanju tujih jezikov . Mogoče bi bolj razmislila in se celo drugače odločila glede študijske smeri, čeprav smo tu mi slepi zelo omejeni in je takrat bila to pač ena izmed redkih smeri za katero sem se lahko odločila vsaj delno upoštevajoč moje želje	Omejena izbira možnosti	Slepota kot ovira	Zaposlitev
D9	To ali so starši preveč zaščitniški ali ne je veliko odvisno od nas samih, jaz sem si sama prizadevala, da bi bila čim bolj neodvisna . Me pa pri mojih dejavnostih podpirajo in me celo spodbujajo, da moram biti aktivna na večih področjih. Definitivno je podpora ogromnega pomena . Edino kar me v domačem kraju ovira bi lahko rekla, da je to, da živim na vasi in sem malo bolj odvisna od družine, da mi pomagajo pri mobilnosti	Podpora v družini	Varovalni dejavniki	Samostojnost
D9.1.	Edino kar me v domačem kraju ovira bi lahko rekla, da je to, da živim na vasi in sem malo bolj odvisna od družine, da mi pomagajo pri mobilnosti	Ruralno območje	Dejavniki tveganja	Socialna vključenost
D10	pomembno, da te starši podpirajo pri večini stvari , da ti pomagajo po svojih najboljših močeh (pri tem mislim tudi finančno). Všeč mi je, ker mi znajo svetovati, če ne drugače mi pomagajo informacije poiskati .	Družinska podpora (finance, iskanje informacij)	Varovalni dejavniki	Samostojnost
D11	V osnovno šolo sem hodila v Zavod za slepo in slabovidno mladino, kjer je bil celoten proces prilagojen	Podpora v različnih izobraževalnih programih	Izobraževanje	Samostojnost

	za slepe. Ko sem pričela obiskovati srednjo šolo v Celju sem pričela uporabljati računalnik z govorcem in brajevo vrstico, brez tega si svojega izobraževanja ne znam predstavljati. Enake pripomočke sem uporabljala tudi na fakulteti. Poleg tega sem lahko nekatera predavanja snemala			
D11.1.	pomembno, da so gradiva v elektronski obliki, to ali sem dobila ta gradiva je bilo veliko odvisno od mojih profesorjev, v večini so bili zelo odprti in pripravljeni pomagati. Kar ni obstajalo ali pa nisem mogla dobiti v elektronski obliki sem si skenirala oziroma si še sedaj. Nujna je bila dobra komunikacija s profesorji	Podpora v različnih izobraževalnih programih	Izobrazba	Samostojnost
D12	Pri samem izobraževanju bi moralo biti več dostopne literature v elektronski obliki. Mene osebno zelo moti, ker si moramo knjige skenirati ali posneti, čeprav vem, da obstajajo v Založbah elektronske oblike knjig, saj so jih iz nekje morali natisnit	Prilagojenost gradiva	Izobrazba (izenačevanje možnosti)	Samostojnost
D13	Uf, težko vprašanje	/	Opolnomočenje	Zaposlitev
D14	Kolikor se pač da, čeprav se vedno najbolje počutim med sebi enakimi kar se tega tiče. Biti kakorkoli aktiven skupaj z videčimi je še vedno kar projekt za nas, vsaj meni se tako zdi. Se pa seveda trudim, imam nekaj prijateljev med videčimi.	Samoiniciativnost	Opolnomočenje/ Varovalni dejavniki	Socialna vključenost
D15	Ne nismo enako obravnavani, ker marsikdo meni, da slepi lahko delamo malo stvari, seveda, res veliko stvari pač ne moremo, ampak še vedno ostane dosti stvari, ki jih pa	Sitgma	Slepota kot ovira	Zaposlitev

	z prilagoditvami lahko opravljamo. Ljudje se še vedno bojijo invalidnosti nasploh.			
D16	mi slepi lahko storimo je to, da smo čim bolj motivirani , čeprav je situacija takšna kot je. Glede samega sistema težko rečem, ja v teoriji je na primer ta zaposlitvena rehabilitacija dobro zastavljena, ampak v praksi se potem to žal mnogokrat ne obnese , vsaj kolikor sem jaz slišala	Motiviranost / Samoiniciativnost	Opolnomočenje	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
E1	Srednja ekonomska, še en izpit do konca faksa. Bom pa dipl. uni. Ekonomist.	Končana izobrazba	Opolnomočenje	Zaposlitev
E2	Načeloma službo iščem zadnjih 5 let. Na razgovore me ne vabijo, ker imam v prošnji napisano, da sem slep. Bil sem samo na enem razgovoru, ker je tajnica površno prebrala prošnjo in ni videla, da piše, da sem slep. Pošljem eno prošnjo na mesec.	Stigmatiziranost	Slepota kot ovira	Zaposlitev
E3	Kot slep lahko dobiš delo edino preko vez. Zato občasno delam na projektih pri organizacijah, ki me že poznajo. Vzposobljen sem za ocenjevanje in svetovanje glede fizične, spletne in komunikacijske dostopnosti	Poznanstve / veze	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
E4	Glavna ovira so predsodki ljudi glede tega kaj lahko in kaj ne moreš početi. To je mogoče odpraviti le tako, da širša javnost spozna slepoto. Za to moramo poskrbeti slepi sami. Mnogi slepi se ne znajo vesti in zaradi tega mečejo slabo luč na celotno populacijo. Po drugi strani so tukaj slepi delavci, ki so nesposobni in izkoriščevalski.	Ozaveščanje	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
E5	Sem znajdljiv, pogumen, odkrit, ambiciozen v okviru realnosti, hitro se učim, sem kratek in jedernat, imam smisel za humor, znam lobirati in se diplomatsko dogovarjati, znam potencialnemu kupcu prodati izdelek brez usiljevanja, delo z računalnikom je	Celovit lasten opis	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti

	za mene rutina, na splošno sem zelo razgledan, ... Moja šibka točka so tuji jeziki. Rad bi znal nemško, vendar želja ni dovolj močna, da bi se lotil učenja			
E6	Veščine in znanja imaš prirojena ali pa ne. Z vajo jih lahko samo izpopolniš. Nekdo, ki nima žilice za delo v marketingu se tega ne more naučiti kljub vsem nazivom, tako kot jaz ne morem biti umetnik.	Talenti / močna področja	Opolnomočenje / izobraževanje	Osebnostne lastnosti
E7	O tem niti ne razmišljam. Želje so eno, realnost pa drugo. Zadovoljen sem z dosežki pri delu, ki sem ga do sedaj opravljal.	Osebnostno zadovoljstvo	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
E8	Mogoče ne bi nemščino preplonkal, ampak bi se je bolj resno lotil.	Želja po spremembi	Izobraževanje	Samostojno življenje / Zaposlitev
E9	Starši so na mene gledali kot na druge otroke. To mi je koristilo. Nekih ovir nisem zaznal. Bil sem sprejet in upoštevan	Sprejetost / enakopravnost	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
E10	Pomagajo mi pri stvareh, ki jih sam ne morem početi, kot je recimo branje pošte, prevoz kamorkoli, spremstvo kamorkoli, ...	Pomoč v sili	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
E11	Imel sem prilagojena gradiva in pripomočke, kot je recimo geometrijski pribor za risanje.	Prilagoditve	Varovalni dejavniki / izobraževanje	Samostojno življenje
E12	V osnovno šolo bi slepi morali hoditi v zavod, da se naučijo pisati, brati, uporabljati pripomočke za slepe, ... Glede srednje šole se naj odločijo sami kam bodo šli. Dokler se miselnost družbe ne spremeni, težko povečamo zaposljivost.	Center IRIS kot prehod	Izobraževanje	Zaposlitev / Samostojno življenje
E13	Mogoče bolj striktno zahtevano zaposlovanje slepih v javni upravi.	Specializirana usmeritev slepih	Varovalni dejavniki	Zaposlitev

E14	Pri aktivnostih ne gledam na to ali so zraven slepi ali ne. Zanima me kaj bom imel od tega, in če me aktivnost veseli.	Vesetje do aktivnosti	Opolnomočenje	Socialna vključenost
E15	Največji problem vidim v predsodkih in pomislekih in seveda v strahu delodajalcev.	Predsodki	Slepota kot ovira	Zaposlitev
E16	Generalne rešitve ni. Gibati se je potrebno čim več tudi v krogih kjer si edini slepec. Ne smeš se širokoustiti, ampak z dejanji pokaži kaj znaš. Če nekdo tvoje znanje zazna kot dobičkonosno za njega, te bo mogoče zaposlil.	Vključevanje	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
F1	Po izobrazbi sem univ.dipl.soc.del., zaposlena sem na delovnem mestu Strokovna delavka v dnevnem centru.	Univ. izobrazba	Varovalni dejavnik	Zaposlitev
F2	Zaposlena sem v poklicu za katerega sem se izobraževala. S svojo službo pa sem le delno zadovoljna.	Zaposlitev v smeri izobrazbe	Opolnomočenje	Zaposlitev
F2.1.	Delam na društvu, v nevladnem sektorju, kjer so razmere pri zaposlovanju zelo neurejene. Tudi plačilo je minimalno, brez vseh možnosti za napredovanje, kakovostno dodatno izobraževanje pa je možno le na lastne stroške	Neurejene razmere	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje
F3	Zaposlitev sem iskala 8 mesecev. Spomnim se da sem v tem času napisala cez 80 prošenj. Bila sem povabljen na 4 razgovore. Takrat so na Ozari iskali socialno delavko kot sem kasneje izvedela, sem bila edina kandidatka z zahtevano	Aktivno neuspešno iskanje zaposlitve	Slepota kot ovira	Zaposlitev

	izobrazbo. Takratni vodji sem povedala, da imam hude težave z očmi, je rekla da to razume, saj sama skoraj nič ne vidi, če nima leč.			
F4	Zagotovo nisem imela nobene podpore in informacij na uradu za delo, kjer sem bila prijavljena kot brezposelna oseba. Imela sem svetovalko, ki ni vedela kaj naj stori, ko sem bila pri njej.	Brez podpore pri iskanju zaposlitve	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
F5	Glavna ovira je bila prevoz do službe oz. delodajalca. To sem premagovala na različne načine; peljal me je moj mož, spomnim se celo moja babica, brat... Zato sem tudi službo iskala v Brežicah in ko sem službo dobila sem se po 1 letu preselila z možem v Brežice, zato da lahko peš pridem do delovnega mesta in nazaj.	Prevoz na del. mesto	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
F6	Sebe je najtežje opisati. Sem zelo vztrajna, rada imam umirjeno okolje z zelo jasnimi opredelitvami. Želim, da so stvari jasno opredeljene in določene, koliko pač to dopuščajo razmere. Ko me nekaj iztiri sem zelo odrezava oz. mi rečejo, da sem huda. Pri delu sem dosledna, natančna in zelo organizirana	Vztrajnost / doslednost	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
F6.1.	V vseh letih neposrednega dela z duševnimi bolniki sem si zelo izostrila čut, za prepoznavanje stisk in težav, ki niso izrečene. Zagotovo si bi želela, da imam nekaj več samozavesti pri stiku z zdravovidečimi ljudmi.	Čut za prepoznavanje stisk in težav	Osebnosti okolščine	Socialna vključenost

F6.2.2	Sama sem bila zelo dolgo prepričana da bom najslabša delavka zato, ker ne vidim. A še vedno vem, da določenih stvari preprosto ne morem narediti tako hitro kot zdravo videči sodelavci.	Slaba samopodoba	Slepota kot ovira	Osebne okoliščine
F7	Najbolj mi je pomagalo prepričanje, da moram dobiti službo, da bom imela od česa živeti in da ne bom komu finančno breme ali finančno odvisna od druge osebe..	Odgovornost za lastno skrb	Opolnomočenje	Samostojnost / Zaposlitev
F8	Veščine in znanja sem izoblikovala skozi izobraževalni sistem in kasneje pri opravljanju svojega dela. Za zaposlitev je zelo pomembna predstavitev, prvi vtis in iskrenost do sebe in drugih. Je pa izredno zahtevno govoriti o slepoti pred osebo ,ki jo ne poznaš in veš da ima moč odločanja o tebi. Za to je potreben velik pogum	Izpostavljenost pri predstavitvi slepih / Samopodoba	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / osebna lastnostna
F9	Svoje želje glede zaposlitve sem uresničila delno. Zelo mi ustreza delo s populacijo s katero delam, gre za ljudi s težavami v duševnim zdravjem in njihovih svojcev, s katerimi opravi številne svetovalne in informativne razgovore, vodim skupine za samopomoč, različne izobraževalne delavnice, pogovorno-razbremenilne skupine	Delna uresničitev ciljev	Opolnomočenje	Zaposlitev
F9.1.	Naš program je kadrovske zelo podhranjen nimamo hišnika, čistilke,... velikokrat ostanem sama, tako kuham malico za 15-20 oseb na dan, pozimi odmetavam sneg, likam, čistim... in vse to so dela, ki ne sodijo k mojemu delovnemu mestu. Plačilo je	Nizka plača / preobremenjenost	Dejavniki tveganja	Zaposlitev

	minimalno. Zaradi vsega naštetega nam dober kader zelo hitro odide in tako vedno znova uvajam nove ljudi			
F10	Spremenila bi to, da ne bi sprejela službe v nevladnem sektorju	Želja po spremembi	Neopredeljeno	Zaposlitev / Samostojno življenje
F11	Vzgajala sta me stara starša. Veliko podpore sem bila deležna od babice, ki pa je hkrati bila polna dvomov, da mi verjetno ne bo uspelo. Dedek je bil popolnoma prepričan, da kot slepa ne morem biti od velike koristi.	Podpora doma kljub dvomom	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
F11.1.	Vsekakor mi je koristilo, da sem ves čas bila vključena v izobraževalni sistem za zdravo videče. Ovirale so me lastna prepričanja, da sem kot slepa slabša.	Vključenost v izobraževalni sistem za videče kot pozitivna izkušnja	Izobraževanje	Samostojno življenje / Zaposlitev
F12	Zelo težko to ocenim, kot otrok sem živel s starimi starši, kasneje pri stricu in teti, vem da je vsem hudo, da ne vidim in da je prisotno še danes veliko pomilovanja , pa tudi ponosa, da kljub temu skušam živeti življenje kot mi je pač dano.	Pomilovanje slepote	Slepota kot ovira	Samostojno življenje
F13	Učnih težav nisem imela, čeprav ne vidim od kar vem zase , so mi diagnozo postavili pri 14 letih. V sedmem razredu sem do takrat veljala za najbolj štorasto v razredu, v resnici pa nisem videla. Moj vid je toliko ohranjen, da nisem imela težav s prepisovanjem iz table... Nikoli pa se nisem mogla igrati z žogo in se preganjati kot drugi otroci. Po diagnozi sem ostala v splošnem izobraževalnem sistemu, saj sem bila uspešna učenka.	Učni uspeh	Varovalni dejavnik	Izobraževanje

F14	vseskozi bila vključena v izobraževanje zdravovidečih ljudi. Kot odrasla sem nekaj krat imela možnost spoznati svoje vrstnice, ki so se šolale v zavodu za slepe. Nekako sem dobila občutek kot da govorim z zelo ne pogumnimi osebami kot bi imeli porezana krila. Sama sem v splošnem izobraževalnem sistemu šla čez mnoge krutosti, tako vrstnikov in odraslih, a danes menim, da je to nujno potrebno, če želim sobivati in delati z zdravo videčimi	Slaba samopodoba slepih vrstnic	Poznanstva	Socialna izključenost
F14.1.	Vsekakor je nujno ozaveščanje širše družbe o slepoti in načinih pomoči slepim, ampak ne v teoriji, temveč v praksi.	Ozaveščanje družbe o slepoti	Opolnomočenje	Socialna vključenost
F15	Država oz. sistem se mora zavedati, da bo vedno nek odstotek slepega prebivalstva obstajal. Po zaključenem šolanju bi slepi osebi moral sistem omogočiti osnovno materialno varnost. Iz izkušenj, ki jih imam bo vedno določen odstotek slepih, ki ne bodo želeli vstopiti na trg dela. Tisti slepi, ki pa bi želeli vstopiti na trg dela, pa bi poleg osnovnega dohodka, prejeli plačilo za poklic, ki ga bi opravljali. Seveda je tukaj nujno poudariti potrebo po osebnem asistentu	Zagotavljanje osnovne materialne varnosti	Slepota kot ovira	Samostojno življenje
F15.1.	Jaz sem strokovna delavka, za asistenta bi potrebovala osebo, ki bi bila moj šofer in spremljevalec v okoljih, ki so meni tuja. Če bi imela to zagotovljeno bi verjetno še danes delala 8ur.	Osebna asistenca	Opolnomočenje	Samostojno življenje

F16	Občasno se priključim posameznim predvsem humanitarnim projektom v skupnosti, pomagam pri organizaciji, spečem pecivo...	Prostovoljno / humanitarno delo	Neopredeljeno	Socialna vključenost
F17	Menim, da obravnavam ni enakovredna , čeprav javno tega nihče ne izreče. Veliko je pomilovanja, obžalovanja, tesnobe in tudi jasno izraženega sovraštva, zakaj bi se zdrav moral ukvarjati s slepim. Rešitve bi mogoče bilo smiselno iskati z ureditvijo sistema, ki bi varoval tako imenovano pozitivno diskriminacijo . V praksi bi to pomenilo pomoč delodajalcu, ki zaposli slepo , predvsem da se zagotovi asistent, za pomoč slepi osebi.	Stereotipi	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Samostojno življenje
F18	Temelji za aktivno vključevanje v družbo se začnejo zelo zgodaj, tukaj odločilno vlogo odigra matična družina, vzgojitelji, varuhi...Izredno pomembni so učitelji v osnovnih šolah in profesorji v srednjih šolah. Velik vpliv in odgovornost imajo različni svetovalni delavci, pedagogi...Socialna politika na področju slepih in slabovidnih bi morala omogočati nenehno izobraževanje, usposabljanje in podporo pri zagotavljanju pogojev za aktivno vključevanje slepih v družbo.	Zgodnja obravnava	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Zaposlitev
F18.1.	Socialna politika bi morala slediti cilju: Vključiti slepe in slabovidne med aktivne ljudi na način, da ne bomo potrebovali obeležiti dneva bele palice, dneva invalidov... , ker bomo slepi preprosto to, kar smo, slepi državljani, ki smo zadovoljni s	Aktivna participacija slepih v družbi	Opolnomočenje	Socialna vključenost

	seboj in z državo v kateri živimo in ne potrebujemo opozarjati na svoje probleme..			
--	--	--	--	--

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
G1	Po poklicu sem telefonist, sem pa računovodja knjigovodja (pridobljena nacionalna poklicna kvalifikacija.)	Končana izobrazba	Opolnomočenje / Izobrazba	Zaposlitev
G2	Nisem zaposlen v poklicu izobraževanja zadovoljstvo pa ja sem.	Ustrezna zaposlitev	Opolnomočenje	Zaposlitev
G3	Brezposelen sem bil 11 let, prošelj oz ponudb sem poslal kar nekaj, razgovora ni bilo nobenega. Sem se pa samozaposlil, ker sem se znašel ob pravem času na pravem mestu.	Dolgotrajna nezaposlenost	Poznanstva	Zaposlitev
G4	Ne	/	/	Zaposlitev
G5	Nihče mi ni pomagal od strokovnjakov, pomagali so mi lajiki, ki se s slepimi niso nikoli srečali , če govorimo o samozaposlitvi. Največja ovira pa je invalidnost ter predsodki.	Laična podpora brez strokovne pomoči	Dejavniki tveganja / Poznanstva	Zaposlitev / Samostojno življenje
G6	Sem zanesljiv, inovativen, spreminjal pa za enkrat nebi nič razen razmišljanja ljudi, kar pa dejansko ni v moji moči.	Sprejemanje samega sebe	Opolnomočenje	Osebnostne lastnosti
G7	Informacijska tehnologija , ki me zanima.	Koriščenje informacijske tehnologije	Opolnomočenje	Zaposlitev
G8	Ne bom odgovarjal	/	/	Osebnostne lastnosti / Samostojno življenje
G9	Imam jo in to je glavno, torej sem koristen za državo, pa tudi drugim omogočam delo.	Pomembnost zaposlitve	Opolnomočenje	Zaposlitev
G10	Ne obremenjujem se s tem kaj je bilo, pomembno je, kaj je zdaj. Spremenil bi mogoče le nekatere stvari kar se tiče moje dejavnosti, ki jo opravljam, da nebi bila tako razvrednotena , kot je zdaj	Razvrednoteno delo	Slepota kot ovira	Zaposlitev
G11	Nikakršne podpore.	Manjko podpore	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost

G12	Ga ni imela, ker se za svoj prav borim sam.	Odsotnost družinske podpore	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost
G13	Od šolanja je minilo že skoraj 20 let se ne spomnim	/	Opolnomočenje	/
G14	Slepe bi morali vzgajati v to, da ne gredo po liniji najmanjšega odpora	Odgovornosti	Opolnomočenje	Samostojno življenje
G15	Sami bi se morali spremeniti pa izobraziti delodajalce , da se seznanijo s pravicami po zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov.	Ozaveščenost delodajalcev	Slepota kot ovira	Zaposlitev
G16	Ja, delo opravljajo izključno videči, tako razbijam predsodke , tudi prej, ko sem imel za delo študentsko delo torej študente za spremstva na poslovne dogodke so to vedno počeli videči in se tako tudi kaj naučili, če so seveda hoteli se učiti.	Razbijanje predsodkov / vključevanje videčih	Izobraževanje	Socialna vključenost
G17	Niso	Neenakovredna obravnava slepih	Slepota kot ovira	Zaposlitev
G18	Nimam	/	/	/

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
H1	V. stopnjo izobrazbe. Hm za katero delovno mesto sem usposobljena , za skoraj vsa, ki vključujejo delo z računalnikom. Trenutno pa delam kot administrativna pomočnica	Usposobljenost za računalniška dela	Izobraževanje	Zaposlitev
H2	Zaposlena sem na delovnem mestu, ki mi odgovarja, delovno mesto je zanimivo. Delo pa raznoliko, mi dopušča samoiniciativnost, inovativnost in mi zagotavlja nova znanja.	Ustreznost delovnega mesta	Opolnomočenje	Zaposlitev
H3	Pol leta. Hm napisala sem veliko prošenj, okoli 30. bila sem na 5ih razgovorih. Pri tem, da sem dobila zaposlitev, pa je bilo odločilno, da	Izpolnitev kvote podjetja / zaposlitev osebe z poseb. potrebami	Slepota kot ovira	Zaposlitev

	sem oseba s telesno okvaro, saj je podjetje iskalo nekoga, da izpolni kvoto.			
H4	Brez svoje vztrajnosti, izvirnosti in zagnanosti, službe ni mogoče najti. Vsaj za nas invalide ne. Sistem je narejen tako, da žal ne pomaga pri zaposlovanju nas invalidov. Morali bi ga spremeniti. Vanj vključiti prednost invalidov pri zaposlovanju na delovna mesta, za katera so usposobljeni.	Želja po sistemski ureditvi zaposlovanja invalidov	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Socialna vključenost
H5	definitivno nepoznavanje okvar in nepripravljenost na preizkus zmožnosti posameznika, takoj ko le ta pove, da je slep, slaboviden, gluhi, ... pomagalo mi je to, da dobro poznam sebe in svoje zmožnosti in sem tako lažje predstavila delodajalcem kaj lahko delam.	Zavedanje svojih zmožnosti	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
H6	Sem prijazna, komunikativna, vztrajna, odgovorna in prilagodljiva oseba. Opisala bi se kot mirno in fleksibilno osebo, ki je skoraj nič ne more presenetiti. Moja prednost je, da se hitro učim, imam načelno dober spomin, se dobro izražam in sem odprt človek. Želela bi si govoriti kak jezik več.	Fleksibilnost	Opolnomočenje	Osebnostna lastnost / Zaposlitev
H7	Mislim, da to, da se dobro znajdem in da sem večča spleta, saj sem le tako lahko bila na tekočem pri ponujenih prostih delovnih mestih.	Vestno spremljanje prostih delovnih mestih	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost / Zaposlitev
H8	Veliko znanj in veščin sem pridobila pri opravljanju študentskih del in pri različnih dejavnostih, ki sem se jih v preteklosti udeleževala. Želela bi izboljšati še moje pisno izražanje v angleščini	Opravljanje študentski del	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje

H9	saj je to že pri ljudeh brez okvar prava redkost, vendar so moje sanje nekoliko drugačne, nekoč si želim imeti svoj masažni salon.	Strmenje k cilju	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
H10	Spremenila nebi ničesar, saj se vse stvari v življenju zgodijo z razlogom, to je tudi moj moto življenja, ki se ga zelo držim	Sprejemanje danega	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Osebnostna lastnost
H11	Domači se niso kaj dosti ukvarjali z mojim iskanjem službe, saj so upali, da bom dokončala študij. Lahko bi rekli, da so me prepustili sami sebi, kar pa mi zelo ustreza, ker v življenju zelo dobro funkcioniram, kadar me pri pomembnih življenjskih odločitvah nihče ne ovira, omejuje ali mi govori kaj je boljše zame	Prepuščanje odločitev posamezniku	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
H12	Večina družinskih članov se nikoli ni obremenjevala z mojo močno slabovidnostjo, sprejemali so me enako, kot vse ostale in me podpirali pri vseh odločitvah v življenju. Nekaj težav sta imela le babica in dedek, saj sta že starejša in živita na kmetiji, zato nista toliko razgledana, bala sta se za moje zdravje in zdravje drugih, zato mi večkrat nista dovolila opravljati kakšnih del na prostem ali v hiši.	Enakovredna obravnava / podpora v družini	Socialna vključenost / varovalni dejavniki	Samostojno življenje
H13	Imela sem podporo tiflopedagoginje, povečevali so mi gradiva, in teste na faksu pa sem imela podaljšan čas pisanja in možnost predstavitve roka za oddajo pisnih izdelkov	Učne prilagoditve	Varovalni dejavniki / Opolnomočenje	Samostojno življenje
H14	sistem predvsem spodbuja tekmovalnost. Menim da bi slepim veliko bolj pomagali, če bi od njih zahtevali več samostojnega dela, na vseh področjih. Morali pa bi uvesti	Spodbujanje slepih z samostojnim delom	Opolnomočenje	Samostojno življenje

	kakšne nove programe srednje šole (ekonomistov je preveč) fizioterapija,... pri katerih bi lahko izvajali tudi praktično usposabljanje ali bi celo odprli podjetje v katerem bi zaposlovali samo slepe. Kar se tiče učnega procesa, menim, da nas uči veliko balastnih stvari, in čisto premalo praktičnega znanja za življenje.			
H15	spremeniti zakonodaja, ki bi vsem oblikam invalidnosti, pomagala. Za delovna mesta, ki so primerna za invalide in za katera so le ti usposobljeni bi imeli prednost pri zaposlitvi, vendar bi jih lahko, če se le ti nebi izkazali odpustili. Večja kazen za velik kolektiv brez zaposlenega invalida.	Prednostno zaposlovanje slepih	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
H16	Da, družim se s prijatelji, ki sem jih spoznala v srednji, osnovni šoli, pojem, pišem, rešujem križanke, sestavljam sestavljanke	Aktivno preživljanje prostega časa	Poznanstva	Socialna vključenost
H17	jemlje za manj sposobne, jim ne želi dati priložnosti, da se izkažejo. Menim da bi morali večkrat letno organizirati srečanje delodajalcev in slepih in slabovidnih, kjer bi lahko le ti pokazali kaj zanjo, kako delajo z računalnikom	Ozaveščanje delodajalcev	Izobraževanje	Zaposlitev
H18	Kot sem že omenila, delodajalce bi bilo potrebno izobraziti o zmožnostih slepih in slabovidnih. Spremeniti zakonodajo, se več ukvarjati s to problematiko in nagrajevati delodajalce, ki invalide zaposlujejo.	Sistemsko spodbujanje delodajalcev pri zaposlitvi OPP	Varovalni dejavniki	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
I1	ekonomski tehnik. Usposobljena prav za kako specifično delo nisem, pač ekonomija na splošno - bi bilo pa dobro, da bi se v šoli učili stvari, ki bi jih dejansko rabili v praksi	Več praktičnega izobraževanja v šoli	Izobraževanje	Samostojno življenje / Zaposlitev
I2	prodaja po telefonu .Delo ni fizično težko, tako da ga lahko brez težav opravljam. Jaz pravim, da mi ni nič hudega.	Manj zahtevno delo	Varovalni dejavnik	Zaposlitev / Samostojno življenje
I3	resno sem iskala službo par mesecev, napisala sem okoli 50 prošenj. Imela sem vse skupaj 3 razgovore. Prodajalce po telefonu iščejo vedno, ljudi manjka v tem poklicu	Velika prizadevnost pri iskanju zaposlitve	Opolnomočenje	Zaposlitev
I4	Jaz nisem bila nikjer prijavljena kot iskalec zaposlitve. Ko mi je potekel status študenta (zaključujem fax) sem ostala brez statusa - se nisem prijavila v zavod. Iskala sem sama po spletu in pošiljala prošnje	Samoaktivnost	Opolnomočenje	Osebnostna lastnost / Zaposlitev
I5	Iskala sem službe, kjer moj vid nebi smel biti problem (administracija, tajništva, delo po telefonu, tudi čistilka ...)	Delo v okviru zmožnosti	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
I5.1.	največja težava je bila, da nimam izpita, dovolj visoke stopnje izobrazbe, ter da sem BREZ DELOVNIH IZKUŠENJ	Pomanjkanje izkušenj & izobrazbe (ima službo)	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
I6	sem mlada, zagnana, čim bolj natančna in pozitivna oseba. Sem pa tudi zelo trmasta. Vid ni nikoli moj izgovor, če kaj naredim narobe ni moja hiba krivec za to. Lahko še izboljšam komunikacijo, da sem še bolj previdna, natančna	Brez izgovorov	Opolnomočenje	Osebnostna lastnost
I7	internetne strani	Ustrezna spletna informiranost	Opolnomočenje	Zaposlitev / samostojno življenje

I8	Moje veščine in znanja so se dograjevala skozi celotno otroštvo, mladost - tako doma, kot v šoli, internatu, ...Važno je, da si pripravljen stvar zagrabit in si se pripravljen poizkusiti tudi tebi v neznanih stvareh/okoljih	Preizkus v neznanih stvareh	Izobraževanje / opolnomočenje	Samostojnost
I8.1.	starše, ki so mi vedno dajali možnost, da sem spoznavala okolico, sem bila veliko od doma in me niso prilepili nase. S tem sem dobila tudi željo po novostih	Možnost raziskovanja	Opolnomočenje	Samostojnost
I9	Prvotna želja glede zaposlitve je bila, da delam in zaslužim denar, kakšna vrsta zaposlitve je, mi ni bilo važno. Če bom pa imela kdaj kakšno specifično željo, jo bom pa definitivno tudi poizkusila uresničiti.	Možnost zaslužka	Opolnomočenje	Samostojnost / Zaposlitev
I10	Nič			
I11	Moji starši me podpirajo v vsem kar počnem, me spodbujajo in usmerjajo skozi življenje. Povejo svoje mnenje in želje, na meni pa je v kolikšni meri jih upoštevam. Vem pa da mi vedno želijo najboljše.	Spodbuda / Usmeritev družine	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
I12	Jaz sem slabovidna. Moja družina tako starši, kot sestra in babica, niso nikoli delali nekega problema v slabovidnosti. Vse sem delala enako kot vsi ostali. Vse stvari, tudi če so bile zaradi kakršnega koli razloga nevarne za delo zaradi vida, smo stvar prilagodili. S tem sem se naučila, da je potrebno delati, se preizkušati in včasih tudi kaj narediti narobe, da veš za v prihodnje	Sprejemanje slepote	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje

I13	V osnovni šoli v integraciji so mi povečevali gradiva, teste, pri športni sem imela določene stvari opravičene, ali pa prilagojene. Nato je v višjih razredih tu nastala težava, zato sem šla v šolo v zavod. Tam dokončala OŠ, naredila SŠ. Sama radovednost in spodbuda okolice pa me je pripeljala na Ekonomsko fakulteto, katero počasi zaključujem. Kjer je volja, tam je pot.	Učne prilagoditve do srednje šole	Opolnomočenje	Samostojno življenje
I14	delati več na praktičnem delu - od kuhe do izpolnjevanja obrazcev, ... Najti kakšen poklic, ki bi ga lahko delali slepi tudi v današnjem času in jih tisto naučili res dobro. Sedaj so prepuščeni sami sebi.	Raznolikost opravil	Opolnomočenje	Samostojno življenje
I15	najti poklic ki je v večini primeren za delo slepih oseb slepe/slabovidne osebe imajo največjo težavo, kdaj povedati delodajalcu da ima hibo, še bolj pa na kakšen način - kako jih prepričati, da so za delo pripravljeni poprijet in da so se pripravljeni naučiti nove veščine. Najpomembnejše pa je, da se izobražuje delodajalce z delom s slepim in slabovidnim osebami.	Ozaveščanje delodajalcev	Slepota kot ovira	Zaposlitev
I16	Ne prav preveč, mi čas ne dopušča (služba, fax, delo doma, ...) - se pa poizkušam čim več družiti s prijatelji.	Druženje z prijatelji	Poznanstva	Samostojno življenje
I17	oseb z katerokoli hibo imajo težave pri zaposlitvi. S tem je potrebno prvo izobraziti delodajalce, da so ti ljudje tudi pridni in marljivi delavci ter da so pripravljeni vključiti v novo	Težave OPP pri zaposlitvi	Slepota kot ovira	Zaposlitev

	okolje. Slepe in slabovidne pa je potrebno vedno dajati v času šolanja (mislim v zavodih ali pa spodbujati doma starše za otroke v rednih šolah), da se spoprijemajo z različnimi situacijami, ki jih ima vsak v življenju. ker opažam, da dokler ni nujno nihče ne gre sam nikamor, in ima nato tak strah			
I18	Važno je, da se slepim in slabovidnim da vedeti, da so sposobni za delo in da za njih je delo na trgu, le strah naj premagajo pred novostmi	Strah pred novostmi	Opolnomočenje	Samostojno življenje

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
J1	Po izobrazbi sem ekonomski tehnik, usposobljena pa sem za delovno mesto delovnega inštruktorja.	Srednješolska izobrazba	Izobraževanje	Zaposlitev
J2	Nisem zaposlena v poklicu, za katerega sem se izobraževala. S službo sem kar zadovoljna, želim si le več delati z otroki.	Zadovoljstvo v službi	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
J3	Zaposlitev sem iskala dve leti. Prošenj nisem štela, ker sem jih poslala ogromno. Z razgovori pa sem imela kar srečo, saj sem bila vabljen na veliko razgovorov. V Centru IR,IS, kjer sem zaposlena sem pred podpisom pogodbe o zaposlitvi opravljala Zaposlitveno rehabilitacijo. Po besedah ravnateljice sem si zaposlitev zaslužila, ker sem bila "pridna" in sem se potrudila.	Zaposlitev v znani instituciji	Poznanstva	Zaposlitev

J4	Informacij je bilo absolutno premalo, vsaj kar se tiče birokracije in postopkov pred in po podpisu pogodbe o zaposlitvi. Ves čas mi je ob strani stala socialna delavka iz URI Soča, ki je bila vodja mojega primera. Nanjo sem se lahko obrnila, če je prišlo do težav.	Premalo informacij ob ureditvi delovnega mesta	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
J5	Največja ovira je zagotovo bila slepota, katere se mnogi bojijo. Z dokazovanjem, da zmorem sem se borila sama.	Boj za enakovredno obravnavo slepi - videči	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Samostojno življenje
J6	Menim, da sem prijazna, urejena, komunikativna, pripravljena pomagati. Skušam biti čim bolj prilagodljiva. Moja največja slabost je hitra jeza, ki jo poskušam obvladati.	Fleksibilnost	Opolnomočenje	Samostojno življenje
J7	Pri dosedanji zaposlitvi so mi najbolj pomagale izkušnje s slepimi in slabovidnimi ter poznavanje okolja, kjer sem se zaposlila.	Poznavanje populacije / okolje	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
J8	Veščine so se oblikovale sproti, ko sem kaj potrebovala. Najpomembnejši veščini sta hitro slepo tipkanje in odlično znanje brajeve pisave. Pomembne za zaposlitev so še poznavanje nekaterih računalniških programov. Za slepe se mi zdi pomembna veščina komunikacija in urejenost. Želim si še napredovati v znanju tujih jezikov.	Sprotno oblikovanje veščin	Izobraževanje	Zaposlitev
J9	Moje želje so uresničene le delno. Želela sem si delati z otroki, to sedaj tudi počnem. Največja želja pa je, da bi delala kot vzgojiteljica v vrtcu.	Delo uresničena zaposlitev	Varovalni dejavnik	Zaposlitev

J10	Udeležila bi se večih razgovorov, na katere sem bila vabljena. Delodajalcem, ki so bili skeptični zaradi moje slepote bi bolj prepričljivo povedala kakšne so moje sposobnosti in znanja.	Učenje iz napak	Opolnomočenje	Zaposlitev
J11	Na kariernem področju sem imela proste roke. Še vedno se o težavah pogovorim z mamico, vendar je nikoli ne vprašam za nasvet. Ko sem še hodila na razgovore mi je večkrat svetovala glede oblačil.	Želja po samostojnem reševanju	Opolnomočenje	Zaposlitev
J12	Družina mi je vedno stala ob strani. Vedno so mi bili pripravljeni priskočiti na pomoč, ko sem potrebovala. Borili so se zame in raziskovali zakaj ne vidim.	Pomoč družine pri ovirah	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
J13	V šoli sem imela prilagojeno gradivo in teste, pogrešala pa sem psihološko podporo, saj so me sošolci pogosto zafirkavali.	Učne prilagoditve, ne pa tudi psihološke podpore	Dejavniki tveganja / varovalni	
J14	Menim, da so učenci velikokrat prepuščeni sami sebi, zato imajo dovolj priložnosti, da se razvijejo v samostojno osebo. Slepi bi morali imeti v učni program vključen predmet, pri katerem bi ozaveščali javnost o slepoti. S tem bi premagali tabuje.	Učni predmet ozaveščanje slepote	Opolnomočenje / Slepota kot ovira	Zaposlitev / Samostojno življenje
J15	Spremeniti je potrebno celotno Zaposlitveno rehabilitacijo. Ugotovila sem, da če se vanjo vključi slep človek se velikokrat zgodi, da ne vedo natančno kaj bi z njim počeli in kakšne naloge bi mu dodelili. V kolikor pa se vključi slabovidna oseba mu lahko ponudijo široko paleto nalog.	Želja po spremembi zaposlitvene rehabilitacije	Neopredeljeno	Zaposlitev
J16	Nisem. (družbeno aktivni)	Segregacija slepi -videči	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje

J17	Odgovor je seveda ne. Če imaš okvaro vida se te ljudje bojijo ali pa se jim smiliš, zato se delodajalci bojijo zaposliti slepe.	Strah pred slepo populacijo	Slepota kot ovira	Zaposlitev
J18	nimam predlogov	/	/	/

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
K1	akademski glasbenik pianist. imam poleg tega še ogromno podiplomskega izobraževanja, in sicer narejenih čez 45 masterclassov pri svetovno-znanih, res popolnoma, bi rekel, na vrhu svetovne lestvice pedagogih. Predvsem za klasični klavir in za jazzovski klavir oziroma za vse predmete, povezane z jazzovsko glasbo. To, če bi recimo bil v redni službi, bi mi nanese ogromno točk in bi bil sigurno najmanj svetnik	Zelo visoka stopnja izobrazbe	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
K2	s to diplomo sem tudi uradni profesor klavirja. Že nekaj časa nisem več aktivni iskalec. Nazadnje sem bil pred nekaj leti, ko sem se javil na razpis za profesorja klavirja na jazzovskem oddelku Konservatorija.	Ne aktivni iskalec zaposlitve	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje
K3	sem sila prilike bil invalidsko upokojen , kar pa po zdaj že kar nekaj let veljavni zakonodaji pomeni, da sem uradno nesposoben za kakršnokoli profitno dejavnost. Ostane mi delo preko avtorske ali podjetne pogodbe, kar pa je sedaj, mislim, da je bil od leta 2008 ali 2009 naprej uveden hud davčni pritisk na delodajalce, tako da so v bistvu take pogodbe tako zelo obdavčene, da so ljudje v bistvu avtomatično odpisani.	Invalidska upokojitev	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Samostojno življenje

	Noben delodajalec jih ne jemlje, ker je to za njega prevelika davčna obremenitev			
K4	To sem pravzaprav že v prejšnjem odgovoru nakazal. Ker je ta moja bolezen degeneracija retinitis pigmentosa zelo nepredvidljiva, se nikoli ne ve, kakšen bo končni rezultat in kako dolgo bo trajalo, preden bo prišlo do eventualno popolne oslepitve ali skoraj popolne oslepitve nihče na komisiji ni opozoril, kar se mi zdi skrajno ne fer, da bi bila opcija tudi polovična upokožitev. To se pravi za 4 ure , kajti delo, ki sem ga takrat opravljal, bi popolnoma brez problema opravljal tudi slep. To se pravi, bil sem profesor klavirja na Srednji vzgojiteljski šoli, kjer je nivo zahtevnosti, ki ga učni načrt na Srednji vzgojiteljski šoli zahteva, tako nizek, da bi to lahko popolnoma brez problema delal naprej	Pomanjkanje informacij	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
K5	samega sebe zelo težko objektivno opisati, ampak vseeno bi rekel, da sem po naravi zelo pozitiven, vesel človek. Mislim, da sem zelo dobro izobražen	Pozitivnost	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
K5.1.	(srednješol. Učiteljica glasbe) mi je ona naredila ogromno profesionalne škode, ker me je učila na popolnoma napačen način. Kar pomeni, da sem potem na akademiji ravno zaradi tega, ker sem iskal nekoga, ki bi mi znal popraviti te napake, zamenjal kar štiri	Napačno strokovno učenje	Dejavniki tveganja	Zaposlitev

	profesorje - tri uradno, enega pa neuradno.			
K.5.2.	S tem znanjem nisem mogel biti zadovoljen, zaradi tega, ker sem videl, kako, na primer, določeni kolegi, ki mogoče niso bili toliko talentirani, kot jaz, napredujejo. Zaradi tega, ker so imeli profesorje, ki so jih bolj inteligentno usmerjali in jim dali predvsem večje možnosti razvijati ta talent. Kljub temu sem te stvari kasneje, bi rekel, tako kot se reče, notri prinesel, ampak sem moral te stvari zelo, zelo temeljito raziskati	Želja po napredovanju / izpopolnjevanju	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
K5.3.	kar je pa tudi zelo dobro, da veš, ko delaš v pedagoškem poslu. Da veš , s katerega aspekta, bom rekel, usmerjati učenca, da se mu ne bo dogajalo kaj podobnega. Ker take pedagoške napake so lahko za nekoga doživljenjsko usodne, saj uničijo človeka. Poznamo veliko primerov, da so bili talentirani ljudje običajno zelo duševno, duhovno občutljivi in učenje kakršnegakoli umetniškega profila je v bistvu najbolj subtilno, najbolj odgovorno nekje pedagoško dejanje, ker tukaj se direktno s človeško duševnostjo ukvarjaš. In če tega ne narediš pravilno, lahko človeka na nek način celo ubiješ.	Izkušnja za učenje drugih	Izobraževanje	Zaposlitev
K5.4.	Če se vrnem nazaj, na moj karakter, je bil moj priroden karakter zaradi napačnih pedagoških pristopov zavrt. To se pravi, da nisem bil več tako	Osebnostne posledice učiteljevih zmot	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / zaposlitev

	vesel in sproščen. Sicer sem iskal rešitve, vendar sem nekaj časa taval v začaranem krogu, ker enostavno tukaj nisem našel človeka, ki bi mi lahko to pravo pot tudi pokazal. Reševal sem se z drugimi kvalitetami, se pravi, s pridnostjo, ki je pa seveda lahko tudi upadala, če kljub ogromnemu vložku nisem dosegel rezultatov. Kasneje, ko so se pa pojavile še težave z očmi, pa je bil ta psihološki pritisk še večji. Če ne bi bil jaz tako močan karakter -			
K5.5.	Ja, na primer, moj impulziven karakter je bil včasih seveda nezaželen. Taka stvar je načelno nezaželena, čeprav pride včasih prav, ko se mora človek žal tudi na tak način obnašati. Ko sem razmišljal o teh stvareh, sem videl, da je nekje osnova, za kaj je ta negativni del karakterja večkrat prihajal ven ali pa neka jeza? Zaradi tega, ker je bila pozitivna stran tako sistematično pedagoško v narekovaju zatirana. To pa potem v človeku povzroči, bi rekel, neke kontraindikacije in frustracije. Imel sem to srečo, da nikoli nisem potreboval nobenega psihologa. Vedno sem nekako za vse sam poskusil. Sicer sem se pogovarjal, ampak nikoli nisem šel k nobenemu psihologu in zahteval neke take obravnave. Vedno sem sam poskušal najti rešitev, ker sem smatral, da sem dovolj inteligenten in sposoben, da lahko te težave sam preidem. Samo moral sem najti nek	Impulziven karakter	Dejavniki tveganja	Osebnostne lastnosti

	kanal oziroma možnost, da se mi ta kanal odpre.			
K5.6.	Tukaj se mi zdi, da je bil tudi ta del mojega karakterja - perfekcionizem - vedno prisoten. Seveda pa perfekcionizem v vsakdanjem življenju včasih lahko naredi več škode kot koristi. Tukaj se je težko obvladovati in najti, ampak take stvari pa potem rešuješ običajno s svojimi prijatelji, svojim partnerjem oziroma življenjskim sopotnikom, če ga imaš	Perfekcionizem	Dejavniki tveganja / Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
K5.7.	Vedel sem, da če sam ne bom dovolj močan, mi tudi noben prijatelj ne bo mogel pomagati. To se pravi, v osnovi sem nekje gojil to, vendar sem se absolutno posvetoval.	Zavedanje osebne situacije	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti
K6	Pri tem profesorju (Arbo Waldman) sem dal veliko masterclassov skozi, kjer sem se naučil na različne načine premagovati samega sebe in te situacije. Ker ko javno nastopiš, je to vedno zelo, zelo stresno. In veliko ljudi lahko mogoče nekaj odigra doma ali pred prijatelji, ampak na zaresnem koncertnem odru, pa propadejo. Ker enostavno nimajo tiste sposobnosti, da bi prenesli to na tak način, kot je treba. Tukaj se pa razlikujemo. To pa dejansko moraš imeti in razvijati. Če tega nimaš, se to zelo težko naučiš	Premagovanje samega sebe	Opolnomočenje	Osebnostne lastnosti
K7	Bila je še srednja šola, plača je bila solidna. Prišel sem tja in ugotovil, da je tam nek zelo čuden sistem.	Zadovoljiva služba pred nastopom invalidkse upokojitve	Varovalni dejavnik	Zaposlitev

	Kljub temu sem se vrgel v to in imel pri tem zelo veliko uspeha, ker sem stvar raziskal in sem priredil svoj pedagoški način dela. Ni bilo sicer to, kar sem hotel, ampak potem v praksi dejansko nikoli nisem mogel kot slep konkurirati za tako delovno mesto, ki bi si ga želel. To je pa res, zaradi teh različnih faktorjev.			
K8	Z mojim znanjem, ki sem ga pridobil pri tem profesorju, bi jaz lahko zelo hitro in dobro prosperiral. Pa tudi z mojimi sposobnostmi, se pravi, jaz sem se bil sposoben zelo hitro naučiti stvari, note brati odlično že avista, se pravi že na prvi pogled in tako naprej. Kar pa po oslepitvi oziroma že proti koncu študija med slepljenjem ni bilo več aktualno. Mogoče to, če bi se dalo spremeniti, da bi boljše videl, ampak drugače se mi pa zdi, da sem tudi kasneje, kot slep pa moral raziskati stvari in da sem zaradi tega dobil druge profite, ki pa jih mogoče drugače ne bi.	Hitro napredovanje	Slepota kot ovira	Samostojno življenje / Zaposlitev
K9	Ja, absolutno je bila moja mama preveč zaščitniška. Zelo se je bala zame in sem imel velik problem. Kar naprej sem se boril, da jaz bom to drugače. Oče je bil bolj odprt, on je bil vedno bolj odprt za take stvari. Me je podpiral, samo obadva sta bila še vedno, tako po Avguštinu gledano, preveč zaščitniška.	Zaščitništvo / Odprtost	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje

K10	Ne, težave so mi še bolj povzročali dodatno. Žal mi niso pomagali. V tem primeru sem bil, sploh moj karakter, zelo trmast in tudi potem, ko sem bil že čisto slep, sem zahteval, da se bom absolutno odselil od staršev. Ker sem videl in vedel, da se bodo pogoste konfliktna situacije, ki so bile pravzaprav nepotrebne, nadaljevale.	Preveč zaščitniški odnos staršev	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje
K11	Edino s strani ene profesorice sem imel podporo, pri kateri sem bil privatno. Na žalost uradno pri njej nisem mogel biti, saj zaradi nekih čudnih razlogov ni smela učiti na visoki stopnji na akademiji. Jaz sem želel pri njej naprej študirati, vendar nisem mogel in sem moral pri nekom drugem	Minimalne učne podpore	Dejavniki tveganja / Izobraževanje	Zaposlitev
K11.1	Ni bilo nič. Nobenega prilagajanja. Jaz sem imel zelo velike probleme in sem se moral znajti, kakor sem vedel in znal. To se pravi, da je bilo zelo, zelo, zelo naporno. Poleg vsega sem se moral še preživljati. Bilo je težko, saj sem imel nizko štipendijo. Vzporedno sem še delal, tako da je bilo takrat kar zelo težko.	Brez učnih podpor	Dejavniki tveganja / Izobraževanje	Zaposlitev
K12	Jaz sicer nisem bil v vzgojno-učnem procesu na kakršnemkoli zavodu za slepe ali pa kaj podobnega, ker sem starejši oslepel. Jaz sem začel slepeti sredi visokošolskega študija. To je popolnoma drugačna zgodba zato težko objektivno rečem, kako se je delalo na primer tukaj	/	/	/

K12.1.	velikokrat premalo poudarka na tem, da so slepi sposobni delati še kaj drugega kot to, za kar so jih včasih rehabilitirali v nekih določenih institucijah. Se pravi, predvsem za telefoniste in še neke podobne zadeve, ljudje so bili pa mogoče sposobni marsičesa drugega. Zdi se mi, da bi morali vse te možnosti rehabilitacije prilagoditi temu, da bi najrazličnejše profile, ki so jih slepi sigurno sposobni delati, vzgajali oziroma jim dali čim večjo možnost.	Premalo raziskovanja zmožnosti slepih	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
K13	Že samem šolanju bi morali dati odskočno desko, da se ve, da so določeni profili lažje dosegljivi slepim in slabovidnim. četudi so kakšne stvari manj konvencionalne in mogoče atipične za to, samo če ima slep neke določene sposobnosti, kakršnekoli že: umetniške, tehnične ali kakršnekoli druge, da se mu da možnost, da na tem svojem področju dobi maksimalno podporo v tem stilu in da se ga da na ustrezne institucije v tujino. Da se ga podpre, da se izobraži in da potem na tem področju lahko dela.	Predstavitev poklicev, kjer so slepi lažje uspešni	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
K14	Dolgo časa že delujem v skupini ljudi za odpravljanje arhitektonskih ovir. Pa razne podobne stvari, s katerimi je povezana moja umetniška dejavnost bolj s svetom videčih ljudi, kot svetom slepih, ker imamo žal, bom rekel, na res nekem pravem profesionalnem nivoju zelo, zelo	Vključevanje videčih v svoje umetniške dejavnosti	Izobraževanje	Samostojno življenje

	majhno izbiro slepih ljud. da popolnoma neznane ljudi na cesti izobražujem, ki želijo pomagati meni, zato, da bi naredil, tudi če ne rabim pomoč, včasih sprejemem, zato da bi naredil pozitiven rating za slepe in za slepo populacijo (dobijo informacijo iz izkušenj)			
K15	Absolutno ne.Ne vem, mogoče državo in vlado pa še kaj drugega. Zakonodajo. Na kratko😊	Sprememba zakonodaje	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
K16	Zelo sem bil presenečen nad tem, kako so me oni (na kongresu v tujini, predstavitev) popolnoma drugače gledali in obravnavali, kot pa v Sloveniji. Oni so res videli moje kvalitete	Tujina	Varovalni dejavniki	Socialna vključenost
K17	sem se tako osebno kot profesionalno bolj ali manj sam zrehabilitiral . Bolj sem se usmeril v to, kako izumiti dober in uspešen način kako postati koncertni pianist , čeprav sem slep. In potem tudi jazzovski pianist.	Specializacija	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
K17.1.	Ja, zaradi tega, ker sem videl, da tiste klasične stvari, ki so mi jih tukaj ponujali, za mene niso pomenile nobene rešitve. (rehabilitacija)	Neustrezna rehabilitacija	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
L1.	Jaz imam kar veliko izobrazb. Ne samo to, da sem bil nekoč kvalificiran telefonist, sem tudi diplomirani socialni delavec in rehabilitacijski svetovalec druge stopnje. Nato sem naredil magisterij in doktorat. Imam	Visoka stopnja izobrazbe	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Zaposlitev

	doktorat iz sociologije kulture. To je verjetno deveta stopnja.			
L2	Ja, v vseh poklicih sem delal. V telefoniji sem delal leto in pol. To je bila prva služba. Potem sem bil socialni delavec eno leto v banki. Nato sem šel v penzijo. Dal sem se penzionirati, ker so bile takrat neverjetne norosti. S pomočjo politike sem leta 1997 postal direktor vladnega urada za invalide in bolnike, kjer sem bil 7 let zaposlen. Potem sem šel na ministrstvo za zdravje za vodjo sektorja za zdravstveno varstvo ogroženih skupin, kjer sem bil 11 let zaposlen. No, nato sem pa odšel v penzijo zaradi nerazumevanja kolektiva oziroma zaradi ideoloških, strokovnih ali kakršnihkoli razhajanj.	Opravljanje različnih del	Opolnomočenje / Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / Zaposlitev
L3	Kot telefonist sem dal vedno samo eno prošnjo, ker se je takrat dobila služba takoj. Slepi so imeli takrat prednost. Če se jih je deset javilo, je imel slepec prednost pri izbiri delodajalca za kogarkoli. Drugače pa nisem nikoli poslal nobene prošnje, ker me je na mesto direktorja imenovala vlada. Veliko težje je bilo dobiti službo kot socialni delavec. Nihče si ni znal predstavljati slepega diplomiranega socialnega delavca. Zato sem se dal penzionirati leta 1986, ampak to je sovpadalo s tem, da so mi začele takrat knjige	Prednost pri zaposlovanju slepih - telefonist	Varovalni dejavnik	Zaposlitev

	masovno izhajati v velikih nakladah, kar mi je prineslo veliko denarja.			
L3.1.	Bil sem vpliven član LDS-a. Bil sem politično nastavljen. Res pa je, da sem eden najbolj široko-plastnih poznavalcev invalidskega varstva v Sloveniji. Samo dva mi lahko stojita ob strani, ostali vedo ali znajo manj.	Visoka politična funkcija	Poznanstva	Socialna vključenost / Zaposlitev
L4	Ja, sem imel, ker je bilo vse dogovorjeno. Stranko LDS sem obvestil, da bom šel kandidirati v parlament, oni so pa rekli, da ne. Da sem premalo prepoznaven. grem pa v akcijo in sem za vse intervjuje, ki sem jih prej odklanjal za različne časopise, dal televizijske intervjuje. V dveh mesecih se mi je popravila prepoznavnost na 21,5 odstotka. so me poklicali in me vprašali, kaj pa hočeš? Sem rekel, hočem v parlament, tako kot sem takrat povedal na začetku. Odgovorili so, ali se zmenimo tako, da če ne kandidiraš kot posameznik za v parlament, ti damo mi mesto direktorja urada za invalide, če bomo zmagali, ali pa če bomo sestavljali vlado? S tem sem se strinjal	Sprejemanje vloge kot izziv	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost
L5.	Največkrat me je ovirala slepota. Ovira je, da ljudje slepote ne poznajo in si ne znajo predstavljati, kaj slepi ljudje zmorejo. Pred menoj je bil poklic telefonista prepoznaven kot tisti, ki	Stereotipna prepričanja o slepoti – zaviranje uspeha	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Socialna vključenost

	je najbolj idealen za slepe. Potem je šel nekdo za radio za nekega programskega vizitatorja, da je pregledoval programe in delal analize. Se pravi, bil je programski analitik. Potem je en slep, kakor vem, učil angleščino na Elektro Slovenija. Potem je bil en slep najprej telefonist v eni celjski firmi, nakar je postal kadrovník kot pravnik. Drugače pa so bili v nekaterih institucijah zveze slepih ali pa v zavodu za slepe oziroma v centru slepih Škofja Loka, slepi intelektualci. Preostali pa so bili telefonisti. Redki slepi so se prebili v druge poklice.			
L6.	na trenutke malo naiven človek. Da sem značajsko še kar odprt. Žal sem maščevalen do ljudi, ki kažejo nad mano žlehtnobo, vendar na to nisem ponosen. Mene kritika stimulira, kar je nasprotno od večine ljudi, ki jih požre ali podre. Zame ni hujšega bencina, kot to, če mi nekdo reče, ti pa tega ne boš zmogel. Spreminjal pa ne bi ničesar rad, ker sem že prestar za spremembe. Enostavno sem povsem zadovoljen.	Kritika me stimulira	Varovalni dejavnik	Osebnostna lastnost
L6.1.	Ja, bolj ali manj je bilo vse tako, kot sem si zamislil. Čeprav pa ni bilo zmeraj lahko. Seveda ni bilo lahko. Govorim kot sanjač, kot da mi je kaj po zraku priletelo. Za vse se je bilo treba gnati. Živeti s slepoto zahteva veliko več vlaganja energije pravzaprav v vsako stvar, ki se jo lotiš.	Sprejemanje svoje kariere poti - zadovoljstvo	Varovalni dejavnik	Zaposlitev / Samostojno življenje / Socialna vključenost
L7	To sva že rekla. Politika.	/	/	/

L8.	Verjetno so se oblikovale skozi izkušnje. Sem izredno dober opazovalec in imam fantastični, fotografski spomin. To vidim sedaj po 46-ih letih, da se še vsega spomnim tako, kot če bi bilo včeraj. Predvsem je pomembna komunikativnost in smisel za organizacijo, ki pa se vidi šele kasneje. Je pa res, da igra največkrat vlogo všečnost.	Veščine skozi izkušnje - všečnost	Opolnomočenje/ Izobraževanje	Zaposlitev / samostojno življenje
L8.1.	Ne vem. Ne vem od kje bi ta vrednota prihajala. Sploh ne vem. Moji otroci so ravno nasprotno. Njih kritika pobije. In grejo na bencin pohvale. Če jih pohvališ, bo vse laufalo, če pa jih pokritiziraš, koma, adijo in konec. Jaz pa obratno. Tudi se ne znam tako skregati, da bi imeli tihe tedne, da bi bili kar tiho ali pa da bi bili kot mutavci. Žena me včasih sprašuje, kako je to mogoče? Če se spremo ali kdo glas dvigne, grem v svojo sobo, vzamem kitaro v roke, malo pobrenkam in je stvar rešena. Pridem čez 5, 10 minut nazaj (kritika je zame gorivo)	Nadzorovanje konfliktnih situacij	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost
L9.	Pravzaprav v 80-ih odstotkih. Manko mi je samo še status ministra. To bi pa postal takrat, če bi bil Bavčar predsednik vlade. Takrat bi moral prevzeti ministrstvo za delo,	Skoraj v celoti doseženi karierni cilji	Opolnomočenje	Zaposlitev
L10	Glede na to, da sem bil jaz relativno kar uspešen, sploh ne vem, če bi karkoli spremenil. Mogoče bi bil malo bolj previden. Mogoče ne bi bil toliko 100-odstotno zaupljiv do	Previdnost - zaupljivost	Dejavniki tveganja	Zaposlitev

	ljudi.			
L10.1.	Previden je treba biti, da ne greš na prvo žogo, ker prva žoga je lahko zelo nevarna. Če jo zadeneš, jo zadeneš, če pa jo zgrešiš , pa je mimohod partizanskih čet in gre čisto v drug konec igrišča. Ne moreš kar toučt. Jo je boljše najprej stopat, pa potem udariti. Pri iskanju zaposlitve je isto. Treba je biti malo previden in ne iti na prvo žogo.	Previdnost pri iskanju zaposlitve	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
L11	Jaz nisem imel nobene kontrole. Naša familija je bila razsuta. Foter je bil alkoholik. Običajno je bil tamle pri Šribarju na balin placu, kjer je preživil čas. Mati pa je bila potovka. Potovala je od obiska do obiska. Bil sem edinec. In sem potem zvečer hodil od ene do druge družine, ker mi je bilo samemu dolgčas.	Slabe družinske razmere	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / Zaposlitev
L11.1	Moja vzgoja je bila taka. Mene ni nihče silil v cerkev ali v partijo. Nihče ni skrbel, ali sem si zvečer umil noge, ko sem prišel s fuzbal placa po celodnevem terenu. Nič jih ni zanimalo. Tudi to ne, ali imam šolske knjige pripravljene in narejene domače naloge. Tako, da sem se zaradi tega z osemletko kar dolgo časa matral. Sem dosti utrjeval snov in imel veliko sošolcev. Kmetom smo kradli repo na njivah, rabutali sadje, se šli zdravnike, raziskovali punce, katera ima najlepšo in katera je najbolj zdrava. Pa češnje smo rabutali. V glavnem počeli smo neumnosti.	Pomanjkanje vzgoje	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / Zaposlitev

L11.2.	To zato, ker nisem hotel postati fičfirič. Rekel sem si, da mora iz mene nekaj ratati. Ja jebemti, saj ni moj potencial, da bom kar nek telefonisti pa imel kar eno debelo zarukano babo in dva otroka pa v nedeljo hodil na Rožnik. Vedno bolj sem bil angažiran, da v življenju poskušam nekaj narediti iz sebe, še posebej, ker sem imel smrtne diagnoze. In če so mi zdravniki nekako rešili življenje, to pomeni, da moram tudi jaz nekaj narediti. Ljudje z mojo diagnozo danes sicer preživijo, ampak oslepijo. Takrat so pa umrli.	Želja po boljšem življenju	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
L11.3.	Predvsem ena izmed najbolj pomembnih dejavnosti mojega zorenja pa je bila, da sem hotel spoznati znane ljudi. Da bi jih vprašal, zakaj in kako so postali znani in uspešni? Najbolj so me zanimali fuzbalisti in glasbeniki. Spoznal sem vse glasbenike. Od naših slovenskih, do Pejakovića, Cornelije, Kovača in ostalih. Nato sem šel v lutkarski svet. Spoznal sem vse iz lutkarskega življenja. Ko sem postal pisatelj, sem spoznal vse pisatelje. Vitomil Zupan je bil kar nekaj časa celo moj mecen. Potem sem na žalost spoznal politike. Invalide sem tako ali tako poznal. Spoznal sem tudi igralke in igralce	Spoznavanje slavnih ljudi	Opolnomočenje / Izobraževanje	Zaposlitev / Samostojno življenje
L11.4.	V glavnem zazdelo se mi je, da me je škoda, ker mi je tudi pomočnik ravnatelja zavoda rekel, da me je škoda. Ostali bodo že živeli, kakor bodo živeli. Tebe je pa škoda, ker	Spodbuda v šoli	Izobraževanje / Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje

	bi lahko kaj naredil v življenju. Nad temi besedami sem se zamislil, in si rekel, mogoče bi pa res lahko kaj naredil iz sebe.			
L12.	: Nobenega. (kasneje oslepel)	/	/	/
L13.	Ni bilo. Skratka, moja kariera se ni končala. Avgusta smo s sodelavci in prijatelji ustanovili zasebni zavod Bela palica, ki ima namen pomagati ljudem, ki oslepijo ali kako drugače postanejo invalidi. Ker država tega ne dela in slabo skrbi zanje . Če nekomu utrga nogo v prometni nesreči, mu dajo berglo ali umetno nogo in ga napodijo domov. Če oslepijo, jim dajo na očesni kliniki umetno oko, in jim rečejo, pojdite domov. Rehabilitacije ni	Pomoč ljudem z ustrezno rehabilitacijo	Opolnomočenje	Socialna vključenost
L14.	Šolski sistem zavira vsako samoiniciativnost. Šolski sistem je rigid. Šolski sistem naredi ljudi toge in ne razmišljajoče. Tako kot televizija, ki je tudi velika prevara človeštva, ker krade energijo, čas in misel ljudem, ker ni treba nič drugega, kot samo gledati. Kar se mene tiče, ne bom rekel, da je slepota užitek, saj ni praktična, ampak ko človek oslepi, šele vidi, kakšna velika prevara je televizija	Šolski sistem zavira samoiniciativnost	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje
L15	zaposleni slepi do nedavnega v nekaterih drugih poklicih eksotičen primer. Tako, kot sem že prej povedal. Jaz sem bil sploh atrakcija, ker sem prišel najvišje v državni upravi, na primer. Ampak danes se ta paleta poklicev zelo, zelo širi in vedno je osebni vpliv. Če nek slep naredi nekaj, kar naredi prvi, je	Spodbujanje raziskovanja del, ki jih slepi lahko delajo	Opolnomočenje	Zaposlitev

	frajer, ampak s tem razbije še eno luknjo v tem zidu - nemogoče je. In je še malo več prepaha. Če je prepah, res, da ne gre samo zrak notri, pridejo tudi muhe, ampak je pa prepah. Mi smo naredili prepah. Za stroko je bil največji čudež, da sem jaz diplomiral			
L16	Popolnoma je treba spremeniti koncept. Spremeniti ga morajo predvsem slepi s svojimi dejanji. Prepričati morajo družbo, da so sposobni delati to in to. Čeprav, seveda, gre od začetka za eksotičen pojav, ampak prej ali slej vsak eksotičen pojav, če je množičen, ni več eksotičen. Olimpija mora pet tekem zmagati, potem bodo pa ljudje hodili na tekme.	Sprememba zakonodaje v prid slepih – sloni na aktivaciji slepih	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
L17	Ja, sem član oziroma podpredsednik Lions kluba Trnovski zvon. Sem tudi član društva slovenskih pisateljev, ampak tam praviloma nisem dostikrat aktiven. Sem pa rad v stanovanju, ker imam rad mir. Trenutno imam veliko dela z lektoriranjem	Vključevanje v družbo po potrebi	Varovalni dejavniki	Socialna vključenost
L18	Treba bi bilo spremeniti miselnost slepih, ker jim te institucije uničijo socialno-imunski sistem. Potem si ne upajo sploh več glave dvigovati. To se zdaj spreminja, ker je vedno več slepih izobraženih. Danes ni več tako, kot je bilo včasih, ko so bili slepi res, res redki posamezniki, ki so imeli faks. Zdaj je pa tako, da je splošna	Sprememba miselnosti slepih – dobra samopodoba	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev

	izobraženost med slepimi večja kot je povprečje v državi. Manjšine se morajo vedno same boriti za priznanje svoje stigmatiziranosti ali pa za uveljavljanje teh posebnih potreb. To je zmeraj na strani manjšin. Večina se ne more prilagoditi tem stvarjem, ampak se jim mora manjšina.			
--	--	--	--	--

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
M1	najprej usposobljen za telefonista, že od osnovne šole, od osemletke, ko smo delali tečaj za telefoniste. Potem, naslednja usposobitev je bila, da sem bil usposobljen za profesorja zgodovine, kar sem tudi bil šest mesecev v Novi Gorici. Naslednja stvar pa je, ko sem v Franciji leta 1976 postal znanstvenik v okviru nacionalnega znanstvenega inštituta za znanstveno raziskavo	Visoka stopnja izobrazbe	Varovalni dejavniki / Izobraževanje	Zaposlitev
M1.1	V Franciji kot slep sicer ne bi mogel učiti zemljepisa, kar je neumnost, ker sem uporabljal običajne karte in tako dobro obvladam zemljepis, da bi lahko tudi to učil, recimo. Ker v Franciji imajo kombinacijo zgodovine in zemljepisa, tako da to so spet predsodki, da tega ne bi mogel obvladati.	Predsodki o nezmožnosti slepih	Slepota kot ovira	Zaposlitev
M1.2.	naslednja specializacija, da fotografiram, da predavam s področja fotografije. To se pravi z mojega znanstvenega področja v bistvu in pa tudi raznorazna predavanja na temo invalidov kot poznam to v svetovnem merilu, recimo dostop do umetniških del, vprašanje muzejev in tako naprej	Široka paleta različnih znanj	Opolnomočenje / varovalni dejavniki	Zaposlitev

M2	Ne, ne morem reči, da sem se izobraževal za ta poklic, ker pri slepih je vedno tako. Zdaj so recimo neki profilirani poklici. Recimo v Italiji imate zakonsko določeno kaj lahko slep dela . To so zaščitena mesta, se pravi, če država da natečaj, imajo slepi prednost.	Zaposlitev izven izobrazbe	Dejavniki tveganja / Varovalni dejavniki	Zaposlitev
M2.1	v glavnem je pa zmeraj malo loterije, ker je odvisno od tega, kako slepega sprejme inštitucija. Mene kot profesorja najprej na goriško gimnazijo niso hoteli sprejeti, ampak potem, ko pa je bil profesor Stefano Pagura iz Stare Gorice pripravljen, da jim pride govorit o tem, da je možno Pravijo, da je splošni predsodek, da slepi ne more biti zdravnik. Jaz pa pravim, da je možno, da je slep zdravnik, še posebej pa diagnostik. Poglejte, primer. V Parizu je tisti, ki sprejema pozive v stiski za usmerjanje rešilnih vozil, na telefonu in nikogar ne vidi. Se pravi, da dela kot slep. Dela to, kar sliši in to bi lahko tudi slep opravljal.	Tudi slepa oseba je lahko zdravnik	Slepota kot ovira	Zaposlitev
M2.2.	Enako je tudi v psihiatriji, ko so pogovori. To je tudi en poklic, ki je tudi spet blazno super za slepe. Poznam samo tri slepe psihoanaliste na tem svetu, in sicer v Argentini, Mehiki in Franciji. En prijatelj iz Nemčije me je spraševal, kako bi pa delal kot psihoanalist? Odgovoril sem mu, da težko, ker so predsodki.	Široka paleta poklicov, kjer so slepi lahko zelo uspešni	Opolnomočenje	Zaposlitev
M3.	v tem centru, v katerem sem se jaz zaposlil, so že delali drugi slepi. In en sloviti profesor je bil slepim zelo naklonjen. Vložil sem prošnjo in bil sprejet, ker sem imel super priporočila. Mene je med drugim priporočil . to se pravi, da sem takrat prišel noter. Nisem	Naklonjenost zaposlovanju slepih	Poznanstva	Socialna vključenost / Zaposlitev

	imel funkcije po mojem znanju, ampak kasneje sem postal funkcionar. Kljub temu, seveda, glede na moje znanje, bi moral imeti veliko višji rang. Tukaj pa je deloma deloval predsodek, saj sem na področju fotografije svetovno znan. S tega področja sem dobil dvakratna doktorata, obenem sem bil pa tudi član žirij na univerzi v Franciji. Za doktorat in sem bil enakopraven član drugim profesorjem na temo fotografije. To pomeni, da bi tukaj lahko imel veliko več, če ne bi bilo objektivnih predsodkov oziroma jaz nisem imel zaslombe pri sindikatih, ker kot tujec v Franciji nisem poznal ljudi.			
M3.1.	Mene je predlagala svetovalka za kulturo, ker je bila direktorica za Frances de la Tour, da bi imel samostojno oddajo, ampak zaradi mojega znanstvenega dela si nisem mogel privoščiti dva dela, ampak bi si lahko. Lahko bi si, vendar ni šlo, bilo je preveč. Frances de la Tour so me predlagali, da sem delal pet samostojnih oddaj po eno uro in to zelo, zelo prestižnih	Vloga v oddaji po priporočilu	Poznanstva	Socialna vključenost / Zaposlitev
M5	Pomagali so mi tisti, ki so bili odprti za glavne ovire, kar na splošno za slepe velja še toliko bolj. To je informiranost, poznavanje terena, kontaktiranje z ljudmi. In v tem primeru smo mi veliko bolj omejeni. Konkretno, če bi jaz bil videč, bi veliko prej lahko poiskal, pa še tako nisem bil informiran. Ti sindikalisti pa so bili pomembni za določanje te komisije, da bi dobil veliko višje mesto na področju znanstvenega raziskovanja. To se pravi, da si mi sedaj delamo neko fantazmo o neki pomoči, saj nam ljudje pravzaprav kaj dosti ne pomagajo. Če	Pomoč je obojestranska – videči / slepi	Opolnomočenje	Socialna vključenost / Samostojno življenje

	vam kdo pomaga iti čez cesto, pa uresničuje svoje etično poslanstvo. In če gre kakšna ženska z vami v posteljo, vam nič ne pomaga, ker tudi ona uživa. A razumete? Treba je povsem zamenjati te kategorije pomaganja, pomoči, ker je to pri slepih zelo relativno.			
M5.1.	Meni so pomagali tisti, ki so me sprejeli najprej kot dijaka na goriško gimnazijo. Najprej me niso hoteli, kot slepega. Dobro, ravnatelj me je potem sprejel in ko sem šel na maturo, ko nas je bilo 64 in samo štirje odličnjaki. Ravnatelj je prišel k meni, in rekel: "veš, danes pa nisi samo ti zmagal, ampak tudi jaz". To mi je rekel ravnatelj, profesor Marjan Urbančič. To se pravi, da so bili skozi predsodki pri profesorjih	Skupni uspehi	Opolnomočenje / Izobraževanje	Socialna vključenost
M5.2.	Slepi imamo veliko manj informativnih virov. To glede računalništva se pretirava. Računalništvo nam še zdaleč ne daje enakih možnosti kot videčim. Niti računalnik ne, ker je to nagrada na osnovi grafike. Samo pogledajte, kako slepi težko dobimo informacije na spletu.. Če bi imeli nekoga, pa on namesto nas išče po internetu, je to stokrat bolj hitro, kot če bi sami. Internet je učinkovit za kakšno specifično stvar, na primer za pošto. To že, da jo sam lahko odprem, ampak za stvari, ki zadevajo informiranost, pa absolutno ne. Jaz bi vedno svetoval, in to bi bila tudi odlična diplomska naloga, da se slepi in videči skupaj usedeta in preverita, katere informacije lahko dobijo? Takoj se bo videlo, kako daleč sega računalnik? Ne, da se slepe pumpa oziroma indoktrinira z	Računalništvo ni enako enakovrednost – potrebna je dodatna pomoč	Dejavniki tveganja / varovalni dejavniki	Zaposlitev

	neko svobodo, ki je ni nikjer. Tukaj ni nobene enakopravnosti. Nobene. To se pravi, da je informiranost za slepe zelo šibka točka.			
M5.3.	bi morali povsem organizirano slediti informaciji. Jaz sem si pridobivanje informacij organiziral s poslušanjem radia in televizije, vendar je to samo delno pridobivanje informacij. Potem s časopisi delam po metodi novinarjev, ki imajo svoje štabe in zbirajo podatke ter članke, ki so pomembni Ta govorjenja informacija je zelo revna po svoje. Slepim nimamo dovolj revij in časopisov. Tisti, ki so pa dostopni, pa niso tako strokovni . Problem je tudi čas Slepim ne moremo tako hitro prebrati, kot videti, ki gre kar tako počez, čez strani in na takšen način zbira informacije.	Različni načini zbiranja informacij	Opolnomočenje	Socialna vključenost
M5.4.	Glede same zaposlitve je treba preštudirati profile, to se pravi, kakšna dela so in v kakšnem primeru bi slep lahko to delal? Po mojem je cel kup poklicev, ki sploh še niso preizkušeni, ker bi se dalo. Konkretno za moj primer.	Preizkusiti, kaj slep vse lahko dela	Opolnomočenje	Zaposlitev
M5.5.	Dobra organiziranost je to, da imate na razpolago ljudi, ki vam pomagajo v tem informativnem iskanju.	Asistenca pri informiranju	Izobraževanje	Socialna vključenost / Samostojno življenje
M5.6	Ampak to je primer informiranosti. Sedaj, ko sem to pripravo sam izdelala s pomočjo nekega prijatelja in da lahko šraufe določil do milimetra natančno, je zame to dovolj. Kasneje sem preko prijatelja dobil informacijo, da bi bila ta zadeva zanimiva za kupit, če bi stala 10 ameriških dolarjev, ne pa 300 ameriških dolarjev. In podobno velja za	Prilagajanje pripomočkov za ugodnejšo ceno	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Zaposlitev

	cel kup stvari. Imate merilec za temperaturo. To toliko in toliko stane. Imate tudi razne teste za barvo, in svetlobo. Jaz sem o teh stvareh zelo na tekočem, ampak slepi smo na tem področju zelo omejeni. Obstajajo rešitve, ki jih sami najdemo. Informiranost je tukaj absolutna, ni nobenih enakopravnih možnosti. Vsi lahko govorijo drugače, vendar se z njimi ne strinjam. Tukaj sem kategoričen in to lahko tudi dokažem.			
M6	: Eno je to, kako človek vidi samega sebe, drugo pa je, kako vas določajo drugi. Kar je velik problem, ki vam ga bom na začetku tega vprašanja povedal, je to, da slepi oziroma slabovidni dostikrat dobivamo podobo o sebi, glede na drugega slepega, ne pa glede na samega sebe. To se pravi, da nimamo dovolj zaupanja v samega sebe, da bi dobili isto podobo samega sebe, kot jo dobivajo mogoče videči	Določanje osebnih lastnosti - samopodoba	Dejavniki tveganja / Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Socialna vključenost
M6.1.	Enako velja tudi za zunanost, ki jo določajo drugi. Jaz imam določen imidž, saj se oblačim na otročji način, ampak ne dovolim pa, da to drugi določajo. Jaz na primer nosim brado. In kaj se zdaj dogaja? Na primer, jaz si po dosti letih emancipacije upam reči, ko sem prišel v Pariz, da je to izmišljeno in da je to propaganda. V Parizu so me začele ženske kar spraševati, gospod, zakaj ste pa vi tako lepi? Na primer, zaradi okvare na očeh se marsikaterega slepega ne vidi kot lepega oziroma kot prijetnega. Potem si pa ne upa reči, ta slep ima lep nos in lepa lička. Potem se gre pa na te duhovne dimenzije, in se za slepe pravi, da smo	Dojemanje zunanosti slepe osebe – manj privlačno - predsodek	Slepota kot ovira	Socialna vključenost

	tako brihtni. Duhovnosti imamo pa že več kot preveč			
M6.2.	: Za podobo o sebi se je treba precej časa boriti, da dobite sliko oziroma fiktivno podobo. Ja, saj to. Lastna podoba je ravno tako pomembna kot govoriti v lastnem imenu. Ali jaz sedaj govorim v imenu videčih, in rečem, poslušaj, ali se bova videla takrat? Ja, bova se videla, če se bova srečala, ampak, da se bova videla, govorim v imenu videčega, ne pa v imenu slepega. A razumete?	Pridobivanje lastne samopodobe – dolgotrajen proces	Slepota kot ovira	Zaposlitev / Socialna vključenost
M6.3	To se lahko določi pri takšnih osebah, kot sem jaz, katerim je bila odvzeta svoboda. Imenujemo se invalidi. Bila nam je odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Pri takšnih ljudeh je treba paziti, ker se tudi njihov karakter oblikuje glede na odpornost, ali pa glede na boj proti predsodkom. Njihov karakter se oblikuje tudi s kapitulacijo. O svojem karakterju lahko rečem, da sem vztrajen človek že od nekdaj. Nimam niti druge izbire. Vztrajam zaradi sebe, zaradi tega, ker me je družba prisilila v to. To je zelo kompleksno vprašanje. In zato tudi ne morem najti načina, s katerim bi razlagal svoj karakter kot videči, ker sem v drugačni situaciji. Oni imajo čisto drugačno obliko svobode	Odvzeta svoboda do samopodobe / Samoopredelitve	Dejavniki tveganja	Socialna vključenost / Samostojno življenje
M6.4.	Če imate denarnico polno, se veliko bolj pokončno držite, veliko bolj skoncentrirano in veliko bolj samozavestno, kot če imate prazno denarnico. Ta metafora velja za vse primere. Če imate vi zaposlitev, se	Finančni, socialni, družbeni viri – boljša samopodoba	Opolnomočenje	Socialna vključenost / Zaposlitev

	veliko boljše počutite, ker imate neko gotovost - to velja tudi za videče - ampak za slepe pa velja še toliko bolj, ker je še veliko preveč odstotkov invalidov v Franciji kot pa med ostalimi. Vi nimate iste izbire kot drugi, nimate istih možnosti izbire, nimate istih možnosti informiranja, in nimate nikoli iste pozicije kot videči. Tega se je treba zavedati. Na primer, ko je treba pisati razna pisma, smo slepi odvisni od drugih in iskanja po internetu			
M6.5.	Pripomočki za slepe so bili dragi, ker se računa na subvencionirano tržišče. Slepi zato absolutno nismo v poziciji enakopravnosti glede računalnikov v primerjavi z videčimi. Absolutno nismo v enakopravni poziciji. Videči gre v eno trgovino in si tam kupi računalnik. Zanj bo plačal toliko in toliko, odvisno, kakšnega si bo zaželel. Slepi pa nimamo istih možnosti. Če hočemo kupiti vrstice bomo plačali šestkrat ali ne vem kolikokrat še več za prilagojen računalnik	Dragi pripomočki za slepe – neenakovredna obravnava slepih	Slepota kot ovira	Socialna vključenost / Samostojno življenje / Zaposlitev
M7	Pomagalo mi je to, da sem vztrajal, da sem iskal podporo in da sem imel določeno znanje. Pa tudi, da nisem ravno na najbolj butaste ljudi naletel. Nikoli mi ni bilo enostavno. Nimam tistega mesta, ki bi ga moral imeti v prestižni skupini, ampak bi lahko imel veliko višjo funkcijo	Iskanje podpore ob znanju	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
M8	Za zaposlitev sem vedno moral iskati rešitve. To pomeni, da sem vedno moral dobiti rešitve za določene stvari. Na primer, če nisem dobil kakšne knjige in nisem imel čitalca v francoščini, sem si pomagal s čitalcem v italijanščini, čitalcem v nemščini ali s slovenskim čitalcem	Iskanje rešitev ob neprilagojenih pripomočkih / gradivu	Opolnomočenje	Samostojnost / Socialna vključenost / Zaposlitev

	Ko sem bil profesor na goriški gimnaziji, sem si kupil atlas sveta v vzhodni Nemčiji. Še vedno ga imam. Takrat je bil relativno poceni. Takrat sem igral na harmoniki na eni ohceti in sem zaslužil toliko denarja, da sem si ga lahko kupil, po resnici povedano. Doma mi je sestra pomagala pri pripravljanju na uro zemljepisa. Vsako lekcijo sem doma prebral, in sicer tako, da sva pogledala tudi na zemljevid			
M9	Nisem jih uresničil. Vem, da nisem. Lahko bi veliko bolj uresničil svoje želje, čeprav sem bil zaposlen. Je pa tudi res, da je tako vedno, da jih lahko zmeraj še bolje uresničimo. Ko sem začel v zavodu, je bilo to največ, kar sem lahko takrat opravljal. Bil sem telefonist. Potem sem šel naprej. Na primer, tudi fizioterapevti bi lahko bili informirani v Sloveniji, ampak na ljubljanski medicini niso smeli, so morali iti v Zagrebu oziroma v Beograd. To se pravi, da so slepi lahko postali fizioterapevti, pod pogojem, da grejo študirati dol.	Neuresničeni zaposlitveni cilji – kljub visoki karierni uspešnosti	Dejavniki tveganja/ Varovalni dejavniki	Zaposlitev
M10	Jaz sem izgubil ogromno dragocene energije. Izgubil sem več kot 50 odstotkov svoje možne kapacitete v prepričevanju ljudi, da je to možno. Zaradi tega sem izgubil največ energije. Če ne bi bilo teh zavor, bi bilo vse skupaj veliko lažje. To bi rad spremenil. Zato pa tudi pravim, da še zmeraj velja, da če bi se en slep hotel realizirati, bi moral živeti najmanj 25 oziroma 30 let več kakor videči . Ker slepim ogromno balasta poberejo predsodki. Na primer dokazovanje tistega, kar je bilo že zdavnaj dokazano	Izguba energije za preprečevanje predsodkov – zmožnosti slepih	Slepota kot ovira	Samostojno življenje / Zaposlitev

M11	Mama in sestra sta me podpirali. Sorodniki me niso, bili so proti. S strani sorodnikov pa je bilo cel kup predsodkov. Tudi poniževali so me. Ko sem oslepel, so me vsi prijatelji zapustili in odšli proč, razen enega. Čisto vsi so odšli.	Majhna družinska podpora, izguba prijateljev ob slepoti	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost
M11.1	Koristilo mi je, da me je en prijatelj vozil naokrog, da sem ohranil poglede na barve. To mi je koristilo. Koristilo mi je tudi, če mi je kdo kaj prebral. Drugače pa sem si pomagal z radijem. Dobro, koristilo mi je tudi to, da smo v zavodu začeli ven hoditi, pa da sem se naučil orientacijo, vendar tega tudi ne morete vseskozi početi. Mladi imate veliko energije. Jaz sem takrat hodil Ljubljana-Nova Gorica-Rokavec. Velikokrat sem šel peš iz Ajdovščine, tri kilometre v vetru in slabem vremenu. Zdaj tega ne bi več počel, ker nimam toliko energije, kot jo imate vi, mladi. In to je tista energija, ki je izgubljena za banalnosti	Podpora prijatelja - prevoz	Varovalni dejavniki / Poznanstva	Socialna vključenost / Samostojno življenje
M12	Ja, seveda. Moja mama je bila ponižana, ker je imela slepega otroka. Mama mi je takrat celo rekla, da če bo treba, bo šla z mano beračit. Ona tedaj ni vedela, da bom lahko napredoval. Mama je bila ponižana. Bila je zelo ponosna name, ko sem začel dobivati nagrade in so začeli v časopisih pisati o meni. Vendar je to premalo, kar je pretrpela. V tem smislu predvsem.	Podpora mame, socialna stigma družine	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost
M13.	Zavod je bil najboljša slovenska osnovna šola. Najboljša v tistih časih. V njej smo se res ogromno naučili. Bila pa je tudi huda frustracija, ker je to le bil nek tak zaščitni kraj, kot geto. Vsi smo se reševali s tega geta. Dobro, ampak so	Zavod – veliko pridobljenega znanja, obenem preveč zaščitniška	Varovalni dejavniki / dejavniki tveganja	Socialna izključenost / Samostojno življenje

	nas ogromno naučili, to moram reči. Eni učitelji so bili bolj realistični, drugi manj. To je bila najboljša slovenska osnovna šola. To si upam trditi.			
M.14	Šolski sistem ju je spodbujal oziroma ju ni. Oboje je bilo. Nam ni dovolj realistično prikazoval kakšne možnosti imamo naprej. To mogoče. Ko sem bil v zavodu, je bil značilen naslednji stavek, ki so nam ga rekli, in sicer, da smo sedaj vstopili v življenje. To se pravi, da prej sploh še nismo bili v življenju. V zavodu je bilo zaščitno področje, ampak naučili so nas pa ogromno. To moram reči.	Varovana institucija – segregacija od sveta	Izobraževanje / dejavniki tveganja	Socialna izključenost
M15.	Vselej je treba govoriti o možnosti svobode oziroma o tem, kaj je možno in kaj ne. Ugotoviti je treba, kje so prepreke, jih odpraviti in poiskati rešitve. Pomagati si je treba z metodologijo in poiskati rešitve	Iskanje preprek / odpravljanje pri vključevanju slepih v družbo	Opolnomočenje	Socialna vključenost
M15.1.	Problem je, da se gre vedno v neke klišejske poklice v smislu - to lahko delaš, tega ne moreš - namesto da bi se iskalo nove možnosti. To pomeni nove možnosti za nove možne poklice slepih. Tako, kot sem vam prej rekel, akupunkturist. Povejte mi , kdo je na to pomislil?	Iskanje novih poklicov slepih	Izobraževanje	Zaposlitev
M16.	To jemlje čas. Mene so vabili v razna združenja. To jemlje čas, treba pa se je tudi organizirati. Temu se izogibam, ker sem realist. Za to gre preveč energije.	Izogibanje članstvom v večih organizacijah – veliko organizacije	Slepota kot ovira	Samostojno življenje / Socialna izključenost
M17	Odgovor je seveda ne. Če imaš okvaro vida se te ljudje bojijo ali pa se jim smiliš, zato se delodajalci bojijo zaposliti slepe.	Predsodek delodajalcev	Slepota kot ovira	Zaposlitev

M17.1.	glede na kvaliteto klišejev je treba zaposlovanje slepih podpreti zakonsko. Podpreti je treba določene stvari. V Italiji imajo nekatere poklice celo zaščitene. Italija je precej napredna glede tega. Takšna je bila že zdavnaj. Podobno je tudi v Franciji, kjer so možni različni poklici za slepe. V Franciji sem prvič odkril slepe kot znanstvenike, zato sem tudi šel tja , kar je pravzaprav otročje	Zakonsko podpreti zaposlovanje	Opolnomočenje	Zaposlitev
M17.2.	vam povem eno zelo preprosto misel tega profesorja s Stare Gorice. Rekel je, poslušaj dragi Bavčar. Če slepi hočemo biti enakopravni, moramo biti vedno boljši od drugih. Šele potem smo deloma enakopravni. To je zaboga resnica. Je pa tudi tako. Poznam enega znanstvenika, tega na elitnem College the France v Franciji. On je bil slep. Na osnovi parfuma je bil z vohom absolutno najboljši in ni imel konkurence. A me razumete?	Slepi dosežejo enakopravnost s tem, da so boljši od videčih	Slepota kot ovira	Socialna vključenost / Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
N1	Doktorat znanosti iz psihoterapije, usposobljena za delovno mesto psihologa , svetovalno, terapevtsko, raziskovalno delo	Visoka stopnja izobrazbe	Opolnomočenje / Izobrazba	Zaposlitev / Samostojno življenje
N2	Ja. Delam, za kar sem se izobraževala in to rada delam.	Zaposlitev v smeri izobraževanja	Opolnomočenje / Varovalni dejavniki	Zaposlitev
N3	Zaposlena kot s. p. Nisem pisala prošenj, če sem jih, jih ni bilo veliko in se jih ne spomnim. A ja – enkrat sem se prijavila na eno delovno mesto, bila tudi sprejeta, ker so me od prej poznali, vendar sem se potem odločila za doktorski študij , tako da nisem sprejela zaposlitve	Srejem na delovno mesto	Poznanstvo	Zaposlitev

N4	Očitno jih je bilo dovolj – bi jih bilo pa res lahko več. Bi mi bilo v marsičem lažje. Predvsem pridobivanje informacij je bilo za mene posebno težko in se mi je zdelo kot velik zalogaj, ki mi vzame neprimerno več energije z mnogo slabšim učinkom kot tistim, ki vidijo.	Potrebno večji vložek pri informiranju slepih	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje / Socialna vključenost
N5	Veliko sem spraševala. Samoiniciativnost me je reševala.	Samoiniciativnost	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost
N6	Sem samoiniciativna, če se za kaj odločim, znam biti vztrajna. Sledim temu, kar me zanima in sem proaktivna. Lahko bi izboljšala razpolaganje s časom, se mi zdi.. J Time management.. da bi lahko bila bolj učinkovita..	Proaktivni pristop	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost
N7	Navezovanje kontaktov z ljudmi. Iskanje informacij. Osebni stiki. DA so se me ljudje nehali bati.. In pa angažiranost, Ostati pri stvari..	Proaktiven pristop pri odpravljanju predsodkov	Opolnomočenje / Slepota kot ovira	Zaposlitev
N8	Znanje sem nabirala prek formalnih in neformalnih izobraževanj. Kontinuirano. Imela sem cilj da moram vsako leto vsaj na en tečaj, izobraževanje.. Jih je bilo pa potem običajno več. Ampak – vsako leto vsaj eden.	Redna dodatna izobraževanja	Izobraževanje / opolnomočenje	Zaposlitev
N9	V veliki. Želje se vedno znova porajajo.. Perpetuum mobile.. J Ko nekaj dokončam, se tudi repertoar želja poveča.. Ampak- za enkrat – sem zelo zadovoljna in srečna s tem, kar delam. Si pa zelo želim še naprej ostati v razvoju.. SE razvijati, oblikovati, rasti.. profesionalno in osebno napredovati.	Želja po novih izzivih	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost / Zaposlitev

N10	Bolj bi se angažirala v obštudijske aktivnosti med faksom. Šla bi na kakšno izmenjavo – ampak te takrat, v času mojega dodipl. Študija niso bile tako običajne.. pa bolj bi se mrežila s sošolci	Študijska izmenjava	Opolnomočenje	Samostojno življenje
N10.1.	JPomanjkanje motivacije, vzpodbud od zunaj, ljudi, ki bi verjeli vame.. to bi mi takrat veliko pomenilo. Ogromno mi je pomenil moj parnter in babica, ki sta oba verjela vame. To mi je dajalo moč in zagon. Pogrešala pa sem to vero pri profesorjih	Pomanjkanje zunanje podpore	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost
N11	V času študija sem večino časa živela na svojem. V podporo mi je bilo, da sem bila finančno preskrbljena. To je bil, kot zdaj vidim, velik plus. Oviral.. moja lastna lenoba verjetno še najbolj..	Finančna preskrbljenost	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
N12	Velik. Starši so mi omogočili prvo tehnično opremo, ker je takrat država ni ustrezno spravila skupaj. Moja mama se je takrat zelo angažirala, za kar sem jih še danes hvaležna. Družina, njena stališča in konkretna podpora so zagotovo izjemnega pomena	Podpora družine pri omogočanju pripomočkov	Varovalni dejavniki / opolnomočenje	Samostojno življenje
N13	Nobene – takorekoč. Servis prilagajanja knjig na Zvezi zame takorekoč ni prišel v poštev – je bilo čisto prepočasno.. Ali pa jaz tega takrat nisem znala izkoristiti, uporabiti. Večinoma sem si gradivo prilagajala sama.. S skenerjem.. kasneje mi ga je pogosto prilagajal moj parnter.. Če sem na faksu kaj potrebovala, so mi skušali omogočiti, mi res priti nasproti. Res pa je tudi,	Neprilagojena podpora za opravljanja del	Slepota kot ovira	Samostojno življenje / Zaposlitev

	danisem takorekoč nikoli prosila za nič. Razen za predstavitve (ppt.-je) v elektronski obliki, če so jih dobili drugi študenti			
N14	Verjetno je pomembno spodbujanje samoiniciativnosti. Če se ves čas stvari servirajo, prinašajo do posameznika na pladnju.. samoiniciativnosti oz. samostojnosti ne bo razvil. Verjetno bi bile koristne vzpodbude v tej smeri. Sicer pa – pošteno povedano – področje absolutno premalo poznam	Spodbujanje samoiniciativnosti	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Socialna vključenost
N15	Verjetno bi bilo dobro omogočiti več praktičnih izkušenj – tako slepim, kot tudi potencialnim delodajalcem s slepim/labovidnim delavcem.. Tako, da se razblinijo stereotipi in oblikujejo realistične predstave na obeh straneh..	Omogočanje več praktičnih izkušenj slepim	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
N16	Ne vem, kaj naj odgovorim na to vprašanje. Živim samostojno življenje, z družino in otroki.. Hodim v službo, imam svojo privatno prakso, vsake toliko grem na koncert, kaj napišem in objavim v kakšnem časopisu, tu pa tam me povabijo na kakšen pogovor v medij	Vključevanje v družbo po potrebi	Varovalni dejavnik	Socialna vključenost / Samostojno življenje
N17	Seveda niso. Pa saj je objektivno gledano nemogoče, da bi bili.. Ker pač jabolka niso hruške, a ne.. In je nesmiselno tuliti, da so. Lhako pa človek s posebnimi potrebami prinese v kolektiv marsikaj dobrega, marsikakšno dodano vrednost. Tudi v smislu povezovanja kolektiva, razvijanja sodelovanja, vrednot, humanosti, življenjske	Slepa oseba kot dodana vrednost	Varovalni dejavniki	Zaposlitev

	kvalitete.. Skratka – zatiskati si oči pred očitnimi razlikami po mojem skromnem mnenju ni smiselno. Veliko bolje bo, če bomo objektivno spoznali primanjkljaje, dodatne ovire in prednosti			
N18	Problematika je izjemno zahtevna in kompleksna. Verjetno ni nekega ultimativnega recepta, ki bi bil za vse ustrezen. Mislim, da je pomembna velika mera individualiziranega pristopa in specifizirane timske obravnave.. Žal pa, kot rečeno, o tem področju premalo strokovno vem	Individualiziran pristop pri obravnavi slepih	Varovalni dejavniki	Zaposlitev

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
	mama, kot defektologinja in moj oče, ki je bil znanstvenik biolog, z velikim mednarodnim ugledom ter njegov najboljši prijatelj, profesor Trstenjak - znameniti psiholog, (tudi poročna priča), so bili v tem primeru moja komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.	Visoka stopnja družinske izobraženosti	Izobrazba	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Odločili so se, da bom šel v normalno šolo, kar je bil takrat pravzaprav zelo, zelo drzen poskus. Najbrž sploh ni bil preprost niti za formalno	Normalna šola brez prilagoditev	Izobrazba	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Takrat sem ugotovil, kakšno uslugo so mi starši naredili, zaradi tega, ker to je moja kritika zavoda. Bila je že takrat, pa tudi danes je. Namreč, ta zavod je učil otroke, kako biti slep ali kako biti slaboviden.	Zavod je slepe premalo spodbujal v vključevanju med videče	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Zavod je te ljudi naučil, da se izobražujejo zato, da bodo v življenju lahko nekaj delali in da bodo preživeli najmanj sami sebe. Kar jaz danes poznam ljudi, ki so stari 70-75 let ali več, in so imeli izjemno dobre delovne navade.	Pridobitev delovnih navad	Varovalni dejavniki	Zaposlitev / Samostojno življenje / Osebnostne lastnosti

	so tudi v zelo velikem odstotku oddelali polno delovno dobo. Niso eskalirali, niso se upirali, niso iskali vseh drugih, predvsem lažjih možnosti, ampak so praviloma delali, čeprav so imeli probleme neizmerno hujše	Uspešnost v delu, brez izgovorov in ob večjih osebnih vložkih	Opolnomočenje	Osebnostne lastnosti / Zaposlitev
	Menim, da sem bil na nek način primer inkluzije že takrat, čeprav se mi šola ni kaj posebej prilagajala. Vem, da so poskrbeli za to, da sem sedel v prvi klopi, vem, da nisem na tablo nič videl, kadar so jo obrisali. Kadar je bilo pisano, sem videl še kar. Ampak rezultat je bil ta, da, ko sem študiral režijo, primerjalno književnost, in francoščino, so si vsi sposojali moje zapiske, ker sem znal iz predavanj izjemno dobre in smiselne zapiske delati. Naučil sem se povzemati	Primer inkluzije pred uradnim obstojem	Dejavniki tveganja / izobraževanje	Socialna vključenost / Samostojno življenje
	Druga stvar, ki je pomembna, pa je , da sem jaz dobil zaposlitev, vsaj formalno še kot videč. Zaposlitev se je zgodila leta 1975, ob tem, da sem prej že dve leti delal honorarno na RTV Slovenija v marketingu	Zaposlitev kot videč	Varovalni dejavnik	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Do službe sem prišel tako, da me je en kolega iz akademije, ki so ga takrat poklicali v vojsko na služenje vojaškega roka, rekel, Tomaž, jaz sem bil na RTV Slovenija redno honorarno zaposlen. Nenadoma sem dobil vpoklic v vojsko. Ali bi ti namesto mene vskočil in prevzel to delo?	Delo prek vez	Poznanstva	Socialna vključenost
	Slabost tega dela je bila, da sem bil po cel dan zaseden, ker je bilo ogromno terenskega dela. Po dveh letih so nekako ugotovili, da sem primeren, da sem se ujel s kolektivom , da ne bom povzročal težav, da znam delati in tako naprej.	Dobro ujel v kolektivu – slepi / videči	Opolnomočenje	Socialna vključenost / Zaposlitev

	Mogoče je bil tudi to vzrok, vendar tega nočem trditi, da jaz potem tega študija nisem dokončal. Sigurno je bil eden izmed vzrokov to, da sem bil na RTV Slovenija polno zaposlen in mi je zmanjkovalo časa.	Zmanjkovalo časa za končanje študija	Dejavniki tveganja/ Izobraževanje	Zaposlitev
	„(ko je začel vid dodatno pešati) jaz sem tipkal na pisalni stroj, slepo 10-prstno tipkanje, na dva prsta, dovolj hitro in dovolj dobro. Pri tipkanju me je zmotil kakšen telefon. Ko sem telefonski pogovor končal, sem šel pogledat, potem pa na koncu nisem več videl, kaj sem natipkal. Se pravi, če me je karkoli zmotilo (pavza, ali je prišel kakšen delavec), so nastale težave pri tipkanju.	Težave vida pri beleženju informacij	Slepota kot ovira	Zaposlitev
	Ampak zanimivo je to, da smo se v službi vsi skupaj najprej delali kot da ni nič. In to kar precej časa. Jaz sem se trudil. Vedno bolj je bilo težko in hudo. Leta 1984 oziroma 9 let po začetku službe za nedoločen čas, sem se odločil za postopek invalidske kategorizacije	Izogibanje težav zaradi postopne vidne okvare	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Socialna izključenost
	Ta postopek je omogočal varovanje delovnega mesta, da me niso mogli odpustiti. To je bilo zelo pomembno, ker sem s tem imel zagotovljeno socialno varnost. Pred tem sem imel majhne otroke. Najmlajši otrok se je rodil leta 1983, star je bil eno leto. Leta 1984 so mi priznali status invalida tretje kategorije. Invalidska komisija me je hotela upokojiti.	Status invalida – varovanje del. mesta	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
	V glavo mi ni padlo, da bi pristal na to, da bom pa zdaj kar invalidsko upokojen. Ne toliko zaradi tega, ker bi imel manjše prihodke, ki bi bili stabilni, zanesljivi oziroma zagotovljeni, ampak zaradi tega, ker se mi je zdelo, da mora biti človek aktiven.	Zavedanje pomena aktivnega življenja	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev

	med letoma 1984 in 1989. To je bila zgodba, bom rekel, moja borba, da sem ohranil to delovno mesto. Pri tem sem imel veliko pomoč, ki je bila zelo pomembna , od takratnega vodje kadrovske službe na RTV Slovenija.	Boj za obstanek na del. mestu / nezmožnost opravljanja	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
	začel leta 1988 oziroma 1989 postopek delne rehabilitacije in usposabljanje za drugo delovno mesto . To je bil seveda nesmisel, zaradi tega, ker se nisem usposabljal za drugo delovno mesto, ampak sem se moral samo naučiti nekaterih veščin, ki jih človek potrebuje, da lahko dela navkljub izgubi vida.	Učenje prilagoditev glede na vidne zmožnosti	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
	delovna rehabilitacija oziroma deloma prekvalifikacija, na zelo nizki ravni. Nekaj teh veščin sem dobil. Učil sem se tudi Braillove pisave.	Nizka uspešnost rehabilitacije	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
	Bal sem se, da bi me odpustili iz službe, ker so bili pri mnogih šefih pritiski, saj pri njih ni bilo razumevanja za takšne, kakršen sem bil jaz. Menili so, da ne morem biti redno zaposlen. To se je potem kar celo delovno dobo ponavljalo naprej	Pritiski ob odstopu iz delovnega mesta	Dejavniki tveganja	Zaposlitev
	To je trajalo vse do približno 5 let, preden sem šel v penzion. To je bilo kar naporno. Moram reči, da je bilo tudi zelo stresno vsakič znova dokazovati, da znam delati.	Napor ob dokazovanju zmožnosti – manjko podpore	Dejavniki tveganja	Zaposlitev / Socialna izključenost
	Po mojih izračunih, ki mi jih je tudi producent pomagal narediti, tisto delo, ki sem ga jaz takrat opravil in smo ga prodali naročniku, je kakšnih 5-krat ali pa 10-krat preseglo mojo plačo, ki bi jo jaz dobil na zavodu. To je bila izdelava propagandnih spotov.	Visoka vrednost opravljenega dela	Varovalni dejavniki	Zaposlitev
	Pri odločitvi za običajno šolo pravzaprav nisem sodeloval. Vsaj zavestno ne. Pomembno je to, da sem imel tri starejše	Enakovredna obravnava družinskih članov	Varovalni dejavniki / izobraževanje	Samostojno življenje

	brate in eno starejšo sestro. Vsi so hodili v običajno šolo in meni se je to zdelo povsem normalna pot			
	Ja, v šoli sem imel neko spodbudo. Tudi doma sem jo imel. Ko so videli, da mi gre , to pa je bil eksperiment, ki je seveda nekaj let trajal, so me zelo, zelo normalno obravnavali. Obravnavali so me enako kot moje brate in sestro, enako kot ostale sošolce in sošolke. Temu sem danes zelo hvaležen, ker sem si na ta način ustvaril eno izjemno široko socialno mrežo , ki jo imam še danes, in fantastične sošolce, najboljše kolegice in kolege, s katerimi se še danes zelo radi družimo. Ti so iz gimnazije	Široka socialna mreža	Varovalni dejavniki	Socialna vključenost
	Jaz sem bil tudi jamar, alpinist, hodili smo v gledališče, na film, koncerte, brali, likovno umetnost smo razpravljali . To je bila ena izjemna spodbuda, ki sem jo doživel. Prepričan sem, da sem takrat dobil največji voz znanja, ki sem ga kadarkoli v življenju dobil, in to v širino. V službi je bila ta spodbuda pomembna, zaradi tega, ker je sploh omogočala delati. Če mi sodelavci in sodelavke ne bi bili pripravljeni priskočiti na pomoč, bi mi bilo seveda veliko težje	Vključevanje v veliko aktivnosti	Varovalni dejavniki	Socialna vključenost / Samostojno življenje
	Moja narava je taka, da skušam te ovire premagovati. Zmeraj, ko se pojavi neka ovira, skušam najti rešitev zanjo. Nikoli se nisem vdal. Zanimivo pa je to, da na invalidski komisiji preprosto niso mogli razumeti, zato je tudi postopek trajal 4 leta . Niso mogli razumeti tega. Meni je predsednik komisije rekel, ja kaj Vrabelj, bi pa rekel, tam zunaj je 200 ljudi, ki bi radi šli že lani v penzijo, pa ne morejo, vi imate pa vse pogoje, da bi lahko šli že tudi par let	Želja po premagovanju ovir	Varovalni dejavniki	Osebnostna lastnost

	nazaj, pa nočete? Potem sva se z veliko muko dogovorila, kar pomeni samo, da imam status invalida s polnim delovnim časom, niti druga kategorija, ki ima samo 4 urni delovnik			
	To je zelo bistveno, ker si delovno mesto predstavljam kot neko stičišče socialnih mrež, po drugi strani pa izzivov in nalog, ki si jih ne izbiraš in določaš sam . Jaz sem imel v službi včasih naloge, ki so se mi zdele nemogoče. Ker sem preprosto videl slepo ulico. Rekel sem si, nikamor ne bomo prišli. Pa smo našli pot.	Pozitivne zatheve delovnega mesta – razvoj strokovnosti	Izobraževanje	Zaposlitev
	Ko se je gimnazija bližala koncu, me je oče vprašal, kaj bom šel študirat? Odgovoril sem mu, režijo. Oče je bil nad tem šokiran. Mislil je, da bom naravoslovec, raziskoval znanost, nekaj oprijemljivega.	Alternativna smer študija - samoiniciativnost	Opolnomočenje	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Oče je zelo z dvomom in distanco gledal na to, ampak potem, ko je pa videl povprečje ocen, ki sem ga imel 9 in več, je te dvome pravzaprav zelo, zelo umaknil. To je zanimivo. On je imel zelo jasne poglede na življenje, zelo je bil premočrten, odločen, pomemben	Omogočanje razvoja posameznika	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
	Oče je imel izjemno znanje, ki je bilo silno zoprno, ker me je poklical ob 9-ih zvečer in rekel, Tomaž, pridi in latinsko knjigo prinesi s seboj ali pa knjigo za matematiko. Vse gimnazijske predmete je obvladal. Lahko bi karkoli sprašal in inštruiral, ker je bil silno strog pedagog. Hočem poudariti, da nikoli ni bil zadovoljen z našimi rezultati. Postavljal nam je izjemno visoke cilje, ki smo jih težko dosegali. Čeprav smo njegove cilje zelo težko uresničevali, smo to spoštovali. To je bila obremenitev, po drugi strani pa je bila tudi neka vaja v tem, da je treba iti	Očetovska figura – zgled družinskim uporabnikom	Varovalni dejavniki / Izobraževanje	Samostojno življenje

	preko sebe.			
	Nekoč sem ga vprašal, oče, ali si bil ti žrtev režima? Odgovoril je, da človek ni nikoli žrtev režima, človek je lahko žrtev samo svojih lastnih zmot in napak. To se mi je zdelo izjemno pošteno in korektno in se mi zdi veliko sporočilo	Sprejemanje odgovornosti za lastna dejanja	Opolnomočenje	Samostojno življenje
	Očetova največja spodbuda je bila pravzaprav to, da je bil nezadovoljen, na primer z mojim znanjem latinščine. Meni je bila latinščina všeč, rad sem jo imel. Ampak nikoli nisem bil zelo priden človek	Ni vse dovolj dobro	Izobraževanje	Zaposlitev / Samostojno življenje
	Vedno, kadar smo pisali šolske naloge oziroma bili vprašani, smo si skupaj s fenomenalnimi sošolci pomagali. In na takšen način, s skupno pomočjo, tudi uspešno opravili šolske obveznosti. Tudi oče mi je lahko pomagal, ampak sem se raje na sošolce obrnil. Kot veste, je bil preveč zahteven. Imel je tudi izjemno visoke kriterije. Ti visoki kriteriji pri meni niso nikoli nobenih frustracij povzročali. Seveda sem se zavedal nekaterih svojih pomanjkljivosti	Skupno delo - pomoč	Izobraževanje	Socialna vključenost
	Spominjam se, da sem si po končani gimnaziji očitel, da sem mogoče enega najlepših časov zamudil, ker smo imeli v gimnaziji latinščino, angleščino in francoščino, da bi se zraven naučil še italijanščino, nemščino pa španščino.	Očitanje za še večjo angažiranosti pri učenju	Opolnomočenje	Zaposlitev / samostojno življenje
	: Imel sem zelo dober spomin, kar je bilo podedovano. Moj oče je imel fenomenalen spomin. Tudi brat, ki je bil botanik, ga je imel. Druga stvar, ki je najbrž tudi podedovana, je vztrajnost. Še	Podedovan dober spomin/ vztrajnost	Varovalni dejavniki	Osebnostne lastnosti

	danem sem izjemno vztrajen. Ko skušam nek problem rešiti, pred koncem nikoli ne obupam			
	da najbrž je na nek način na to vplivala družina. Če bi očetu rekel, da tega ne želim storiti, to ni bil argument, preprosto ni prišlo. Jaz ne krivim samo službe, da nisem dokončal študija režije. Vem, da se mi je nekega lepega dne zazdelo, da pa, kljub temu, da sem si sam izbral, da sem si sam odločil in to z velikim veseljem delal, da so tam neke stvari, ki so drugačne, kot sem si jih predstavljal. In da sem zato potem, pri tem študiju nenadoma zgubil motiv	Upoštevanje nalog in dela - vztrajnost	Opolnomočenje	Osebnostne lastnosti
	Tukaj, bom rekel, sem odnehal. Vendar se mi je nenadoma zazdelo, pa danes zaradi tega nimam nobenih travm, da to ni tisto, kar sem si jaz želel in da tudi rezultati niso bili taki, kot sem si jih želel. In da sem jih na nek način nekje drugje in drugače dosegel.	Izbira druge pot, vendar ne zaradi lenobe - samoiniciativnost	Varovalni dejavnik	Osebnostne lastnosti
O1	Moja formalno dokončana izobrazba je klasična gimnazija z maturo v Ljubljani. Potem sem študiral, kot sem rekel, tri letnike gledališko-filmske režije, potem tri letnike filmsko-televizijske režije, vzporedno pa tudi dva letnika francoščine in primerjalne književnosti	Visoka izobraženost	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
O2	: Na nek način sigurno, ja. Čeprav si tega takoj nisem predstavljal, moram reči, da že, ko sem študiral filmsko režijo, so me reklame izjemno pritegnile	/	/	/
O3	Jaz sem zadovoljen s svojo službo. Bila je izziv, spoznal pa sem tudi ogromno zanimivih ljudi. Srečal sem zelo različna področja. Nisem več v službi, ker po sprejetju in uveljavitvi Zakon o	Zadovoljstvo in raznolikost delovnega mesta		

	uravnoteženju javnih financ so me pred tremi leti upokojili.			
O4	Ja, v tistem času, bom rekel, je bila zaposlitev še nekaj zelo preprostega. Kot sem rekel, sem bil tako rekoč pozvan in sem hitro našel zaposlitev. Sem imel pa potem velike težave pri tem, da sem ohranil samo službo, ker se je pojavila moja invalidnost v takšni meri, da me je začela resno ovirati	Lažje do službe pred leti	Varovalni dejavniki	Zaposlitev / Samostojno življenje / Socialna vključenost
O4.1.	Spremljal sem nekaj svojih slepih kolegic in kolegov ter jih tudi stimuliral. Spominjam se ene, ki je danes vrhunska strokovnjakinja za statistično obdelavo meta podatkov. Če sem jo dvakrat na teden poklical, ker je bila doma s Primorske, in jo gnjavil, če je napisala in poslala prošnje. Vem, da je napisala čez 100 prošenj. Vem, da je bila dvakrat celo že sprejeta v službo, vendar, ko so ugotovili, kakšno je stanje njenega vida, z njo niso sklenili pogodbe. No, na koncu pa je sklenila pogodbo tam, kjer je danes v službi. Ima izjemne rezultate, ampak seveda, so tudi oni sprejeli njeno težavo.	Podpora drugih slepih	Opolnomočenje	Socialna vključenost
O5	Ja, nerelevantno, pa takrat se s tem nismo niti ukvarjali pravzaprav. A veste, tako bom rekel. Enkrat je rekel en naš mladi član, da se ne počuti sprejetega. To je bila izjava, nad katero sem se velikokrat zamislil. Nas ni nihče nikoli spraševal, ali se počutimo sprejete, ali ne? To je bilo nekaj, kar je bilo popolnoma mimo in ni nikogar brigalo.	Samoiniciativnost za vključitev / sprejetost	Varovalni dejavniki / dejavniki tveganja	Osebnostne lastnosti / Socialna izključenost
O5.1.	: Takrat je bila družbena naloga v tem, da si se moral prilagoditi življenju in stvarem, kot se dogajajo. Temu po	Prilagajanje okolici kot norma	Varovalni dejavniki / dejavniki tveganja	Osebnostne lastnosti / Socialna izključenost

	domače rečemo, da je popolnoma jasno, da poleti ne hodimo okoli v plašču, pozimi pa ne v kratkih rokavih.			
O6	Nisem. Ampak zanimivo je pa to, ko nisem več videl, ko nisem več vedel, kako bi to nadomestil. Takrat sem pisal po svetu, na ta in tretji konec. Pridobil sem veliko informacij, imel sem tudi ogromno energije, ni bilo interneta, takrat si vse na zelo čudne načine prišel do podatkov. Na koncu sem odkril nek pripomoček, ki bi bil za moje delo ključen. takrat stal okrog 30.000 nemških mark. Moja plača pa je bila 300 nemških mark.	Samoiniciativnost – iskanje alternativne poti zaradi okvare vida	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev
O6.1.	Kar je pomembno, potem ko so na SPIZ-u ugotovili, da si jaz ne želim upokojiti. Potem, ko sem, bom rekel, poiskal tudi nekaj vez, nekaj moči pri vodstvu SPIZ-a, se je pojavil nek pravnik. Našel je pravno podlago, da me ni nujno upokojiti. Ugotovil je, da se lahko tudi sofinancira ta računalnik. Tako da je večji del, ki je bil ogromen, sofinanciral SPIZ	Podpora za obdržanje delovnega mesta	Poznanstva	Samostojno življenje / Zaposlitev
O6.2.	Haidlberg. Najprej sem mislil, da bom moral sam plačati, vendar je plačala zavarovalnica. V Nemčiji so mi dali precejšnjo spodbudo. i. Pomembno je, da sem z njihovim strokovnim mnenjem o pomenu tega pripomočka uspel pri SPIZ-u doseči, da so ga delno sofinancirali. Ko sem rekel specialistki, da ko berem s povečevalnikom, sem po desetih minutah utrujen. Rekla je, odpočijte si toliko časa, kolikor se vam zdi, da ga potrebujete (5, 10, 15, 20 minut). Nato nadaljujte. Ona je bila prvi človek, ki mi je rekel, veste, če imate ostanke vida, jih morate uporabljati.	Finančna podpora – prilagojeni dragi pripomočki	Opolnomočenje	Zaposlitev

O7.	Moja velika prednost je zelo dober spomin, ki ga imam. Mogoče sem ga malo podzavestno gojil. Dejstvo je, da ker nikoli kot otrok nisem dobro videl, sem celo življenje te stvari kompenziral. Moja prednost je tudi vztrajnost. Na nek način moram reči, da sam sebe prepoznavam kot velikega življenjskega optimista.	Koriščenje virov moči	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
O8	Absolutno. Bi. Sigurno sem nekaj dobrih lastnosti podedoval, vendar menim, da je mogoče še bolj pomembno to intelektualno ozadje. Oče je kupoval veliko knjig, bral je različna dela pesnikov, pisateljev in svetovnih klasikov. Zelo rad je imel klasično glasbo. Z mamom sta hodila v gledališče, opero in na koncerte. Tudi jaz sem to od nekdaj rad počel.	Intelektualno ozadje družine	Varovalni dejavniki	Socialna vključenost / Samostojno življenje / Zaposlitev
O9. (sedmo vpr)	Ne. Nekako me je naključje pripeljalo, ampak, ko sem pa službo odkril in sem začel delat, so bili pa sprotni izzivi zame velik motiv. To se mi zdi pomembno.	Motiviranost na delovnem mestu - izzivi	Izobraževanje / opolnomočenje	Osebnostna lastnost
O9.1.	se zelo dejavno vključeval, dolgo let, štiri mandate oziroma še več, sem predsedoval eni skupini slepih in slabovidnih intelektualcev, ki so se ukvarjali tudi s kulturo, z znanostjo in podobnimi stvarmi. Ukvarjali smo se z dostopnostjo vsega tega. Spomnim se, da smo zelo veliko dogodkov organizirali. Pri tem sem imel pa zelo jasne vizije in predstave, kaj bi po mojem prepričanju v tej zvezi mi morali narediti. Nekoč se mi je zdelo, da je takratni predsednik delo zveze v čisto drugo smer to peljal. To me je tako razjezilo, da sem se odločil za kandidiranje.	Želja po spremembah na področju slepih	Opolnomočenje	Osebnostna lastnost / Socialna vključenost
O10 (osmo)	Najprej bom rekel to, kar sva že rekla večkrat: družina, v tem osnovnem okolju. Potem v družbenih interakcijah, ki sem	Pridobivanje veščin skupaj z vrstniki	Opolnomočenje / Izobraževanje	Socialna vključenost

	jih imel s sošolkami in sošolci, kolegicami in kolegi na fakulteti in splošno v družbi. Veliko veščin in znanje se je oblikovalo sproti, po potrebi. V službi sem se naučil nekaj veščin. Na primer smučanja se naučimo tudi tako, da nekam gremo in začnemo.			
O11 (deveto)	Ko sem bil mlajši, sem si mogoče drugače to predstavljal, ampak da se mi zdi pot, ki sem jo prehodil, kar primerna in prava.	Sprejemanje lastne kariere poti	Varovalni dejavniki	Zaposlitev / Samostojno življenje
O12 (deseto)	Ne vem, kaj bi spremenil. Veste kaj, saj nismo razmišljali o tem. Želel bi si večjega glasbenega znanja, ker imam rad klasiko. Fantastično bi se mi zdelo dirigirati enega Beethovna ali pa Bacha.	Neizkoriščeni interesi – motivacija za naprej	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
O13 (enajsto)	Jaz bi izrazito rekel, da niso bili zaščitniški oziroma, da se tega šele danes zavedam. Ker imam dober spomin, se spominjam nekaterih dogodkov iz rane mladosti. V nekaterih dogodkih sem odkril pravzaprav, da so bili starši precej bolj zaskrbljeni, kot pa so kdaj pokazali. V resnici so vedeli, da je bila ta pot, ki so mi jo določili, pravzaprav zelo tvegana	Dopuščali otroku razvoj (varni družinski krog)	Opolnomočenje	Samostojno življenje
O14 (dvanajsto)	To je pa zanimivo. Družina ni imela nobenega vpliva pri preseganju mojih težav, povezanih s slepoto. Mogoče je to slabo ali pa narobe. Se mi zdi, da so se vsi v službi in družini delali, kot da ni nič. Težave in travme so bile velike. Izrazito so jih čutili moja žena in otroci, zelo malo pa ostali	Izogibanje težavi, prepustitev samemu sebi	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / Socialna izključenost
O15 (trinajsto)	Namreč, da starši niso vedeli, kako bi pomagali, kako bi reagirali in kako bi to sprejeli? Prepričan sem, da delček tega zagotovo obstaja. Najbolj pomembno se mi zdi pa to, da smo verjetno imeli nekako vsajen temeljni postulat, vsak	Pripravljenost družine pri preseganju ovir ob vloženem trudu	Opolnomočenje	Samostojno življenje

	mora svoje težave sam reševati. Najprej sam. vsaj poskusiti rešiti težave, in da sem pri tem zavedamo, da nikoli jih nikoli nisi sam sposoben rešiti. To pomeni, da preden nekoga za pomoč prosiš, da si res vse naredil, kar si lahko, da bi preživel, da bi zvozil, da se nisi vdal.			
O15.1.	. Vedno sem vedel, da se lahko zanesem na očeta. Vedno sem vedel, da bo tam, da bo tista definitivna podpora, vsem nasprotovanjem navkljub. Če se bom v resnih težavah znašel, sem vedel, da se bom lahko vedno na njega ali mam obrnil. Enako so vedeli tudi bratje in sestra, zato tega pravzaprav sploh nismo delali	Prisotna podpora	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
O16 (14)	Starši so bili vsaj v osnovni šoli opozorjeni na težavo in da so sorazmerno dovolj diskretno ukrepali. Ampak ne tako, kot danes, ko se to dogaja zelo javno in je zelo poudarjeno. In včasih, pretirano, po mojem.	Diskretno reševanje ovir – nemoteno delo	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje
O17 (15)	Absolutno, ne spodbuja samostojnosti. Rekel bom celo to. Leta 2000, ko sem postal odgovoren član upravnega odbora za izobraževanje, lahko rečem, da sem ugotovil, da trenutni sistem v zavodu, ne daje več toliko osnovnih, splošnih znanj, kot jih je dajal stari zavod. Česar pa popolnoma manjka in nikjer nisem odkril, pa so neke prvine zavesti, da se morajo slepi sami preživeti	Šolski sistem ne spodbuja samostojnosti	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost / Samostojno življenje
O18 (16)	Če danes pogledam svoje starejše kolege, ki so stari med 70 in 85 let, ugotavljam, da so bili nekateri sorazmerno nesamozavestni. Ugotavljam pa tudi, da so bili izjemno korektni do delodajalcev, dela, delovnega mesta in sodelavcev. Druga stvar, ki se pojavlja danes je ena izrazita samozavest mnogih teh mladih	Nizka stopnja samozavesta – visoka stopnja storilnosti (starejši / obratno današnja generacija	Dejavniki tveganja	Samostojno življenje / Zaposlitev

	članic in članov, vendar se mi zdi, da ta izrazita samozavest ni podkrepljena. Mislim, da je fasada. Zdi se mi, da so naučeni, da morajo svoje pravice zahtevati, kar je navsezadnje tudi prav. Problem je, ker se je potem to sprevrglo v to, da če se jim kaj ne ugodí, pa se jim zgodi krivica			
O18.1	Točno tako! Izjemno gradimo na pravicah, veliko premalo pa na dolžnostih. Delovne navade mnogih slepih, katere sem uspel opazovati, so v splošnem zelo slabe. Na področju videčih sem uspešno konkuriral z videčimi. Namerno povem, da to ni grenkoba. Včasih sem moral vložiti neverjetne napore, kar pomeni, da sem na nek način delal trikrat več kot oni, kot kolegi, kot sodelavci. Nekateri so to zelo dobro vedeli in so mi tudi priznali	Poudarek na pravicah , premalo na dolžnostih	Dejavniki tveganja	Socialna izključenost / Zaposlitev / Samostojno življenje
O19 (17)	Jaz sem predlagal (in še danes stojim za tem), da bi vpeljali načrtovano zaposlovanje. Zelo sem bil presenečen, ko sem po 9-ih letih odkril, da nekaj podobnega obstaja v Avstriji in da temu rečejo integriran-študiran. Temelji pa na tem, da se že od srednje šole naprej poskuša ugotovi, kje bi lahko vsi invalidi, brez izjem, delali in kakšne potenciale imajo.	Načrtno zaposlovanje	Varovalni dejavniki	Samostojno življenje / Zaposlitev
O20 (18)	Kaj pa vem. Sem aktiven, kar se da, nikoli mi ni bilo odveč in to rad delam	Vključevanje v družbo	Opolnomočenje	Socialna vključenost
O21 (19)	Absolutno menim, da je na tem področju ogromno predsodkov. Najprej na strani delodajalcev, po drugi strani pa mislim, da je strahotno veliko treba narediti predvsem na strani slepih in slabovidnih	Predsodki videči - slepi	Slepota kot ovira	Socialna izključenost / Zaposlitev
O22 (20)	Mislim, da bi bilo treba najprej v šolskem sistemu oziroma v učno-vzgojnem procesu izboljšati situacije. Mislim, da bi se bilo treba stvari lotiti povsem drugače.	Sprememba šolskega sistema-izgradnja prave samopodobe	Opolnomočenje	Samostojno življenje / Zaposlitev

	Ker po tem, kar vidim, prihaja po eni strani do neke zelo neupravičene samozavesti, po drugi strani pa do zelo majhne pripravljenosti za resnično delo in konkurenco pri veliki večini			
O22.1.	Moja ideja je bila, da bi pripravili eno serijo predavanj o pomenu delovnega mesta oziroma zaposlitve ne samo z vidika preživetja ampak o socialnem pomenu. Kaj to pomeni za posameznika? Ko sem bil pri svojih 34 letih v dilemi, ali naj grem v penzion ali ne, sem se raje odločil za nadaljnje opravljanje službe	Načrtovano izobraževanje slepih o pomenu delovnega mesta	Izobraževanje	Zaposlitev

Priloga B: Intervju št. 1

Vprašanja za intervju za tiste, ki iščejo zaposlitev :

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Po izobrazbi sem ekonomski tehnik. Vsposobljen sem za delovno mesto administratorja, receptorja, asistenta v prodaji, telefonista, pomočnika računovodje in še kaj bi se našlo. V osnovi moja izobrazba obsega tudi delo računovodje vendar je v današnjem času z novimi tehnologijami postalo delo računovodje zahtevnejše in zahteva dodatna vzposabljanja.

2. Ali ste aktivni iskalec, iskalka zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete in koliko vlog ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

Kakšen mesec je odkar sem se prijavil na zavod za zaposlovanje in po pravici povedano še nisem veliko naredil na iskanju zaposlitve, saj bi se rad o tem najprej pogovoril s svetovalcem za zaposlitev.

3. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije, podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi?

Prijavljen sem na zavod za zaposlovanje. Vključil pa sem se tudi v projekt, ki ga izvaja društvo prijateljev mladine Koroška. Osebam s posebnimi potrebami nudijo delovno izkušnjo za en dan v nekem podjetju. Kasneje pa to podjetje lahko postane tudi tvoj delodajalec. Za zaposlitev v nekem podjetju potrebujem informacije o prostih delovnih mestih. Te informacije mi lahko nudi zavod za zaposlovanje. Najbolj pa je za to odgovoren iskalec sam, ki mora te informacije poiskati.

4. Kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili?

Kot sem že napisal do sedaj še nisem veliko delal na iskanju zaposlitve, saj sem šele dobro zaključil izobraževanje. Torej glavna ovira, če temu lahko tako rečemo, da še nisem zaposlen, je bila do zdaj nedokončana izobrazba.

5. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Sem oseba, ki se nepreda zlahka. Če si zastavim nek cilj ga vglavnem izpeljem do konca in ne obupam ob morebitnih ne uspehih. Vstrajam toliko časa dokler ni tu uspeh. Sem sicer precej zadržane narave in zelo samokritičen. Do sebe sem zelo zahteven, včasih celo preveč sploh, če gledamo z vidika mojega življenja v preteklosti (zdravstvene težave). Podobno velja tudi v odnosu do drugih zato se včasih znajdem v konfliktih. Sem sicer bolj športen tip in pogosto tekmovalen. Mi pa v življenju manjka odločnosti kar bom moral absolutno spremeniti. Rahlo tudi šepa moja samozavest. Moje prednosti vidim predvsem v tem, da sem v strajen in se ne predajam kar sem omenil že na začetku. Že od malega pa sem tudi zelo pošten in iskren tako do sebe kot do drugih kar je v današnjem svetu vsepogostejše lahko tudi slabost.

6. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili? Ali bi potrebovali kakšne veščine in znanja, ki jih niste pridobili med šolanjem, pa bi vam pomagale pri zaposlitvi in katere so to?

Največ znanja sem pridobil predvsem v obdobju izobraževanja. Pomembne veščine pa so se mi oblikovale predvsem skozi zelo pestro življenje, ki sem ga dal skoz. Veščina, ki sem jo pridobil v šoli in je zelo pomembna pri zaposlitvi je pisanje prošenj in ostalih poslovnih dopisov. Sicer pa je moje mnenje, da se veščin pomembnih za zaposlitev naučiš predvsem skozi življenje in manj v šoli. Kot sem že v prejšnjem odgovoru napisal mi manjka odločnosti in samozavesti, ki sta zelo pomembni veščini v poslovnem svetu in ti jih šola ne more dati.

7. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

Moja prvotna želja sicer ni bila, da bi se zaposlil kot ekonomski tehnik. Želel sem si postati psiholog in se zaposliti na tem področju, vendar sem bil zaradi različnih objektivnih razlogov prisiljen opustiti to željo. Iz

gimnazije v katero sem se vpisal kot dijak prvega letnika sem se prepisal na lažjo administrativno šolo, kjer sem nato prišel do izobrazbe ekonomskega tehnika.

8. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Težko rečem kaj bi spremenil. Na mojo karijerno uspešnost je zagotovo odločilno vplivala kronična odpoved ledvice, ki je za seboj prinesla ogromno težav, ki so spremenile potek mojega življenja. Dejstvo je, da če se to ne bi zgodilo bi bila moja karijerna uspešnost na veliko višjem nivoju. Res pa je, da se na to da pogledat tudi iz pozitivnega vidika. Če ne bi zbolel za kronično odpovedjo ledvice ne bi imel marsikaj tistega kar sem opisoval v enem od zgornjih odgovorov. Vsaj tako je moje mnenje.

9. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Moram reči, da moji starši niso bili nikoli zaščitniški. Vedno so mi prepostavili, da sem se sam odločil kaj bom počel v življenju, včasih so v tem odnosu po mojem mnenju celo pretiravali tudi glede na odnos do mojih bratov. So me pa ponavadi vedno podpirali.

10. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Tukaj pa se je malo bolj zapletalo sploh pri očetu. Nekoč je izvedel, da v Londonu obstaja center, ki nudi ljudem operacijo po kateri bi lahko spregledal. A v igri je seveda tukaj denar in to verjetno kar zelo velik in potem bi se npr. zgodilo, da se napoved, da bom spregledal ne bi uresničila. To bi bil potem stran vržen denar. Poleg vsega pa si jaz tega, da bi spregledal sploh nisem želel. Nekako jaz osebno s dejstvom, da sem slep nisem imel nikoli težav in si posledično tudi nisem želel spremembe, saj je to pač moje življenje, ki ga živim kot vsak drug človek. Res pa je tudi, da so potem te težave nekako prekrile težave povezane s že znano odpovedjo ledvic, ki so imele v psihičnem smislu tako zame kot za starše mnogo hujše posledice.

11. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore...)?

Tudi v šoli s podporo nisem imel nikoli večjih težav. Profesorji so se v sodelovanju z mano sproti dogovarjali kako prilagoditi določena gradiva in podobno.

12. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Večino izobraževanja sem opravil v zavodu za slepo in slabovidno mladino kjer samostojnost vzpodbujajo dokaj dobro saj jo že morajo, saj imajo opravka s slepimi in slabovidnimi oz. ljudmi s posebnimi potrebami, ki smo tovrstne spodbude potrebni še bolj kot polnočuteči. Izobraževalni program, ki ga na zavodu izvajajo je za slepe trenutno zelo težko zaposliv zato bi bilo potrebno delati na odprtju novih programov, ki bi povečali možnost za zaposlitev slepih.

13. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Predvsem je potrebno skrajšati in narediti bolj očinkovito pot po kateri slep pride do potencialne zaposlitve. Več o tem jaz težko povem saj sem šele na začetku te poti. Po drugi strani pa je treba narediti načrt za očinkovito osveščanje delodajalcev o slepih osebah in sploh osebah s posebnimi potrebami.

14. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Ne vem, če sem razumel vprašanje ampak Na žalost nisem aktiven nikjer. Obiskujem sicer treninge showdowna, tudi treniram plavanje vendar so obe aktivnosti povezane s slepimi.

15. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Ne, nikakor ne. Problem je v pomankanju osveščenosti delodajalcev. Potrebno se bo lotiti sistemskega osveščanja delodajalcev o ljudeh z okvaro dela kot delovni sili na trgu dela. Ko se bo osveščenost izboljšala se bo tudi možnost za zaposlitev ljudi z okvaro vida izboljšala.

16. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Pomembna je delovna praksa, ki se izvaja v okviru izobraževalnega programa vendar v mojem primeru se ne morem ravno pohvaliti s tem. Jaz sem opravljal prakso na zvezi slepih in društvu slepih, kjer sem imel bolj malo dela pa še tisto je bilo monotono. 14 dni sem prakso opravljal tudi v šolskem centru v mojem kraju pa tudi tam ni bilo kaj dosti boljše. Zelo dobra priložnost za izboljšanje situacije je projekt, ki ga izvaja Koroško društvo prijateljev mladine in sem ga že opisal zgoraj. Dobro pa bi bilo, da bi kakšen še malo bolj nadgrajen projekt nastal v okviru kakšne druge institucije, ki se tudi sicer ukvarja s ljudmi z okvaro vida.

Priloga B: Intervju št. 2

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Imam dokončano 3-letno poklicno šolo, smer telefonist – informatiro, 4. stopnja.

2. Ali ste aktivni iskalec, iskalka zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete in koliko vlog ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

Sem aktivni iskalec, delo sem opravljal prek zaposlitvene rehabilitacije v sklopu inštituta soča, zaposlen pa sem bil tudi v klicnem studiu bivšega centra slepih v škofji loki kot agent, ker pa se je podjetje prestrukturiralo, sem ostal brez zaposlitve. Ker je delo specifično, oziroma je zaradi moderne tehnologije skorajda ukinjeno ni več na trgu dela zame primernih razpisov, zato se trenutno ne morem prijavljati.

3. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije, podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi?

Ta odgovor se lahko nanaša na predhodno vprašanje.

4. Kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili?

Največja ovira pri tovrstnem iskanju dela je, ker mora delodajalec temeljito prisluhniti bodočemu delavcu, saj je potrebno za delo v telefonskih studiih prilagoditi vso programsko opremo, delo namreč v celoti poteka prek računalnika s pomočjo specifične programske opreme, ki pa po večji meri ni prilagojena za slepe, ali pa je tovrstna dela nemogoče samostojno opravljati, klasičnih telefonskih central pa skorajda ni več, ali pa so poleg dodatna dela, katerih popolnoma slepa oseba ne more opravljati, kot so na primer kopiranje, prodaja, rokovanje z denarjem, receptorska dela in podobno.

5. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Sem komunikativen, rpijazen, rad delam s strankami po telefonu, pri svojem delu pa sem tudi zanesljiv in natančen.

6. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili? Ali bi potrebovali kakšne veščine in znanja, ki jih niste pridobili med šolanjem, pa bi vam pomagale pri zaposlitvi in katere so to?

Znanja za delo v koncnem centru sem pridobil v centru slepih v škofji loki, kjer sem opravil dodatno 9-mesečno usposabljanje za operaterja. Poleg tega se v svojem prostem času veliko ukvarjam z računalništvom, saj nameščam programsko opremo, ter do določene mere obvladam nastavitve za povezavo s spletom, ip telefonijo in televizijo za internetne ponudnike. Morda bi mi pomagala še kakšna izkušnja glede programiranja.

7. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

Moja velika želja je bila opravljati delo v centru za pomoč uporabnikom pri telekomunikacijskem ponudniku, nazadnje sem to delo tudi poskusil opravljati, toda šlo je za preobsežne aktivnosti, ter neprilagojenost za popolnoma slepo osebo.

8. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Nimam idej.

9. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Ker sem doma iz trbovelj tu ni bilo velikega uspeha, ker je kraj premajhen. Pri uvajanju v samostojnost so starši bili preveč zaskrbljeni glede samih prihodov na delovno mesto ali usposabljanje.

10. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Imel sem velike težave, katere ne sodijo v ta intervju, šlo pa je glede staršev, ter z menoj povezano slepoto.

11. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

Šola je bila popolnoma prilagojena slepim, zato je šlo za vso podporo pri učnem procesu.

12. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Na to vprašanje ne morem odgovoriti, ker nimam izkušenj glede integracije.

13. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Potrebno bi bilo uvesti kakšno obsežnejšo podporo glede same pomoči pri seznanitvi delodajalca glede morebitne zaposlitve slepe osebe.

14. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Poleg poklica se intenzivno ukvarjam tudi z glasbo.

15. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Nikakor ne! Gre za predsotke, zato se morda kasneje delodajalec tudi ne odloči za zaposlitev slepe osebe, po mojem mnenju gre za težave, katere sem omenil v prejšnjih vprašanjih.

16. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Kljub temu, da je slepa oseba dovolj izkušena in usposobljena, je potrebno biti pazljiv, za kakšna delovna mesta se odloča slepa oseba in v kaj se spušča, kajti lahko nastanejo težave zaradi ovir pri opravljanju nemotenega procesa dela.

Priloga C: Intervju št. 3

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Po izobrazbi sem univerzitetna diplomirana socialna delavka. Kot socialni delavci lahko delamo na različnih področjih in v različnih organizacijah, jaz pa bi najraje delala s starimi ljudmi v domu starejših občanov, saj sem pisala diplomsko nalogo na to temo in to področje dobro poznam.

2. Ali ste aktivni iskalec, iskalka zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete in koliko vlog ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

Zaposlitev iščem od oktobra 2013. Ne vem na pamet, koliko vlog sem poslala, morda okoli 50. Sem pa poleg pošiljanja vlog tudi klicala v organizacije in jih spraševala, če potrebujejo pripravnika. V tem času sem bila povabljena na en zaposlitveni razgovor in sicer v dom starejših občanov v domačem kraju, a me na žalost niso izbrali.

3. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije, podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi?

Trenutno pošiljam prošnje in kličem v organizacije ter jih sprašujem, če potrebujejo pripravnika. Potrebujem informacije glede razpisov za prosta delovna mesta, na katera se lahko prijavim, te informacije pa lahko dobim na spletu. Za to področje je po mojem mnenju odgovoren zavod za zaposlovanje, ki te tudi usmerja z informacijami, na kakšen način iskati zaposlitev.

4. Kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili?

Glavna ovira je po mojem mnenju moja slepota. Problem je v tem, da delodajalci nimajo izkušenj s slepimi ljudmi in marsikdo misli, da smo slepi nesposobni. Bojijo se novega izziva, »skoka v neznano«, nekaterim pa se s slepimi zaposlenimi tudi ne ljubi okvarjati, saj bi imeli z nami več dela kot z videčimi. Res je, da bi na začetku potrebovala nekaj pomoči, da bi se naučila orientirati na primer v domu starejših občanov, v katerem bi delala in bi potrebovala nekaj pomoči, da bi se naučila delati z vsemi računalniškimi programi, ki jih socialni delavci uporabljajo, potem pa bi šlo. Problem je tudi v tem, da uporabniki prinesejo na primer na center za socialno delo vloge izpolnjene na roko in bi potrebovala pomoč pri branju teh vlog. Za to pa bi bila potrebna pomoč osebe, ki vidi in bi moral delodajalec zaposliti nekoga samo za to, da bi slepim osebam pomagal pri takih stvareh. V času gospodarske krize, ko zaradi vrčevanja na delovnem mestu velikokrat ena oseba opravlja tolikšno količino dela, ki bi ga v normalnih okoliščinah opravljala dva zaposlena, je razmišljanje delodajalca o tem, da bi zaposlil eno videčo osebo samo za to, da bi pomagala slepemu zaposlenemu, brezpredmetno. Delo pomočnika slepi osebi na delovnem mestu bi morda lahko opravljali prostovolci, vendar to za večino delodajalcev ne bi bila nič večja vzpodbuda, da bi zaposlili slepo osebo.

To, kako preiti to oviro in kako jo odstraniti ni odvisno samo od slepe osebe, ampak tudi od delodajalca. Pomembno je, da je slepa oseba na zaposlitvenem razgovoru čimbolj samozavestna, da delodajalca prepriča, da je za to delovno mesto usposobljena. Jaz sem imela na zaposlitvenem razgovoru s seboj prenosni računalnik, s katerim bi lahko pokazala, kako delam, če bi od mene to želeli. Tako bi delodajalci videli, da smo slepi veščiki dela z računalnikom in bi tako morda izgubili nekaj strahu. Pri odstranjevanju te ovire je pomembno to, da so delodajalci čimbolj odprti za drugačnost, da premagajo strahove in so pripravljeni slepim dati priložnost.

5. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Kot oseba sem izjemno vestna in redoljubna pri izpolnjevanju najrazličnejših nalog. Sem zanesljiva in zaupanja vredna pri izvedbi zahtevnejših prejetih nalog. Zelo dobro se znam vživeti v življenjski svet uporabnikov in jim prisluhniti.

Karakterno sem zelo čustvena, preveč občutljiva in zamerljiva. Moje prednosti so že zgoraj omenjene vestnost, redoljubnost, zanesljivost, sposobnost vživeti se v življenjski svet uporabnikov. Rada bi spremenila to, da se me zgodbe uporabnikov ne bi toliko dotaknile, da si jih ne bi jemala preveč k srcu. Verjamem, da se socialni delavci na tem področju »utrdimo« skozi izkušnje iz prakse.

6. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili? Ali bi potrebovali kakšne veščine in znanja, ki jih niste pridobili med šolanjem, pa bi vam pomagale pri zaposlitvi in katere so to?

Osnovno šolo sem obiskovala v Ljubljani v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, potem sem naredila Waldorfsko gimnazijo, leta 2008 sem se vpisala na Fakulteto za socialno delo in leta 2014 diplomirala. Veščine in znanja s področja socialnega dela so se oblikovale v času študija na predavanjih, z učenjem teorije za izpite in izkušnje iz opravljanja prakse, ki sem jo vsako leto opravljala v drugi organizaciji. O socialnem delu s starimi ljudmi pa sem se veliko naučila tudi od socialnih delavcev, s katerimi sem opravljala intervjuje za svojo diplomsko nalogo.

Za zaposlitev socialnega delavca so pomembne veščine znanja vodenja razgovora z uporabnikom, poznavanje zakonodaje, znanja iz drugih ved, kot sta psihologija in sociologija, pri socialnem delu s starimi ljudmi tudi iz medicine. Socialni delavec se mora znati vživeti v življenski svet uporabnikov, mora biti empatičen, znati voditi interdisciplinarne time.

Rada bi si pridobila še več prakse vodenja razgovorov z uporabniki in dela s skupino.

V času mojega študija na fakulteti je bilo preveč poudarka na teoriji in premalo na praktičnih izkušnjah dela z uporabniki. Želela bi si, da bi dobila več praktičnih izkušenj, ki bi mi pri zaposlitvi prišle zelo prav. Želela bi si tudi to, da bi pri vajah delali tudi takšne primere, ko so uporabniki nesramni do socialnih delavcev, da bi se bolj naučili, kako ravnati v takšnih situacijah.

7. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

Svoje želje glede zaposlitve še nisem uresničila, saj sem brezposelna že od kar sem prijavljena na zavodu za zaposlovanje. Pošiljam prošnje, sprašujem po telefonu, ali kje potrebujejo pripravnika. Udeležujem se razgovorov na zavodu za zaposlovanje pri svetovalki, dvakrat pa sem bila tudi na razgovoru pri rehabilitacijski svetovalki. Za zaposlitveno rehabilitacijo se nisem odločila. Bila sem na enem zaposlitvenem razgovoru za pripravnika, a nisem bila izbrana.

8. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Spremenila bi to, da bi v prostem času delala kot prostovoljka v različnih socialnovarstvenih organizacijah. Tako bi si pridobila več »referenc« in praktičnih izkušenj dela z uporabniki. Na podlagi tega bi me potem morda delodajalci rajši vzeli v službo.

9. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Starši so mi in mi še vedno nudijo veliko podporo in za to sem jim zelo hvaležna. V času šolanja sta me ati in dedi vozila v Ljubljano in domov, tako da mi ni bilo treba iti na avtobus in sem bila tako lahko prej in lažje v Ljubljani in doma. Nikoli jima ni bilo težko priti pome v Ljubljano tudi, ko sem zbolela. Vozila sta me na prakso, ko sem jo opravljala na Gorenjskem in na intervjuje s socialnimi delavci, ki sem jih opravljala za svojo diplomsko nalogo. Mami mi je brala literaturo za kakšno seminarsko ali izpit, ki je nisem imela poskenirane ali v elektronski obliki, da sem lahko naredila zapiske. Naučila me je, kako pridem sama do doma starejših občanov v domačem kraju, kjer sem opravljala prakso. Ati me je naučil, kako se pride od glavne avtobusne postaje do Varstveno delovnega centra Kranj. Plačevali so mi bivanje v študentskem domu. Nikoli nisem bila prepuščena sama sebi. Motilo me je edino to, da so preveč stvari naredili namesto mene in jih zato ne znam. Če sem izrazila željo po večji samostojnosti in da bi se naučila kaj novega, mi tega niso odrekli.

10. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Ko sem bila še majhna, smo se skupaj s starši udeležili skupin za samopomoč in predavanj za starše slepih in slabovidnih otrok, ki so jih organizirali v okviru Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Doma nas je obiskala mobilna tiflopedagoginja iz Zavoda, ki nam ga je predstavila in v katerega sem se potem tudi vključila. Starši so se sprijaznili s tem, da sem slepa. Nikoli se me niso sramovali ali me skrivali.

11. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

Delala sem s prenosnim računalnikom, na katerem je naložen program Jaws, ki govori vse kar delam z računalnikom, kaj napišem, berem elektronska gradiva, surfam na internetu, Gradiva so mi profesorji pošiljali po elektronski pošti, nekatera pa so mi poskenirali v okviru Društva študentov invalidov Slovenije. Imela sem status študentke s posebnimi potrebami, zato sem lahko izbirala, ali bom izpite opravljala pisno ali ustno, se za nekatere roke opravljanja izpitov ali kolokvijev dogovorila individualno. Profesorji na fakulteti so bili z redkimi izjemami zelo razumevajoči do mojih težav.

12. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Po mojem mnenju šolski sistem samostojnosti in samoaktivnosti ne spodbuja. Preveč je poudarka na »pifljanju« teorije in premalo na praktičnih izkušnjah, ki bi nam pri zaposlovanju in opravljanju poklica prišle prav. V šolskih klopek se za samostojno življenje ne naučiš skoraj nič koristnega ali pa celo nič. V izobraževalnem procesu bi moralo biti več poudarka na uporabi teoretičnih znanj v praksi, to pa bi poleg slepim koristilo tudi videčim. V izobraževalnem procesu bi bilo treba spremeniti to, kar sem omenila zgoraj, ima pa na lažje ali težje zaposlovanje slepih odnos delodajalcev po mojem mnenju večji vpliv, kot izobraževanje samo.

13. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Morda bi bilo smiselno pripraviti izobraževalna predavanja za delodajalce, na katerih bi se slepi predstavili. Delodajalci bi tako dobili izkušnjo, da slepi lahko opravljamo svoj poklic enako dobro kot videči in bi potem morda rajši zaposlili slepo osebo.

14. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Trenutno nisem aktivna izven institucije in aktivnosti za slepe v družbenem življenju, sem se pa ukvarjala z glasbo, ki v nekem obdobju ni imela povezave s slepimi.

15. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Ljudje z okvaro vida nismo enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja. Ko delodajalci izvejo za naše težave, nas velikokrat niso pripravljeni zaposliti. Ustrašijo se, ker je slepota zanje nekaj novega, velikokrat pa se jim zaradi tega tudi ne da ukvarjati z nami, saj bi po njihovem mnenju z nami imeli več dela, kot pa koristi. Veliko spremeni dejstvo, če imajo delodajalci izkušnje s slepimi v svojem življenju (sorodniki, poznanstva). Taki bi slepo osebo rajši zaposlili, saj vejo, da nismo slepi nič manj sposobni kot videči in da se jim ni treba ničesar bati. Morda bi kaj spremenilo tudi več spodbud delodajalcem s strani države.

16. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Mislim, da sem o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih povedala že vse. Vem, da so nekateri slepi zaposleni in pri svojem delu uspešni. Dobro bi bilo, da bi bili delodajalci bolj odprti za naše težave in bi nas tako lahko več dobilo službo. Morda bi se dalo situacijo izboljšati tako, da bi delodajalci od države dobili še več vzpodbud poleg vsega, kar že obstaja in bi potem morda rajši zaposlili slepo osebo.

Priloga Č: Intervju št. 4

Vprašanja za intervju za tiste, ki iščejo zaposlitev :

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Zaključujem dodiplomski študij sociologije in interdisciplinarnega družboslovja. To je žal ena izmed smeri za katero točno določenega delovnega mesta ni, ker je zelo splošna.

2. Ali ste aktivni iskalec, iskalka zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete in koliko vlog ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

Na Zavodu za zaposlovanje sem prijavljena od oktobra 2015. Ker sem se takrat prijavila v proces poklicne rehabilitacije, vlog ne pošiljam. V maju sem imela na Uri Soča obravnavo za poklicno rehabilitacijo, s katero bom pridobila status invalida prek Zavoda za zaposlovanje, s katerim bom lahko uveljavljala nekatere bonitete pri zaposlitvi oziroma bolj natančno moj delodajalec, če ga bom dobila. Sedaj razmišljam o možnostih kje bi delala usposabljanje na delovnem mestu prek poklicne rehabilitacije. Sem pa že dogovorjena za prvi razgovor, čakam kdaj bodo rekli, da lahko pridem.

3. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije, podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi?

Trenutno iščem kje vse bi lahko delala, kaj je tisto, kar lahko počnem kot slepa oseba. Veliko iščem informacije tudi pri drugih slepi in slabovidnih, kako se oni lotevajo vsega tega in kakšne izkušnje imajo. Pomembno je, da imamo prilagojeno delovno mesto, najpomembnejši so tehnični pripomočki za slepe torej računalnik z govorcem in brajeva vrstica. Meni so obrazložili, da mi te prilagoditve pripadajo v procesu poklicne rehabilitacije, če me po usposabljanju, ki mora trajati najmanj 3 mesece zaposlijo. V nasprotnem primeru je to strošek delodajalca ali posameznika, ta prilagoditev pa je lahko zelo draga, govorimo lahko o par tisoč €.

4. Kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili?

Mislím, da je velika ovira za nas slepe, ker kljub temu, da veliko stvari lahko delamo, ostane še vedno veliko stvari, ki jih pa zaradi izgube vida ne moremo storiti. Zelo pogosto je pogoj delodajalca, kateremu mi ne moremo zadostiti vozníski izpit. Po povedanih izkušnjah ostalih pa tudi nekaj mojih so ljudje še vedno premalo izobraženi o slepoti in se tega dobesedno ustrašijo, ker na primer ne vedo, kakšni tehnični pripomočki obstajajo, ki nam olajšajo naše delo.

Sama osebno verjamem v to, da bom našla zaposlitev, saj sem motivirana, kar se mi zdi tudi problem pri mnogih invalidih. Poleg tega sem zelo aktivna na večih področjih in poznam veliko ljudi.

Pomembno je, da pridobivamo čim več informacij kaj nam kot invalidom pri zaposlovanju pripada s strani države, čeprav je to dostikrat težavno, kar iz lastnih izkušenj lahko povem, da včasih dobiš o eni in isti stvari 2, 3, 4 različne informacije.

5. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Zase si upam reči, da sem motivirana, delovna in prijazna oseba. Ker mi ljudje veliko pomagajo, rada pomagam tudi jaz ostalim, če le lahko. Zdi se mi pomembno, da znam poslušati in tudi vprašati, ko me nekaj zanima ali pa o čem nisem prepričana. Sicer je to tudi veliko zaradi izgube vida ampak vseeno bi si želela, da bi včasih nekatere stvari opravila hitreje.

6. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili? Ali bi potrebovali kakšne veščine in znanja, ki jih niste pridobili med šolanjem, pa bi vam pomagale pri zaposlitvi in katere so to?

Meni je pomembno, da sem že čez celotno šolanje, sploh v času obiskovanja fakultete aktivna tudi izven izobraževanja, ker si tako pridobivam nove izkušnje, nova poznanstva in nove informacije. Veliko sodelujem na Medobčinskem društvu slepih in slabovidnih Celje ter na Društvu študentov invalidov Slovenije. Trdim, da so te izkušnje in neformalno pridobljeno znanje velikokrat lahko pomembnejše in ti dajo več kot neka formalna

izobrazba. Za nekatere veščine, ki so pomembne pri zaposlitvi že sama opažam, da sem jih izboljšala v zadnjih letih prav s pomočjo te moje aktivnosti pri različnih projektih, na primer veščina organiziranja dogodkov in podobno.

Pomanjkljivost, ki jo vidim pri sebi je težava s tujimi jeziki, ki mi pač ne ležijo. Ker sem optimistična, verjamem, da se bo tudi to izboljšalo.

7. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

Kot sem že zgoraj omenila sem se že dogovorila, za lahko bi rekla razgovor, sem pa že po telefonu dobila občutek, da so zainteresirani, da bi pri njih delala to poklicno rehabilitacijo. To si štejem za dober znak in dosežek, saj do sedaj direktno nisem bila aktivna na področju iskanja zaposlitve.

8. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Več bi delala na znanju tujih jezikov. Mogoče bi bolj razmislila in se celo drugače odločila glede študijske smeri, čeprav smo tu mi slepi zelo omejeni in je takrat bila to pač ena izmed redkih smeri za katero sem se lahko odločila vsaj delno upoštevajoč moje želje.

9. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

To ali so starši preveč zaščitniški ali ne je veliko odvisno od nas samih, jaz sem si sama prizadevala, da bi bila čim bolj neodvisna. Me pa pri mojih dejavnostih podpirajo in me celo spodbujajo, da moram biti aktivna na večji področjih. Definitivno je podpora ogromnega pomena. Edino kar me v domačem kraju ovira bi lahko rekla, da je to, da živim na vasi in sem malo bolj odvisna od družine, da mi pomagajo pri mobilnosti. Bi pa vseeno rada kdaj živela v mestu, ker je tam slepi lahko še bolj neodvisni.

10. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Kot sem že omenila je zelo pomembno, da te starši podpirajo pri večini stvari, da ti pomagajo po svojih najboljših močeh (pri tem mislim tudi finančno). Všeč mi je, ker mi znajo svetovati, če ne drugače mi pomagajo informacije poiskati.

11. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

V osnovno šolo sem hodila v Zavod za slepo in slabovidno mladino, kjer je bil celoten proces prilagojen za slepe. Ko sem pričela obiskovati srednjo šolo v Celju sem pričela uporabljati računalnik z govorcem in brajevo vrstico, brez tega si svojega izobraževanja ne znam predstavljati. Enake pripomočke sem uporabljala tudi na fakulteti. Poleg tega sem lahko nekatera predavanja snemala, da sem lažje sledila in potem doma še kaj dopisala.

Pri nas je pomembno, da so gradiva v elektronski obliki, to ali sem dobila ta gradiva je bilo veliko odvisno od mojih profesorjev, v večini so bili zelo odprti in pripravljeni pomagati. Kar ni obstajalo ali pa nisem mogla dobiti v elektronski obliki sem si skenirala oziroma si še sedaj. Nujna je bila dobra komunikacija s profesorji, vedno sem razložila kako jaz delam in kaj bi potrebovala in tako smo potem skupaj iskali rešitve. Zaradi statusa dijaka oz. študenta s posebnimi potrebami sem bila upravičena tudi do prilagajanja datumov za opravljanje izpitov, kar jaz nisem koristila. Izkoristila sem večkrat možnost podaljšane pisanja izpitov.

12. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Pri samem izobraževanju bi moralo biti več dostopne literature v elektronski obliki. Mene osebno zelo moti, ker si moramo knjige skenirati ali posneti, čeprav vem, da obstajajo v Založbah elektronske oblike knjig, saj so jih iz neke morali natisniti. V prvem letniku faksa sem se tako borila z eno založbo za knjigo, ki jo je dejansko napisal moj profesor, ampak mi je on rekel, naj se obrnem na založbo. Tam so seveda govorili o avtorskih pravicah itd, ampak na koncu sem se nekako uspela dogovoriti, da so mi knjigo poslali po elektronski pošti ampak sem morala podpisati tri strani dolgo pogodbo z njimi, da te knjige ne bom širila itd.

Do neke mere je slep pri izobraževanju lahko samostojen, rabi pa pomoč pri skeniranju literature, sploh takrat, ko so knjige, ki si jih izposodiš v knjižnici počekane, kar me strašno moti.

Pri izobraževanju slepih je skoraj da nujna oprema, ki sem jo zgoraj omenila, računalnik in brajeva vrstica, tu pa nastopi nova težava, ker so vsi ti pripomočki tako zelo dragi in si jih marsikdo niti ne more kupiti.

13. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Uf, težko vprašanje. ☺

14. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Kolikor se pač da, čeprav se vedno najbolje počutim med sebi enakimi kar se tega tiče. Biti kakorkoli aktiven skupaj z videčimi je še vedno kar projekt za nas, vsaj meni se tako zdi. Se pa seveda trudim, imam nekaj prijateljev med videčimi. Aktivna pa sem tudi med ostalimi invalidi.

15. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Ne nismo enako obravnavani, ker marsikdo meni, da slepi lahko delamo malo stvari, seveda, res veliko stvari pač ne moremo, ampak še vedno ostane dosti stvari, ki jih pa z prilagoditvami lahko opravljamo. Ljudje se še vedno bojijo invalidnosti nasploh. Težko rečem, kaj bi bilo potrebno spremeniti, mogoče bi se tudi sami morali več kazati, da nas ljudje spoznajo.

Pri podpori delodajalcem pri zaposlovanja invalidov bi se moralo ločevati med različnimi vrstami invalidnosti, ker so tu lahko velike razlike pri možnosti opravljanja dela. Ker invalid pri zaposlovanju je lahko nekdo, ki ima mogoče samo manjšo okvaro hrbtenice ali podobno, ampak on lahko počne veliko več stvari kot mi slepi, zato ga delodajalec raje zaposli in za njega ravno tako dobiva bonitete. Poznam primere, ki imajo določeno stopnjo invalidnosti pa počnejo čisto vse na delovnem mestu.

16. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Kot sem že zgoraj omenila, mislim, da kar mi slepi lahko storimo je to, da smo čim bolj motivirani, čeprav je situacija takšna kot je. Glede samega sistema težko rečem, ja v teoriji je na primer ta zaposlitvena rehabilitacija dobro zastavljena, ampak v praksi se potem to žal mnogokrat ne obnese, vsaj kolikor sem jaz slišala.

Priloga D: Intervju št. 5

Vprašanja za intervju za tiste, ki iščejo zaposlitev:

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Srednja ekonomska, še en izpit do konca faksa. Bom pa dipl. uni. Ekonomist.

2. Ali ste aktivni iskalec, iskalka zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete in koliko vlog ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

Načeloma službo iščem zadnjih 5 let. Na razgovore me ne vabijo, ker imam v prošnji napisano, da sem slep. Bil sem samo na enem razgovoru, ker je tajnica površno prebrala prošnjo in ni videla, da piše, da sem slep. Pošljem eno prošnjo na mesec.

3. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije, podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi?

Kot slep lahko dobiš delo edino preko vez. Zato občasno delam na projektih pri organizacijah, ki me že poznajo. Vzposobljen sem za ocenjevanje in svetovanje glede fizične, spletne in komunikacijske dostopnosti. Ustanova, ki mi bo pomagala pri uveljavanju pravic za mene in delodajalca, če ga najdem je Soča.

4. Kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili?

Glavna ovira so predsodki ljudi glede tega kaj lahko in kaj ne moreš početi. To je mogoče odpraviti le tako, da širša javnost spozna slepoto. Za to moramo poskrbeti slepi sami. Mnogi slepi se ne znajo vesti in zaradi tega mečejo slabo luč na celotno populacijo. Po drugi strani so tukaj slepi delavci, ki so nesposobni in izkoriščevalski kot sta Wraber in Šprohar. Njuni delodajalci verjetno več ne bodo hoteli zaposliti slepo osebo.

5. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Sem znajdljiv, pogumen, odkrit, ambiciozen v okviru realnosti, hitro se učim, sem kratek in jedernat, imam smisel za humor, znam lobirati in se diplomatsko dogovarjati, znam potencialnemu kupcu prodati izdelek brez usiljevanja, delo z računalnikom je za mene rutina, na splošno sem zelo razgledan, ... Moja šibka točka so tuji jeziki. Rad bi znal nemško, vendar želja ni dovolj močna, da bi se lotil učenja.

6. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili? Ali bi potrebovali kakšne veščine in znanja, ki jih niste pridobili med šolanjem, pa bi vam pomagale pri zaposlitvi in katere so to?

Veščine in znanja imaš prirojena ali pa ne. Z vajo jih lahko samo izpopolniš. Nekdo, ki nima žilice za delo v marketingu se tega ne more naučiti kljub vsem nazivom, tako kot jaz ne morem biti umetnik.

7. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

O tem niti ne razmišljam. Želje so eno, realnost pa drugo. Zadovoljen sem z dosežki pri delu, ki sem ga do sedaj opravljal.

8. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Mogoče ne bi nemščino preplonkal, ampak bi se je bolj resno lotil.

9. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Starši so na mene gledali kot na druge otroke. To mi je koristilo. Nekih ovir nisem zaznal. Bil sem sprejet in upoštevan.

10. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Pomagajo mi pri stvareh, ki jih sam ne morem početi, kot je recimo branje pošte, prevoz kamorkoli, spremstvo kamorkoli, ...

11. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

Imel sem prilagojena gradiva in pripomočke, kot je recimo geometriški pribor za risanje.

12. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

V osnovno šolo bi slepi morali hoditi v zavod, da se naučijo pisati, brati, uporabljati pripomočke za slepe, ... Glede srednje šole se naj odločijo sami kam bodo šli. Dokler se miselnost družbe ne spremeni, težko povečamo zaposljivost.

13. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Mogoče bolj striktno zahtevano zaposlovanje slepih v javni uprabi.

14. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Pri aktivnostih ne gledam na to ali so zraven slepi ali ne. Zanima me kaj bom imel od tega, in če me aktivnost veseli. Ne vključujem se v aktivnost društva in zveze, ker je to zaprt krog koristoljubnežev in foušarije.

15. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Največji problem vidim v predsodkih in pomislekih in seveda v strahu delodajalcev.

16. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Generalne rešitve ni. Gibati se je potrebno čim več tudi v krogih kjer si edini slepec. Ne smeš se širokoustit, ampak z dejanji pokaži kaj znaš. Če nekdo tvoje znanje zazna kot dobičkonosno za njega, te bo mogoče zaposlil.

Priloga E: Intervju št. 1 – Zaposleni

Pozdravljeni !

Sem Matija Šilc, univ. dipl.soc.del. Med prostovoljnim in rednim delom v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in sem se začel spraševati o tem, na kakšne težave naletijo slepi pri iskanju zaposlitve. Želim ugotoviti, katere so ovire na karierni poti ljudi s slepoto in kako jih premagati.

Pri pisanju magistrske naloge z naslovom *Karierna pot slepih* potrebujem vašo pomoč in vas prosim, da se z razmišljanjem vrnete v preteklost se skušate spomniti svojih izkušenj in doživljanja. S temi informacijami bi si želel prispevati k razumevanju, kaj lahko storimo drugače, da bo več slepih oseb dobilo zaposlitev.

Informacije so anonimne in jih bom uporabil zgolj kot zbirne podatke.

Spodaj so vprašanja, ki vam jih bom zastavil osebno. Če želite, lahko tudi pisno odgovarjate. V tem primeru vas prosim, da ste obširni in mi dovolite, da vas še pokličem za kakšna pojasnila.

Zahvaljujem za vaš trud!

Vprašanja za intervju za tiste, ki so zaposleni

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Po izobrazbi sem univ.dipl.soc.del., zaposlena sem na delovnem mestu Strokovna delavka v dnevnem centru.

2. Ali ste zaposleni v poklicu, za katerega ste se izobraževali? Ste zadovoljni s svojo službo?

Zaposlena sem v poklicu za katerega sem se izobraževala. S svojo službo pa sem le delno zadovoljna. Delam na društvu, v nevladnem sektorju, kjer so razmere pri zaposlovanju zelo neurejene. Tudi plačilo je minimalno, brez vseh možnosti za napredovanje, kakovostno dodatno izobraževanje pa je možno le na lastne stroške.

3. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev?

Zaposlitev sem iskala 8 mesecev. Spomnim se da sem v tem času napisala cez 80 prošenj. Bila sem povabljen na 4 razgovore. Takrat so na Ozari iskali socialno delavko kot sem kasneje izvedela, sem bila edina kandidatka z zahtevano izobrazbo. Takratni vodji sem povedala, da imam hude težave z očmi, je rekla da to razume, saj sama skoraj nič ne vidi, če nima leč. Zato me je sprejela, po nekaj mesecih skupnega dela je odšla v drugo službo, zato jo nikoli nisem uspela vprašati, če je kdaj obžalovala svojo odločitev.

4. Se vam je zdelo, da ste imeli dovolj informacij in podpor v procesu iskanja službe?

Zagotovo nisem imela nobene podpore in informacij na uradu za delo, kjer sem bila prijavljena kot brezposelna oseba. Imela sem svetovalko, ki ni vedela kaj naj stori, ko sem bila pri njej.

5. Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih prešli? Vam je kdo pri tem pomagal?

Glavna ovira je bila prevoz do službe oz. delodajalca. To sem premagovala na različne načine; peljal me je moj mož, spomnim se celo moja babica, brat...Zato sem tudi službo iskala v Brežicah in ko sem službo dobila sem se po 1 letu preselila z možem v Brežice, zato da lahko peš pridem do delovnega mesta in nazaj.

6. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Sebe je najtežje opisati. Sem zelo vztrajna, rada imam umirjeno okolje z zelo jasnimi opredelitvami.Želim, da so stvari jasno opredeljene in določene, koliko pač to dopuščajo razmere. Ko me nekaj iztiri sem zelo odrezava oz. mi rečejo, da sem huda.

Pri delu sem dosledna, natančna in zelo organizirana. V vseh letih neposrednega dela z duševnimi bolniki sem si zelo izostrila čut, za prepoznavanje tisk in težav, ki niso izrečene. Zagotovo si bi želela, da imam nekaj več samozavesti pri stiku z zdravovidečimi ljudmi. Sama sem bila zelo dolgo prepričana da bom najslabša delavka zato, ker ne vidim. Danes razmišljam zelo drugače, a še vedno vem, da določenih stvari preprosto ne morem narediti tako hitro kot zdravo videči sodelavci.

7. Kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

Najbolj mi je pomagalo prepričanje, da moram dobiti službo, da bom imela od česa živeti in da ne bom komu finančno breme ali finančno odvisna od druge osebe..

8. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili?

Veščine in znanja sem izoblikovala skozi izobraževalni sistem in kasneje pri opravljanju svojega dela. Za zaposlitev je zelo pomembna predstavitev, prvi vtis in iskrenost do sebe in drugih. Je pa izredno zahtevno govoriti o slepoti pred osebo, ki jo ne poznaš in veš da ima moč odločanja o tebi. Za to je potreben velik pogum in želim si, da bi tega poguma imela še več, da bi uspela najti drugo službo.

9. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

Svoje želje glede zaposlitve sem uresničila delno. Zelo mi ustreza delo s populacijo s katero delam, gre za ljudi s težavami v duševnem zdravju in njihovih svojcev, s katerimi opravim številne svetovalne in informativne razgovore, vodim skupine za samopomoč, različne izobraževalne delavnice, pogovorno-razbremenilne skupine, vodim in organiziram različne dogodke, izvajam preventivne programe za dijake srednjih šol, vodim klub svojcev in klub prostovoljcev... ne ustreza mi pa velik del, ki ga moram opraviti v službi. Kot sem že omenila so razmere v nevladnem sektorju zelo slabe. Npr. Naš program je kadrovsko zelo podhranjen nimamo hišnika, čistilke, mentor v kuhinji je zaposlen preko javnih del in za vsa ta dela velikokrat ostanem sama, tako kuham malico za 15-20 oseb na dan, pozimi odmetavam sneg, likam, čistim... in vse to so dela, ki ne sodijo k mojemu delovnemu mestu. Plačilo je minimalno. Zaradi vsega naštetega nam dober kader zelo hitro odide in tako vedno znova uvajam nove ljudi, ki pa ob prvi priložnosti odidejo. Sama sem si vedno želele delati v domu starejših občanov ali VDC-ju.

10. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karierni uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Spremenila bi to, da ne bi sprejela službe v nevladnem sektorju.

11. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Glede domačega okolja je bilo tako, da sta me vzgajala stara starša. Veliko podpore sem bila deležna od babice, ki pa je hkrati bila polna dvomov, da mi verjetno ne bo uspelo. Dedek je bil popolnoma prepričan, da kot slepa ne morem biti od velike koristi. Vsekakor mi je koristilo, da sem ves čas bila vključena v izobraževalni sistem za zdravo videče. Ovirale so me lastna prepričanja, da sem kot slepa slabša.

12. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Zelo težko to ocenim, kot otrok sem živela s starimi starši, kasneje pri stricu in teti, vem da je vsem hudo, da ne vidim in da je prisotno še danes veliko pomilovanja, pa tudi ponosa, da kljub temu skušam živeti življenje kot mi je pač dano.

13. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

Glede šole je bilo tako, da učnih težav nisem imela, čeprav ne vidim od kar vem zase, so mi diagnozo postavili pri 14 letih, ko sem bila že v sedmem razredu, do takrat sem veljala za najbolj štorasto v razredu, v resnici pa nisem videla. Moj vid je toliko ohranjen, da nisem imela težav s prepisovanjem iz table... Nikoli pa se nisem mogla igrati z žogo in se preganjati kot drugi otroci. Ko sem dobila diagnozo sem ostala v splošnem izobraževalnem sistemu, saj sem bila uspešna učenka.

14. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Verjetno je eden od odločilnih trenutkov ravno ta, da sem vseskozi bila vključena v izobraževanje zdravovidečih ljudi. Kot odrasla sem nekaj krat imela možnost spoznati svoje vrstnice, ki so se šolale v zavodu za slepe. Nekako sem dobila občutek kot da govorim z zelo ne pogumnimi osebami kot bi imeli porezana krila. Sama sem v splošnem izobraževalnem sistemu šla čez mnoge krutosti, tako vrstnikov in odraslih, a danes menim, da je

to nujno potrebno, če želim sobivati in delati z zdravo videčimi. Vsekakor je nujno ozaveščanje širše družbe o slepoti in načinih pomoči slepim, ampak ne v teoriji, temveč v praksi.

Sistem izobraževanja v zavodu za slepe ne poznam in ga ne morem ocenjevati.

15. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Če me tukaj sprašujete o sistemskih rešitvah, ki bi urejale zaposlovanje slepih menim naslednje: Država oz. sistem se mora zavedati, da bo vedno nek odstotek slepega prebivalstva obstajal. Po zaključenem šolanju bi slepi osebi moral sistem omogočiti osnovno materialno varnost. Iz izkušenj, ki jih imam bo vedno določen odstotek slepih, ki ne bodo želeli vstopiti na trg dela. Tisti slepi, ki pa bi želeli vstopiti na trg dela, pa bi poleg osnovnega dohodka, prejeli plačilo za poklic, ki ga bi opravljali. Seveda je tukaj nujno poudariti potrebo po osebnem asistentu. To najlažje opišem na lastnem primeru. Jaz sem strokovna delavka, za asistenta bi potrebovala osebo, ki bi bila moj šofer in spremljevalec v okoljih, ki so meni tuja. Če bi imela to zagotovljeno bi verjetno še danes delala 8ur.

16. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Občasno se priključim posameznim predvsem humanitarnim projektom v skupnosti, pomagam pri organizaciji, spečem pecivo...

17. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Menim, da obravnava ni enakovredna, čeprav javno tega nihče ne izreče. Veliko je pomilovanja, obžalovanja, tesnobe in tudi jasno izraženega sovraštva, zakaj bi se zdrav moral ukvarjati s slepim. Rešitve bi mogoče bilo smiselno iskati z ureditvijo sistema, ki bi varoval tako imenovano pozitivno diskriminacijo. V praksi bi to pomenilo pomoč delodajalcu, ki zaposli slepo, predvsem da se zagotovi asistent, za pomoč slepi osebi.

18. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Za slehernega izmed nas je odločilno, da odraščamo in se razvijamo v prijetnem in varnem okolju, pri slepih pa je to še toliko bolj pomembno. Samo tako bo slepa oseba pridobila dovolj pozitivnih izkušenj, za življenje. Temelji za aktivno vključevanje v družbo se začnejo zelo zgodaj, tukaj odločilno vlogo odigra matična družina, vzgojitelji, varuhi...Izredno pomembni so učitelji v osnovnih šolah in profesorji v srednjih šolah. Velik vpliv in odgovornost imajo različni svetovalni delavci, pedagogi...Socialna politika na področju slepih in slabovidnih bi morala omogočati nenehno izobraževanje, usposabljanje in podporo pri zagotavljanju pogojev za aktivno vključevanje slepih v družbo. Socialna politika bi morala slediti cilju: Vključiti slepe in slabovidne med aktivne ljudi na način, da ne bomo potrebovali obeležiti dneva bele palice, dneva invalidov..., ker bomo slepi preprosto to, kar smo, slepi državljani, ki smo zadovoljni s seboj in z državo v kateri živimo in ne potrebujemo opozarjati na svoje probleme..

Priloga F: Intervju št. 2

Pozdravljeni !

Sem Matija Šilc, univ. dipl.soc.del. Med prostovoljnim in rednim delom v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in sem se začel spraševati o tem, na kakšne težave naletijo slepi pri iskanju zaposlitve. Želim ugotoviti, katere so ovire na karierni poti ljudi s slepoto in kako jih premagati.

Pri pisanju magistrske naloge z naslovom *Karierna pot slepih* potrebujem vašo pomoč in vas prosim, da se z razmišljanjem vrnete v preteklost se skušate spomniti svojih izkušenj in doživljanja. S temi informacijami bi si želel prispevati k razumevanju, kaj lahko storimo drugače, da bo več slepih oseb dobilo zaposlitev.

Informacije so anonimne in jih bom uporabil zgolj kot zbirne podatke.

Spodaj so vprašanja, ki vam jih bom zastavil osebno. Če želite, lahko tudi pisno odgovarjate. V tem primeru vas prosim, da ste obširni in mi dovolite, da vas še pokličem za kakšna pojasnila.

Zahvaljujem za vaš trud!

Vprašanja za intervju za tiste, ki so zaposleni

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Po poklicu sem telefonist, sem pa računovodja knjigovodja (pridobljena nacionalna poklicna kvalifikacija.)

2. Ali ste zaposleni v poklicu, za katerega ste se izobraževali? Ste zadovoljni s svojo službo?

Nisem zaposlen v poklicu izobraževanja zadovoljstvo pa ja sem.

3. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev?

Brezposelen sem bil 11 let, prošeni oz ponudbe sem poslal kar nekaj, razgovora ni bilo nobenega. Sem se pa samozaposlil, ker sem se znašel ob pravem času na pravem mestu.

4. Se vam je zdelo, da ste imeli dovolj informacij in podpor v procesu iskanja službe?

Ne.

5. Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih prešli? Vam je kdo pri tem pomagal?

Nihče mi ni pomagal od strokovnjakov, pomagali so mi lajiki, ki se s slepimi niso nikoli srečali, če govorimo o samozaposlitvi. Največja ovira pa je invalidnost ter predsodki.

6. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Sem zanesljiv, inovativen, spreminjal pa za enkrat nebi nič razen razmišljanja ljudi, kar pa dejansko ni v moji moči.

7. Kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

Informacijska tehnologija, ki me zanima.

8. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili?

Ne bom odgovarjal.

9. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

Imam jo in to je glavno, torej sem koristen za državo, pa tudi drugim omogočam delo.

10. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Ne obremenjujem se s tem kaj je bilo, pomembno je, kaj je zdaj. Spremenil bi mogoče le nekatere stvari kar se tiče moje dejavnosti, ki jo opravljam, da nebi bila tako razvrednotena, kot je zdaj.

11. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Nikakršne podpore.

12. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Ga ni imela, ker se za svoj prav borim sam.

13. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

Od šolanja je minilo že skoraj 20 let se ne spomnim.

14. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Slepe bi morali vzgajati v to, da ne gredo po liniji najmanjšega odpora.

15. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Sami bi se morali spremeniti pa izobraziti delodajalce, da se seznani s pravicami po zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov.

16. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Ja, delo opravljajo izključno videči, tako razbijam predsodke, tudi prej, ko sem imel za delo študentsko delo torej študente za spremstva na poslovne dogodke so to vedno počeli videči in se tako tudi kaj naučili, če so seveda hoteli se učiti.

17. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Niso.

18. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

Nimam.

Priloga G: Intervju št. 3

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Po izobrazbi sem ekonomski tehnik, usposobljena pa sem za delovno mesto delovnega inštruktorja.

2. Ali ste zaposleni v poklicu, za katerega ste se izobraževali? Ste zadovoljni s svojo službo?

Nisem zaposlena v poklicu, za katerega sem se izobraževala. S službo sem kar zadovoljna, želim si le več delati z otroki.

3. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev?

Zaposlitev sem iskala dve leti. Prošenj nisem štela, ker sem jih poslala ogromno. Z razgovori pa sem imela kar srečo, saj sem bila vabljen na veliko razgovorov. V Centru IR,IS, kjer sem zaposlena sem pred podpisom pogodbe o zaposlitvi opravljala Zaposlitveno rehabilitacijo. Po besedah ravnateljice sem si zaposlitev zaslužila, ker sem bila "pridna" in sem se potrudila.

4. Se vam je zdelo, da ste imeli dovolj informacij in podpor v procesu iskanja službe?

Informacij je bilo absolutno premalo, vsaj kar se tiče birokracije in postopkov pred in po podpisu pogodbe o zaposlitvi. Ves čas mi je ob strani stala socialna delavka iz URI Soča, ki je bila vodja mojega primera. Nanjo sem se lahko obrnila, če je prišlo do težav.

5. Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih prešli? Vam je kdo pri tem pomagal?

Največja ovira je zagotovo bila slepota, katere se mnogi bojijo. Z dokazovanjem, da zmorem sem se borila sama.

6. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

Menim, da sem prijazna, urejena, komunikativna, pripravljena pomagati. Skušam biti čim bolj prilagodljiva. Moja največja slabost je hitra jeza, ki jo poskušam obvladati.

7. Kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

Pri dosedanji zaposlitvi so mi najbolj pomagale izkušnje s slepimi in slabovidnimi ter poznavanje okolja, kjer sem se zaposlila.

8. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili?

Veščine so se oblikovale sproti, ko sem kaj potrebovala. Najpomembnejši veščini sta hitro slepo tipkanje in odlično znanje brajeve pisave. Pomembne za zaposlitev so še poznavanje nekaterih računalniških programov. Za slepe se mi zdi pomembna veščina komunikacija in urejenost. Želim si še napredovati v znanju tujih jezikov.

9. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

Moje želje so uresničene le delno. Želela sem si delati z otroki, to sedaj tudi počnem. Največja želja pa je, da bi delala kot vzgojiteljica v vrtcu.

10. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karierni uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Udeležila bi se večih razgovorov, na katere sem bila vabljen. Delodajalcem, ki so bili skeptični zaradi moje slepote bi bolj prepričljivo povedala kakšne so moje sposobnosti in znanja.

11. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Na kariernem področju sem imela proste roke. Še vedno se o težavah pogovorim z mamico, vendar je nikoli ne vprašam za nasvet. Ko sem še hodila na razgovore mi je večkrat svetovala glede oblačil.

12. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Družina mi je vedno stala ob strani. Vedno so mi bili pripravljeni priskočiti na pomoč, ko sem potrebovala. Borili so se zame in raziskovali zakaj ne vidim.

13. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

V šoli sem imela prilagojeno gradivo in teste, pogrešala pa sem psihološko podporo, saj so me sošolci pogosto zafrkavali.

14. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

Menim, da so učenci velikokrat prepuščeni sami sebi, zato imajo dovolj priložnosti, da se razvijejo v samostojno osebo. Slep bi moral imeti v učni program vključen predmet, pri katerem bi ozaveščali javnost o slepoti. S tem bi premagali tabuje.

15. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

Spremeniti je potrebno celotno Zaposlitveno rehabilitacijo. Ugotovila sem, da če se vanjo vključi slep človek se velikokrat zgodi, da ne vedo natančno kaj bi z njim počeli in kakšne naloge bi mu dodelili. V kolikor pa se vključi slabovidna oseba mu lahko ponudijo široko paleto nalog.

16. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Nisem.

17. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

Odgovor je seveda ne. Če imaš okvaro vida se te ljudje bojijo ali pa se jim smiliš, zato se delodajalci bojijo zaposliti slepe.

18. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

nimam predlogov

Priloga H: Intervju št. 4

1. Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

ekonomski tehnik- usposobljena prav za kako specifično delo nisem, pač ekonomija na splošno - bi bilo pa dobro, da bi se v šoli učili stvari, ki bi jih dejansko rabili v praksi (npr. ekonomija - izpolnjevanje upn in drugih obrazcev, pisanje v knjige prejete pošte, delo v računovodskih programih, ...)

2. Ali ste zaposleni v poklicu, za katerega ste se izobraževali? Ste zadovoljni s svojo službo?

delam prodaja po telefonu - delo ni fizično težko, tako da ga lahko brez težav opravljam. Jaz pravim, da mi ni nič hudega.

3. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev?

resno sem iskala službo par mesecev, napisala sem okoli 50 prošenj. Imela sem vse skupaj 3 razgovore.

Prodajalce po telefonu iščejo vedno, ljudi manjka v tem poklicu. Samo pripravljeno moraš priti na delo in resno delati.

4. Se vam je zdelo, da ste imeli dovolj informacij in podpor v procesu iskanja službe?

Jaz nisem bila nikjer prijavljena kot iskalec zaposlitve. Ko mi je potekel status študenta (zaključujem fax) sem ostala brez statusa - se nisem prijavila v zavod. Iskala sem sama po spletu in pošiljala prošnje, tako da tukaj ne morem odgovoriti na vprašanje, ki je zastavljeno.

5. Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih prešli? Vam je kdo pri tem pomagal?

Iskala sem službe, kjer moj vid nebi smel biti problem (administracija, tajništva, delo po telefonu, tudi čistilka ...)

največja težava je bila, da nimam izpita, dovolj visoke stopnje izobrazbe, ter da sem BREZ DELOVNIH IZKUŠENJ.

6. Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

sem mlada, zagnana, čim bolj natančna in pozitivna oseba.

Sem pa tudi zelo trmasta. Vid ni nikoli moj izgovor, če kaj naredim narobe ni moja hiba krivec za to.

Lahko še izboljšam komunikacijo, da sem še bolj previdna, natančna, mogoče ne tako zaupljiva.

7. Kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

internetne strani

8. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev? Katere bi si še radi pridobili?

Moje veščine in znanja so se dograjevala skozi celotno otroštvo, mladost - tako doma, kot v šoli, internatu,

...

Važno je, da si pripravljen stvar zagrabit in si se pripravljen poizkusiti tudi tebi v neznanih stvareh/okoljih... Ljudje s hibami so velikokrat preveč zaviti v vato. Jaz imam starše, ki so mi vedno dajali možnost, da sem spoznavala okolico, sem bila veliko od doma in me niso prilepili nase. S tem sem dobila tudi željo po novostih. Vedno imam željo biti samostojna tako ali drugače. Pridobiti moram še veliko v načinu komunikacije.

9. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

Prvotna želja glede zaposlitve je bila, da delam in zaslužim denar, kakšna vrsta zaposlitve je, mi ni bilo važno. Tudi nimam svoje sanjske službe, tako da bom delala kar bom pač dobila. Če bom pa imela kdaj kakšno specifično željo, jo bom pa definitivno tudi poizkusila uresničiti.

10. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

Nič

11. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj oviralo?

Moji starši me podpirajo v vsem kar počnem, me spodbujajo in usmerjajo skozi življenje. Povejo svoje mnenje in želje, na meni pa je v kolikšni meri jih upoštevam. Vem pa da mi vedno želijo najboljše.

12. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav povezanih s slepoto?

Jaz sem slabovidna. Moja družina tako starši, kot sestra in babica, niso nikoli delali nekega problema v slabovidnosti. Vse sem delala enako kot vsi ostali. Vse stvari, tudi če so bile zaradi kakršnega koli razloga nevarne za delo zaradi vida, smo stvar prilagodili. S tem sem se naučila, da je potrebno delati, se preizkušati in včasih tudi kaj narediti narobe, da veš za v prihodnje.

13. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju (npr. prilagajanje gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore ..)?

V osnovni šoli v integraciji so mi povečevali gradiva, teste, pri športni sem imela določene stvari opravičene, ali pa prilagojene. Nato je v višjih razredih tu nastala težava, zato sem šla v šolo v zavod. Tam dokončala OŠ, naredila SŠ. Sama radovednost in spodbuda okolice pa me je pripeljala na Ekonomsko fakulteto, katero počasi zaključujem. Kjer je volja, tam je pot.

14. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost? Kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

delati več na praktičnem delu - od kuhe do izpolnjevanja obrazcev, ...

Najti kakšen poklic, ki bi ga lahko delali slepi tudi v današnjem času in jih tisto naučili res dobro.

Sedaj so prepuščeni sami sebi.

15. Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

najti poklic ki je v večini primeren za delo slepih oseb

slepe/slabovidne osebe imajo največjo težavo, kdaj povedati delodajalcu da ima hibo, še bolj pa na kakšen način - kako jih prepričati, da so za delo pripravljeni poprijet in da so se pripravljeni naučiti nove veščine.

Najpomembnejše pa je, da se izobražuje delodajalce z delom s slepim in slabovidnim osebam.

16. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako?

Ne prav preveč, mi čas ne dopušča (služba, fax, delo doma, ...) - se pa poizkušam čim več družiti s prijatelji.

17. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Zakaj in kaj bi bilo potrebno spremeniti?

kot sem že dejala, oseb z katerokoli hibo imajo težave pri zaposlitvi. S tem je potrebno prvo izobraziti delodajalce, da so ti ljudje tudi pridni in marljivi delavci ter da so pripravljeni vključiti v novo okolje.

Slepe in slabovidne pa je potrebno vedno dajati v času šolanja (mislim v zavodih ali pa spodbujati doma starše za otroke v rednih šolah), da se spoprijemajo z različnimi situacijami, ki jih ima vsak v življenju - ne vem, da se hodi v druge stavbe - institucije, po hrano - si kasneje tudi sami skuhajo, na banko po denar, na pošto pošiljat pisma, ... - ker opažam, da dokler ni nujno nihče ne gre sam nikamor, in ima nato tak strah, da ima s tem razno razne travme pri npr. 20-ih letih.

18. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

zgoraj naštetu.

Važno je, da se slepim in slabovidnim da vedeti, da so sposobni za delo in da za njih je delo na trgu, le strah naj premagajo pred novostmi.

Priloga I: Intervju št. 5

ODGOVORI NA VPRAŠANJA INTERVJU

1. Končala sem gimnazijo torej imam V. stopnjo izobrazbe. Hm za katero delovno mesto sem usposobljena, za skoraj vsa, ki vključujejo delo z računalnikom. Trenutno pa delam kot administrativna pomočnica v odvetniški pisarni.
2. Zaposlena sem na delovnem mestu, ki mi odgovarja, delovno mesto je zanimivo. Delo pa raznoliko, mi dopušča samoiniciativnost, inovativnost in mi zagotavlja nova znanja.
3. Službo sem iskala od oktobra, zaposlila pa sem se v aprilu, torej pol leta. Hm napisala sem veliko prošenj, okoli 30. bila sem na 5ih razgovorih. Pri tem, da sem dobila zaposlitev, pa je bilo odločilno, da sem oseba s telesno okvaro, saj je podjetje iskalo nekoga, da izpolni kvoto.
4. Težko rečem. Menim, da je večina delavcev na ZRSZ, tam le za okras, nekateri, tako kot moja rehabilitacijska svetovalka, pa so tam zato, da pomagajo. Dejstvo pa je, da brez svoje vztrajnosti, izvirnosti in zagnanosti, službe ni mogoče najti. Vsaj za nas invalide ne. Sistem je narejen tako, da žal ne pomaga pri zaposlovanju nas invalidov. Morali bi ga spremeniti. Vanj vključiti prednost invalidov pri zaposlovanju na delovna mesta, za katera so usposobljeni.
5. Glavne ovire so definitivno nepoznavanje okvar in nepripravljenost na preizkus zmožnosti posameznika, takoj ko le ta pove, da je slep, slaboviden, gluhi,... pomagalo mi je to, da dobro poznam sebe in svoje zmožnosti in sem tako lažje predstavila delodajalcem kaj lahko delam.
6. Sem prijazna, komunikativna, vztrajna, odgovorna in prilagodljiva oseba. Opisala bi se kot mirno in fleksibilno osebo, ki je skoraj nič ne more presenetiti. Moja prednost je, da se hitro učim, imam načelno dober spomin, se dobro izražam in sem odprt človek. Želela bi si govoriti kak jezik več.
7. Mislim, da to, da se dobro znajdem in da sem večča spleta, saj sem le tako lahko bila na tekočem pri ponujenih prostih delovnih mestih.
8. Veliko zanj in veščin sem pridobila pri opravljanju študentskih del in pri različnih dejavnostih, ki sem se jih v preteklosti udeleževala. Želela bi izboljšati še moje pisno izražanje v angleščini in se mogoče naučiti še katerega jezika.
9. Jah, vesela sem, da imam službo, saj je to že pri ljudeh brez okvar prava redkost, vendar so moje sanje nekoliko drugačne, nekoč si želim imeti svoj masažni salon.
10. Spremenila nebi ničesar, saj se vse stvari v življenju zgodijo z razlogom, to je tudi moj moto življenja, ki se ga zelo držim.
11. Domači se niso kaj dosti ukvarjali z mojim iskanjem službe, saj so upali, da bom dokončala študij. Lahko bi rekli, da so me prepustili sami sebi, kar pa mi zelo ustreza, ker v življenju zelo dobro funkcioniram, kadar me pri pomembnih življenjskih odločitvah nihče ne ovira, omejuje ali mi govori kaj je boljše zame.
12. Večina družinskih članov se nikoli ni obremenjevala z mojo močno slabovidnostjo, sprejemali so me enako, kot vse ostale in me podpirali pri vseh odločitvah v življenju. Nekaj težav sta imela le babica in dedek, saj sta že starejša in živita na kmetiji, zato nista toliko razgledana, bala sta se za moje zdravje in zdravje drugih, zato mi večkrat nista dovolila opravljati kakšnih del na prostem ali v hiši.
13. V šoli sem imela podporo tiflopedagoginje, povečevali so mi gradiva, in teste na faksu pa sem imela podaljšan čas pisanja in možnost prevolitve roka za oddajo pisnih izdelkov,...
14. Hm, sistem predvsem spodbuja tekmovalnost. Menim da bi slepim veliko bolj pomagali, če bi od njih zahtevali več samostojnega dela, na vseh področjih. Morali pa bi uvesti kakšne nove programe srednje šole (ekonomistov je preveč) fizioterapija,... pri katerih bi lahko izvajali tudi praktično usposabljanje ali bi celo odprli podjetje v katerem bi zaposlovali samo slepe. Kar se tiče učnega procesa, menim, da nas uči veliko balastnih stvari, in čisto premalo praktičnega znanja za življenje.
15. Težko je reči kaj spremeniti, lahko povem samo, da bi se predvsem morala spremeniti zakonodaja, ki bi vsem oblikam invalidnosti, pomagala. Za delovna mesta, ki so primerna za invalide in za katera so le ti usposobljeni bi imeli prednost pri zaposlitvi, vendar bi jih lahko, če se le ti nebi izkazali odpustili. Večja kazen za velik kolektiv brez zaposlenega invalida.
16. Da, družim se s prijatelji, ki sem jih spoznala v srednji, osnovni šoli, pojem, pišem, rešujem križanke, sestavljam sestavljanke,...
17. Ne večina jih jemlje za manj sposobne, jim ne želi dati priložnosti, da se izkažejo. Menim da bi morali večkrat letno organizirati srečanje delodajalcev in slepih in slabovidnih, kjer bi lahko le ti pokazali kaj zanje, kako delajo z računalnikom,...
18. Kot sem že omenila, delodajalce bi bilo potrebno izobraziti o zmožnostih slepih in slabovidnih. Spremeniti zakonodajo, se več ukvarjati s to problematiko in nagrajevati delodajalce, ki invalide zaposlujejo.

Priloga J: Transkript - posnetek 24

Oseba A: Prvo vprašanje, kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

B: Moja uradna izobrazba se imenuje akademski glasbenik pianist. To je sicer naziv, ki se ga redko poslužujem, razen če je treba to pri kakšnih uradnih odgovorih predstaviti ali pa recimo pri prošnji za službo, predložitvi diplome in ostalih potrebnih potrdil. Imam tudi dodatno izobrazbo, pravzaprav imam magisterij, ki glede na zakonodajo, kdaj sem jaz diplomiral, bi se v sedanjem visokošolskem sistemu to upoštevalo enako kot magisterij oziroma druga stopnja bolonjskega sistema. Vendar pa imam poleg tega še ogromno podiplomskega izobraževanja, in sicer narejenih čez 45 masterclassov pri svetovno-znanih, res popolnoma, bi rekel, na vrhu svetovne lestvice pedagogih. Predvsem za klasični klavir in za jazzovski klavir oziroma za vse predmete, povezane z jazzovsko glasbo. To, če bi recimo bil v redni službi, bi mi nanese ogromno točk in bi bil sigurno najmanj svetnik ali pa še kaj več po teh točkah, ki se sedaj točkujejo. To, kot vidim, ko hodim na seminarje, kako se kolegi potem poslužujejo tega sistema.

Oseba A: V redu. Ali ste aktivni iskalec zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete?

Oseba B: Mogoče prej nisem toliko gledal za delovna mesta. Torej, s to diplomom sem tudi uradni profesor klavirja. To se pravi, delovno mesto, ki sem ga iskal oziroma, ki sem ga delal, ko sem še videl, sicer že precej slabo, ampak sem dve leti učil klavir na Srednji vzgojiteljski šoli, predtem pa še na glasbeni šoli.

Oseba A: Aha.

Oseba B: Še med študijem, v bistvu.

Oseba A: V redu. Drugo vprašanje. Ali ste aktivni iskalec zaposlitve? Če da, koliko časa jo iščete, koliko vlog ste napisali, na koliko razgovorov ste bili povabljeni?

B: Dejansko že nekaj časa nisem več aktivni iskalec. Nazadnje sem bil pred nekaj leti, ko sem se javil na razpis za profesorja klavirja na jazzovskem oddelku Konservatorija v Ljubljani, torej še Srednje glasbene in baletne šole za kar sem imel potrebno izobrazbo oziroma diplomom glasbene akademije v Ljubljani. Potem narejeno jazzovsko šolo na Konservatoriju v Ljubljani ter že prej omenjene masterclass - neka dodatna podiplomska izobraževanja, ki sem jih imel še v zadnjih letih v Avstriji na konservatoriju v Celovcu.

A: Aha. Tretje vprašanje. Kaj trenutno počnete, da bi se zaposlili? Kakšne informacije podpore potrebujete? Kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi? Glede na to, da ste rekli, da že nekaj časa ne iščete, bi se mogoče samo osredotočila, kdo je za to področje odgovoren in kakšne opore vam nudi pri vašem trenutnem delu?

B: Moram reči, da se na žalost sicer trudim, da bi našel neko zaposlitev, vendar me naša zakonodaja omejuje, ker sem sila prilike bil invalidsko upokojen, kar pa po zdaj že kar nekaj let veljavni zakonodaji pomeni, da sem uradno nesposoben za kakršnokoli profitno dejavnost. To zadevno lahko delujem samo preko avtorske ali podjemne pogodbe, kar pa je sedaj, mislim, da je bil od leta 2008 ali 2009 naprej uveden hud davčni pritisk na delodajalce, tako da so v bistvu take pogodbe tako zelo obdavčene, da so ljudje v bistvu avtomatično odpisani. Noben delodajalec jih ne jemlje, ker je to za njega prevelika davčna obremenitev, kar pomeni, na primer, če bi želel jaz zaposlen ven dobiti neto 100 evrov, bi moral delodajalec plačati bruto 190 evrov.

A: Aha. Ali je mogoče pri teh avtorskih pogodbah kakšna razlika med invalidsko upokojenimi oziroma tistimi brez kakršnikoli invalidske pokojnine?

B: Ja. Mislim, da kdor je invalidsko upokojen, mu ostane samo možnost te avtorske ali podjemne pogodbe. Nekdo, ki pa ni, ima pa seveda potem še druge alternative.

A: Sigurno.

B: To so zdaj pravzaprav različne opcije, ki sva jih omenila. Malo delo, pa kaj je bilo zdaj še? To so te različne variante, ki jih je država zdaj ponudila, čeprav so zelo, bom rekel, težko sprejemljive, ampak vsaj nekaj je.

A: Neka možnost pa je.

B: Če si invalidsko upokojen pri nas, je pa to v bistvu nekaka blokada.

A: Sigurno. Torej, kaj menite, je bila glavna ovira, da do sedaj niste dobili zaposlitve in kako jo preiti? Kaj lahko naredite, da jo boste odstranili? Četrto vprašanje.

B: To sem pravzaprav že v prejšnjem odgovoru nakazal. Glavna ovira je ravno moj status, da sem invalidsko upokojen. Ko sem bil na ZPIZ-u, takrat, ko sem še bil, bom rekel, v zadnjih izdihljajih še malo videč, zelo slaboviden, ampak se še ni vedelo, ali bom povsem oslepel, ali ne. Ker je ta moja bolezen **degeneracija retinitis pigmentosa** zelo nepredvidljiva, se nikoli ne ve, kakšen bo končni rezultat in kako dolgo bo trajalo, preden bo

prišlo do eventualno popolne oslepitve ali skoraj popolne oslepitve. Takrat sem na komisiji rekel, da ne želim nekega statusa invalidskega upokojenca ali pa karkoli podobnega, ampak da si želim profesionalne rehabilitacije. Vendar je komisija zelo kategorično izjavila, da tega ni, da tega ne morejo omogočiti, tralalalala. Potem sem rekel, da očitno nimam izbire. Žal me pa takrat nihče na komisiji ni opozoril, kar se mi zdi skrajno ne fer, da bi bila opcija tudi polovična upokojitev. To se pravi za 4 ure, kajti delo, ki sem ga takrat opravljal, bi popolnoma brez problema opravljal tudi slep. To se pravi, bil sem profesor klavirja na Srednji vzgojiteljski šoli, kjer je nivo zahtevnosti, ki ga učni načrt na Srednji vzgojiteljski šoli zahteva, tako nizek, da bi to lahko popolnoma brez problema delal naprej. V bistvu je bilo zelo nonsense in se mi zdi, da me tudi takratna ravnateljica šole morala podpreti v smislu, da me ne bi invalidsko upokojili, ker sem naredil še strokovni izpit, potem pa se invalidsko upokojil.

A: Potem pa strokovni izpit ni bil koristen.

B: V bistvu nikoli ni prišel do veljave.

A: Torej, peto vprašanje...

B: Itak se je zakonodaja po tistem strokovnem izpitu, že v naslednjih treh, štirih mesecih zamenjala.

A: Peto vprašanje. Prosim, opišite se kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter in kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

B: Menim, da je osebnostni opis zelo relativen. Zdi se mi, da je samega sebe zelo težko objektivno opisati, ampak vseeno bi rekel, da sem po naravi zelo pozitiven, vesel človek. Mislim, da sem zelo dobro izobražen, ker mi je bila izobrazba od nekdaj, bom rekel, nekako naklonjena. To se pravi, že v osnovni šoli sem zelo zgodaj hodil vzporedno v glasbeno šolo. Že v 7. razredu osnovne šole sem bil takrat najmlajši v srednji glasbeni šoli. Zaradi slabe profesorice klavirja sem imel sredi gimnazije, se pravi v 2. in 3. letniku gimnazije, narejeno kompletno srednjo glasbeno šolo, razen klavirja. Ker moji starši žal niso vedeli, da bi se dalo brez težav profesorja zamenjati, kljub temu, da je bila moja profesorica takrat kategorično znano in pomembno ime, je bila - temu bi danes rekli talent killer - eden od mnogih, ki so v slovenskem glasbenem šolstvu v takratnem in delno še sedanjem času ogromno talentiranih otrok in dijakov uničili, ker je bilo njihovo znanje na slabem nivoju, njihovo pedagoško, profesionalno obnašanje je bilo absolutno na nesprejemljivem nivoju. Jaz lahko to rečem, ker imam za sabo profesorja, ki spada med 5 najboljših profesorjev klavirja na svetu. To je estonski profesor Arbo Waldma, ki je eden izmed 4 profesorjev, ki so mu na visoki šoli za glasbo v Kölnu dodelili doživljenjsko možnost učenja. Pri nas moraš pa pri 65-ih letih it brezkompromisno v pokoj. Je pa en od štirih zaradi svojih izjemnih pedagoških kvalitete in toliko svetovno-znanih učencev, ki jih je naredil na tem področju, je dobil doživljenjsko profesuro. Da ne govorim, da je celo leto, čeprav je zdaj star že približno 75, 76 let, popolnoma razprodan po dve leti v naprej po celem svetu za masterclasse. Od Kitajske do ZDA, do kjerkoli v Evropi, tudi v Sloveniji je imel in tako naprej. Ko sem se izpopolnjeval pri njemu, sem videl, kako bi moral potekati ta pouk, **v primerjavi z mojim poučevanjem** na srednji glasbeni. To je pri meni rezultiralo, da sem potem pod svojim imenom šel delat sprejemni izpit na glasbeno akademijo in sem ga tudi naredil. Nekako se tudi profesorica ni hotela podpisati pod moje ime, zaradi tega, ker se je bala za sebe oziroma za svoj rating, ampak se pa ni zavedala, da ima pravzaprav slab rating. Tako, da sem imel kasneje, ko sem te stvari v teku akademijskega študija tudi večkrat povedal v javnost, imel tudi nekatere probleme.

A: Ali so se vam mogoče kakšne karakteristike v času njegovega izobraževanja dodatno izdelale? Bi mogoče kakšne lahko izpostavili?

B: Lahko povem, da mi je ona naredila ogromno profesionalne škode, ker me je učila na popolnoma napačen način. Kar pomeni, da sem potem na akademiji ravno zaradi tega, ker sem iskal nekoga, ki bi mi znal popraviti te napake, zamenjal kar štiri profesorje - tri uradno, enega pa neuradno. To se pravi, da noben ni bil nekako sposoben teh napak, ki so bile narejene v teku srednješolskega študija, odpraviti. Ker pri glasbi je pa tako, da v teku srednješolskega študija, se absolutno postavi vse tehnično znanje glasbenika na tak nivo, da potem, ko je na visokošolskem nivoju, deluješ pravzaprav že kot profesionallec in se z glasbo teoretično in praktično nadgrajuje in je že zrel koncertant ali pa se potem usmeri v neko bolj pedagoško smer, kar pa spet zahteva določene kvalitete in tako naprej, ki morajo biti podprte s temeljitim znanjem, da lahko potem profesionalno konkuriraš v današnji in je bila pravzaprav tukaj vedno zelo huda konkurenca v svetu, na glasbenem področju. Če si hotel resnično nekaj pomeniti, in če si hotel ven priti, ker je to eno področje, kjer se pa izjemno, izjemno občutljivo pozna res kvaliteta.

A: Glede na vašo pripoved, razmišljam, da bi izpostavil karakterno, torej željo po izpopolnitvi, neko strmenje k popolnosti oziroma k napredku. Niste bili zadovoljni z znanjem, ki vam ga je predala profesorica, in ste iskali nekaj več.

B: Ja, seveda. S tem znanjem nisem mogel biti zadovoljen, zaradi tega, ker sem videl, kako, na primer, določeni kolegi, ki mogoče niso bili toliko talentirani, kot jaz, napredujejo. Zaradi tega, ker so imeli profesorje, ki

so jih bolj inteligentno usmerjali in jim dali predvsem večje možnosti razvijati ta talent. Kljub temu sem te stvari kasneje, bi rekel, tako kot se reče, notri prinesel, ampak sem moral te stvari zelo, zelo temeljito raziskati. S tega aspekta sem si pravzaprav lahko na tak način pridobil tudi znanje, kako se sme učiti klavir oziroma kako se ne sme, kar je pa tudi zelo dobro, da veš, ko delaš v pedagoškem poslu. **Da veš**, s katerega aspekta, bom rekel, usmerjati učenca, da se mu ne bo dogajalo kaj podobnega. Ker take pedagoške napake so lahko za nekoga doživljenjsko usodne, saj uničijo človeka. **Poznamo veliko primerov, da so bili talentirani ljudje običajno** zelo duševno, duhovno občutljivi in učenje kakršnegakoli umetniškega profila je v bistvu najbolj subtilno, najbolj odgovorno nekje pedagoško dejanje, ker tukaj se direktno s človeško duševnostjo ukvarjaš. In če tega ne narediš pravilno, lahko človeka na nek način celo ubiješ. To je pa res najslabše, kar se lahko zgodi. Ko sva se kasneje pogovarjala z mojim profesorjem Arbo Waldmanom, mi je rekel, da lahko moje znanje šele po dveh masterclassih začne ven prihajati. Šele tedaj, ko mi je on, če rečem, neke ventile odprl. Če se vrnem nazaj, na moj karakter, je bil moj priroden karakter zaradi napačnih pedagoških pristopov zavrt. To se pravi, da **nisem bil več tako vesel in sproščen**. Sicer sem iskal rešitve, vendar sem nekaj časa taval v začaranem krogu, ker enostavno tukaj nisem našel človeka, ki bi mi lahko to pravo pot **tudi** pokazal. Reševal sem se z drugimi kvalitetami, se pravi, s pridnostjo, ki je pa seveda lahko tudi upadala, **če kljub ogromnemu vložku nisem dosegel rezultatov**. Kasneje, ko so se pa pojavile še težave z očmi, pa je bil ta psihološki pritisk še večji. Če ne bi bil jaz tako močan karakter - kar je po eni strani dobra stvar moje človeške narave - pa je včasih lahko tudi ovira. Ko se lahko začneš opazovati kot človeška osebnost, bi rekel, tudi od zunaj, potem take stvari lažje kanaliziraš in potem lažje tudi usmerjaš svoje pozitivne osebnostne dejavnike in lažje krotiš tiste, ki pa niso najboljši in jih lažje popravljaš. **S temi stvarmi sem se začel ukvarjati kasneje**, ko sem se v nekem momentu začel tudi bolj intenzivno baviti z duhovnostjo, bom rekel, da sem udaril bolj znanstveni pristop. Po domače povedano.

A: Ali bi mogoče lahko izpostavili prednosti, ki so vam pomagale, da ste vztrajali in popravili tudi napake s tehnične plati? Ali mogoče lahko opišete karakterne lastnosti, ki ste jih imeli v preteklosti in ste jih želeli izboljšati oziroma se jih trudite danes spremeniti?

B: Ja, **na primer**, moj impulziven karakter je bil včasih seveda nezaželen. Taka stvar je načelno nezaželen, čeprav pride včasih prav, ko se mora človek žal tudi na tak način obnašati. **Ko sem razmišljal** o teh stvareh, sem videl, da je nekje osnova, za kaj je ta negativni del karakterja večkrat prihajal ven ali pa neka jeza? Zaradi tega, ker je bila pozitivna stran tako sistematično pedagoško v narekovaju zatirana. To pa potem v človeku povzroči, bi rekel, neke kontraindikacije in frustracije. Imel sem to srečo, da nikoli nisem potreboval nobenega psihologa. Vedno sem nekako za vse sam poskusil. Sicer sem se pogovarjal, ampak nikoli nisem šel k nobenemu psihologu in zahteval neke take obravnave. Vedno sem sam poskušal najti rešitev, ker sem smatral, da sem dovolj inteligenten in sposoben, da lahko te težave sam preidem. Samo moral sem najti nek kanal oziroma možnost, da se mi ta kanal odpre. **Takoj**, ko sem prišel k profesorju Arbo Waldmanu, sem po desetih minutah pedagoškega srečanja z njim, **obvladal** eno stvar, ki mi jo v Ljubljani v 12-ih letih nihče ni znal ne pokazati ne popraviti tistih napak. Jaz sem to v momentu, po domače povedano, zaštekal. Ko sem se kasneje pogovarjal z njegovimi učenci, mi je veliko najbolj znanih, reklo, da veliko ljudi nikoli ne zaštega tega momenta, te posebnosti, ki jo potrebuješ pri igranju klavirja. To je čisto fiziološka zadeva, gre za sproščanje roke. Če teh stvari ne pogruntáš pravilno, potem nikoli ne igrati klavirja. Dobro, lahko igraš, ampak si zelo limitiran. Če pa te stvari pravilno pogruntáš in potem to sestaviš še z ostalimi parametri, ki so potrebni, pa lahko igraš vrhunsko. Seveda, če si priden.

A: Sigurno.

B: Pa če si seveda dovolj talentiran, ker sama pridnost pa tudi ni dovolj. Če manjka tisti odstotek, ki je talent, **potem ne moreš vrhunsko igrati klavirja**. Profesor je rekel, 95 odstotkov je pridnost, ampak 5 odstotkov je pa talent. Ampak če tega ni, bi rekel, tiste pike na i, potem pa tistih 95 odstotkov nekje izpuhti. Zakaj je tako? Ker imaš ljudi na svetu, ki so sposobni in neverjetno pridni, instrument se naučijo perfektno **igrati in ga zelo dobro obvladajo**, ampak to ni dovolj za igranje glasbe. Kajti to, da igraš glasbo pomeni še tista pika na i, da ti te stvari predvsem na duhovnem nivoju razumeš ne samo intuitivno ampak, da znaš tudi intuicijo izšolati. Ko to narediš, potem si pa res v tem poslu vrhunski, ker se to zahteva. Tukaj se mi zdi, da je bil tudi ta del mojega karakterja - perfekcionizem - vedno prisoten. Seveda pa perfekcionizem v vsakdanjem življenju včasih lahko naredi več škode kot koristi. Tukaj se je težko obvladovati in najti, ampak take stvari pa potem rešuješ običajno s svojimi prijatelji, svojim partnerjem oziroma življenjskim sopotnikom, če ga imaš. To je kratka analiza.

A: To je zadnje vprašanje, pa bi vas prosil za kratek odgovor. Se vam je v času začetnega šolanja klavirja oziroma ko ste imeli te, če dam zdaj v narekovaje, težje obdobje, ko je prihajalo do različnih frustracij, kako bi rekel, neodgovorjenih vprašanj, ali ste se iskali? Torej, rekli ste, da niste iskali pomoči pri psihologih, da ste čutili neko osebno moč, da to lahko rešite sami. Ali ste kdaj iskali oporo v prijateljih, ali ste se kdaj obrnili na njih, ali ste se vedno počutili, da morate v takšnih stvareh sami vztrajati?

B: Vedel sem, da če sam ne bom dovolj močan, mi tudi noben prijatelj ne bo mogel pomagati. To se pravi, v osnovi sem nekje gojil to, **vendar** sem se absolutno posvetoval. Moram reči, da najhujša pedagoška napaka, ki pa

jo je kadarkoli kateri profesor naredil, jo je naredil en moj profesor na akademiji. Ne bom ga imenoval, ker je zelo znano slovensko ime in ga ne bom kompromitiral, ampak on je v enem momentu meni rekel, kar on ni razumel. Tukaj je bil namreč problem že povezan s slepoto, ki je takrat začela nastajati oziroma vid se je intenzivno slabšal. To sem tudi sam začutil na nekih točkah. Njemu tega nekako nisem mogel razlagati, ker se mi zdi, da on tega sploh ni bil sposoben razumeti. To se je kasneje tudi izkazalo, ampak to je že druga zgodba, **ki je ne bom pripovedoval**, da se ne bom preveč zapletel. Profesor je v tistem momentu mislil, da jaz ne vežbam in da nisem sposoben in je potem dal izjavo, da on ni alkimist in da ne more iz dreka delati zlato. Taka izjava se mi pa zdi absolutno neprimerna.

A: Sigurno.

B: To sem potem kasneje, ko sem lahko že vse te stvari predelal in prišel na svoj pravi nivo - ga začel razvijati, dvigovati in tako naprej - sem lahko od daleč opazoval vse te stvari neobremenjeno in videl, koliko časa je trajalo, da te ena taka izjava podzvestno obremenjuje. Vendar se mi zdi, da mora vsak človek to sam predelati. Tudi psiholog ti ne more dati več kot kakšne nasvete in tako naprej, s tem, da naj bi on te stvari bolj strokovno obvladal in ti omogočil, da prideš hitreje do rezultata, vendar je to relativno. Mislim, da sem si uspel pomagati z neko veliko samo-terapijo, da sem se občasno povezal s prijatelji in z njimi predebatiral. Potem sem pa sam razmišljal, kako to rešiti in iskati rešitve, do katerih sem tudi prišel.

A: Naslednje, šesto vprašanje je, kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Mislim, da sva se že kar veliko dotaknila, zdajle ste zelo nazorno opisali.

B: Lahko tukaj to vprašanje, samo na kratko dopolnim?

A: Ja.

B: Po tem, ko sem s profesorjem Arbo Waldmanom začel delati, da sem v rekordnem času, to se pravi, že v okviru enega seminarja v treh dneh, igral 150 odstotkov boljše kot pred tremi dnevi. Vsi so bili flegirani, kako je to možno v tako kratkem času s takšnim napredkom? Ampak to samo zato, ker sem v tistih 10-ih minutah pogruntal tisto stvar, ki mi jo prej v 12-ih letih v Sloveniji noben ni znal povedati. Začutil sem, da je točno to, to, kar mi je manjkalo. Samo tista točka in da moram to razvijati. In sem to tam tri dni delal intenzivno, potem pa sem igral na koncertu eno zelo zahtevno Bachovo skladbo, tako da so vsi prav tako pogledali. Potem sem to skladbo igral še na naslednjem seminarju, nekje drugje, ki **ga** je imel. Prvi seminar je bil v Grožnjanu na Hrvaškem v Istri, drug seminar pa je bil v Beogradu, kjer sem pa že kompletno igral tisto Bachovo skladbo - čez 12 minut. Res je bila zelo zahtevna, kasneje sem jo imel tudi za diplomsko v Ljubljani in sem jo igral perfektno. In to celo z ranjenim prstom. En dan prej, namreč tudi tukaj lahko povem svojo psihološko izkušnjo. En večer pred koncertom sem si po naključju po nesreči poškodoval palec na desni roki, tako da je bilo grozno.

Dopoldne, ko sem moral prvič profesorju na avdiciji odigrati, da povem, kaj je to dober pedagog. - me je tako zelo bolel prst, jaz si tega nisem upal povedati, in sem igral kot butelj. Če bi bil to zdaj moj profesor iz Ljubljane, ki sem ga prej omenjal, bi me verjetno nadrl ali vrgel iz stavbe, ta estonski profesor pa je odreagiral takole: sedel je v dvorani, zelo se je smejal, in rekel, Zoran, ali so tebi ti pedali, ki jih sedaj ti igraš, ali je tebi to bolj všeč, kot to, kar sem tebe jaz zdaj učil v teh dneh? O, a veste, kaj profesor, oprostite, potem sem mu pa tisti prst pokazal, čist razcefran. In on je rekel, joj, joj, joj, kaj pa delaš? Ampak ti moraš danes zvečer na koncertu igrati. No, pojdi vežbat. In tukaj je bilo konec. To je bilo vse in jaz sem rekel, okej in sem šel vežbat in potem sem se nekako skuliral, sicer ne vem kako, ampak zvečer sem odigral odlično. To je to. Kako se naučiti samega sebe premagati? Pri tem profesorju sem dal veliko masterclassov skozi, kjer sem se naučil na različne načine premagovati samega sebe in te situacije. Ker ko javno nastopiš, je to vedno zelo, zelo stresno. In veliko ljudi lahko mogoče nekaj odigra doma ali pred prijatelji, ampak na zaresnem koncertnem odru, pa propadejo. Ker enostavno nimajo tiste sposobnosti, da bi prenesli to na tak način, kot je treba. Tukaj se pa razlikujemo. To pa dejansko moraš imeti in razvijati. Če tega nimaš, se to zelo težko naučiš. Do neke mere se sicer lahko. To so take pomembne razlike.

A: Sedmo vprašanje. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve? Kaj se je zgodilo?

B: Ja, glede zaposlitve, še kot videč, ko sem diplomiral nisem dobil na glasbeni šoli službe. Nisem čakal, bil je razpis za srednjo vzgojiteljsko šolo in sem si rekel, bolje vrabec v roki. Bila je še srednja šola, plača je bila solidna. Prišel sem tja in ugotovil, da je tam nek zelo čuden sistem. Kljub temu sem se vrgel v to in imel pri tem zelo veliko uspeha, ker sem stvar raziskal in sem priredil svoj pedagoški način dela. Imel sem 75 učencev oziroma so bile večinoma učenke in nekaj fantov, zaradi narave srednje vzgojiteljske šole, ker tam tko je. Tam sem delal dve leti, do žal te, veliko prežgodnje in nepotrebne invalidske upokojitve. Zdi se mi, da kljub temu, da to ni bila moja želja, da bi učil na takšnem delovnem mestu, sem ga poskušal izboljšati in ga narediti tako, da je bilo meni zanimivo. Obenem sem se pa še vozil na specializacijo v Beograd na lekcije in sem delal in igral in tako naprej, so se mi pa že takrat začele oči slabšati. Žal. Bilo je pa zanimivo. Ni bilo sicer to, kar sem hotel, ampak potem v praksi dejansko nikoli nisem mogel kot slep konkurirati za tako delovno mesto, ki bi si ga želel. To je pa res, zaradi teh različnih faktorjev.

A: Razumem. Osmo vprašanje. Če gledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

B: To je seveda zdaj zelo težko reči. Če ne bi imel oviro z očmi, potem bi bila stvar bistveno, bistveno lažja. Z mojim znanjem, ki sem ga pridobil pri tem profesorju, bi jaz lahko zelo hitro in dobro prosperiral. Pa tudi z mojimi sposobnostmi, se pravi, jaz sem se bil sposoben zelo hitro naučiti stvari, note brati odlično že avista, se pravi že na prvi pogled in tako naprej. Kar pa **po oslepitvi oziroma** že proti koncu študija med slepljenjem ni bilo več aktualno. Da bi se zdaj dalo karkoli spremeniti? Mogoče to, če bi se dalo spremeniti, da bi boljše videl, ampak drugače se mi pa zdi, da sem tudi kasneje, kot slep pa moral raziskati stvari in da sem **zaradi tega** dobil druge profite, ki pa jih mogoče drugače ne bi.

A: To, to sem mislil vprašati.

B: V smislu življenja, življenjske zgodbe in tako naprej se mi pa zdi, da je bilo za duhovni razvoj pri meni to zelo koristno.

A: Deveto vprašanje. Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali pa so vas prepustili samemu sebi?

B: Ja, absolutno je bila moja mama preveč zaščitniška. Zelo se je bala zame in sem imel velik problem. Kar naprej sem se boril, da jaz bom to drugače. Oče je bil bolj odprt, on je bil vedno bolj odprt za take stvari. Me je podpiral, samo obadva sta bila še vedno, tako po Avguštinu gledano, preveč zaščitniška. Da jaz nekaj zmorem, se je pokazalo že takrat, ko sem še iskal možnost operacije, da bi še rešil oči. Izvedel sem nekaj, kar je izgledalo neizvedljivo, in sicer zorganiziral sem in vse vpregel v to: od očeta do ljubljanske glasbene mladine, ampak sem že večino stvari sam organiziral in sem jih pravzaprav kar pred dejstva postavljal - da je to in to možno, da sem jaz že sam zrihtal orkester in tako naprej. Ko so mi v glasbeni mladini rekli, kako pa to? No, potem so mi pa bili pravzaprav prisiljeni pomagati, ker mi drugega ni preostalo, ker sem potreboval denar za operacijo. Imel sem koncert, ki je bil izjemno uspešen in imam boja rekord v polnosti Filharmonije, ker je bilo toliko ljudi notri, da varnostniki niso več spuščali. To ni nek bla, bla, to obstaja popolnoma dokumentarni posnetek na VHS kaseti tega koncerta. Obstaja tudi nekaj pisnih dokazov, bili so intervjuji po radiju tudi takrat, tako da se da vse preveriti. Bilo je maksimalno uspešno, kolikor je bilo mogoče v tistem času. To mi je nekako dalo tudi polet - kot glasbeniku in dodatni stimulans - da bom mogoče pa vendarle uspel za svoje oči nekaj narediti. Takrat sem šel potem na operacijo na Kubo, to je bilo leta 1991, tik pred vojno.

A: Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav, povezanih s slepoto? Rekli ste, da so bili na nek način zaščitniški? Ali je mogoče kakšna za izpostaviti, da so vam pa vseeno pomagali preseči težave?

B: Ne, težave so mi še bolj povzročali dodatno. Žal mi niso pomagali. V tem primeru sem bil, sploh moj karakter, zelo trmast in tudi potem, ko sem bil že čisto slep, sem zahteval, da se bom absolutno odselil od staršev. Ker sem videl in vedel, da se bodo **pogoste konfliktni situacije, ki so bile pravzaprav nepotrebne, nadaljevale**. Nisem imel takšnega svojega življenja, kakršnega bi si želel. To vse človeku dela neke nepotrebne frustracije. Sem pa imel podporo v tem smislu s strani družine, da so me pri moji glasbeni dejavnosti vsaj delno podprli. Ampak to res, samo moja ozka družina. To sta bila predvsem moj oče in mama, vse ostalo širše, pa ne. Z njimi sem pa imel raznorazne probleme še tudi kasneje. Še zlasti, ko je umrla moja mama, sem dejansko kar dolgo vrsto let ostal sam in se naučil marsičesa v smislu preživetja.

A: Enajsto vprašanje. V času visokošolskega izobraževanja ste začeli intenzivneje izgubljati vid. Ste imeli kakšno posebno podporo?

B: Ne, nisem imel nobene podpore. Že to, kar sem prej omenil, da me je moj profesor, zelo frustriral. Edino s strani ene profesorice sem imel podporo, pri kateri sem bil privatno. Na žalost uradno **pri njej nisem mogel biti, saj zaradi nekih čudnih razlogov** ni smela učiti na visoki stopnji na akademiji. Jaz sem želel pri njej naprej študirati, **vendar nisem mogel** in sem moral pri nekom drugem. Čeprav so to, kako bi rekel, vse neka znana imena in tako naprej, ampak velikokrat znano ime ne pomeni tudi kvalitete. Ali pa tudi ne pomeni nujno, lahko je nekdo znano ime in dober profesor, ampak se nujno z vsakim študentom ne bo ujel. **Se bo pa s profesorjem ujel nek drug študent**. To je pa že druga zgodba.

A: Kaj pa glede prilagajanja gradiv, pripomočkov, kakšnih takšnih stvari?

B: Ni bilo nič. Nobenega prilagajanja. Jaz sem imel zelo velike probleme in sem se moral znajti, kakor sem vedel in znal. To se pravi, da je bilo zelo, zelo, zelo naporno. Poleg vsega sem se moral še preživljati. **Bilo je težko, saj sem imel nizko štipendijo**. Vzporedno sem še delal, tako da je bilo takrat kar zelo težko.

A: Dvanajsto vprašanje. Ali šolski sistem spodbuja samostojnost, samo-aktivnost in kako? Kaj bi morali v izobraževalnem procesu slepih izpopolniti, delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

B: Jaz sicer nisem bil v vzgojno-učnem procesu na kakršnemkoli zavodu za slepe ali pa kaj podobnega, ker sem starejši oslepel. Jaz sem začel slepeti sredi visokošolskega študija. To je popolnoma drugačna zgodba zato težko objektivno rečem, kako se je delalo na primer tukaj. Ampak, kakor sem se kasneje pogovarjal s slepimi in slabovidnimi kolegi, se mi zdi, da je bilo velikokrat premalo poudarka na tem, da so slepi sposobni delati še kaj drugega kot to, za kar so jih včasih rehabilitirali v nekih določenih institucijah. Se pravi, predvsem za telefoniste in še neke podobne zadeve, ljudje so bili pa mogoče sposobni marsičesa drugega. Zdi se mi, da bi morali vse te možnosti rehabilitacije prilagoditi temu, da bi najrazličnejše profile, ki so jih slepi sigurno sposobni delati, vzgajali oziroma jim dali čim večjo možnost. Če pa že gre za neko prekvalifikacijo, da je to res nekaj takega, kar tistemu človeku kolikor toliko ustreza - ne da ga porineš in prisiliš, da mora delati nekaj, kar ne mara in potem celo življenje trpi zaradi tega. Potem tudi nikoli ni produktiven in postane zafrustriran in tako naprej. Vemo, kam vse to lahko potem pripelje.

A: Kaj je potrebno spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja?

B: Že samemu šolanju bi morali dati odskočno desko, da se ve, da so določeni profili lažje dosegljivi slepim in slabovidnim.

A: Lažje zaposljivi, verjetno?

B: Ja, da so zadevno tudi lažje zaposljivi. Da bi se jih vendarle vsaj delno že tekom srednje šole, če ne že v osnovni, usmerjalo v neke določene smeri in da se potem to izvede tako, da bodo ljudje to z nekim veseljem storili. Ali pa da se četudi so kakšne stvari manj konvencionalne in mogoče atipične za to, samo če ima slep neke določene sposobnosti, kakršnekoli že: umetniške, tehnične ali kakršnekoli druge, da se mu da možnost, da na tem svojem področju dobi maksimalno podporo v tem stilu in da se ga da na ustrezne institucije v tujino. Da se ga podpre, da se izobrazi in da potem na tem področju lahko dela. Ker nikoli ne vemo, lahko pa potem tukaj nastanejo neverjetno dobre kreacije. Se pravi, ljudi je treba upoštevati. Njih, njihovo osebnost, njihove želje, njihove sposobnosti in tako naprej, da se potem to razvije v nekaj pametnega.

A: Štirinajsto vprašanje. Ste aktivni v družbenem življenju izven institucij aktivnosti za slepe in kako?

B: Oh, na najrazličnejše načine. Dolgo časa že delujem v skupini ljudi za odpravljanje arhitektonskih ovir. Pa razne podobne stvari, s katerimi je povezana moja umetniška dejavnost bolj s svetom videčih ljudi, kot svetom slepih, ker imamo žal, bom rekel, na res nekem pravem profesionalnem nivoju zelo, zelo majhno izbiro slepih ljudi. Žal je to tako. Če izpostavim nek vsakdanji primer, da popolnoma neznane ljudi na cesti izobražujem, ki želijo pomagati meni, zato, da bi naredil, tudi če ne rabim pomoč, včasih sprejemem, zato da bi naredil pozitiven rating za slepe in za slepo populacijo. Kar sem slišal tudi že od različnih videčih prijateljev in prijateljic, da so hoteli pomagati kakšnemu slepemu, ampak jih je grobo zavrnili, da on bo pa že sam **postoril vse**. Potem taki ljudje dobijo averzijo do dejanja kakršnekoli vrste pomoči slepemu človeku. Mislijo si: okej, pa naj se sam znajde, Bog mu pomagaj. Jaz se ne bom več s tem ukvarjal, ker nima pozitivnega feedbacka. Treba je pa tudi razložiti. Na primer, jaz hodim po cesti zraven pločnika, ki je posejan s količki in zaradi tega ne morem hoditi po pločniku. Ljudje me opozarjajo, jaz jim obrazložim, zakaj hodim po cesti. In s tem pokažem nekako na to, kdo je pravzaprav odgovoren za to, da je to tako. In potem dobim seveda najrazličnejše feedbacke, kar je tudi zelo zanimivo. Ljudje pa od mene zvejo stvari, ki jih nikjer drugje ne morejo prebrati, ker so medijsko zmanipulirane. To je dejstvo.

A: Direktno iz izkušenj dobijo.

B: Ja, tako.

A: Petnajsto vprašanje. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja?

B: Absolutno ne.

A: Kaj bi bilo treba po vaše spremeniti?

B: Ne vem, mogoče državo in vlado pa še kaj drugega. Zakonodajo. Na kratko ☹️.

A: Šestnajsto vprašanje. Kaj se vam zdi pomembno dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Imate predloge za izboljšanje situacije?

B: Ja, ko sem imel koncerte na Češkem. Namreč leta 2005 sem šel na svojo pest raziskovat s pomočjo enega slepega češkega pianista sicer precej starejšega in izkušenega kolega, ki mi je nekako, s katerim sva se **spoznala** na morju na enem otoku, kamor sem hodil v enem obdobju z enim kolegom, tudi pianistom. Bila sva tandem, hodila sva skupaj športat in plavat. Na takšen način spoznaš ljudi, nekako je bila naveza med tem gospodom in med mamom. Takrat sva bila še brez računalnikov, najprej sva si dopisovala, pa so nama brali kdorkoli že. Njemu žena, meni pa kdo drug. To je tako trajalo do vzpostavitve bolj redne telefonske veze in potem še računalniške - **Tako sva dolga leta komunicirala**. On mi je razlagal določene stvari, nakar sem rekel, da moram te stvari nujno

raziskati, kaj je zdaj to Konservatorij za slepe glasbenike, kakšni so rezultati in tako naprej? Mi je dalo fantastične rezultate. On mi je pomagal stvari organizirati. Vem, da iz strani Zveze slepih in slabovidnih sem doživel zelo skromen support. Da je takratna ravnateljica Zavoda za slepe podprla mojo kolegico, ki tukaj uči glasbo Evo Laščak, jaz pa sem zrihtal eno spremljevalko, ki jo je pravzaprav podprl zavod, ker zveza meni ni hotela podpreti niti spremljevalca, ampak sem dobil nekaj skromnih financ samo zase. In potem smo trije šli, jaz sem pa vse zorganiziral in smo en teden telovadili gor po Pragi dol, snemal vse mogoče, delali intervjuje po Konservatoriju za slepe in tako naprej. In tam sem že po pol ure pogovora takoj dobil povabilo s strani enega profesorja, ki je delal v konservatoriju. Sicer je bil zelo slaboviden, zdaj je pa že slep. Drugače pa je odvisen klavirist. Povabil me je, če pridem predavat na mednarodni kongres v Prago za profesorje slepih glasbenikov. To povabilo sem seveda z veseljem sprejel, potem sem tukaj delal eno raziskavo v zvezi s pokojnim Karlom Rajem. Te stvari sem predstavil v Pragi na kongresu. In tudi druge stvari, tam je bilo zelo zanimivo. Tukaj smo vzporedno snemali, ko smo bili en teden v Pragi, še infrastrukturo zavoda za slepe njihovo. Ko sem to prinesel sem, je hvala Bogu rezultiralo tudi tako, da so se tukaj lotili dela in da so tudi tukaj naredili rehabilitacijski vrt zelo podoben češkemu, samo malo drugačnega. Zdi se mi tudi, da so se razne druge stvari začele minimalno premikati pri nas, ampak res, zelo, zelo minimalno. Jaz, konkretno, sem v Pragi dobil možnost, so me povabili in sem imel leto kasneje že svoj prvi koncert v Pragi v eni najbolj prestižnih dvoran v Evropi in sicer protokolarna palača v Pragi. To je bil tak koncert, ki si ga tudi nek češki glasbenik - videč ali slep oziroma kakršenkoli - želi imeti vsaj enkrat v življenju. To je bila velika čast. Dodati moram, da sem bil zelo razočaran, ker s strani naše vlade nisem dobil nobene podpore. Da ne govorim o tem, kakšno blamažo mi je tam naredil takratni predsednik zveze slepih in slabovidnih. To je tak nivo, da sem bil res razočaran. Žal moram to povedati, ker se mi zdi, da je to potrebno, da se te stvari spremenijo. Ko sem bil v Pragi, slovenske ambasade sploh še ni bilo, tako da so bili ambasadorji s celega sveta, razen našega ni bilo. Ampak dobro, bile so neke takratne pisarniške uslužbenke. To je bilo pa tudi vse. Zelo sem bil presenečen nad tem, kako so me oni popolnoma drugače gledali in obravnavali, kot pa v Sloveniji. Oni so res videli moje kvalitete. Ko smo imeli kongres, se spomnim, da so nam delali razne predstavitve z njihovega pedagoškega dela na konservatoriju. Tam so bili ljudje iz 11-ih držav. Med drugim se spomnim tudi ene izvrstne pedagoginje za klavir za slepe iz Moskve. Ko sem govoril o svojih izkušnjah, so zelo prikimavali, da imam zelo dober sistem za ene stvari. In so si zapisovali moje pripovedovanje. To pomeni, da so me dejansko gledali takšnega, kakršen sem: kot nekoga, ki res nekaj obvlada in zna, ki lahko to znanje daje naprej. Vesel sem bil, da je to šlo tako naprej. Medtem ko v Sloveniji sploh nisem imel možnosti podeliti to znanje, razen takrat, ko sem po naključju začel in sem potem 8 let učil slepe otroke zavoda tukaj za slepe in slabovidne sem učil klavir. Dosegel sem odlične rezultate. Vsi brez izjeme so delali eksterne izpite z odličnim uspehom. Celo najhujši primer deklice, ki je imela epilepsijo, ki je bila retardirana, je bila bolj za v b program kot a program. Čeprav je hodila v a program. Tudi ona je delala, sicer po eno leto in pol, en letnik, vendar pa ga je potem z odličnim uspehom naredila. Meni se to zdi fenomenalen uspeh za njo. Njen uspeh je bil tudi za mene, kot pedagoga, eno veliko priznanje, ker sem resnično ogromno vložil v to.

A: Odlično. Sedemnajsto vprašanje. Ali ste imeli po oslepitvi možnost osebnotne in profesionalne rehabilitacije in kako je le-ta potekala?

B: No, kot sem že omenil, so mi na invalidski komisiji rekli, da ne. Kasneje tega tudi nisem imel, tako da sem se tako osebnotno kot profesionalno bolj ali manj sam zrehabilitiral. Za osebnotno sem se pozanimal prek društva slepih in preko zveze slepih. Kasneje, ko sem začel učiti slepe otroke iz zavoda, sem mogoče prišel še do nekaterih drugih informacij, ki so bile tudi meni osebno koristne. Uporabljal sem jih predvsem v pedagoškem procesu, ker sem videl, kaj ovira te moje slepe dijake klavirja. Zdi se mi, da sem večino stvari naredil sam. Sam sem tudi razmislil kaj in kako, na primer konkretno: uporaba Braillove pisave in tako naprej. Bolj sem se usmerjal, namesto da bi veliko časa porabil za to, ker bi dejansko porabil veliko časa, ne bi imel pa veliko rezultatov potem v praksi zadaj. Bolj sem se usmeril v to, kako izumiti dober in uspešen način kako postati koncertni pianist, čeprav sem slep. In potem tudi jazzovski pianist.

A: Torej se niste v klasične metode rehabilitacije za slepe usmerjali, ampak če sem vas pravilno razumel, ste se usmerjali bolj v profesionalno, ste se specifično?

B: Ja, zaradi tega, ker sem videl, da tiste klasične stvari, ki so mi jih tukaj ponujali, za mene niso pomenile nobene rešitve.

A: Razumem.

B: Jaz nisem videl sebe v telefonistu ali v rezalcu vžigalic ali pa česa podobnega, ampak sem se videl kot pianista in pedagoga in še kot kaj drugega. Jaz sem ekologijo študiral in tako naprej. In vse te stvari sem potem razvijal in v treh letih sem naredil jazzovsko šolo, ki sicer traja 4 leta. Od tega en letnik v enem dnevu, ker so me postavili v neko situacijo, ko sem se vpisal na to šolo sem zamudil sprejemne izpite. Potem so mi profesorji dali možnost, da hospitiram in da na koncu leta delam izpite uradno kot občan. V pisarni srednje glasbene šole - takrat se še ni imenovala srednja glasbena, ampak konservatorij, so mi pa na začetku šolskega leta rekli, pogledajte, tako je. Če naredite vse izpite iz prve in z odličnim uspehom, potem vam ni treba nič plačati. **Če vam to ne bo uspelo,**

boste morali plačati tarife za izobraževanje. Vpisal sem se in vse izpite naredil iz prve z odličnim uspehom. Rekel sem, okej, pogledajte, jaz imam izpite narejene, kako sedaj naprej? Odgovorili so mi; ja veste, pa vam tega ne moremo priznati, ker se je vmes nekaj zakonodaja spremenila. Pravzaprav so nekaj naredili narobe, vendar ne vem točno kaj. Ko sem se kasneje pozanimal na ministrstvu za šolstvo sem ugotovil, da tukaj ni bilo vse tako, kot so mi oni predstavili, ampak v tistem momentu, jaz žal še nisem imel računalnika. Takrat še ni bilo razvito računalništvo za slepe in nisem sploh mogel priti do nekih relevantnih informacij. Kot slep nisem mogel nekaterih stvari preveriti. Nakar sem se moral znajti drugače. Rekel sem, okej, kako pa potem je? Ja, če bi šli iz drugega v tretji letnik in bi prišli pod staro zakonodajo. Odgovoril sem, dobro, povejte mi, kdaj imate kakšne popravne izpite? Odgovorili so, ja konec avgusta. To, kar se je dogajalo, se je dogajalo na začetku julija, ko sem izvedel te stvari. Rekel sem, okej, potem sem pa en mesec zbiral material in se dogovarjal s profesorji o tem, da sem dobil material, ki je bil potreben za izpite za materijo za drugi letnik. Potem sem šel za 14 dni na jazzovski seminar v tujino, 14 dni sem intenzivno treniral, vežbal in se vse naučil. In potem sem v enem dnevu naredil vse izpite, potem so mi pa dali mir. In potem sem bil tretji letnik, ampak sem s svojim profesorjem na jazzu potem delal stvari, ki so bile predvidene za drugi in tretji letnik obenem. To sem delal brez problema. Takrat je bilo moje pianistično znanje na srečo na takem nivoju, da se mi ni bilo treba ukvarjati s tem. Tudi akademijo sem imel že narejeno, zato sem se lahko posvetil temu delu in uspešno z odliko diplomiral na jazz oddelku. Tako je to bilo. To se pravi, da se da. Tam sem imel prijatelje, tukaj pa moram reči, da sem doživel support s strani profesorjev - od nekaterih bolj, od drugih manj - in mojih kolegov. To je bil pa en zelo dober odnos, kar se je izkazalo tudi kasneje, ko smo skupaj snemali moje plošče.

A: Ali lahko mogoče bolj specifično poveste, na kakšen način ste dobili od njih support?

B: S profesorjem sva se zmenila in mi je narekoval naslove knjig, ki so bile potrebne za izpit. Vzel si je toliko in toliko časa in mi je vse to povedal. Jaz sem vse to posnel in potem sva se zmenila kakšne vrste material potrebujem. Potem mi je še organiziral material. Do neke mere sem ga moral potem nabrati sam na načine, ki so bili takrat dostopni. Kar je bilo objektivno, na primer, če sem moral prebrati glasbeno zgodovino, sem prosil nekoga, da mi je te stvari posodil, nekdo bral in tako naprej. Med letom pa tisto, kar je bilo potrebno, ampak takrat je bilo lažje, ker sem si večinoma - seveda z dovoljenjem - snemal in sem potem na osnovi posnetkov študiral celo srednjo šolo. Na takšen način sem se pripravljaj na izpite. Kar pa je bilo pisnega, se pravi, da bi moral nekaj pisati, sem moral ustno povedati profesorju, da je potem on to napisal, jaz sem pa potem te stvari nekako po spominu preigral, po posluhu preštudiral in na takšen način opravljal izpite.

A: V redu. Hvala. Z moje strani je to vse. Ali bi še vi dodali kaj posebnega?

B: Želim si, da bi bil rezultat te vaše magistrske naloge tak, da bodo lahko tisti, ki morajo v naši državi na nekem vladnem nivoju oziroma **pristojnih ministrstev**, prišli do tega, da si bodo to tam, kjer je to potrebno, temeljito preštudirali in vas vprašali ter nato mogoče posredno tudi nas (slepe), kaj bi bilo resnično pametno narediti? In mogoče tudi, da bi preštudirali tisti zakon, ki sem ga jaz že leta 2011 prinesel, in da bi mogoče kaj pametnega pobrali iz njega ter aplicirali v Sloveniji. Če bi to storili, bi bilo slepim lažje.

A: Definitivno.

B: Da se odpre pot vsem tem potencialno bodočim generacijam, žal, slepih in slabovidnih, ki bodo. Kar je pa znanstveno dokazano, da bo zdaj v kratkem že 20 odstotkov svetovne populacije slepih in slabovidnih. Kot vemo, je ta številka, ki je uradna, takšna kot je, v vsaki državi neuradno bistveno večja.

A: Jaz se bom definitivno zavzemal, predvsem glede na odziv slepe populacije, ker vidim, kako pomembna tematika in kako velika problematika je to, me je tak pozitiven odziv, predvsem taka velika aktivacijska moč slepih še dodatno motivirala, da se za to stvar res potrudim. Tako, da še enkrat hvala vam za intervju.

B: Z veseljem. Hvala za povabilo. Mislim, da imamo v Sloveniji ogromno potenciala s slepimi in slabovidnimi. Še predvsem je velik problem pri slepih, saj slabovidni nekako lažje pridejo, na primer, do službe. Mislim, da imamo tudi med slepimi ljudi, ki so izjemno usposobljeni na kakršnemkoli že področju. Mislim tudi, da bi jih bilo treba definitivno veliko bolj podpreti, podpirati in jim dati možnost.

A: V redu. Hvala vam.

B: Še eno vprašanje je bilo tam, ko sem v mailu napisal, pa ga nisva obdelala. Ali se vam zdi potrebno?

A: Ja.

B: Kje vidim jaz ta support? Na kak način bi si želel imeti support?

A: V redu.

B: Ali lahko še to povem?

A: Lahko.

B: Glede na moje dolgoletne izkušnje, sem ugotovil, da sem si nekako vseskozi želel finančni support. Malo sem ga dobil preko Lions klubov, vendar je bilo treba vedno veliko prošenj napisati, finančni uspeh pa je bil tak, kakršen je bil oziroma odvisen od kluba in takratne situacije. Mislim, da bi moral obstajati nek fond. Konkretno govorim za slepe in slabovidne umetnike. Leta 2006 sem ga poskušal ustanoviti, vendar mi ga je takratni predsednik zveze slepih zelo uspešno pokvaril. Ker smo naredili en koncert, ki je potem zaradi nespretnosti zveze slepih zgubil svojo finančno podporo in moč. Tudi s strani Lions klubov in nekaterih drugih. Koncert je bil pripravljen. Čeprav bi moral v vlogi solista samo vežbat, sem moral še organizirati, kar je bilo zelo nesprejemljivo. Toda, tako je bilo. Želel sem, da bi bil tak fond, kamor bi se nabirala sredstva z različnih koncev in krajev in da bi bila neka komisija, ki bi bila sestavljena tudi iz umetniških sodelavcev zunanjih institucij (na primer iz Filharmonije, likovnih krogov). Da bi našel mrežo ustreznih ljudi, ki bi bili pripravljeni sedeti v neki komisiji, ki bi takrat, ko pride do tega, da nekdo, ki je slep ali slaboviden, pa je res bolj vrhunski na svojem področju, da se ga podpre potem s takega fonda. In da se organizira način, kako se finančna sredstva stekajo v to. Žal je ta poskus propadel.

Od mojega profesorja sem slišal in sem potem to informacijo želel preko zveze slepih preveriti, vendar je v 10-ih letih ali več, nisem nikakor uspel dobiti. Da je v EU fond, da je prav za invalidske umetnike in da so, na primer, nekoga podpirali 2 leti s kar dobrimi denarnimi sredstvi, dokler se ta človek umetniško ni postavil na noge in potem začel veliko lažje sam delovati. To bi bilo zelo potrebno. Jaz tega supporta žal nisem imel. Lahko povem, da se mi zdi, da imajo Japonci najbolj idealen primer z dobrim supportiranjem. Ko sem z enim slepim japonskim violinistom sodeloval v Pragi leta 2011, mi je povedal, da od 8. leta naprej igra samo violino. Žena mu je delala vse, računalnik obvlada samo minimalno. Človek snema, ima svojo založbo, pošiljajo ga po celem svetu, organizirajo mu koncerte. **Tudi v Mariboru je že imel abonmajski koncert pred leti.** Človek dela svoj posel, je uspešen in zadovoljen ter konkretno deluje.

A: Razumem.

B: Da sploh ne govorim o tistem svetovno-znanem pianistu, ki so ga pa izjemno supportirali. Zmagoval je na takšnih tekmovanjih, kjer tudi videči pianisti zelo težko pridejo do tako prestižnih naslovov. To se pravi, da se vse to da. In take vrste support bi bil zelo potreben takrat, ko se vidi, da ima slep človek izjemne sposobnosti in da se mu da možnost. Ne pa, da se mora dnevno boriti z ne vem kakšnimi neumnostmi in izgublja svoj umetniški potencial in energijo. Zaradi tega je produkcija bistveno manjša, kakor pa bi lahko bila. To je slabo tudi za državo, saj taki ljudje dejansko najboljše promovirajo državo.

A: Se strinjam.

B: Japonci so na take ljudi ponosni. Tudi ljudje jih občudujejo po celem svetu in rečejo, pogledjte, takšnega človeka so podprli, to so naredili, oni imajo to.

A: V redu.

B: To se mi zdi pomembno.

A: Ja, to je najpomembnejša stvar.

Priloga K: Transkript - posnetek 26

Ko sem se zaposlil, še nisem bil slep. Prva zgodba je to, da sicer jaz nikoli nisem imel več kot 50 odstotkov vida, kar je opazila mama, ki je bila defektologinja. Ugotovila je, da ne odreagiram takrat, ko stopi v prostor, ampak šele takrat, ko se oglasi. Že kot dojenček. Tako, da so me potem že pred dvema letoma odpeljali k **zdravniku**, da so tam ugotovili, da imam sorazmerno slab vid. Zakaj? Niso bili jasni razlogi, tudi danes ne vem, če bi bili. Že pri dveh letih sem dobil očala. Seveda, ker sem imel tako slab vid, so me takrat hoteli poslati na šolanje v zavod za slepo in slabovidno mladino. Jaz sem letnik 1950, se pravi, bi moral iti leta 1957 v zavod. **Ampak moja mama, kot defektologinja in moj oče, ki je bil znanstvenik biolog, z velikim mednarodnim ugledom ter njegov najboljši prijatelj, profesor Trstenjak - znameniti psiholog, (tudi poročna priča), so bili v tem primeru moja komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.**

Odločili so se, da bom šel v normalno šolo, kar je bil takrat pravzaprav zelo, zelo drzen poskus. Najbrž sploh ni bil preprost niti za formalno, ker mene so tako rekoč čez noč v šolskem sistemu namenili tja. In sem potem hodil v normalno šolo, normalno klasično gimnazijo (današnjo Šubičevo) in normalno študiral. In šele potem, ko je začel okoli tridesetega leta vid zelo, zelo močno pešati, **sem zelo hitro, po zelo hudi polletni krizi, postal skoraj slep.** Tedaj sem se vključil v zvezo. Okoli leta 2000 sem postal član upravnega odbora odgovoren za izobraževanje. Seveda sem se moral s tem začeti ukvarjati. Takrat sem ugotovil, kakšno uslugo so mi starši naredili, zaradi tega, ker to je moja kritika zavoda. Bila je že takrat, pa tudi danes je. Namreč, ta zavod je učil otroke, kako biti slep ali kako biti slaboviden.

A: Aha, razumem.

B: S tem, da v starejši zgodovini zavoda je dal izjemno splošno izobrazbo tistim, ki so ga obiskovali in izjemno dobro, visoko, specialno izobrazbo za orientacijo: Braillovo pisavo, urejanje in tako naprej. Kar se mi zdi na nek način najpomembneje tudi za najino današnjo razpravo. Zavod je te ljudi naučil, da se izobražujejo zato, da bodo v življenju lahko nekaj delali in da bodo preživeli najmanj sami sebe. Kar jaz danes poznam ljudi, ki so stari 70-75 let **ali več**, in so imeli izjemno dobre delovne navade. Vedeli so, da delajo zato, da bodo sami sebe preživeli in po možnosti še koga. In so tudi v zelo velikem odstotku oddelali polno delovno dobo. Niso eskalirali, niso se upirali, niso iskali vseh drugih, predvsem lažjih možnosti, ampak so praviloma delali, čeprav so imeli probleme neizmerno hujše. Takrat sem opazil še nekaj. Spomnim se, ker spomin sem imel pa od nekdaj dober, nekaterih reakcij svojih staršev. Seveda sem začel šele danes razumevati, da sta se starša na nek način zelo dobro zavedala tveganja, da me nista poslala v zavod, ampak da smo to pravzaprav vsi skupaj izjemno dobro zvozili. Lahko bi se zgodilo tudi obratno, in mi **ne bi uspelo**. Menim, da sem bil na nek način primer inkluzije že takrat, čeprav se mi šola ni kaj posebej prilagajala. Vem, da so poskrbeli za to, da sem sedel v prvi klopi, vem, da nisem na tablo nič videl, kadar so jo obrisali. Kadar je bilo pisano, sem videl še kar. Ampak rezultat je bil ta, da, ko sem študiral režijo, primerjalno književnost, in francoščino, so si vsi sposojali moje zapiske, ker sem znal iz predavanj izjemno dobre in smiselne zapiske delati. Naučil sem se povzemati tisto, kar je profesor ali profesorica predavala. Naredil sem smiselne stavke, ki so imeli rep in glavo. Dobro se jih je dalo brati, tako da so tudi pogosto po mojih zapiskih študirali kolegice in kolegi. Vem, da sem jih nekaj celo tako zgubil. Ker ostali so pisali zelo v alinejah. Ni bilo PowerPointov, ni bilo teh stvari in tudi skripta so bila prava redkost na akademiji za angleščino, radio, film in televizijo, pa sploh. Imeli smo zelo zanimiva predavanja, imeli smo zelo ciklična predavanja o drami in gledališču. Bila so izjemno zanimiva, ampak seveda vseh teh možnosti, ki jih imajo študentje danes, ni bilo. Tako, to je prva stvar, ki je zanimiva. Druga stvar, ki je pomembna, **pa je**, da sem jaz dobil zaposlitev, vsaj formalno še kot videč. **Zaposlitev** se je zgodila leta 1975, ob tem, da sem prej že dve leti delal honorarno na RTV Slovenija v marketingu. Do službe sem prišel tako, da me je en kolega iz akademije, ki so ga takrat poklicali v vojsko na služenje vojaškega roka, rekel, Tomaž, jaz sem bil na RTV Slovenija redno honorarno zaposlen. Nenadoma sem dobil vpoklic v vojsko. Ali bi ti namesto mene vskočil in prevzel to delo? In res so mi takrat tam ponudili, da bi redno honorarno delal in opravljal delo režiserja za **turistične** ekonomsko-propagandne oddaje. Ker temu se takrat še ni reklo marketing, ampak ekonomsko-propagandni program TV Slovenija. Ker sem potreboval nekaj denarja za življenje in tako, se mi je to zdela čisto zanimiva ponudba. To sem prevzel in izkazalo se je, da je to delo, ki me je zanimalo. Bilo je zelo dinamično, bilo je zelo veliko potovanj. Slabost tega dela je bila, da sem bil po cel dan zaseden, ker je bilo ogromno terenskega dela. Po dveh letih so nekako ugotovili, da sem primeren, da sem se ujel s kolektivom, da ne bom povzročal težav, da znam delati in tako naprej. Takrat sem dobil redno službo, ker pa niso imeli sistematiziranega delovnega mesta režiserja, so mi dali mesto redaktorja. Mogoče je bil tudi to vzrok, vendar tega nočem trditi, da jaz potem tega študija nisem dokončal. Sigurno je bil eden izmed vzrokov to, da sem bil na RTV Slovenija polno zaposlen in mi je zmanjkovalo časa. Saj pravim, predvsem prvi dve leti pa potem te redne honorarne službe, pa še prvih nekaj let redne službe za nedoločen čas, sem imel res ogromno terenskega dela. Bil sem po tri, štiri dni po cel dan na terenu. Tako rekoč sem zjutraj odšel iz Ljubljane in zvečer z ekipo pozno prišel nazaj. Pa enako spet naslednji dan. Potem sem imel pa vsak četrtek oddajo, ki jo je bilo treba zjutraj zmontirati, prej še besedilo napisati, potem ga urediti in lektorirati. In potem je šla oddaja v četrtek zvečer v program in seveda se je spet začelo delo v petek, soboto in nedeljo. Pogosto sem delal čez vikende, ker je bila

turistična oddaja. Skratka to je ta posebnost. Potem se mi je pa začelo, kot sem prej omenil, dogajati, da mi je začel vid vedno bolj pešat. V zvezi s tem pa se je pojavila cela vrsta zgodb. Ena je bila ta, da seveda, na primer, jaz sem tipkal na pisalni stroj, slepo 10-prstno tipkanje, na dva prsta, dovolj hitro in dovolj dobro. Pri tipkanju me je zmotil kakšen telefon. Ko sem telefonski pogovor končal, sem šel pogledat, potem pa na koncu nisem več videl, kaj sem natipkal. Se pravi, če me je **karkoli zmotilo (pavza, ali je prišel kakšen delavec), so nastale težave pri tipkanju.**

Ampak zanimivo je to, da smo se v službi vsi skupaj najprej delali kot da ni nič. In to kar precej časa. Jaz sem se trudil. Vedno bolj je bilo težko in hudo. **Leta 1984 oziroma 9 let po začetku službe za nedoločen čas, sem se odločil za postopek invalidske kategorizacije.** Ta postopek je omogočal varovanje delovnega mesta, da me niso mogli odpustiti. To je bilo zelo pomembno, ker sem s tem imel zagotovljeno socialno varnost. Pred tem sem imel majhne otroke. Najmlajši otrok se je rodil leta 1983, star je bil eno leto. Leta 1984 so mi priznali status invalida tretje kategorije. Invalidska komisija me je hotela upokojiti.

A: Razumem, ja.

B: Ampak jaz sem bil takrat star 33 let. V glavo mi ni padlo, da bi pristal na to, da bom pa zdaj kar invalidsko upokojen. Ne toliko zaradi tega, ker bi imel manjše prihodke, ki bi bili stabilni, zanesljivi oziroma zagotovljeni, ampak zaradi tega, ker se mi je zdelo, da mora biti človek aktiven. Takrat se je začela pravzaprav ena zelo posebna zgodba, ki je trajala približno 5 let, in sicer med letoma 1984 in 1989. To je bila zgodba, bom rekel, moja borba, da sem ohranil to delovno mesto. Pri tem sem imel veliko pomoč, ki je bila zelo pomembna, od takratnega vodje kadrovske službe na RTV Slovenija. Pomagal mi je Marjan Kralj, ki je bil diplomirani psiholog. Z njim sem se pogovoril in me je razumel, zakaj in kako hočem to službo obdržati. Moram reči, da je bil zelo ključen za to, da sem na koncu službo tudi obdržal. Potem se je začel leta 1988 oziroma 1989 postopek delne rehabilitacije in usposabljanje za drugo delovno mesto. To je bil seveda nesmisel, zaradi tega, ker se nisem usposabljal za drugo delovno mesto, ampak sem se moral samo naučiti nekaterih veščin, ki jih človek potrebuje, da lahko dela navkljub izgubi vida. Ena od teh stvari je bila tudi slepo, 10-prstno tipkanje. V Škofji Loki so me naučili hoditi z belo palico. Takrat je bil tam še Center slepih in slabovidnih. Vendar je bila ta delovna rehabilitacija oziroma deloma prekvalifikacija, na zelo nizki ravni. Nekaj teh veščin sem dobil. Učil sem se tudi Braillove pisave. Naučil sem se jo zelo hitro, vendar ker je nisem uporabljal, ker sem takrat še precej videl, sem jo potem tudi sorazmerno hitro pozabil. Moj takratni pedagog je bil navdušen nad mano, kako hitro sem se jo naučil. Jaz sem bil pa izredno motiviran, da vse tisto, za kar sem presodil, da ta hip še ne bom nujno potreboval, čim prej opravi. Zaradi tega, ker sem se bal obremenitev. Bal sem se, da bi me odpustili iz službe, ker so bili pri mnogih šefih pritiski, saj pri njih ni bilo razumevanja za takšne, kakršen sem bil jaz. Menili so, da ne morem biti redno zaposlen. To se je potem kar celo delovno dobo ponavljalo naprej. Približno dve leti in pol je trajala ena taka kampanja in je moje delovno mesto viselo v zraku na tak in drugačen način. To je trajalo vse do približno 5 let, preden sem šel v penzijo. To je bilo kar naporno. Moram reči, da je bilo tudi zelo stresno vsakič znova dokazovati, da znam delati. Vem samo to, da v tistem času, ko sem bil na rehabilitaciji, ne bi smel delati. Kljub temu sem se dogovoril tako, da sem najprej šel v Škofjo Loko samo za tri dni na teden, namesto, da bi bil cel teden tam. Tiste tri dni smo ta program zelo intenzivirali in zelo skoncentrirali, dva dni sem bil v službi, pa ne bi smel biti. Niti nisem dobil plačano od njih. Pa še tiste dneve, ko sem bil v Škofji Loki, sem tako gledal, da sem prišel najkasneje do dveh v službo, da sem lahko vsaj pogledal, kaj se dogaja. Da sem pogledal, kaj je za narediti, da sem vsaj pripravil ali pa tudi kaj naredil. Po mojih izračunih, ki mi jih je tudi producent pomagal narediti, tisto delo, ki sem ga jaz takrat opravil in smo ga **prodali naročniku, je kakšnih 5-krat ali pa 10-krat preseglo mojo plačo, ki bi jo jaz dobil na zavodu. To je bila izdelava propagandnih spotov.**

A: A res?

B: Ja, pa je tam ostala. To je prva stvar. Druga stvar, ki pa je še bolj pomembna, pa je, da so bili moj izdelek propagandni televizijski spoti, filmi, dolgi približno 5, 10, 15, 20 sekund. Takrat smo še take minutne **propagande** delali. Kljub temu je bilo enkratno predvajanje takšnega spota približno okrog 1.000 nemških mark.

A: Ja.

B: Enkratno predvajanje, to smo v nemških markah računali, bila je inflacija. Jaz sem imel v tistem času okrog 300 nemških mark plače.

A: A res?

B: Ja. Predvajanje 10 sekundnega filma je v najbolj gledanem terminu stalo 100 nemških mark na sekundo. Če bi zraven prišteli tisto moje delo, je to enormno preseglo vrednost, ki bi mi jo morali plačati. Skratka, nikogar nisem parazitiral. Sem imel pa še drugo zelo veliko težavo. Bila je bolj travmatična. Namreč, bila je izjemno huda inflacija. Ker sem začel rehabilitacijo jeseni, ne pa spomladi, se moje nadomestilo od plače, ni revaloriziralo. Tako, da je moja plača v dveh, treh mesecih znašala samo še tretjino tistega, kar bi moral dobiti, potem pa še manj. Potem smo se z RTV Slovenija nekako dogovorili, da smo to malo revalorizirali, pa ena majhna kompenzacija se je začela pojavljati po spomladi. To so bili zelo, zelo stresni dogodki in zelo naporni, ampak smo preživel. Medtem se mi

je še drugi sin ubil. Pri enem mesecu in pol je zbolel za popolnoma neznano boleznijo, ki jo je bilo takrat na začetku grozno videti. Kazalo je, da bodo kar najhujši možni izzivi. S to boleznijo smo se nato ukvarjali naslednja štiri leta, nakar je ta bolezen izzvenela po srečnem naključju s kar dobrim izidom, bom rekel. Seveda, problemov je bilo veliko. Mogoče je bila ta bolezen meni nekakšna pomoč, da se nisem toliko ukvarjal sam s sabo, kolikor sem se ukvarjal s to sinovo boleznijo. Z ženo sva bila oba seveda zelo prizadeta, čustveni odzivi in težko je bilo preživeti, ampak zaradi tega, sem se mogoče manj ukvarjal s sabo, kar je bilo dobro. Toliko za en tak uvod o mojem delovnem mestu. Potem pa še to. Potem sem to delal in dokončal svojo delovno dobo. Na koncu praktično nisem več režiral, pisal sem samo še scenarije in ideje. Bil sem redaktor. Precej sem delal z nekaterimi zelo korektnimi in meni zelo naklonjenimi sodelavci, ki so mi pomagali. Oni so vedeli, da ne vidim, kar sem jim mirno povedal. Med njimi so bili res fenomenalni sodelavci, ki so razumeli to težavo in ki si so mi prišli toliko nasproti, da smo imeli res odlične rezultate. Pomagali so mi, da sem svoje delo še vedno lahko naprej opravljal. To so bili propagandni spoti. **Seveda kot** režiser nisem mogel več delati in igrati, ker nisem videl, kaj igralec pred kamero počne. Ampak tedaj se je pojavila računalniška grafika. V tej računalniški grafiki je pomenilo, da čim neke stvari animiraš, da delaš na nek način, tako kot so bile risanke. To je bilo takrat, prej so se pa risanke zmeraj risale na folijo. So se začele pojavljati nove oblike in se je dalo marsikaj od tega obdelovati: razne slike, logotipe, zaščitne znake, gesla in tako naprej. Premikati, animirati, to je bilo takrat nekaj čisto novega. Ker sem imel izjemno dobro predstavo, kako naj bi to izgledalo, sem praviloma to predstavo znal sodelavcem ponazoriti. Imeli smo fantastične rezultate. Spominjam se ene tedaj zelo pomembne direktorice, sigurno najbolj pomembne založniške hiše pri nas. Šefici propagande na RTV Slovenija je rekla, našo propagando od zdaj naprej dela samo še gospod Vrabelj. Tako rekoč sem dobil **dovoljenje** za vse in **skupaj** sva naredila nekaj čez 100 spotov. Ogromno jih je bilo. Takrat je bilo veliko veliko denarja in tudi zelo uspešni so bili. Med njimi so bili fenomenalni, bili pa so tudi slabi. Večina jih je bila vsaj zadovoljivih. Tiste sem zelo pogosto sam režiral, ker sem znal to svojo predstavo tako **slikovito** opisati in predstaviti sodelavcem, da je bilo **to izvedljivo**. **Pri tem izpostavljam** naklonjenost sodelavcev, ki je bila zelo pomembna. Torej, v istem hipu sem se pravzaprav soočil z dvema nasprotujočima si občutjema. En je bil izredna nenaklonjenost oziroma nerazumevanje tega, da sem jaz tam v službi in da to delam. Drugo pa je bilo to razumevanje, ki mi je omogočilo zelo korektno in dobro delo.

A: Ali bi lahko tukaj malce prekinil?

B: Ja.

A: Ogromno ste že povedali, ampak zaradi mojih omejitev pomnjenja oziroma koliko sploh lahko še sledim vašem pripovedovanju, ker vidim, da imate zelo obširen pogled. Zame, kar sem si zapomnil, so ključne točke predvsem vaša in starševska odločitev, da ste se, ko ste imeli možnost izbirati med zavodom in inkluzijo, zavedali določenega tveganja. In da ste se kljub tveganju raje odločili za inkluzijo. Čeprav ste imeli nekatere izkušnje, ki so vas dodatno obremenjevale, ste imeli neko podporo. Rad bi še raziskal, kaj je tisto, kar je pripomoglo k temu, da ste lažje prebrodili vsa tveganja? Zanima me, kako je bilo s podporo sodelavcem. Omenili ste, da ste imeli na eni strani pritiske šefov, da vaše službe ne morete opravljati. To se mi je zdelo podobno, kot to prvo soočenje med izbiro inkluzije ali zavoda, ter izbira med službo in upokojitvijo? Verjetno so bili enaki pritiski, vendar pa teh pritiskov verjetno kot otrok niste občutili. Kakorkoli, na obeh straneh so bila neka tveganja, ampak obenem tudi podpora.

B: Mhm.

A: In mogoče, tudi ko bova šla čez naslednja vprašanja, da bi raziskala ta tveganja in podpore predvsem, na kakšen način je bila ta podpora izražena? Zanima me tudi, kako ste mogoče čez vsa ta tveganja prehajali, ko ste jih imeli? Zadnja ključna točka pa je bila pred koncem, ko sva govorila, vendar se je ne morem spomniti. Predlagam, da jo omeniva v nadaljevanju.

B: Se strinjam. Ali lahko vsaj malo pokomentiram?

A: Lahko.

B: Pri odločitvi za običajno šolo pravzaprav nisem sodeloval. Vsaj zavestno ne. Pomembno je to, da sem imel tri starejše brate in eno starejšo sestro. Vsi so hodili v običajno šolo in meni se je to zdelo povsem normalna pot. To je bilo zelo pomembno. Okoli tega se meni sploh ni delalo nobenih dvomov, saj se mi je to zdelo samo po sebi umevno, da grem v običajno, normalno šolo. Takrat bi se mi to zdelo zelo grozno, saj sem bil strašno ponosen, ko sem dobil torbo na ramo in šel v prvi razred. Počutil bi se ponižanega, če bi šla z mano prvi dan v šolo mama ali pa oče. Takrat sem se pridružil jati mularije, ki se je zjutraj v Šiški odpravila v osnovno šolo Zvonka Lonka. To je bilo na Gasilski cesti. To je bilo pomembno. Starši so pa verjetno imeli hude pomisleke, vendar mi tega tedaj niso dali vedeti. Najbrž pa so me na nek način pripravili na to. Ampak, **kot pravim**, tega takrat še nisem ozavestil na prvi stopnji. Prav tako sem prepričan, da so imeli skrajno resne pogovore z ravnateljem šole in z mojimi pedagogi, ki so tudi to vedeli, ampak tudi o tem nismo nič posebej razpravljali. To se je meni zdelo samo po sebi umevno. Vse te zgodbe, kot sem že povedal, sem ozavestil šele kasneje, ko sem se začel s tem ukvarjati pri

odgovornostih. Naslednja stvar, ki se mi je zdela tako pomembna ob teh pritiskih in spodbudah, pa **je bila šola**. Ja, v šoli sem imel neko spodbudo. Tudi doma sem jo imel. Ko so videli, da **mi gre**, to pa je bil eksperiment, ki je seveda nekaj let trajal, so me zelo, zelo normalno obravnavali. Obravnavali so me enako kot moje brate in sestro, enako kot ostale sošolce in sošolke. Temu sem **danes** zelo hvaležen, ker sem si na ta način ustvaril eno izjemno široko socialno mrežo, ki jo imam še danes, in fantastične sošolce, najboljše kolegice in kolege, s katerimi se še danes zelo radi družimo. **Ti so iz gimnazije**. To smo bili pravzaprav sami otroci sinčki pa hčerkice, kar je po navadi najslabše? Zakaj tako mislim? V tem primeru nas je bilo 28 v gimnazijskem razredu, pa smo imeli med starši okoli 16 univerzitetnih profesorjev, štiri zdravnike, akademike in tako naprej. Zanimivo je, da je ta izbor nastal naključno.

A: Aha, naključno?

B: Ja. Ampak naključje, pa ni bilo povsem naključno. Naključje je bil izbor latinščine.

A: Aha, razumem.

B: Že v Osnovni šoli v Prežihovem Vorancu. Takrat so nekako pričeli latinščino umikati. Bila je nezaželena, ampak tisti intelektualci, pa kakršnikoli politične eminence, ki so se potem zavedali pomena tega, so svoje otroke kljub temu dajali v te šole, kot sva rekla zdaj. To je nekako služilo temu izboru. Saj pravim, kolikor sem jaz poznal ostale navade, je običajno pri nas prišlo do ene izjemne sinergije in empatije, ker smo drug drugega spodbujali v iskanju in nabiranju znanja. Hodili smo v hribe, bili smo taborniki. Jaz sem bil tudi jamar, alpinist, hodili smo v gledališče, na film, koncerte, brali, likovno umetnost smo razpravljali. To je bila ena izjemna spodbuda, ki sem jo doživel. Prepričan sem, da sem takrat dobil največji voz znanja, ki sem ga kadarkoli v življenju dobil, in to v širino. V službi je bila ta spodbuda pomembna, zaradi tega, ker je sploh omogočala delati. Če mi sodelavci in sodelavke ne bi bili pripravljeni priskočiti na pomoč, bi mi bilo seveda veliko težje. Ko sem z nekom nekaj naredil, sem preverjal rezultate. Običajno sem vzel kaseto ali pa na montažo, da smo pogledali spot in nesel nekomu, ki nikoli ni bil zraven, ter ga vprašal, kaj mu ta spot pove? Kakšno je njegovo sporočilo? Tako sem ugotovil, ali sem zadel, ali nisem.

A: Aha, razumem.

B: Tako, da ta spodbuda je bila izjemno pomembna, ampak pravzaprav ni bila deklarativna. Bila je spontana. Pritiski, po drugi strani, pa so bili moreči. Moja narava je taka, da skušam te ovire premagovati. Zmeraj, ko se pojavi neka ovira, skušam najti rešitev zanjo. Nikoli se nisem vdal. Zanimivo pa je to, da na invalidski komisiji preprosto niso mogli razumeti, zato je tudi postopek trajal 4 leta. Niso mogli razumeti tega. Meni je predsednik komisije rekel, ja kaj Vrabelj, bi pa rekel, tam zunaj je 200 ljudi, ki bi radi šli že lani v penzijo, pa ne morejo, vi imate pa vse pogoje, da bi lahko šli že tudi par let nazaj, pa nočete? Potem sva se z veliko muko dogovorila, kar pomeni samo, da imam status invalida s polnim delovnim časom, niti druga kategorija, ki ima samo 4 urni delovnik.

A: Razumem, ja.

B: Sem rekel, to mi bo mogoče nekoč še koristilo. Mogoče pa se bom invalidsko upokojil čez tri leta, ko tega ne bom več mogel delati. In takrat poiskal to rešitev.

A: Točno to sem mislil prej izpostaviti kot zadnjo ključno točko.

B: To je zelo bistveno, ker si delovno mesto predstavljam kot neko stičišče socialnih mrež, po drugi strani pa izzivov in nalog, ki si jih ne izbiraš in določaš sam. A veste, če jaz rečem, da bom najboljši košarkar, in hodim po 10 ur na dan na igrišče, je to moja izbira? A razumete?

A: Ja.

B: Če pa nimam pojma o košarki, pa mi nekdo reče, zdaj se pa na treniraj, da boš od 10-ih prostih metov, zadev vsaj pet, je pa to nek izziv, ki ni po tvoji volji. Zato sem prepričan, da je zelo pomembno, da človek izbere tisto, kar ni njegova izbira. Jaz sem imel v službi včasih naloge, ki so se mi zdele nemogoče. Ker sem preprosto videl slepo ulico. Rekel sem si, nikamor ne bomo prišli. Pa smo našli pot.

A: Zelo pomembno, se mi zdi. Želel sem se vrniti k družini, ki se je zavedala nekih tveganj. Menim, da so vas vseeno vključili v inkluzijo (ki je takrat še ni bilo, o kateri takrat še nihče ni govoril).

B: Ampak zanimivo je bilo to, da se je stvar ponovila. To je pa mogoče zanimiva zgodba. Ko se je gimnazija bližala koncu, me je oče vprašal, kaj bom šel študirat? Odgovoril sem mu, režijo. Oče je bil nad tem šokiran. Mislim, da bom naravoslovec, raziskoval znanost, nekaj oprijemljivega, ne pa tam neke nebu loze. Potem se je nekako dogovoril, da sem šel spet k Trstenjaku, ker je bil prepričan, da me bo odvrnil od te odločitve. Oče je domneval, da bom pri teh očeh to zelo težko delal. Mislim, da je imel zelo prav. Skratka, s profesorjem Trstenjakom sva imela zelo dolg pogovor, dve, tri ure pri njem doma. Stanoval je na Resljevi ulici v Ljubljani. Pogovarjala sva se o mojih

razlogih za študij režiserja. Rekel mi je, a veš kaj Tomaž, ti kar pojdi študirat, kar si se odločil. Moj oče je vselej izjemno cenil Trstenjaka, tedaj pa je malce podvomil v svoje pomisleke. Trstenjak je rekel očetu: saj bo mogoče vzporedno vpisal še primerjalno književnost in francoščino in naredil dva letnika. Da je bil še oče vesel, kar je bil tudi tak bolj prijemljiv študij.

A: Vam je tukaj oče ravno to ponudil, kar ste sami prej povedali: izzivov in nalog, ki si jih ne izbiram sam?

B: Ja, mogoče.

A: Zdaj ste mogoče preko tega dobili še francoščino zraven, ki je verjetno brez spodbud ne bi dobili in primerjalno književnost?

B: Možno. Čeprav to me je vse zelo zanimalo. Mogoče sem se tako odločil, zaradi tega, ker sem po koncu letnika videl iz povprečja ocen. Oče je zelo z dvomom in distanco gledal na to, ampak potem, ko je pa videl povprečje ocen, ki sem ga imel 9 in več, je te dvome pravzaprav zelo, zelo umaknil. To je zanimivo. On je imel zelo jasne poglede na življenje, zelo je bil premočrten, odločen, pomemben. Imel sem še eno težavo, ki mislim, da je bila težava v mojem življenju, kot kaj drugega. Oče je doktoriral iz biologije. Prva služba, ki jo je v življenju opravljal, je bilo učenje latinščine in grščine. Potem je učil zgodovino in matematiko. Čisto na koncu svoje pedagoške kariere, ker potem je šel v čisto znanost (pred tem pa je bil srednješolski učitelj). Prvo mesto je dobil od Kocbeka, potem sta pa skupaj nekaj časa učila. Bila sta tudi prijatelja iz gimnazije. Oče je imel izjemno znanje, ki je bilo silno zoprno, ker me je poklical ob 9-ih zvečer in rekel, Tomaž, pridi in latinsko knjigo prinesi s seboj ali pa knjigo za matematiko. Vse gimnazijske predmete je obvladal. Lahko bi karkoli sprašal in inštruiral, ker je bil silno strog pedagog. Hočem poudariti, da nikoli ni bil zadovoljen z našimi rezultati. Postavljal nam je izjemno visoke cilje, ki smo jih težko dosegali. Čeprav smo njegove cilje zelo težko uresničevali, smo to spoštovali. To je bila obremenitev, po drugi strani pa je bila tudi neka vaja v tem, da je treba iti preko sebe.

A: Da ste vedno korak za korakom napredovali, čeprav je bilo težko, saj ste bili skoz v izzivu.

B: Tako, tako. Izziv je bil vedno. Človek ima vedno težave. To je bilo tudi značilno v odnosu do očeta, ko sem ga enkrat vprašal. On je bil pred vojno politično zelo aktiven. Bil je eden izmed stebrov krščanskega tabora (desnice), ampak je še pred začetkom druge svetovne vojne izstopil iz politike, zaradi tega, ker je rekel, da to, kar se gremo mi in nasprotna stran, bo pripeljalo do državljanske vojne, v kateri ne bo prijateljev. Imel je hude težave med vojno in po njej. Nekoč sem ga vprašal, oče, ali si bil ti žrtev režima? Odgovoril je, da človek ni nikoli žrtev režima, človek je lahko žrtev samo svojih lastnih zmot in napak. To se mi je zdelo izjemno pošteno in korektno in se mi zdi veliko sporočilo.

A: Ko sva se pogovarjala o očetu, ki je imel veliko znanje in širino, je zaradi svoje stroke tudi od vas zahteval čedalje več iz znanja. Ali je pri njegovih zahtevah kdaj prišlo do frustracije, da tega niste več zmogli? Ali je oče v tistih trenutkih vedno našel neko ravnovesje in vam dal kakšno spodbudo?

B: Očetova največja spodbuda je bila pravzaprav to, da je bil nezadovoljen, na primer z mojim znanjem latinščine. Meni je bila latinščina všeč, rad sem jo imel. Ampak nikoli nisem bil zelo priden človek. Prvi cvek v življenju sem dobil iz latinskih besed, ker se je bilo treba preprosto 100 besed napiflati na pamet. In pri vsakem jeziku je stvar silno enostavna, kot poštevanka. Pri jezikih obstajajo stvari, ki se jih moraš nagult. In tega nisem rad delal. Rad sem razmišljal o stvareh, rad sem reševal probleme, jih drobil in analiziral. To avtomatično ponavljanje pa mi ni bilo ljubo. Do četrtega razreda sem imel vse odlično, potem sem šel iz te osnovne šole v Šiški v mesto na Prežiha, kjer sem dobil prvi cvek iz latinskih besed. Kljub temu nikoli nisem rekel, da je pa to zame preveč. Vem, da nikoli nisem bil zelo dober v matematiki. **Vedno, kadar smo pisali šolske naloge oziroma bili vprašani, smo si skupaj s fenomenalnimi sošolci pomagali. In na takšen način, s skupno pomočjo, tudi uspešno opravili šolske obveznosti.** Tudi oče mi je lahko pomagal, ampak sem se raje na sošolce obrnil. Kot veste, je bil preveč zahteven. Imel je tudi izjemno visoke kriterije. Ti visoki kriteriji pri meni niso nikoli nobenih frustracij povzročali. Seveda sem se zavedal nekaterih svojih pomanjkljivosti. **Spominjam se, da sem si po končani gimnaziji očital,** da sem mogoče enega najlepših časov zamudil, ker smo imeli v gimnaziji latinščino, angleščino in francoščino, da bi se zraven naučil še italijanščino, nemščino pa španščino. To se mi je nekako zdelo, ker vem, ker sem imel precej sošolcev in sošolk, ki so igrali klavir ali kakšen drug **glasbeni** inštrument. In jim je šlo. Ob gimnaziji sem se že toliko in toliko različnih stvari naučil, ampak dejstvo pa je. **Želim poudariti, da sicer znam govoriti italijansko, nemško in špansko, vendar ne tako dobro, kot bi jih, če bi se jih vzporedno naučil v gimnaziji.**

A: Razumem.

B: Francoščina in angleščina nista na vrhunskem nivoju pri meni. Zdi se mi, da je bil gimnazijski čas prava prilika za to. Da bi tuje jezike izpilil v perfekcijo.

A: Razumem. To sem pa tudi sam občutil. Mogoče, če bi znali opisati ali predstaviti, zakaj v večini primerov niste občutili, da nečesa ne zmorete ali da morate vseeno vztrajati vsaj toliko, da ste zvozili? Mislim v tem smislu, kot ste rekli, da morate vsaj toliko narediti, da zvozite. Zanima me, ali ste kdaj, ko ste se znašli pred kakršnikoli izzivom, usedli, prekrižali roke in rekli, da se tega ne greste? To se mi prav tako zdi pomembna, ključna točka najinega intervjuja.

B: Imel sem zelo dober spomin, kar je bilo podedovano. Moj oče je imel fenomenalen spomin. Tudi brat, ki je bil botanik, ga je imel. Druga stvar, ki je najbrž tudi podedovana, je vztrajnost. Še danes sem izjemno vztrajen. Ko skušam nek problem rešiti, pred koncem nikoli ne obupam. Vedno poskušam najti novo pot. Aha, tukaj smo prišli do stene, iščimo novo pot. Zgodi se, da se včasih umaknem tudi za eno leto, ampak še vedno imam ta cilj. Ker se mi zdi vredno ta cilj izpolniti. Težke stvari so bile s povsem fizičnega razloga, ko smo hodili v jame. Vedno sem kljub utrujenosti prehodil do cilja. Ali pa je nek vrh, za katerega si misliš, da ga boš usvojil v treh urah, pa ga še po štirih urah, nisi, in ti strašno upade motiv. Ampak potem vendarle še en korak, pa še en korak, pa še en korak in prideš do vrha. In ko si prišel do vrha, si sam s sabo zadovoljen. Veš, da si nekaj dosegel. Veš pa tudi, da se moraš vrniti in da je to naporno.

A: Ali mogoče znate to opredeliti? Ali menite, da je to posledica vzgoje vaših staršev, ki sta delovala na vas, da ste se počutili tako, da še par korakov, pa bo boljše, pa bom prišel do cilja, in bom nagrajen? Lahko bi takrat rekli, meni so to ne da, to nima več smisla zame, pa bi pustili.

B: Menim, da najbrž je na nek način na to vplivala družina. Če bi očetu rekel, da tega ne želim storiti, to ni bil argument, preprosto ni prijelo. Jaz ne krivim samo službe, da nisem dokončal študija režije. Vem, da se mi je nekega lepega dne zazdelo, da pa, kljub temu, da sem si sam izbral, da sem si sam odločil in to z velikim veseljem delal, da so tam neke stvari, ki so drugačne, kot sem si jih predstavljal. In da sem zato potem, pri tem študiju nenadoma zgubil motiv. **Šlo je celo tako daleč, da so me profesorji prosili naj čim prej diplomiram** in dejansko z zelo malo truda prišel do listka. Ampak meni se je zdelo, to pa je mogoče, da pravzaprav to ni tisto, kar sem si jaz predstavljal in želel pri tem študiju in da me je pa to demotiviralo.

A: Aha.

B: Ker bi tisto delo, ki bi ga vložil v to, da bi dobil formalno diplomo, bi res ne bilo zelo, zelo veliko.

A: Razumem, ja.

B: Tukaj, bom rekel, sem odnehal. Vendar se mi je nenadoma zazdelo, pa danes zaradi tega nimam nobenih travm, da to ni tisto, kar sem si jaz želel in da tudi rezultati niso bili taki, kot sem si jih želel. In da sem jih na nek način nekje drugje in drugače dosegel.

A: Tako, s tem se pa povsem strinjam. Če vas pravilno razumem, ste videli da če boste vložili čas v nekaj drugega, da boste dobili nekaj več?

B: Mogoče, ja.

A: Sem vas razumel približno.

Priloga L: Transkript – 30

A: Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

B: Jaz imam kar veliko izobrazb. Ne samo to, da sem bil nekoč kvalificiran telefonist, sem tudi diplomirani socialni delavec in rehabilitacijski svetovalec druge stopnje. Nato sem naredil magisterij in doktorat. Imam doktorat iz sociologije kulture. To je verjetno deveta stopnja.

A: Sociologija kulture?

B: Ja.

A: Ali ste zaposleni? Ali ste bili zaposleni v poklicu, za katerega ste se izobrazili?

B: Ja, v vseh poklicih sem delal. V telefoniji sem delal leto in pol. To je bila prva služba. Potem sem bil socialni delavec eno leto v banki. Nato sem šel v penzijo. Dal sem se penzionirati, ker so bile takrat neverjetne norosti. S pomočjo politike sem leta 1997 postal direktor vladnega urada za invalide in bolnike, kjer sem bil 7 let zaposlen. Potem sem šel na ministrstvo za zdravje za vodjo sektorja za zdravstveno varstvo ogroženih skupin, kjer sem bil 11 let zaposlen. No, nato sem pa odšel v penzijo zaradi nerazumevanja kolektiva oziroma zaradi ideoloških, strokovnih ali kakršnihkoli razhajanj. Izključno to je bil vzrok za upokožitev.

A: V redu. O tem se bova pogovarjala pri naslednjih vprašanjih. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev?

B: Kot telefonist sem dal vedno samo eno **prošnjo**, ker se je takrat dobila služba takoj. Slepí so imeli takrat prednost. Če se jih je deset javilo, je imel slepec prednost pri izbiri delodajalca za kogarkoli. Drugače pa nisem nikoli poslal nobene prošnje, ker me je na mesto direktorja imenovala vlada. Na mesto vodje sektorja sem bil pa izbran po razpisu, ki ga je takrat naredila tedanja še močna LDS. Bil sem njen član. Bil sem tudi član njenega sveta. Vodil sem komisijo za invalide. Zato ni bil noben problem narediti takšen razpis, ki je meni ustrežal. Stvar zaposlitve je bila tako rešena. Takoj sem dobil službo oziroma ni bil noben problem. Veliko težje je bilo dobiti službo kot socialni delavec. Nihče si ni znal predstavljati slepega diplomiranega socialnega delavca. Zato sem se dal penzionirati leta 1986, ampak to je sovpadalo s tem, da so mi začele takrat knjige masovno izhajati v velikih nakladah, kar mi je prineslo veliko denarja. Seveda so se zvišala tudi moja pričakovanja, da se bo knjiga tiskala v tujini. Mislil sem, da bomo celo film posneli o tem. To so bile take idealistične zgodbe. Po 10-letni penziji, sem ugotovil, da bo treba ponovno iti v službo. Tako se je potem zgodila zgodba direktovanja.

A: Kaj je bilo po vašem odločilno, da ste dobili zaposlitev?

B: To je vprašanje za LDS. Bil sem vpliven član LDS-a. Bil sem politično nastavljen. Res pa je, da sem eden najbolj široko-plastnih poznavalcev invalidskega varstva v Sloveniji. Samo dva mi lahko stojita ob strani, ostali vedo ali znajo manj. Ali ne znajo govoriti, ali se ne znajdejo, ali niso praktično umeščeni v neko politiko, ali ne znajo o tem nič napisati, ali niso sposobni voditi skupine? Dva človeka pa sta. Eden je odličen pravnik, eden je pa odličen politik. Zelo dobro se tudi poznata. Jaz sem pa tretji. Skratka, vse ostalo, je pa bolj tako, tako. Imajo bolj občutek da so frajerji, sej zato pa so tam, kjer so.

A: Se vam je zdelo, da ste imeli dovolj informacij in podpore v procesu iskanja službe?

B: Ja, sem imel, ker je bilo vse dogovorjeno. Stranko LDS sem obvestil, da bom šel kandidirati v parlament, oni so pa rekli, da ne. Da sem premalo prepoznaven. Rekel sem jim, potem se pa zmerimo. In smo se zmerili, pa je bilo nekaj čez 4 odstotke, vendar je Bavčar rekel, da se ne smemo igrati niti s tisočinko **volilnega** glasu. Pa sem rekel, no prav, grem pa v akcijo in sem za vse intervjuje, ki sem jih prej odklanjal za različne časopise, dal televizijske intervjuje. V dveh mesecih se mi je popravila prepoznavnost na 21,5 odstotka. Potem so v stranki rekli, da ni govora pod 25 odstotkov. No, sem rekel, gremo pa še eno kampanjo naredit. Pa sem šel na Mladino in še nekatere radijske in televizijske postaje. Nekega dne so me poklicali in me vprašali, kaj pa hočeš? Sem rekel, hočem v parlament, tako kot sem takrat povedal na začetku. Odgovorili so, ali se zmenimo tako, da če ne kandidiraš kot posameznik za v parlament, ti damo mi mesto direktorja urada za invalide, če bomo zmagali, ali pa če bomo sestavljali vlado? S tem sem se strinjal. Podpisali smo pogodbo, ki jo imam še vedno doma, s podpisom Golobiča in Bavčarja. Vprašali so me, če bom zdaj to pogodbo okrog kazal? Odgovoril sem jim, ja zakaj pa bi? Razen, če me boste nategnili, potem bodo pa vsi vedeli, da ste me še zajebali. A veste, da potem vam ne bo dobro. Tako, pa je bilo.

A: Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih prešli? Vam je kdo pomagal?

B: Največkrat me je ovirala slepota. Ovira je, da ljudje slepote ne poznajo in si ne znajo predstavljati, kaj slepi ljudje zmorejo. Pred menoj je bil poklic telefonista prepoznaven kot tisti, ki je najbolj idealen za slepe. Potem je šel nekdo za radio za nekega programskega vizitatorja, da je pregledoval programe in delal analize. Se pravi, **bil je** programski analitik. Potem je en slep, kakor vem, učil angleščino na Elektro Slovenija. Potem je bil en slep

najprej telefonist v eni celjski firmi, **nakar** je postal kadrovník kot pravnik. Drugače pa so bili v nekaterih inštitucijah zveze slepih ali pa v zavodu za slepe **oziroma** v centru slepih Škofja Loka, slepi intelektualci. Preostali pa so bili telefonisti. Redki **slepi** so se prebili v druge poklice. Danes pa to ni nič več posebnega. Danes pa imamo slepega pravnika, pa v številnih inštitucijah zveze za slepe in slabovidne. Če pogledamo, kaj dela na primer Alen Kobilica, ki je oslepel, ali pa kaj dela Mitja Čander, ki vidi še 2-3 odstotke, je še malo beletrine. To, da si danes slep, ne predstavlja več takega tabuja. Je pa **slep** seveda še vedno v eni podrejeni vlogi do tistega, ki vidi. To pa je ovira, ki ni več toliko močna nasproti videčim. Svet je narejen za očividce, ne za slepce. Temu se morajo slepci prilagajati, pa je.

A: Prosim opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter? Kaj menite, da so vaše prednosti in kaj bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

B: Kakšen sem? Mislim, da sem na trenutke malo naiven človek. Da sem značajsko še kar odprt. Žal sem maščevalen do ljudi, ki kažejo nad mano žlehtnobo, vendar na to nisem ponosen. **Mene kritika stimulira, kar je nasprotno od večine ljudi, ki jih požre ali podre.** Zame ni hujšega bencina, kot to, če mi nekdo reče, ti pa tega ne boš zmogel. Spreminjal pa ne bi ničesar rad, ker sem že prestar za spremembe. Enostavno sem povsem zadovoljen. Želim si, da bi mi le zdravje dobro služilo, da bi me naslednji trenutek veselil in da bi trajalo tudi v prihodnje takšno dobro razpoloženje. Imam čisto vse, kar potrebujem. Nič mi ne manjka. Izpolnil sem si ogromno želja, ki sem jih imel v življenju. Če nisem par ljudi srečal, sem imel pač to smolo, da so jih prekmalu ubili ali pa so pomrli. Kot pravim imam bolj ali manj vse uresničeno, kar sem si želel.

A: Odlično. Tak sem imel tudi občutek, da ste tisto, v kar ste vlagali energijo, potem tudi izpeljali.

B: Ja, bolj ali manj je bilo vse tako, kot sem si zamislil. Čeprav pa ni bilo zmeraj lahko. Seveda ni bilo lahko. Govorim kot sanjač, kot da mi je kaj po zraku priletelo. Za vse se je bilo treba gnati. Živeti s slepoto zahteva veliko več vlaganja energije pravzaprav v vsako stvar, ki se jo lotiš. To verjetno človeka z leti tudi izčrpava in izčrpa, bi rekel.

A: Sedmo vprašanje. Kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

B: To sva že rekla. Politika.

A: Okej, naslednje, osmo vprašanje. Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja skozi življenje od otroštva naprej?

B: Verjetno so se oblikovale skozi izkušnje. Sem izredno dober opazovalec in imam fantastični, fotografski spomin. To vidim sedaj po 46-ih letih, da se še vsega spomnim tako, kot če bi bilo včeraj. Vendar bi bilo sedaj malo šokantno, ko bi videl tiste moje 17 ali pa 16 let stare sošolke, ki jih imajo sedaj čez šestdeset. Ali pa, ko bi videl lase, ki so bili včasih dolgi in kratki, zdaj so pa vijoličasti, roza in pobriti. Tega včasih ni bilo. To bi me verjetno na začetku malo začudilo, če bi to videl. Drugače pa nič kaj posebnega. Kot pravim, sem zelo dober opazovalec in imam dober občutek za igro. Ko sem igral nogomet, sem dobro predvideval gibanje žoge. Ko doma gledamo kakšno nogometno tekmo med Barcelono in Realom, običajno pet minut, preden trener zamenja igralca, rečem, tegale bi bilo treba dati ven. To vem samo zaradi poslušanja nogometne tekme na TV, ko jo otroci gledajo. Pravim, če bo trener slučajno koga menjal, bo menjal tega in tega. To se velikokrat zgodi. Ne bom rekel, da v 100-ih odstotkih, se pa zgodi v 90-ih odstotkih. Pri nogometu nisem bil priden in garač, da bi cel teren 100-krat pretekel. Jaz sem se samo postavil na pravo mesto, udaril točen udarec in čakal. Imel sem isti sistem kot Džajić. Imel sem zelo veliko refleksa, tako da sem bil vsa štiri leta prvak pingponga v zavodu. Če mi stvar iz rok pade, jo ujamem še prej, preden dol pade. Ampak včasih to plačam, ker sem preblizu mize, pa malo s čelom udarim. Ja, malo se udarim. Ravno včeraj, ko mi je en USB ključek padel, sem ga pred tlemi ujel, ampak sem se zato malo tukaj na čelo butnil. Sem bil preblizu mize. Drugače pa v redu, to je nekako vse.

A: Navezal bi se še na vprašanje, kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Mogoče na tisto, kar ste prej omenili, da če imate pred sabo izziv ali če vas kdo ogovori, da tega pa ne zmorete?

B: Ja, to je zame izziv.

A: Rekli ste, da vam je to gorivo, bencin. Ali se mogoče lahko na to navežete preko vzgoje, staršev? Oziroma ali veste, od kje naj bi ta vrednota prihajala?

B: Ne vem. Ne vem od kje bi ta vrednota prihajala. Sploh ne vem. Moji otroci so ravno nasprotno. Njih kritika pobije.

A: Aha.

B: In grejo na bencin pohvale. Če jih pohvališ, bo vse lafalo, če pa jih pokritiziraš, koma, adijo in konec. Jaz pa obratno. Tudi se ne znam tako skregati, da bi imeli tihe tedne, da bi bili kar tiho ali pa da bi bili kot mutavci. **Žena me včasih sprašuje, kako je to mogoče?** Če se spremo ali kdo glas dvigne, grem v svojo sobo, vzamem

kitaro v roke, malo pobrenkam in je stvar rešena. Pridem čez 5, 10 minut nazaj. Skratka, v tem smislu nisem zamerljiv človek. Nisem zamerljiv, če nekdo misli drugače, kot jaz. Prav tako se s takim človekom ne sprem, kaj šele, da bi se zaradi tega 10 dni grdo gledala. Zakaj pa? Dobro, v redu, potem si rečem, **da ima ta človek** svoj prav, mogoče ima celo bolj prav, kot jaz. Jaz imam pa drugačno mnenje. Ne razumem, zakaj bi se zaradi drugačnega razmišljanja morali jajcati. Pri meni je to zaključeno. Žena pa pravi, kako si lahko po prepiru takoj dober? Saj to, ali se midva o Janši ali pa o Kučanu prepirava, kateri je večji jack **ali** večja baraba, **pravzaprav** ni najin osebni spor.

A: Se strinjam.

B: Dobro, o Janši in Kučanu se nikoli ne kregava, vendar pa se včasih kregava zaradi kakšne kozlarije. Če vprašam, zakaj Merklova vabi v Nemčijo ljudi preko Grčije, preko Srbije, preko Hrvaške, preko Slovenije in Avstrije? Ja, kurbež, naj bi jih tam iz Turčije in Sirije s petimi ali desetimi airbusi vsak dan 2.000 pripeljal? Potem pa žena name, pa kaj si toliko pameten, a misliš, da oni tega ne vejo? Ja, pa je prepir. Jebemti. Odgovorim ženi, ne vem, če vejo. Zakaj pa jih potem mučijo, da potem po tem mrazu in z otroki ter bolni hodijo, prosjačijo za hrano in plačujejo raznoraznim barabam po visokih cenah za osnovne življenjske potrebščine? Pridejo tja na cilj, v Nemčijo, so pa že brez denarja. O takih stvareh se včasih sporečeva. A veš, kaj mi je enkrat povedal Makarovič? Rekel je, z ženo sediva na balkonu in gledava. Ženi pravim, poglej, kako so lepo postrigli travo. Nakar žena odvrne, ne, pokosili so jo. Mož ji odvrne, aja, no, mogoče so jo pa pobrili. Pa ona ponovno odvrne, ne porezali so jo. V glavnem, tako je v partnerskem življenju. Nimaš variante, da preživiš pri ženski. Ona mora biti človek, pa fertik. To je tako. Zato tudi jaz nimam nič proti nobeni religiji in politiki. Ko me vidi tašča, čisto znori, ker vidi politika, kakšen drug pa vidi kaj drugega na meni. Jaz grem lahko mimo mirno, enako, kot grem lahko mirno v cerkev in grem lahko mirno za šank na en pir. Mi je čisto vseeno. V cerkvi me malo zebe, zato po zimi ne hodim rad v cerkev. Z ničemer in nikomer nisem obremenjen. Ne z religijo ne z Jankovičem.

A: Razumem. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

B: Pravzaprav v 80-ih odstotkih. Manko mi je samo še status ministra. To bi pa postal takrat, če bi bil Bavčar predsednik vlade. Takrat bi moral prevzeti ministrstvo za delo, ampak so oni njega potem zdriblali. Kasneje so mu ponudili mesto v Istrabenzu, ki je seveda propadel. Zaradi tega tudi nisem postal minister. Bog pomagaj. Takrat mi je bilo do tega, da bi postal minister. Res mi je bilo. In sem se že na nek način tega veselil. Sem rekel, Igor, jebemti, kako bomo pa s sindikati naredili, saj me bodo požrli, hudiča? Ah je rekel, saj te funkcija ščiti. To pomeni, da je bila funkcija ministra toliko velika, da ti pravzaprav že funkcija **sama po sebi** zaščito drži, da se nimaš ničesar bati. Takrat sem razumel politiko. Ko sem šel enkrat na eno okroglo mizo, sem vprašal Igorja, kako pa naj odreagiram, če bom dobil vprašanje, na katerega ne bom znal odgovoriti ali pa bi znal odgovoriti, vendar bi bilo malce mučno vprašanje, s katerim bi me novinar malo ob zid stisnil? Rekel mi je, a veš kaj, vrni mu obrnjeno vprašanje, **in ga vprašaj**, zakaj pa vi tako mislite? Kako ste pa prišli do tega, do te misli? Skratka, predlagal mi je, naj novinarju vrnem **obrnjeno** vprašanje, da se bo zaradi tega zbežal, ker bo potem začel bežati od vprašanja. Take stvari me je Igor naučil.

A: Pozabil sem vas vprašati eno podvprašanje pri vprašanju, kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Oziroma katere vi ocenjujete, da so bile pomembne za zaposlitev?

B: Predvsem je pomembna komunikativnost in smisel za organizacijo, ki pa se vidi šele kasneje. Je pa res, da igra največkrat vlogo vsečnost. Če si všeč ženski, bo dala hlačke dol. Če si všeč kadrovniku, te bo vzel v službo.

A: Ali je to skrivnost, kako si všeč kadrovniku? Kako pri tem postopati?

B: Dve, tri variante so. Ena varianta je, da se pozanimaš, kdo je kadrovnik, da ugotoviš, kaj so njegovi plusi? Ali ima rad Avsenike, ne mara pa Beatlov. Malo se je treba o njih pozanimati. Jaz se o ljudeh skoraj vedno pozanimam. Vem, na primer, kdaj ima moja zdravnica rojstni dan. Poznal sem tudi rojstne dneve nekaterih politikov, pa tudi njihove razne - take in drugačne podrobnosti, boljše ali slabše, umazane in čiste. Približno vem, česa ne marajo slišati in kaj želijo. Če bi šel, na primer, k Cerarju, točno vem, kje so njegove slabosti, ker sem dolga leta prijateljaval z njegovo materjo in tudi s fotrom. Moram reči, da sta me oba veliko bolj spoštovala, kot pa ta tamali smrkavec smrkav. Enkrat sem vprašal Zdenko. Rekel sem ji, saj imamo vsi otroke, ampak kaj pa je s tem tvojim pobom? Veš, to je tako. Starši si marsikaj želimo, pride pa tudi kaj drugega. In če bi bila ona še živa, bi imel jaz sigurno še kakšno ministrstvo za zdravje čez. Ker toliko pa bi bil Miro še pod njenim vplivom.

A: Razumem, ja.

B: To je nekako to. Hudič, ja.

A: Če pogledate na vašo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

B: Glede na to, da sem bil jaz relativno kar uspešen, sploh ne vem, če bi karkoli spremenil. Mogoče bi bil

malo bolj previden. Mogoče ne bi bil toliko 100-odstotno zaupljiv do ljudi.

A: Kje se je to po vašem najbolj odražalo?

B: To pomeni, da bi moral včasih kakšno stvar, misel, besedo, stavek, tudi preveriti. Mogoče bi bil malo bolj strožji pri delovnih zahtevah.

A: Ali ste imeli v mislih mogoče to preverjanje, če sem vas prav razumel?

B: Ja, preverjanje v tem smislu, da, da...

A: Ali ste to dobili s časom, glede na učenju na napakah?

B: Ja, ja, seveda. Potem, sčasoma. Veš kaj? Sčasoma prideš na točko, da ne verjameš vsakemu vse. A veš, tako kot je rekel tisti, ko so rekli Prešernu, ko je bil že bolan, France, France, smrt te že voha in te bo vzela. Prešeren pa je odvrnil, ah, baba je, in laže. Tavčar piše v eni drugi knjigi, a baba je, laže, da se kar megla dela. Ženskam praviloma ne verjamem nič. Prej sem rekel, da sem zelo zaupljiv človek.

A: Razumem.

B: Saj sem, ampak ženskam pa ne verjamem niti besede, če nisem siguran kdo mi to govori pa kdo mi ne. Ker ženska je pa tako relativno, neko čudno bitje, ki je danes lahko tako, čez eno uro pa bo trdila, da je čisto obratno. Naslednji dan pa se ne bo spomnila, da je sploh kaj trdila. Meni je en kolega rekel, tudi če te baba dobi s spuščeni gati na drugi, jo moraš 14 dni prepričevati, da se ji je to samo zdelo in da ni bilo nič. Nazadnje bo res podvomila, če je kaj videla. To zdaj verjamem, da je nekaj na tem. V avtobiografiji, ki jo pišem, pišem o kači, človeku, ki vse pove. Ni res, bistvenih stvari nikoli ne povem, ker se jih ne sme. Saj, kaj pa bi bilo, če bi vsi ljudje vse povedali, kar bi jim iz srca prišlo? Med sabo bi se vsi skupaj pobili. Pa reči, ta ženska je čisto simpatična in lepa. Misli, da je frajerka. Rečem ji, naj gre k zobozdravniku, ker ima piškave zobe. Ja, kdo pa si to upa reči? Pa ne zato, ker bi se ji hotel nekaj prilizniti, take babe sploh ne bi maral. Ampak tega ne rečemo. Ali pa rečemo, tvojo babo sem pa z enim tipom videl in da ste se tam objemala. Pa rečemo, ja saj sem ti hotel samo dobro. Kurac si mi ti hotel dobro. Bodi tiho in pusti druge pri miru. Naj se pofukajo, naj se pobijejo, samo pusti jih pri miru. To je to. Tudi otrokom ne povem, koliko imam denarja. Tudi ženi ne povem, koliko ga imam, in kaj vse imam? Zakaj? Saj bo po moji smrti vse dobila. Saj ji ne bo nič ušlo, ampak, da mi bo pa potem štela vsak evro, kje ga imam pa za kaj sem ga porabil, to pa ne. Kje pa, saj nisem več 12 ali 15 let star, ko sem si mislil, da si moramo vse deliti.

A: Kaj pa recimo ta previdnost? Če sem jo prav razumel, kako se je ta vaša previdnost potem sčasoma odražala na službenem področju? V katerih spektrih ste jo videli, da ne bo preveč abstraktno? Na katerih področjih se vam je ta previdnost obrestovala? Da bi mogoče čisto malo poiskali smernice. Torej, kaj bi bilo dobro za mlade iskalce zaposlitve? Kje morajo biti previdni, kje je treba biti bolj prodoren?

B: Previden je treba biti, da ne greš na prvo žogo, ker prva žoga je lahko zelo nevarna. Če jo zadeneš, jo zadeneš, **če pa jo zgrešiš**, pa je mimohod partizanskih čet in gre čisto v drug konec igrišča. Ne moreš kar toučt. Jo je boljše najprej stopat, pa potem udariti. Pri iskanju zaposlitve je isto. Treba je biti malo previden in ne iti na prvo žogo. Da bi jaz zmeraj, kadar sem v službi naletel na kakšno takšno ali drugačno izjavo, ali pa ko so se ženske usekale med sabo, da bi se tam nekaj šel posredovanje. Včasih me je imelo, da bi jim rekel, ja punce, a je kateri beljakovina padla? A katera kaj potrebuje, jebemti? Pojdite domov, pa se malo dol dajte, a vas deci ne povohajo več? Zakaj ste živčne? Treba je biti tiho, potrpeti. Če si šef, si tudi na nek način kadrovnik in moraš imeti veliko potrpljenja z ljudmi, ker nikoli ne bo vsem prav. Ta misli, da se tistemu več daje, da ima ta več privilegijev kot tisti in obratno. Pri nas sem šel z eno sodelavko v Pariz, pa sta potem že dve v Ljubljani govorili, aha po Parizu je bilo vse drugače, se je že kaj zgodilo. Ta, ki je šla z mano v Pariz, pa je mislila, da z eno mlado šmirglam. V resnici mi je bila pa res všeč ena čisto mlada, približno 20 let stara, ki je pri nas prakso delala. Samo nje sem se pa najbolj bal, ker bi bila prva, ki bi jezik stegnila. Ali pa bi rekla, bom pa povedala tistemu in tistemu o tem, če mi ne boste plače dvignili.

A: Ja, razumem.

B: Z ženskami je treba biti previden. Predvsem s tistimi, ki imajo moški značaj, pa še toliko bolj. Previdnost je, tako se hecajo, mati modrosti. Enkrat ni bila previdna, zato pa je mati, ne? Pravim, da je hudič, zato je treba biti malo zadržan. To na srečo z leti pride. Z leti pride, da je človek strpen. Z leti pride neke vrste strpnost. Da bi se za vsakič, ko mi nekaj ušpičijo doma jezil, bi bil hudič. Jaz sem veljal v uradniških, slepčevskih in invalidskih krogih za takšnega, ki se ga ne da spraviti ob živce. Rekel sem, vi me že ne morete. Pojdite domov, boste videli, žena in otroci to zmorejo v dveh minutah. Zdaj pa ne vem, zakaj je tako? Ali me bolj ob živce spravijo tisti, s katerimi sem bolj čustveno povezan? Jaz vem, kaj bi lahko mene ob živce spravilo. Doma ja, doma me hitro spravijo, če mi naredijo kakšno kozlarijo, ampak da bi se pa na primer midva tukaj sprla ali pa, da bi se **spri** s kelnarico, s šoferjem avtobusa, ali pa v društvu in službi, pa ni govora.

A: Bi bilo treba veliko več?

B: Ja, saj sploh ne vem, kaj bi bilo treba. Ker ostanem tako zelo hladen. Ali pa vidim, ko doma vsi gledamo dnevnik pri tašči, ko nas je tam deset. Tista ne sme videti Janše, ta ne sme videti Pučnika, tista ne sme videti Kučana. Jaz pa rečem, da grem gor. Kam greš, me vprašajo? Grem gor, na klavirju bi rad še en komad do konca doštudiral. Pa grem v gornje nadstropje pri tašči in malo sedem za klavir. Dnevnika tudi ne gledam, ker me nič ne zanima.

A: Razumem.

B: Ker so reklame bebave do skrajnosti. Poglej, tam delajo reklamo za ene piškote. Glej njami ti reče otrok, njami. To sta bili dve puncici, njegovi sošolki, ki sta hodili k nam na rojstne dneve. Nikoli nisem slišal, da bi katera rekla njami, ko smo dali torto ali bonbone na mizo. Ali pa tista reklama, mama, zakaj imava pa jaz in moja sestra vsak svojo sobo, zakaj morata biti pa moja starša skupaj? Ali je to bebavo, no? Edina reklama, ki mi je zadnje čase všeč, je tista, ko voznik avtomobila ne zna parkirat prikolico in se mu konji režijo. Žena mi je rekla, da bi moral jaz snemati reklamo, ker imam bolj konjski nasmeh. Sem rekel, sej bi ga šel takoj. Ta reklama s konjem je bila dobra. Pa tudi tista reklama za bio jogurte, ki so jo delali grški filozofi, ki so jih kao izumili. Ali pa tisti, ko je rekel, da si je želel samo dobre vile za štihat, so pa prave vile prišle. Pa tudi tista, ko reče foter, sem ti pripeljal kolo, pa sin reče, hvala, hvala in vzame svoj kolo in se v avto usede. **To so take inteligentne, prijetne reklame,** ne pa tisto, šama, šama in podobne. Fuj.

A: Če bo naslednje vprašanje preveč intimno, mi to prosim povejte. Povejte mi, kako je potekalo vaše odrasčanje, vzgoja? Ste bili bolj zadržan otrok, ste bili bolj sproščen?

B: Še preveč. Jaz nisem imel nobene kontrole. Naša familija je bila razsuta. Foter je bil alkoholik. Običajno je bil tamle pri Šribarju na balin placu, kjer je preživel čas. Mati pa je bila potovka. **Potovala je** od obiska do obiska. Če ni bilo enega obiska doma, je šla pa k drugemu na obisk, pa k tretjim. Mati se ni doma držala. Bil sem edinec, sila prilike. In sem potem zvečer hodil od ene do druge družine, ker mi je bilo samemu dolgčas. **Zadrževal sem se tudi** v kleti in tako naprej. Nekega dne sem bil pri vaški familiji, kjer se je vse kar cedilo od maziljenja, drugi dan sem bil v partijski **družini**, kjer sem poslušal govorance. Ko je foter govoril o idealnem, idealističnem sistemu. Tretji večer sem bil s kakšnim prijateljem pri njegovem fotru, ki je bil obrtnik. Valjali so se v denarju. Četrti večer sem bil v kakšni baraki pri Bosancih, in ko je tista bosanka rodila, sem bil zraven. Vse to sem doživel.

A: Zanimivo.

B: Moja vzgoja je bila taka. Mene ni nihče silil v cerkev ali v partijo. Nihče ni skrbel, ali sem si zvečer umil noge, ko sem prišel s fuzbal placa po celodnevem terenu. Nič jih ni zanimalo. Tudi to ne, ali imam šolske knjige pripravljene in narejene domače naloge. Tako, da sem se zaradi tega z osemletko kar dolgo časa matral. Sem dosti utrjeval snov in imel veliko sošolcev. Med drugim sva bila tudi z Barbaro Brezigar tri leta sošolca. Potem je bila pa prasica šef kadrovske službe v vladi, ko so me odstavili. Prasica. **Potem, ko pa je leta 2002 kandidirala za predsednico države, sem ji pa jaz skuhal pizdarijo.** Tako, da sem v petek v zadnji oddaji na POP TV povedal, da me je odstavila z mesta ministrstva direktorja. Sicer me ni ona uradno, ampak bi lahko preprečila. Ona je pa hitro dala izjavo, da so mi ponudili službo, pa sem jo odklonil. Potem sem po prenehanju volilnega molka povedal, da je to laž. Zdaj **o tem v** knjigi pišem, vendar še do sedaj nisem **prejel** nobenega odgovora od ministrov, pa sem pisal takrat trem, da sem brezposelna oseba. Kar z nekaterimi znanimi Slovenci in Slovenkami smo bili sošolci. Zdaj ne vem, kdo je bolj trpel, ko smo skupaj sedeli, ali oni, ali jaz? One so bile meni sramota, kot pičlarce. **Po dvorišču smo lovili martinčke in jih imeli po žepih ter jih lulikam v torbice spuščali, da so skakale in vreščale.** A veš, pol je pa pred mano ena sedela. Sem jo takole trkal po rami, se je obrnila, pa je rekla, kaj je? Daj mi nalogo za prepisat, pa reče, ne, ne, ne. Pa spet potrkam, ti, pa dej mi nalogo, da en, dva, tri napišem. Ne, ne, nakar jo ponovno potrkam po desni rami, dam oko med zobe in potrkam. Ona pa zavpije, **tovarišica, nakar tovarišica vpraša,** ja kaj pa je Frančica? Kaj je? V tistem trenutku dam oko nazaj. Sošolka pa je tovarišici povedala, da je Štroharjev pob oko požrl. Tovarišica pride zraven, in vpraša, ja kaj pa je narobe? Kaj je narobe, ne vem? Oko je požrl. Tovarišica mi je rekla, pojdi z menoj, greva k ravnatelju. Ali pa sem porinil pred tablo?

Pa sej ni drugega kot tiste uscane gate mal pokazala, ampak so pa starši prišli v šolo in mi grozili, da me bodo iz šole vrgli. Grozili so tudi, da bodo otroke izpisali iz šole, tisti Štroharjev se tako obnaša. Tako je **bilo**, tako smo rasli. Kmetom smo kradli repo na njivah, rabutali sadje, se šli zdravnike, raziskovali punce, katera ima najlepšo in katera je najbolj zdrava. Pa češnje smo rabutali. V glavnem počeli smo neumnosti. O tem pišem v knjigah.

A: Osnovno šolo ste dolgo utrjevali, na koncu ste pa vseeno postali doktor.

B: Ja, ja.

A: Kje je bil potem ta preskok?

B: Ja, čisto preprosto. Osnovno šolo sem končal z 18-imi leti. Bil sem sit šole. Od takrat naprej sem sovražil šole, šolstvo in te lažnivce šolske. Predvsem pa sovražim lažnivo učiteljstvo, o katerem bom v nadaljevanju

povedal nekaj primerov. Nato sem srednjo poklicno šolo naredil bolj ali manj zlahka, ker je bila tudi za debile. Nato sem šel na socialo, kjer sem diplomiral s 7-ko. Na FDV-ju sem diplomiral z 8-ko, magisterij sem naredil z 9-ko, doktorat pa z 10-ko. To zato, ker nisem hotel postati fičfirič. Rekel sem si, da mora iz mene nekaj ratati. Ja jebemti, saj ni moj potencial, da bom kar nek telefonisti pa imel kar eno debelo zarukano babo in dva otroka pa v nedeljo hodil na Rožnik. Vedno bolj sem bil angažiran, da v življenju poskušam nekaj narediti iz sebe, še posebej, ker sem imel **smrtne** diagnoze. In če so mi zdravniki nekako rešili življenje, to pomeni, da moram tudi jaz nekaj narediti. Ljudje z mojo diagnozo danes sicer preživijo, ampak oslepijo. Takrat so pa umrli.

A: Razumem, ja.

B: Moja bolezen je bila smrtno nevarna bolezen. Mimogrede bi nekaj povedal še o učiteljstvu. Kaj smo se mi učili? Če se otroci v gozdu zgubimo, kako se bomo pravilno orientirali brez kompasa? In kaj je bil odgovor? Odgovor je bil, da se moramo orientirati tako da je mah vedno na desni strani drevesa. To ni res. To velja za severno-nemške gozdove, ne pa za naše.

A: Razumem. Ne vem, kdaj ste oslepel?

B: Oslepel sem leta 1970. Bil sem star 18 let in sem šel ven iz osnovne šole. Ali pa so učitelji rekli nemškuta. Primičeva Julija ni marala Prešerna, ker je bil frajgajst in pijanec. Saj to ni bilo res. Ona ga je hotela imeti. Starši so ji ga branili in ona se je zaprla v sobo in tri dni ni ven prišla in je bila objokana. S tem, da ko se je preselila v Novo mesto je vodila dvor. Če je kdo kaj čez Prešerna gobcal, ga je nadrla, da je bilo kar veselje. Ko je Janez Trdina z njo dvakrat govoril na tržnici v Novem mestu, je govorila v slovenščini. In ko je leta 1864 umirala za srčno vodenico, se je od otrok in moža poslovila v slovenščini. Kakšna nemškuta? Daleč od tega. Učiteljstvo je podobne streljalo. Nismo mogli verjeti. Če bi jaz takrat to vedel, bi o tem gobcal, da bi bil hudič. Dobro, da tega nisem vedel. Predvsem ena izmed najbolj pomembnih dejavnosti mojega zorenja pa je bila, da sem hotel spoznati znane ljudi. Da bi jih vprašal, zakaj in kako so postali znani in uspešni? Najbolj so **me zanimali** fuzbalisti in glasbeniki. Spoznal sem vse glasbenike. Od naših slovenskih, do Pejakovića, Cornelije, Kovača in ostalih. Nato sem šel v lutkarski svet. Spoznal sem vse iz lutkarskega življenja. Ko sem postal pisatelj, sem spoznal vse pisatelje. Vitomil Zupan je bil kar nekaj časa celo moj meceni. Potem sem na žalost spoznal politike. Invalide sem tako ali tako poznal. Spoznal sem tudi igralke in igralce. Danes sem bil tamle v oštariji z Jožico Avbelj.

A: Če vas smem prekiniti. Kako pa ste naredili ta preskok, ko ste rekli, da morate nekaj iz svojega življenja narediti, da ne boste hodili naokrog kot fičfirič? Kako se je to na primer poznalo na vašem življenju?

B: To se je v mojem življenju poznalo tako, da nisem več s fanti hodil ponoči kadit, da nisem več nosil alkohola v zavod, da nisem več gobcal med poukom in **nasprotoval** profesorjem. Direktor zavoda je učil moralke. Rekel je, da morajo profesorji ocenjevati vedenje, obnašanje in znanje šolarjev in dijakov. Vprašal sem ga, zakaj enkrat to ne obrnemo? Zakaj mi vaše znanje in vedenje nikoli ne ocenjujemo? Kaj pa takrat, ko imate zabave in vsi pijani hodite ven iz zbornice in en drugega podpirate? Rekel je, ti smrkavec jezikav. Kaj boš ti tukaj govoril? Veš kje sem bil leta 1942 ranjen v nogo in rebra?

B: V glavnem zazdelo se mi je, da me je škoda, ker mi je **tudi** pomočnik ravnatelja zavoda rekel, **da me je** škoda. Ostali bodo že živeli, kakor bodo živeli. Tebe je pa škoda, ker bi lahko kaj naredil v življenju. Nad temi besedami sem se zamislil, in si rekel, mogoče bi pa res lahko kaj naredil iz sebe.

A: Ali vam je ta ukrep prišel prav kot spodbuda, da vam bo prav prišla?

B: Ja, seveda. Sigurno. Če mi je en rekel, da me je škoda. Baje, da narkomanom in pijancem ne smeš reči, a te ni škoda, da se takole uničuješ? Name so pa te besede tako **pozitivno** delovale. Rekel sem si, **da me** je res malo škoda. Da bi jaz zgubljal tukaj čas in energijo z nekimi povprečnimi ljudmi. Oni bodo ostali točno tam, kjer so, jaz moram pa naprej. Nekoč bom gledal te profesorje stare in bolne, sedaj se pa oni tukaj izživljajo nad mano. Saj sem se tudi jaz izživljal nad njimi, ampak to je bil njihov posel. Kaj pa jaz? Jaz sem pa še mlad in imam energijo. A je ni škoda? Tako, na tak način **sem razmišljal**.

A: Ali ste se previdnosti tudi na takšen način učili, da ste si kot osnovnošolec in srednješolec tudi več upali reči nazaj direktno, bom rekel, nekaterim avtoritetam?

B: Ja, seveda.

A: Ampak, ali ste imeli takrat zaradi tega kakšne posledice?

B: Ja. V osnovni šoli so bili ukori. V srednji šoli so bili pa pogovori, in sicer zakaj to delaš?, saj vemo, da si ti starejši od ostalih. V srednji šoli smo merili IQ. Najboljši je bil profesor konfident. Govoril je 6 jezikov. Tri fakultete je imel narejene. Res je bil bister človek, kot sto mater, ni bil pa čustveno zrel. Čustvene zrelosti ni imel. Na daleč se je še vedno obnašal kot odrasel otročaj. Takoj za njim po IQ sem bil pa jaz. Imel sem dosti inteligence, samo bil sem mlad in nisem znal biti tiho, takrat ko bi moral biti. In tako naprej, in tako naprej.

A: Ali so vam te izkušnje oziroma pogovori, ki ste jih imeli kaj pomagali, pri previdnosti?

B: Ja, seveda.

A: Ali vam je kakšna direktna izkušnja ostala v spominu?

B: Ja, je.

A: Lahko tudi v smislu, aha, so bili samo pogovori. Aha, razumem, kaj mi govorite, pa gremo naprej? Ali so bili ti pogovori?

B: So bile tudi sankcije, tako da sem hotel iti v petek v Ljubljano pa mi je dal ravno ta, ki sem se mu zelo zaupal in ki mi je balanco držal, rekel, a veš kaj **Šprohar**? Danes bom preizkusil tvojo moč. V Ljubljani so bili pa leta 1971 Status Quo. Takrat so bili eden vodilnih **svetovnih** bandov. **Šprohar**, preizkusil te bom tako, da ti bom dal kazen, da danes ne boš imel izhoda. Saj veš, da ga lahko prekršiš, in greš, ampak potem bo v ponedeljek sledil ukor. Vendar ne gre za to. Vem, da tebi ne ukor **sploh** ni pomemben, ampak gre za to, da vidim, če znaš spoštovati avtoriteto. Sem rekel, tukaj me zajejavate na avtoriteti, ko dobro veste, da so mi Status Quo tisti band, ki bi ga res rad slišal. Ta band ne pride vsak dan kamorkoli.

A: Razumem.

B: **Profesor** je rekel, da je ravno zato treba na najtežji preizkušnji kazati moč. In nisem šel na koncert.

A: Super.

B: Profesor me je prišel dvakrat preverit. Rekel je, živijo **Šprohar**, sem prišel, da bova kakšno pokadila. Prišel je okrog pol devetih. Sem rekel, ga pa bova **pokadila**. Ali vam zapojem kakšno **pesem** od Status Quo? Profesor se je začel smejati. Status Quo sem sicer videl dvakrat.

A: A res?

B: Enkrat, ko smo se peljali v Pulo z otroki, je žena zvedela, da bodo **nastopali**. Zadnjič sva se pa oktobra oziroma novembra peljala na **koncert** v Celovec. Par dni pred novim letom je umrl Richie Parfitt, ki je bil drugi kitarist. Tako je bilo. Včasih je treba stisniti zobe in požreti samega sebe, bi rekel. Na takšen način, da premagaš samega sebe, se kališ. To ni floskula, to je res. Enako kot cigareti. Ali bom nehal kaditi, ali ne bom nehal kaditi? Jebemti, a bo čik mene jebal, a bom jaz njega? In sem ga pustil. Leta 1980 sem rekel, da ga bom sedaj pustil, ko so Lennona ubili, da ga bom imel za spomin, da bom vedel kdaj **sem nehal kaditi**. Pa sem potem po 25-ih letih občasno poleti spet kakšno cigareto prižgal. Kljub temu je minilo že 4 leta in pol, odkar **sem pokadil zadnjo**. Od 60. leta nisem nobene več prižgal. Če nekdo kadi, mi cigarete dišijo čisto lepo, ampak mi pa na pamet ne pride, da bi začel kaditi cigarete, da bi jih šel kupit ali da bi koga prosil zanje.

A: Razumem.

B: Tudi mamil nisem nikoli poizkusil. Pa smo imeli rockerski band in 20 let hodili okrog. Pa so tiste punce rekle, pa boš, ti pa boš en šit potegnil. Saj ni nič hudega. Imam malo travce, saj ni toliko močna. A veš kako se potem fino počutiš? Sem jim rekel, saj se že zdaj fino počutim. Jaz pir pijem. Rekla je, ampak to je en poseben občutek. Odvrnil sem ji, naj kar bo. Potem sva šla zvečer malo v mojo sobo gor. Smo v hotelu prespali, ker smo imeli naslednji dan spet špil. Pa bova videla, ti boš tole vlekla, vidim, pa ti bom dal kaj drugega za vlečt, pa bo stvar rešena. Joj, je rekla, pa zakaj si tako trd? Zakaj? Boš videla koliko sem trd šele gor v sobi. Malo sem se zajeboval. Vendar nikoli nisem hotel poizkusiti mamil. Bal sem se, da bi mamila preveč posegla v mojo osebnost. Tega pa nisem maral. Niti za ceno tega, da bi mogoče pa res naredil **rockerski** hit.

A: Kakšne vrsto podpore ste imeli v šoli pri učenju pri prilagajanju gradiv, pripomočkov, psihološke podpore, učne podpore? Vprašanje se malo navezuje na slepoto, malo pa na starše in učitelje.

B: Nobene podpore nisem imel. Niti pri starših niti pri učiteljih. Nobene podpore nisem imel. Bil sem čisti samouk. Jaz vselej trdim, da sem vse v življenju sam naredil, razen otrok. Za to sem pa potreboval ženo. **Dobesedno zmeraj naredim vse sam**. Najraje tudi vse sam naredim. Tudi v grupi se ne počutim dobro kot vojak. To pomeni, da moram biti v bendu šef, v službi moram biti šef. Doma je pa žena šef, ampak je pač tako, da saj veš kako je to? Moški je kralj, žena je kraljica. Skratka moški je glava, ženska je pa vrat in obrača glavo. A veš? Mislim, saj to ne moreš drugače. Če želiš imeti kolikor toliko dober, normalen zakon, moraš delati, kakor Tito **in** dati žmigovec v levo, **vendar** greš v desno. Enako je v družini, z ženo. Rečeš **ji** ja, narediš pa po svoje. Jaz dostikrat rečem tudi otrokom, pa recite naši mami, ja, ja, vse imaš prav, naredite pa po svoje. Ker z njo ne boste nikoli prišli do konca, ker je dvojčica. Moji otroci se tega že malo učijo. Tudi najmlajšo hčer to učimo. Najstarejša hčer Ana živi s fantom 4-5 mesece v stanovanju. Imata tudi otroka. Tudi njo **to** učim. Njenemu partnerju Elvisu, pa rečem, naj se neha z mojo ženo kregat. Ona ima polne, neizčrpne vagone energije za prepir. Ne se kregat z njo. Če ti bo rekla, da pospravi svojo kapo, bodi **samo** tiho in **ji** povej, da jo boš **jutri zjutraj pospravil na svoje mesto**. Pa

bo **kapa** drugič spet tam, ko bo šla mimo, pa je ne bo videla, saj bo pozabila **nanjo**. Škoda, da se kregaš. Ja, pa kaj me komandira? Sem mu rekel, ne bodi tele. Zato, ker je ženska, ker misli, da mora imeti prav. Elvis, a misliš, da bi jaz zdržal 30 let z ženo, če bi se takole prepiral? In se boš tudi s svojo ženo takole kregal, ker je **Ana** podobna **materi**. Elvisu sem rekel, naj ga ne serje. To ni tako, kot tvoja mama, ki je Bosanka, ko foter reče, tako mora, da bude, in ona to naredi. Pa je tako. Malo jih učim o tem.

A: No, ampak recimo, je pa pomembno tudi to slišati, da ste to vse sami bili sposobni. Načeloma pa obstaja neko tako splošno pravilo, da za uspešno osebo stoji uspešna ekipa. Rad bi slišal vaš primer za kakšno smernico oziroma če lahko date kakšno iztočnico, kako se lotiti, da lahko izpelješ svoje cilje sam?

B: Ja, res je. To vse drži, pa drži tudi, da mora biti uspešna ekipa za uspešno osebo. Enako velja, da za uspešnim moškim stoji uspešna ženska. Če se ne bi takratni šef Prešernove družbe Ivan Bizjak zaljubil v mojo literaturo, ko sem pisal knjigo, ali tako, kot se je Brane Epštajn zaljubil v Beatlese in Lennona, je vprašanje, kaj bi bilo potem? Enako velja za moj primer, ko mi je potem Ivan knjige tiskal, ampak knjigo sem moral pa sam napisati. In če ne bi poznal Bavčarja, Golobiča in ostalih, najbrž ne bi dobil službe. Ampak najprej je moral biti Partljič Tone, ki me je najprej v dušo pisatelja spravil, potem pa še v stranko. Jaz najprej nisem hotel iti v stranko. **Spraševal sem se**, kaj ga bom tukaj v politiki nekaj sral? Jaz sem invalid. Tone je rekel, pa čuj, saj si malo demokrata pa malo liberalca, idi noter v stranko. In sem šel. Rekel mi je tudi, da stranka v svetu potrebuje takega človeka, ki obvlada invalidske zadeve, pridi, pridi. In sem šel. Na takšen način sem si počasi ustvarjal ime. Če ne bi bilo Bavčarja in Golobiča, tudi jaz ne bi imel te službe. Leta 2005 mi je pa Milan Zver ponudil Inštitut za slepe, **ampak Ingrid, s pedagoške, in Roman z geodetskega, nista izpolnila obljube, in šla z mano v ta inštitut, ker so delali nek Tigra program**. Vsi, ki so mi prej obljubili, so spustili lužico. **Potem sem jo spustil tudi sam. Ker sem ostal sem sam**, nisem šel v inštitut. Takrat nisem sestavil **ekipe**, danes pa bi jo. Takrat sem se pa usral, podobno, kot enkrat, ko sem bil na tonski vaji Rolling Stonesov. V dvorani sva bila sama s kolegom, **na obeh straneh odra pa sta bila dva taka silaka**. Po koncertu je na odru ostal samo še moj idol, Keith Richards. Vprašam Damjana, ali naj vprašam Keitha, če lahko naredimo samo en foto? Damjan reče, pa ne Luj, sej vidiš, da naju gledajo, kot da sva morilca, nama bo kdo res še kaj naredil. **Usral sem se in bil tiho**. Žal mi je, zelo mi je žal, je rekel tisti v psalmu. Mislim, to je bila pa taka prilika, ki jo nikakor ne bi smel izpustiti. Ja, pa sem jo, pa sem jo usral. Nikoli več ne bom imel take prilike.

A: Ampak ste še vseeno pri življenju. Rekli ste, pa me je tisto zanimalo, pa sem spoznal vse slavne. Kako ste se pa tega lotili? To se meni zdi zelo zanimivo.

B: Ja, tega sem se lotil tako, da sem pri fuzbalu najprej šel na Olimpijo in sem se motal okoli Arsenagića, Zagorca, Amerščka, Popivode in ostalih. Pobiral sem jim žogo, če jim je ušla s terena. Nato sem jim žogo nesel nazaj do garderobe in smo spregovorili par besed. Na primer, golman Škulj. Takrat sem mu zadaj za golom žoge pobiral, danes pa stanuje pod mano v bloku. Nad mano pa stanuje ta novinar, Igor Bergant. Škulja sem vprašal, ali se spomni, ko sem mu pobiral žoge za golom? Kako se bom spomnil, saj vas je bilo veliko mulcev tam, ki ste pobirali žoge. Kako se bom pa jaz prav tebe spomnil? Take stvari so bile, in potem, ko sem se s fuzbalerji ukvarjal, sem na meter in pol videl Aca, vendar ga nisem upal ogovoriti, ker nas je bilo veliko okrog njega. On je bil takrat to, kar je danes Ronaldo. Sem pa predlani v Beogradu z njim govoril. Pred letom in pol sem kupil Prešernove poezije 1864, prva izdaja. In piše iz Jakopičeve zapuščine, kar pomeni, da je imel to knjigo tudi Jakopič. Ko sem jo bral, so se mi malo roke tresle. Bilo je fino. Lansko leto, ko je bil **dobrodelni koncert** za Fogla, sem zleticiral Dalmatinovo biblijo za 650 evrov, ki je drugače stala 1200 evrov. Počakal sem 20 minut, kot pravi Žid, potem sem šel nazaj k organizatorju in mu rekel, da jo bom kupil jaz. A pa boste plačali zanj 650 evrov? Rekel sem, bom. Potem sem šel na oder in povedal par besed, tako da sem prejel gromozanski aplavz polne dvorane. V tem trenutku je ravno Domicelj zaključeval pesem Slovenskega naroda sin. Bilo je lušno.

A: Meni je vaše pripovedovanje sicer super, ampak imava še šest vprašanj. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav, povezanih s slepoto?

B: Nobenega.

A: Nobenega?

B: Nobenega.

A: Potem greva naprej. Trinajsto vprašanje. Kakšno podporo ste imeli v šoli pri učenju?

B: Nobene.

B: Skratka, moja kariera se ni končala. Avgusta smo s sodelavci in prijatelji ustanovili zasebni zavod Bela palica, ki ima namen pomagati ljudem, ki oslepijo ali kako drugače postanejo invalidi. Ker država tega ne dela in slabo skrbi **zanje**. Če nekomu utrga nogo v prometni nesreči, mu dajo berglo ali umetno nogo in ga napodijo domov. Če oslepijo, jim dajo na očesni kliniki umetno oko, in jim rečejo, pojdite domov. Rehabilitacije ni. In če bi jaz imel takega človeka leta 1970, kot sem sedaj sam, bi bila moja rehabilitacija dosti krajša in enostavnejša. Mislim, da sem to ljudem dolžan pomagati. Vendar iščemo financerja, da bodo te usluge lahko bile zastoj, da

bodo v okviru zdravstva in da ljudem **za njih** ne bo treba plačevati. Konec koncev, če smo čisto pošteni, tudi mene ni treba plačevati, ker ne delam to zaradi denarja. Če pa bom plačan, pa pač bom. Kakorkoli, denar ni moj namen, če pa bo posledica, **tudi** v redu.

A: Razumem.

B: Noben, ki sem ga izbral za ta projekt, ne jaha na tem. Govoril sem s 15-imi ljudmi. S tistimi, ki so mi denar omenili, smo se vljudno poslovili. Ostali so štirje, ki niso omenjali denarja. Ti so ostali notri. To je to. Drugače pa še vedno mislim, da se bom zaposlil v javni upravi, ne kot navaden vojak, ampak najmanj kot državni sekretar, ali pa kot direktor direktorata za ogrožene skupine prebivalstva, če ga bodo iz zavoda naredili. Vendar je **moj** pogoj, da se **trenutna** vlada umakne. Ta vlada je najbolj čudaška, nora in nefleksibilna in nima posluha za **socialne** stvari. Sem tudi predsednik medobčinskega društva slepih Ljubljana, ki ima 1.000 članov. Zavzema tudi kamniško področje, kočevsko-ribniško, Zasavje in tako naprej. Pišem osmo knjigo, ki je v nastajanju. Okrog 20. februarja jo bomo poskušali **izdati**, potem pa se bomo posvetili še kakšni drami. Čakam še na ta drugo diplomu pri drugi hčerki. Trenutno se zajebavam z gastritisom, virozo, malo pa še z nespečnostjo. Vse te težave bom počasi odpravil, ker sem opustil alkohol in poskušam normalno živeti. Aja, težavo mi predstavlja tudi slabokrvnost. Pička materina, premalo železa imam v krvi.

A: Železa?

B: Ja, potem sem se pa zajebaval, da imam v soseščini drejarja, da bom šel vsak teden na eno žličko upilkov. Zdravnica mi je rekla, da zelo neresno jemljem medicino. Ta zdravnica ni imela čisto nobenega smisla za humor. V glavnem imam še lepe načrte. Čakam, da ta prekleta zima mine, ker je zame strup.

A: Kakšne vrste podpore ste dobili v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški ali so vas pustili samemu sebi? Kaj vam je koristilo, kaj vas je oviralo?

B: Starši so me prepustili samemu sebi, koristilo mi je pa to, da se niso nikdar vtikali v moje življenje. To mi je koristilo. Oviralo pa me je mogoče to, da so bili malo neizobraženi. Da sem iskal tisto, bi rekel, intelektualno zadovoljstvo ali kontakt pri ljudeh, ki so bili izobraženi, zato mene privlačijo izobraženi ljudje. Medtem ko so mi neizobraženi ljudje samo še malo zanimivi, ker jih preučujem, kako oni reagirajo na kakšno stvar.

A: Ampak, recimo to, da vas starši niso ovirali pri življenju in da vam je bilo to pozitivno?

B: Ja, dobro, ker nekatere ovirajo. Starši jih ne pustijo na koncert, nekatere strižejo.

A: Razumem. Okej.

B: Ali pa, da jim preprosto ne pustijo. Moj sošolec iz 3., 4., 5. in 6. razreda se je ustrelil, ker je bil sin narodnega heroja. Zaljubljen se je v eno farško punco, ki so mu jo doma branili. Ker stvari niso šle ne naprej in ne nazaj, je šel v sobo, vzel fotrovo pištolo in se ustrelil. Nimaš kaj. In to je to. Meni je foter rekel, vzemi katero hočeš, saj te bo ta ali pa katera druga, **zajebavala. Če ne boš znal paziti, se ti bodo vse skurbale.**

A: Ali šolski sistem spodbuja samostojnost ali samo-aktivnost?

B: Šolski sistem?

A: Ja.

B: Ne, kje pa.

A: Ne?

B: Šolski sistem zavira vsako samoiniciativnost. Šolski sistem je rigid. Šolski sistem naredi ljudi toge in ne razmišljajoče. Tako kot televizija, ki je tudi velika prevara človeštva, ker krade energijo, čas in misel ljudem, ker ni treba nič drugega, kot samo gledati. Kar se mene tiče, ne bom rekel, da je slepota užitek, saj ni praktična, ampak ko človek oslepi, šele vidi, kakšna velika prevara je televizija. No, ampak dobro je. Ljudje jo imajo in jo hočejo imeti, ker je večina ljudi povprečnih in potrebujejo nadaljevanke, neke oddaje, šov, kmetije slavnih, velike brate in ne vem, kakšno sranje vse še. Hvala Bogu, **da** jaz ničesar od tega ne potrebujem. Na srečo mi ni do tega, res.

A: Kaj bi morali po vaše v izobraževalnem procesu spremeniti? Tudi s tega vidika, da bi se slepi potem lažje zaposlili?

B: Tukaj gre za to, da so bili zaposleni slepi do nedavnega v nekaterih drugih poklicih eksotičen primer. Tako, kot sem že prej povedal. Jaz sem bil sploh atrakcija, ker sem prišel najvišje v državni upravi, na primer. Ampak danes se ta paleta poklicev zelo, zelo širi in vedno je osebni vpliv. Če nek slep naredi nekaj, kar naredi prvi, je frajer, ampak s tem razbije še eno luknjo v tem zidu - **nemogoče je**. In je še malo več prepriha. Če je preprih,

res, da ne gre samo zrak notri, pridejo tudi muhe, ampak je pa preprih. Mi smo naredili preprih. Za stroko je bil največji čudež, da sem jaz diplomiral. Pa kakšen čudež neki? Če pa ti diplomiraš, ali je to tudi čudež? Zakaj pa to ni čudež?

A: Razumem, ja.

B: Zakaj je moja diploma čudež? To je potem za slepce malo nerodna stvar, ker slepi znajo pa doma počivati in se ob kozarčku vina tolažiti, da so bogi in da jih življenje jebe. Potem pa kakšna žena reče, kako pa da ti tega ne moreš, kako je pa Šprohar lahko? Ja on je imel pa srečo.

A: Sreča pri pisanju in sedenju, ne?

B: Jaz pa rečem, res je. Za srečo moraš imeti malo sreče, ampak je pa treba tudi kdaj kaj narediti za to. Za Loto zadeti je treba vsaj srečko kupiti, če že nič drugega, a ne?

A: Ja.

B: Nisem priljubljen pri slepih ljudeh. Moram reči, da ne. Pri slepih dekletih še do neke mere, pri nekaterih, če so zelo bistre. Pri slepih fantih pa sploh nisem priljubljen. Preprosto, če bi šel delat anketo iz slepcev bo s takimi ali drugačnimi odgovori v ozadju skoz kanček spoštovanja in velik kup nevoščljivosti. Ne bo pa direktne umazanije, kaj bo on? Navsezadnje tega niti ne moreš govoriti. Niti za zlato olimpijsko medaljo ne moreš reči, ja kaj pa je to za en kurac? Kdo pa si? Ja, saj jo lahko vsak dobi. Tisti, ki to govori, je potem bejav. Slepi fantje name gledajo malo z zavistjo. Potem, ko spiyejo tri pire, pa rečejo, kurba jebemti, zakaj pa tudi jaz nisem šel na faks? Kakšen me še danes vpraša, zakaj sem šel delat faks? Ja, zato, da imam sedaj enkrat večjo penzijo, kot ti. Nakar odgovori, ja pizda, ampak delal si pa sigurno manj kot jaz? O tem se bova pa težko zedinila, saj ne vem, kaj si ti delal. Ali si dvigoval slušalko in rekel Ljubljanske mlekarne in pritisnil tri gumbe? A veš kaj? Jaz sem moral pa po celi Evropi potovati in razlagati, kako bi bilo za slepe boljše to, pa kako bi bilo za slepe boljše tisto? Pa zakaj imajo slepi 100 odstotno telesno okvaro priznana? Zakaj gluhi samo 70 odstotkov? Zakaj so vojni zakoni narejeni tako, da imajo tisti za isto slepoto do desetkrat večje premije, kot tisti, ki je zbolel, pa ravno tako ni nič sam kriv? Ker on pravi, ja jaz sem kriv, če so oni bombo pozabili? Ja, seveda si sam kriv, zakaj si jo pa šlatov, kurba?! Pri miru bi bombo pustil. Kaj sem pa jaz kriv, če sem zbolel? Na takšen način so slepe med sabo sprli, ker imajo nekateri tudi do 3.000 evrov raznih invalidskih dodatkov. Večina slepih nas pa ima okoli 300 evrov . tako imenovani DPP - dodatek za pomoč in postrežbo. Država je znala slepe skregati, zato, da nismo tako močni proti njej. Slepi se sami med sabo jebejo, zakaj imaš ti toliko, jaz pa toliko evrov?

A: Razumem, ja.

B: No, tako.

A: Še dva vprašanja. Zanima me kaj je potrebno spremeniti v izobraževanju slepih?

B: Popolnoma je treba spremeniti koncept. Spremeniti ga morajo predvsem slepi s svojimi dejanji. Prepričati morajo družbo, da so sposobni delati to in to. Čeprav, seveda, gre od začetka za eksotičen pojav, ampak prej ali slej vsak eksotičen pojav, če je množičen, ni več eksotičen. Olimpija mora pet tekem zmagati, potem bodo pa ljudje hodili na tekme.

A: Ja, razumem.

B: Tako je to. Ne tako, pridite na štadion, ko bo pa štadion poln, bomo pa zagotovo zmagali. Ne gre tako.

A: Ja, ja. Torej mora biti neka samo-dejavnost?

B: Tako je, absolutno.

A: Ali ste aktivni v družbenem življenju izven institucij in aktivnosti za slepe in kako? Tri vprašanja.

B: Ja, sem član oziroma podpredsednik Lions kluba Trnovski zvon. Sem tudi član društva slovenskih pisateljev, ampak tam praviloma nisem dostikrat aktiven.

A: V redu, ampak tako na splošno me zanima. Niste doma v stanovanju, ampak ste radi aktivni?

B: Ne, nisem. Sem pa rad v stanovanju, ker imam rad mir. Trenutno imam veliko dela z lektoriranjem. Članek sem mislil že danes oddati kot reakcijo na nek članek sobotne priloge, ampak ga bom jutri popoldne. Danes nimam časa, ker morava tole dokončati. Ga bom poslal jutri, pa ga bodo objavili naslednjo soboto.

A: Tukaj sem se bolj navezoval na to, če mogoče iščete tudi kakšno informacijo ali sporočilo zunaj, se poskušate s kom povezati, ste družabni, ali ne?

B: Ja, sem. Če me kaj zanima se z vsakim povežem. Ni nič težko. Tudi s Kučanom ali s Tino Maze sem se pripravljen povezati, čeprav sta mi oba zoprna. Pripravljen sem se povezati tudi z ministrom. Skratka, kaj pa vem?

Politika in šport (smučanje) nista ravno moji področji, katerih bi se veselil in bi ne vem kaj počel.

A: Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavni na področju zaposlovanja?

B: Ne, ne, kje pa.

A: Ne? Kaj bi bilo potrebno spremeniti oziroma zakaj?

B: Treba bi bilo spremeniti miselnost slepih, ker jim te institucije uničijo socialno-imunski sistem. Potem si ne upajo sploh več glave dvigovati. To se zdaj spreminja, ker je vedno več slepih izobraženih. Danes ni več tako, kot je bilo včasih, ko so bili slepi res, res redki posamezniki, ki so imeli faks. Zdaj je pa tako, da je splošna izobraženost med slepimi večja kot je povprečje v državi. Povprečje v državi je 7 visokošolskih diplom na 1.000 prebivalcev, medtem ko jih imajo slepi nekaj čez 8. Pred 50-imi leti je imel mogoče eden ali dva slepa dokončano fakulteto, zdaj jih ima sigurno 50-70 ljudi. To gre počasi, ampak se množi. To je fino in je dober znak. Manjšine se morajo vedno same boriti za priznanje svoje stigmatiziranosti ali pa za uveljavljanje teh posebnih potreb. To je zmeraj na strani manjšin. Večina se ne more prilagoditi tem stvarim, ampak se **jim** mora manjšina.

A: Mislim, da ste na 18. vprašanje že odgovorili. Kaj se vam zdi pomembno še dodati o svojih izkušnjah na področju zaposlovanja slepih? Se bi navezali, mogoče, če še karkoli mislite o tem?

B: Ne. Saj mogoče se bova pa naslednjič videla pa bova še kakšno temo odprla. Mogoče ni najboljša, če daš pacientu vsa zdravila naenkrat? Mogoče se pa dvakrat, trikrat vidiš, pa potem mogoče tretjič pridejo pravi kapselni ven. Tudi midva se morava spoznati in poskušati začutiti, kaj pa res tebe zanima? Ker na nek način je čisto vse zanimivo.

A: Razumem. Hvala za vprašanje. Jaz sem torej bil socialni delavec. Sem pred magistriranjem. Trenutno delam kot varuh in iz te pozicije težko karkoli bolj razvijem kot to, da raziskujem. Ampak kot socialni delavec, če bi bil na poziciji socialnega delavca, kar si pa sedaj želim, bi pa rad posvečal svojo pozornost na večanje zaposljivosti slepih. Rad bi delal na usmerjanju oseb s posebnimi potrebami.

B: Ja, zakaj pa ne?

A: To je moja želja in v širšem smislu tudi na večanje zaposlitev oseb s posebnimi potrebami, ker mislim, da imamo vsi nekaj od tega. Mislim tudi, da ljudje kot družba znamo tako stereotipno pristopati do nekoga, če je slep ali pa da nekega opravila ne bi mogel opravljati. Seveda neke specifične so, ampak jih imamo pravzaprav vsi.

B: Ja, seveda.

Priloga M: Transkript 1 - Matija Šilc

Oseba A: Tukaj dam še na zvočnik, da se bo slišalo. Evo, kar vprašanja. A ste si uspeli pogledati?

Oseb B: Ne, ne nisem.

Oseba A: Intervju je na temo karierne poti slepih. Vem, da ste imeli malo bolj specifično pot, ravno zato me zanima. Mogoče kakšna vprašanja ne bodo direktno vezana na vaš primer.

Oseba B: Kar začnite.

Oseba A: Okej.

Oseba A: Kakšno izobrazbo imate in za katero delovno mesto ste usposobljeni?

Oseba B: Jaz sem najprej usposobljen za telefonista, že od osnovne šole, od osemletke, ko smo delali tečaj za telefoniste. Potem, naslednja usposobitev je bila, da sem bil usposobljen za profesorja zgodovine, kar sem tudi bil šest mesecev v Novi Gorici. Naslednja stvar pa je, ko sem v Franciji leta 1976 postal znanstvenik v okviru nacionalnega znanstvenega inštituta za znanstveno raziskavo. To je bila pa naslednja. Jasno, lahko bi delal tudi druge stvari, ne?

Vprašanje od možnosti. V vsakem primeru bi lahko naprej učil. V Franciji kot slep sicer ne bi mogel učiti zemljepisa, kar je neumnost, ker sem uporabljal običajne karte in tako dobro obvladam zemljepis, da bi lahko tudi to učil, recimo. Ker v Franciji imajo kombinacijo zgodovine in zemljepisa, tako da to so spet predsodki, da tega ne bi mogel obvladati.

Oseba A: Razumem.

Oseba B: Dobro, naslednja specializacija, da fotografiram, da predavam s področja fotografije. To se pravi z mojega znanstvenega področja v bistvu in pa tudi raznorazna predavanja na temo invalidov kot poznam to v svetovnem merilu, recimo dostop do umetniških del, vprašanje muzejev in tako naprej. To je dokaj širok profil.

Oseba A: Razumem, ja.

Oseba B: Poleg tega me pa zanima kultura, ker sem šel kot slovenski avtor v Francijo, ampak to je bilo tako zraven mojega znanstvenega dela.

Oseba A: Razumem.

Oseba B: Zanima me Boris Pahor in drugi avtorji. Jaz sem napisal cel kup esejev slovenske literature in kulture. To je tako na kratko.

Oseba A: Odlično. Ali ste zaposleni v poklicu za katerega ste se izobraževali? Ste zadovoljni s svojo službo?

Oseba B: Ne, ne morem reči, da sem se izobraževal za ta poklic, ker pri slepih je vedno tako. Zdaj so recimo neki profilirani poklici. Recimo v Italiji imate zakonsko določeno kaj lahko slep **dela**. To so zaščitena mesta, se pravi, če država da natečaj, imajo slepi prednost. V Franciji je tudi nekaj **protestiranj** glede teh popisov, kar je državni natečaj. Kot sem rekel, je možna zgodovina, filozofija in tudi matematika. Poznam ljudi, ki so slepi in so tudi univerzitetni profesorji za matematiko. V Sovjetski zvezi je bilo enajst slepih matematikov, kar je bilo meni znano. Pri slepih je dostikrat odvisno individualno, čeprav je nek francoski avtor napisal knjigo o možnih poklicih za slepe. Knjiga je bila prevedena v srbohrvaščino. To je dokaj zanimivo, ampak v glavnem je pa zmeraj malo loterije, ker je odvisno od tega, kako slepega sprejme inštitucija. Mene kot profesorja najprej na goriško gimnazijo niso hoteli sprejeti, ampak potem, ko pa je bil profesor Stefano Pagura iz Stare Gorice pripravljen, da jim pride govorit o tem, da je možno. On je učil zgodovino in filozofijo na klasični gimnaziji. Stefano Pagura je bil pripravljen profesorskem zboru povedati. No, potem jim je bilo pa tako nerodno, da niso šli v to. Ampak bi on, kot dotična oseba, ki je bil z istim profilom, kot jaz, povedal, da je to možno. Vendar se to na žalost **redko** dogaja. Pri zvezi slepih se tega ne vodi sistematsko. Prav tako ni nekih specialistov za to področje. Vsi se gredo neke specialiste, **ko jih pa potrebuješ**, pa ni nikogar. Torej, možnih je cel kup različnih profilov. Povem vam en primer. Pravijo, da je splošni predsodek, da slepi ne more biti zdravnik. Jaz pa pravim, da je možno, da je slep zdravnik, še posebej pa diagnostik. Poglejte, primer. V Parizu je tisti, ki sprejema pozive v stiski za usmerjanje rešilnih vozil, na telefonu in nikogar ne vidi. Se pravi, da dela kot slep. Dela to, kar sliši in to bi lahko tudi slep opravljal.

A: To je bil dober primer.

B: Enako je tudi v psihiatriji, ko so pogovori. To je tudi en poklic, ki je tudi spet blazno super za slepe. Poznam samo tri slepe psihoanaliste na tem svetu, in sicer v Argentini, Mehiki in Franciji. En prijatelj iz Nemčije me je spraševal, kako bi pa delal kot psihoanalist? Odgovoril sem mu, da težko, ker so predsodki.

A: Razumem.

B: Povabili so štirinajst psihoanalistov in jih vprašali, kako je to možno? Rekel je, saj slepi smo psihoanalisti že od Starih Grkov naprej. Ampak tako je absolutno zato, ker so predsodki. Ni kaj.

A: Se strinjam.

B: V psihologiji je bil problem to, da so razne statistike, ki slepe omejujejo. To je doživel že moj slepi kolega, vendar je potem uspel. Psihoanalist je lahko 100-odstotno slep. In to je tudi najboljši možen psihoanalist, ampak zaradi predsodkov, slepih pač v teh profilih ni.

A: Definitivno je tako, ker se je treba osredotočiti na pogovor, ne pa na vizualnost osebe.

B: Ja, treba se je osredotočiti na analizo besed.

A: Tako, ja. Se strinjam. Kakšno je vaše mnenje o teh vnaprej določenih poklicih? Ali so to, če sem vas prav razumel, so tudi limitirana, da potem drugih ne moreš vzeti?

B: Poglejte. Problem je v tem, če se vnaprej določi poklice, to seveda velja 100-odstotno. To se lahko zakonsko določi. Ampak običajno ti poklici postajajo kliše v nekem smislu. Namreč, vsi slepi smo bili telefonisti, ker je bil to poklic, ki je bil pač možen. Enako velja tudi za kinezioterapevte. Poglejte primer. V kineziologiji v Sloveniji se je specializiral za akupunkturo pa so rekli, da to ni možno. kako to ni možno? V Pekingu je cela klinika, akupunkturo to se pravi, da je to možno v Pekingu, v Evropi pa ne. In tukaj je bila ena profesorica na medicini, ki je imela predsodke in zato slepi v Ljubljani niso mogli študirati kineziologije in so morali **na študij** v Zagreb oziroma Beograd. 100 odstotno možno je, da slepi postanemo maserji, možno pa je tudi, da slepi postanemo akupunkturo pa še cel kup paralelnih medicin oziroma lahkih medicin. To je brez nadaljnega možno. Če bi bila neka taka vodena politika, vendar zveza slepih to ni nikoli delala, ker so pač bolj administratorji, kot kaj drugega. In poslati kakega slepega maserja na specializacijo za akupunkturo v Peking, bi bilo zagotovo možno. Slep bi se lahko specializiral za akupunkturo. To je krasen poklic, pa še dobro se z njim zasluži. Jaz se ukvarjam samo z akupunkturo, ker sem naredil tečaj iz akupunkture in si tudi sam včasih dam iglico. To tako mimogrede povem. Nisem ne vem kakšen specialist, ampak to se danes da narediti.

A: Okej. Hvala. Koliko časa ste iskali zaposlitev in koliko prošenj ste napisali? Na koliko razgovorov ste bili povabljeni in kaj je bilo odločilno, da ste potem dobili zaposlitev? To vprašanje ni točno vezano na vas.

B: Glede tega, v tem centru, v katerem sem se jaz zaposlil, so že delali drugi slepi. In en sloviti profesor je bil slepim zelo naklonjen. Vložil sem prošnjo in bil sprejet, ker sem imel super priporočila. Mene je med drugim priporočil . to se pravi, da sem takrat prišel noter. Nisem imel funkcije po mojem znanju, ampak kasneje sem postal funkcionar. Kljub temu, seveda, glede na moje znanje, bi moral imeti veliko višji rang. Tukaj pa je deloma deloval predsodek, saj sem na področju fotografije svetovno znan. S tega področja sem dobil dvakratna doktorata, obenem sem bil pa tudi član žirij na univerzi v Franciji. Za doktorat in sem bil enakopraven član drugim profesorjem na temo fotografije. To pomeni, da bi tukaj lahko imel veliko več, če ne bi bilo objektivnih predsodkov oziroma jaz nisem imel zaslombe pri sindikatih, ker kot tujec v Franciji nisem poznal ljudi.

A: Ja, ja, razumem.

B: Če bi poznal več ljudi, bi mogoče imel višji rang. Dobro, toliko glede tega. Lahko bi bil veliko višje. Delal bi lahko tudi cel kupi drugih stvari. To ni bil problem. Mene je predlagala svetovalka za kulturo, ker je bila direktorica za Frances de la Tour, da bi imel samostojno oddajo, ampak zaradi mojega znanstvenega dela si nisem mogel privoščiti dva dela, ampak bi si lahko. Lahko bi si, vendar ni šlo, bilo je preveč. Frances de la Tour so me predlagali, da sem delal pet samostojnih oddaj po eno uro in to zelo, zelo prestižnih. Rekli so po izbiri, in to sem tudi naredil. Zakaj to pravim? Zato, ker moj kolega Beno Zadrnik, ljubljanski radio, ni bil sposoben omogočiti ene oddaje. To je tudi predsodek. Čeprav je slep, je profesionalce glede radia. Slep smo v absolutni poziciji poslušanja, in to se ne ve. Zakaj to poudarjam? Zato, ker sem bil dvakrat od direktorja Frances de la Tour izbran, da sem predsedoval komisiji za nagrado Frankofonije oziroma vseh francosko govorečih držav. Bile so Kanada, Romanska Švica, Belgija in Francija. Tej komisiji sem dvakrat predsedoval. Ker ta direktor je vedel, da znam poslušati in da znam ocenjevati oddaje. Ampak, to je recimo področje, kjer je očitno, da smo slepi sposobni, da bi lahko marsikaj delali, ampak zaradi predsodkov, pa ne. Isto velja za televizijo. Prvič se je zgodilo, da je Peti program v Španiji delala slepa moderatorka in napovedovalka in zelo uspešno. In, ko so naredili oddajo za slepe v Franciji, sem napisal članek za Le monde. Tako sem bil navdušen, da sem ga napisal, čeprav bi lahko angažirali malo več slepih, kot jih.

To pa je delal pri nas Drago Benčko, ko je Benota Zadrnika angažiral, da je nekaj prečital pri poročilih na televiziji in tako naprej. Skratka, Slovenci smo bili glede tega zelo napredni, ampak nismo šli pa naprej. Beno ni nikoli imel možnosti, da bi mu dali eno oddajo, pa bi bil sposoben. On je bil veliko večji profesionalce, kot jaz, čeprav jaz rečem, da sem profesionalce, ker sem naredil nekaj zelo elitnih oddaj, tako mimogrede ali pa v drugem delu za Frances de la Tour. Meni večina pravi, da ta medij ni za slepe. Jaz pa pravim, da je za slepe, vendar so

predsodki. Torej, težave so povsem tehnične, saj slepi ne režejo trakov, ampak jih tehniki.

A: Razumem.

B: To poznam, ker sem delal oddaje. Bil sem producent oddaj. Imel sem realizatorje, ki je vedel, kako je treba to narediti, in tehnika, ki je bodisi snemal bodisi montiral. Spomnim se, ko sem imel tistih svobodnih pet oddaj. Ko sem naredil eno oddajo, sem si izmislil, gremo o slovitemu slikarju Van Goghu in smo šli snemat tja, kjer je pokopan. Tam smo sedeli ob travi in posneli oddajo. Imel sem tehnika 100-odstotno na razpolago, prijatelja, ki je umetnostni kritik in tako naprej. Skratka, veliko stvari je možnih, ampak vse to naleti na zid predsodkov. Jaz zelo, zelo dobro to povem. Poznam nekaj zelo konkretnih primerov. Ja, konkretnih. Recimo, en moj prijatelj, ki je bil inženir elektrotehnike je mimogrede popravil televizijo ... Kako jo je popravil? Tako, da je nekoga videčega spraševal, ki mu je dobro svetoval, da ga ni ruknilo zaradi kondenzatorjev. Ampak videči mu je točno rekel, to in to naredi, tisti in tisti vijak odvij. In je popravil televizijo.

Oseba A: Zanimivo.

Oseba B: Seveda saj je bil inženir za elektrotehniko. In je kasneje oslepel. Zdaj bomo rekli, kdo je popravil televizijo, ali jo je tisti, ki je tehnik, ali jo je on? On jo je.

Oseba A: Seveda, razumem.

Oseba B: Razumete? On je vedel, kako mora popraviti...

Oseba A: Razumem. Brez navodil ne bi šlo.

Oseba B: Tako, ja.

Oseba A: To bi vas še vprašal... se opravičujem, če sem vskočil.

Oseba B: Kar izvolite.

Oseba A: Rad bi se navezal na trenutek, ko ste rekli, da je bilo preveč glede vodenja svojih oddaj, pa nisem točno razumel na kaj se je navezovalo to "preveč"?

Oseba B: Da bi bilo preveč, če bi jaz vodil še tisto oddajo plus moje znanstveno delo, a razumete?

Oseba A: Aha, poleg vašega drugega dela?

Oseba B: Ja, ja tako.

Oseba A: Razumem sedaj.

Oseba B: Če bi sprejel, jasno, da bi sprejel, ampak to bi moral biti blazno organiziran. Nimate vedno na razpolago vedno dovolj čitalcev, zlasti pa prostovoljnih čitalcev, da bi komu plačal, pa običajno ni denarja. Ampak dobro, do začetka, ko sem prišel v Francijo se je veliko lažje dobilo veliko več prostovoljnih čitalcev, potem pa zmeraj težje, ko se svet liberalizira in kapitalizira in tako naprej, je ta prostovoljna veliko težje dela dobit.

Oseba A: V redu, hvala. Peto vprašanje. Kaj so bile glavne ovire pri iskanju zaposlitve in kako ste jih rešili? Vam je kdo pri tem pomagal?

Oseba B: Pomagali so mi tisti, ki so bili odprti za glavne ovire, kar na splošno za slepe velja še toliko bolj. To je informiranost, poznavanje terena, kontaktiranje z ljudmi. In v tem primeru smo mi veliko bolj omejeni. Konkretno, če bi jaz bil videč, bi veliko prej lahko poiskal, pa še tako nisem bil informiran. Ti sindikalisti pa so bili pomembni za določanje te komisije, da bi dobil veliko višje mesto na področju znanstvenega raziskovanja. To se pravi, da si mi sedaj delamo neko fantazmo o neki pomoči, saj nam ljudje pravzaprav kaj dosti ne pomagajo. Če vam kdo pomaga iti čez cesto, pa uresničuje svoje etično poslanstvo. In če gre kakšna ženska z vami v posteljo, vam nič ne pomaga, ker tudi ona uživa. A razumete? Treba je povsem zamenjati te kategorije pomaganja, pomoči, ker je to pri slepih zelo relativno.

Oseba A: Ja, ja.

Oseba B: Pomagajo tudi redki posamezniki. Meni so pomagali tisti, ki so me sprejeli najprej kot dijaka na goriško gimnazijo. Najprej me niso hoteli, kot slepega. Dobro, ravnatelj me je potem sprejel in ko sem šel na maturo, ko nas je bilo 64 in samo štirje odličnjaki. Ravnatelj je prišel k meni, in rekel: "veš, danes pa nisi samo ti zmagal, ampak tudi jaz". To mi je rekel ravnatelj, profesor Marjan Urbančič. To se pravi, da so bili skoz predsodki pri profesorjih. In, sedaj, jasno, da mi je pomagal, ampak pomagal mi je zato, ker je bil brihten, razumete? On je tudi uspel tiste profesorje, ki so imeli predsodke o slepih...

Oseba A: Uspel svojega učenca, če prav razumem?

Oseba B: Tako je. Recimo kasneje, ko me je vzel za profesorja. To je tudi njegov uspeh. Jasno, da mi je pomagal, ampak malo je pomagal tudi sebi, ker to je bil edinstven ravnatelj...

Oseba A: Razumem, ja. Imel je nekaj za kazati se v narekovajih.

Oseba B: To se pravi, tisti, ki vam zaupajo, tudi uspejo. To je lucidnost. Poglejte zelo klasičen primer že v 18. stoletju, ko je bil Newton. Veste, da je bil velik izumitelj. On je podprl, da je Andersen, sloviti matematik dobil stolnico za matematiko na Oxfordski univerzi že takrat. To je pomagal Newton. Zakaj je pomagal? Zato, ker je bil pameten, ker je vedel, da je brihten matematik, da je to treba. In to dam za primer. Zdaj smo pa v 21. stoletju, pa ne moremo tega narediti, kar je Newton naredil takrat.

Oseba A: Aha, aha.

B: Tukaj se vidi predsodke.

A: Glede informiranosti se mi zdi to zelo pomembno.

B: Slepi imamo veliko manj informativnih virov. To glede računalništva se pretirava. Računalništvo nam še zdaleč ne daje enakih možnosti kot videčim. Niti računalnik ne, ker je to nagrada na osnovi grafike. Samo pogledajte, kako slepi težko dobimo informacije na spletu.. Če bi imeli nekoga, pa on namesto nas išče po internetu, je to stokrat bolj hitro, kot če bi sami. Internet je učinkovit za kakšno specifično stvar, na primer za pošto. To že, da jo sam lahko odprem, ampak za stvari, ki zadevajo informiranost, pa absolutno ne. Če ste specializirani na področju podobe, se pravi umetnostne vrline, arhitekture, slepi absolutno ne moremo nič. Kaj mi pomaga, če dobim Michelangelove slike ali pa kip, ampak njegovega kipa pa ne vidim? Jaz bi vedno svetoval, in to bi bila tudi odlična diplomatska naloga, da se slepi in videči skupaj usedeta in preverita, katere informacije lahko dobita? Takoj se bo videlo, kako daleč sega računalnik? Ne, da se slepe pumpa oziroma indoktrinira z neko svobodo, ki je ni nikjer. Tukaj ni nobene enakopravnosti. Nobene. Tudi sam uporabljam, enako kot prijatelj iz Francije, ki uporablja Apple-a, in PC, tako da uporabi vse možnosti, ki mu jih ponujata oba računalnika. Kljub temu je še vedno v inferiornem, podrejenem položaju. To se pravi, da je informiranost za slepe zelo šibka točka.

A: Kaj pa predlagate za izboljšanje informiranosti?

B: Veste, to bi morali povsem organizirano slediti informaciji. Jaz sem si pridobivanje informacij organiziral s poslušanjem radia in televizije, vendar je to samo delno pridobivanje informacij. Potem s časopisi delam po metodi novinarjev, ki imajo svoje štabe in zbirajo podatke ter članke, ki so pomembni. V Parizu imam dva prijatelja. Ena je v pokoju, ki je bila novinarka pri Frances de la Tour, drugi pa je bil umetnostni kritik. Za boljšo informiranost sem jih vedno poklical in sem bil tudi od njiju informiran. A razumete? Ta govorjenja informacija je zelo revna po svoje. Slepi nimamo dovolj revij in časopisov. Tisti, ki so pa dostopni, pa niso tako strokovni. Problem je tudi čas. Nikoli ne morete doseči perfektne zvočno sintezo, pa jo zelo hitro poslušam v tujih jezikih. Slepi ne moremo tako hitro prebrati, kot videči, ki gre kar tako počez, čez strani in na takšen način zbira informacije. To je treba kar primerjati. Tukaj se še vedno vidi izmerno šibka točka slepih.

A: Če sedaj izhajamo iz sodelovanja s slepimi, kako jim lahko pomagamo pri informiranju glede iskanja zaposlitve, kaj predlagate?

B: Glede same zaposlitve je treba preštudirati profile, to se pravi, kakšna dela so in v kakšnem primeru bi slep lahko to delal? Po mojem je cel kup poklicev, ki sploh še niso preizkušeni, ker bi se dalo. Konkretno za moj primer. Jaz bi lahko bil profesor na zgodovini-umetnosti brez nadaljnega, saj toliko poznam slikarstvo. Čeprav sem se sam preko tega razpisa priboril. Lahko bi predaval tudi arhitekturo, to ni problem. To se pravi, da ta profil sploh ni možen za slepe. Na primer, en moj prijatelj, direktor slovitega inštituta v Mehiki, kjer sem časten direktor laboratorija za nevidno. On pravi, da bi morale ravno te institucije, umetniške šole in podobne, veliko bolj vključevati slepe in da bi s tem razširili tudi njihovo specifično percepcijo in poznavanje slikarstva, nevidnega in podobno. To je napreden človek, ki to pravi. To je možno, z izjemno lahkoto bi to učil kjerkoli. Imam tudi predavanja za fotografe, ki mi opisujejo slike za elitne fotografske šole. A veste, na primer sem podpisoval diplome za dunajsko šolo umetniške fotografije. Tudi v Nemčiji sem bil na taki šoli. Imel sem tudi predavanje na zagrebški akademiji oblikovnih umetnosti. To je možno, ampak na to se pač ne pomisli, ker je klišejski pogled na slepe. To je problem. Z odlično organizacijo dela se da marsikaj narediti, tudi tistega, česar se do zdaj ni delalo. Jaz se recimo ukvarjam z astronomijo. Imam sodelavca, ki je znanstvenik v Franciji in je specialist za astrofiziko. On me je tudi vključil v razstavo moje fotografije. Na tem področju je uspešen tudi gospod Rok Vidmar, ki veliko ve o astronomstvu, s katerim se tudi veliko pogovarjam. Zakaj me to zanima? Če se slep želi informirati o zvezdah, bo dobil nič ali bore malo informacij. Že kdaj sem sugeriral temu prijatelju, da bi naredili vsaj eno tako digitalno numerično karto, ki bi bila sposobna povedati imena zvezd in ozvezdij. To bi se dalo, vendar se nič ne gre v to smer. Mogoče, ker si samo jaz to želim, ampak saj bo še koga tako zanimalo.

B: A razumete? Če so Grki poznali brez daljnogleda in tako naprej 3.000 zvezd, bi jih lahko slep poznal 300, pa bi bilo to že zelo super. Poznavanje zvezd je recimo področje, kjer se da prikazati slepe, vendar se s tem nihče ne ukvarja. Mene osebno to področje zanima. Slikal sem tudi komet. Dobro, to je znano, ko sem sodeloval na razstavi ob 600 letnici Galilejevega kukala po zaslugi tega **francoskega** astronoma oziroma astrofizika. Ampak,

vprašanje je, ali bi lahko slepa oseba učila astronomijo? Seveda bi lahko. Poglejte, kako sem jaz učil zgodovino. Imel sem običajno karto oziroma zemljevid.

A: Običajno?

B: Ja, navadno.

A: Čisto navadno?

B: Ja, za videče na gimnaziji.

A: Aha.

B: Poklical sem enega dijaka in rekel, a vidite, kje je Ljubljana? Dobro, vidite. A vidite, kako teče reka Sava? No vidite, kar pojdite po Savi navzdol, nato pojdite po Donavi malo gor. Na takšen način sem dijaka pripeljal do kraja, ki sem mu ga želel pokazati. Potem, ko je poiskal ta kraj, ga je pokazal celemu razredu. In na enak način se da to storiti s kartami neba, če imate to v glavi oziroma to obvladate.

A: Razumem.

B: Tako to je. Vendar tukaj so predsodki. Enako velja tudi za avtonomijo, kjer je veliko predsodkov do slepih. V zavodu smo imeli plastične skelete, pa smo imeli sistem mišic. To se vse da dobiti. Seveda, če so pa predsodki, da se slepe fizioterapevte ne sprejema na študij medicine, potem pa ni nič. To je tako. To je žalostno in sramotno. Sramotno je glede na Isaaca Newtona, ki je branil Andersena v 18. stoletju, da je dobil stolnico za matematiko na Oxfordu. To je bil Isaac Newton, ne kdorkoli. Zato izpostavljam informiranost. Tukaj je šibka točka. Slep pa tudi slabovidni smo absolutno v veliko manjši meri informirani o vsem. Bodisi smo veliko slabše informirani o politiki, ker ne moremo tako hitro prebrati časopisa. Pri tem treba upoštevati hitrost in način branja slepih. Pri njihovem načinu branja je treba upoštevati še kontinuiteto magnetofonskega traku, kar sem že zdavnaj pogruntal. To ni tisto branje, ko videči kar preletijo strani časopisa in potem iščete bistvo. Slep moramo vse preposlušati.

A: Razumem.

B: Dobro, to je pač pripomoček slepim in slabovidnim. Imel sem prvi magnetofon, s katerim se je dalo pospešiti branje brez kontroliranja glasu. To se danes da narediti na vseh magnetofonih. To nič ne pomaga, saj ne morete skakati s točke na točko.

A: Razumem, ja.

B: To branje je zanimivo in super, vendar je pa slabost, ker je omejeno število del. Kaj mi potem pomaga? Če je nekdo hudo specializiran, mu to nič ne pomaga. Zakaj sem se jaz zanimal za jezike? Zato, ker sem si s tujimi knjižnicami za slepe malo razširil v Nemčiji in Italiji, in dobil nekaj več filozofskih del. Ampak, če so slepi specializirani kot znanstveniki, pa potrebujejo čitalce, ker takšne strokovne literature nikoli ne dobijo. Povprečje je takšno, kakršno je. Na žalost se ne da vsega prirediti za slepe. Okej, to je skenirano. Ampak je samo 20 držav podpisalo, medtem ko v Evropi še nobena. To je tudi vprašanje informiranosti. Tudi Sloveniji sem že predlagal, ker ne morem dobiti vseh del v slovenskem jeziku, čeprav bi morali zakonsko urediti, da bi morale vse slovenske založbe, ki so subvencionirane od države, dati svoje datoteke na razpolago NUK-u, ki bi jih nato delil, ne pa knjižnica zveze slepih. To je enako, kot da bi se zapirali v geto. V Franciji ima nacionalna knjižnica poseben sistem, kjer so te datoteke dostopne. Seveda so nekatere knjižnice bolj specializirane za slepe, da to malo prilagodijo. Vendar v principu **imajo slepi** lahko dostop do vseh datotek, ki so v digitalni obliki.

A: Razumem.

B: Ampak, to je še vedno problem. Zato pa pravim, če govorimo o informiranosti, da je tudi tukaj problem, ampak to ni problem slepih. To je problem družbe, ki slepim ne da enakih možnosti. Absolutno jim ne da. Nobenih utvar si ni treba delati, da družba slepim zagotavlja enake možnosti.

A: Aha. Tukaj bi vas rad še vprašal. Res je zanimivo, kar govorite, zato bi vam rad dal še eno podvprašanje, če vas to ne moti. Zanima me, kaj je za vas dobra organiziranost? Iz vaše pozicije, da bi potem tudi lažje razmišljal za bodoče iskalce zaposlitve?

B: Dobra organiziranost je to, da imate na razpolago ljudi, ki vam pomagajo v tem informativnem iskanju. Včeraj sem dobil nek podatek, ko sem poslušal v oddaji profesorja Lovrina, ki sem ga osebno poznal. Zanimalo me je, če je on tisti rokopis, ki ga je poslal gospe Rapičevi, že izšel? Potem sem poklical eno prijateljico na Skype in mi je ona to poiskala. Jasno, da bi ga lahko šel tudi na COBISS iskat, vendar je bilo to veliko hitrejšo in zastonj. Zdaj vem, da se to dobi. To je primer organiziranosti.

A: Razumem, ja.

B: Na primer, ko zvem za kašno sliko in ne vem kaj je. Potem pokličem prijatelja, ki je na razpolago, da mi

poišče to sliko in mi jo opiše. V tem smislu. To bi moralo biti sistematsko vodeno. Zame bi bilo idealno, da bi obstajali taki centri, ki bi sistematično te usluge delili slepim. Ne samo tako, ampak tudi to informacijo. S tem bi se situacija slepih in slabovidnih bistveno izboljšala.

A: Kot neki iskalci informacij pravzaprav?

B: Ja, to. Učinkoviti iskalci informacij. Včasih je treba ne vem koliko časa. Jaz sem zelo informiran o teh pripomočkih, ki jih delajo za slepe. Ne vejo, da bo prišla ven ena vrstica, ki bo veliko cenejša. Stala bo okrog 500 ameriških dolarjev, zato ker v interesu tistih, ki prodajajo pripomočke za subvencionirana področja - ker se računa, da smo slepi subvencionirani in da bomo že kje nabrali toliko denarja, da bomo lahko kupili te pripomočke. S tem, da tudi, ti ki delajo te pripomočke, živijo nekoliko boljše.

A: Razumem, ja.

B: To je področje, o katerem je malo slepih informiranih in jih tudi ne zanima. Povem za primer. Sam sem izdelal pripravo za merit milimetre, ker sem jo potreboval za šraufati. Uporabljala se je na zelo enostaven princip. Ampak, sem kasneje videl, da obstajajo zvočne meritve, ki z glasom povejo točno natančno do stotinke milimetrov. Takšna naprava stane 300 ameriških dolarjev. Tej napravi, ki jo uporabljajo videči, se reče šubler oziroma kljunasto, kotno merilo. To je čisto banalna stvar, ki jo lahko kupite kjerkoli. Ampak to je primer informiranosti. Sedaj, ko sem to pripravo sam izdelala s pomočjo nekega prijatelja in da lahko šraufe določil do milimetra natančno, je zame to dovolj. Kasneje sem preko prijatelja dobil informacijo, da bi bila ta zadeva zanimiva za kupit, če bi stala 10 ameriških dolarjev, ne pa 300 ameriških dolarjev. In podobno velja za cel kup stvari. Imate merilec za temperaturo. To toliko in toliko stane. Imate tudi razne teste za barvo, in svetlobo. Jaz sem o teh stvareh zelo na tekočem, ampak slepi smo na tem področju zelo omejeni. Obstajajo rešitve, ki jih sami najdemo. Informiranost je tukaj absolutna, ni nobenih enakopravnih možnosti. Vsi lahko govorijo drugače, vendar se z njimi ne strinjam. Tukaj sem kategoričen in to lahko tudi dokažem.

A: Okej. Za lažji časovni okvir. Ne vem, koliko ste omejeni s časom?

B: Kar nadaljujte, prosim.

A: Prosim, opišite sebe kot osebo. Kako bi opisali svoj karakter? Kaj menite, da so vaše prednosti, kaj pa bi želeli še izboljšati ali spremeniti?

B: Eno je to, kako človek vidi samega sebe, drugo pa je, kako vas določajo drugi. Kar je velik problem, ki vam ga bom na začetku tega vprašanja povedal, je to, da slepi oziroma slabovidni dostikrat dobivamo podobo o sebi, glede na drugega **slepega**, ne pa glede na samega sebe. To se pravi, da nimamo dovolj zaupanja v samega sebe, da bi dobili isto podobo samega sebe, kot jo dobivajo mogoče videči. To pravim tako metaforično. Bil sem veliko bolj slep zaradi drugih, kot sem bil slep zaradi samega sebe. To pomeni, da so drugi meni določali možnosti in nemožnosti. Enako **velja** tudi **za** zunanost, ki jo določajo drugi. Jaz imam določen imidž, saj se oblačim na otročji način, ampak ne dovolim pa, da to drugi določajo. Jaz na primer nosim brado. In kaj se zdaj dogaja? Na primer, jaz si po dosti letih emancipacije upam reči, ko sem prišel v Pariz, da je to izmišljeno in da je to propaganda. V Parizu so me začele ženske kar spraševati, gospod, zakaj ste pa vi tako lepi?

A: A res?

B: Ja. Medtem ko so mi v Ljubljani recimo prikrivali punce. To si sedaj upam trditi in v tem je veliko resnice. A razumete?

A: Razumem.

B: Na primer, zaradi okvare na očeh se marsikaterega slepega ne vidi kot lepega oziroma kot prijetnega. Potem si pa ne upa reči, ta slep ima lep nos in lepa lička. Potem se gre pa na te duhovne **dimenzije**, in se za slepe **pravi**, da smo tako brihtni. Duhovnosti imamo pa že več kot preveč. Pa tudi slepi so pri njej omejeni, ker so mnogi predsodki, da če nimaš oči tam pod čelom, da nisi tako brihten kot drugi. Čeprav Grki so pa mislili ravno nasprotno. Grki so bili prepričani, da so slepi veliko bolj brihtni kot videči, ker vidijo nevidno. To je bila pa grška kultura, ki je pa zibelka naše kulture, ampak smo **nanjo** pozabili. Prav tako smo pozabili **na slepe**, ko sem sedaj gledal različne predstavitve Homerja v muzeju v Neaplju. Zelo je **bilo** zanimivo, saj se vidi, da je bil to človek, ki je imel neke probleme z očmi, na drugih slikah pa spet ne. Odvisno. Meni se zdi zelo pokvarjeno, ko nekateri odrastejo in pridejo fotografirat slepe. Poznam nekaj slavnih v svetovnem merilu, ki zelo poudarijo to dejstvo oči. To je banalno, to je neumnost, to je čista neumnost. To je celo neke vrste razizem oziroma naturalizem, ki je brez veze.

A: Razumem, ja.

B: In ko sem govoril z nekim fotografom, me je vprašal, ja kaj te pa moti pri tem? Pa sem mu rekel, veš kaj, ne moti me, da so šli ti fotografi fotografirat slepe, niti enemu pa ni prišlo na pamet, da bi naštimal aparat slepemu, da bi ta slikal njega.

A: Kako, da bi?

B: Da bi tudi njega slikal.

A: Razumem, ja.

B: To se pravi, da bi mu vrnil pogled. Sem član društva v Franciji v prosti podobi. To se pravi povratek podobe, kjer na področju filma obravnavam, na primer, klišejske predstavitve invalidov na področju filma. Ker imate pravzaprav hude rasizme, imate pritlikavce, se mora na tak način prikazana. Ampak tako, kot se kaže slepe v filmih, meni ni všeč. Ni zmeraj estetsko, sicer je, ampak ne pa perfekcinacij. V društvu to zagovarjamo, ker je treba hendikep človeško prikazati, ne pa **stigmatizirati** z nekimi predsodki, da nekdo **oblikuje** mnenje. To se pravi, da je to zelo kompleksna stvar. Od vsakega posameznika je odvisno, kakšno podobo ima o sebi. A me razumete?

A: Aha.

B: Za podobo o sebi se je treba precej časa boriti, da dobite sliko oziroma fiktivno podobo.

A: Tako.

B: Lastno njemu. Tako, kot drugi.

A: Identiteto?

B: Ja, saj to. Lastna podoba je ravno tako pomembna kot govoriti v lastnem imenu. Ali jaz sedaj govorim v imenu videčih, in rečem, poslušaj, ali se bova videla takrat? Ja, bova se videla, če se bova srečala, ampak, da se bova videla, govorim v imenu videčega, ne pa v imenu slepega. A razumete?

A: Aha.

B: Ker se bova potem srečala.

A: Razumem.

B: Ali pa recimo, če nekdo reče, ti si pa potipal tisti kip. Ja, hvala lepa, nisem ga potipal, pogledal sem ga od blizu.

A: Aha.

B: A razumete?

A: Aha.

B: To sta dve različni logiki. Ena logika, potipati, prihaja iz stališča videčih. Pogledati od blizu je pa značilna tudi zame, saj jaz pravzaprav gledam kip, ko ga tipam. Ampak ne gledam samo z rokami, gledam s celotnim telesom. To so vedeli že stari Grki. Kaj je na primer erotični odnos? Erotični odnos je odnos bližine, to se pravi, da smo slepi dediči Grškega boga Erosa, ki je svojo ženo videl samo v temi. In ko ga je ona izbrala, ker je prižgala luč, je v bistvu ušel, ker je vzpostavil distanco pogleda. In na osnovi teh mitov razlagam pozicijo slepih in njihov položaj. Tudi, kot se reče, to krivičnost, ki je narejena s strani videčih, ampak **vzeto** iz grških mitov. To se pravi, da je treba pri podobi **slepe** osebe zelo paziti. Če bi mene nekdo vprašal, kakšno podobo imam o sebi?, bi mu lahko odgovoril, če bi bil takole in bi se hotel hvaliti, da imam super podobo. Da se cel kup ljudi stalno fotografira. Dobro, to ni tisto. Podoba o vas je tista, s katero si upate nastopati in na kakšen način nastopate? A veste? Naslednji primer sem opisal tudi v svoji knjigi. Ko sem osvajal kakšne pupe, sem se hotel narediti, da pač vidim. Ampak sem narobe držal časopis. A me razumete?

A: Aha.

B: Pa potem padete v koš. Danes ne prekrivam več svoje slepote. Poznam veliko slepih, ki so mi pripovedovali, da dokler so bili kdorkoli že, je bilo vse v redu, ko so se srečali s puncami oziroma ženskami. **Če bi se bodisi slepi fantje ali punce srečali na prvem zmenku z nepoznanimi osebami, in bi jih ti sprejeli, bi bilo to super.** Se pravi, slepi imajo podobo o sebi, ki je močnejša od tiste podobe, ki jim jo hoče nekdo vsiliti. To se pravi do predsodka, ampak to se zgodi v redkih primerih.

A: Ali je potem mogoče po vašem mnenju to vprašanje narobe zastavljeno? Ker jaz sem si tukaj predstavljal karakter kot vaše osebne prednosti, kot nekaj, s katerimi se vidite v nečem, v čemer ste dobri, izmed takšnih osebnih značajev?

B: To se lahko določi pri takšnih osebah, kot sem jaz, katerim je bila odvzeta svoboda. Imenujemo se invalidi. Bila nam je odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Pri takšnih ljudeh je treba paziti, ker se tudi njihov karakter oblikuje glede na odpornost, ali pa glede na boj proti predsodkom. **Njihov karakter se oblikuje tudi s kapitulacijo.**

A: Razumem, ja.

B: Vse to je treba upoštevati, zato je to vprašanje zelo delikatno. O svojem karakterju lahko rečem, da sem vztrajen človek že od nekdaj. Nimam niti druge izbire. Vztrajam zaradi sebe, zaradi tega, ker me je družba prisilila v to. To je zelo kompleksno vprašanje. In zato tudi ne morem najti načina, s katerim bi razlagal svoj karakter kot videči, ker sem v drugačni situaciji. Oni imajo čisto drugačno obliko svobode.

A: Razumem vas. Na tem mestu razmišljam nekako primerjalno o karakterju osebe, ki je dobila zaposlitev in osebe, ki je ni?

B: To vam bom pa sedaj zelo enostavno povedal. Če imate denarnico polno, se veliko bolj pokončno držite, veliko bolj skoncentrirano in veliko bolj samozavestno, kot če imate prazno denarnico. Ta metafora velja za vse primere. Če imate vi zaposlitev, se veliko boljše počutite, ker imate neko gotovost - to velja tudi za videče - ampak za slepe pa velja še toliko bolj, ker je še veliko preveč odstotkov invalidov v Franciji kot pa med ostalimi. Vi nimate iste izbire kot drugi, nimate istih možnosti izbire, nimate istih možnosti informiranja, in nimate nikoli iste pozicije kot videči. Tega se je treba zavedati. Na primer, ko je treba pisati razna pisma, smo **slepi** odvisni od drugih in **iskanja** po internetu. To se vidi zelo konkretno. Samo ljudje običajno ne razmišljajo v tej smeri. Jaz sem pa vedno bil do konca realist. Seveda, če ste pa bogat, pa to sploh ni problem. Na primer, dva slavna invalida - Isaac Perlman, sloviti violinist, in Etruščan, sloviti francoski pianist, s katerim sva bila nekdaj skupaj na nemški televiziji. Na letalu sva se pogovarjala, in sem mu rekel, a veš kaj, kako se ti zdijo ti pripomočki **za slepe**, ki so tako zelo dragi? Pa je rekel, ja to sva se tudi z Isaacom Perlmanom pogovarjala. Ugotovila sva, da so res dragi. Spraševala sva se, zakaj je to za invalide tako drago, saj si samo zelo redki lahko to privoščijo? Imela sta prav, pa čeprav sta imela oba super zaslužek. Pripomočki **za slepe** so bili dragi, ker se računa na subvencionirano tržišče. Slepi zato absolutno nismo v poziciji enakopravnosti glede računalnikov **v primerjavi** z videčimi. Absolutno nismo **v enakopravni poziciji**. Videči gre v eno trgovino in si tam kupi računalnik. Zanj bo plačal toliko in toliko, odvisno, kakšnega si bo zaželel. Slepi pa nimamo istih možnosti. Če hočemo kupiti vrstice bomo plačali šestkrat ali ne vem kolikokrat **še več** za prilagojen računalnik.

A: Ja, ja ogromno stanejo računalniki za slepe.

B: Ja, tega se je treba zavedati. Dokler bo to obstajalo, ne bo nobene enakopravnosti, niti je ne more biti. To bi moralo biti vse zastoj. Dokler bo ena Braillova vrstica stala 4 ali 5.000 evrov, ne bo nič. Če bodo to vrstico spravili na 500 ameriških dolarjev, bomo videli, kako bo, vendar bi že morala **biti takšna cena**. Da bi bilo vsaj malo demokratizacije in bi bila cena nižja, ampak ni. Zelo sem razočaran, da je malo slepih oziroma tistih, ki slabo vidijo, pa na to sploh ne pomislijo. En moj prijatelj sedaj precej izgublja vid. Pozanimal se je za različne povečave in ugotovil, da vse to blazno veliko stane in gre takoj v tisoče **evrov oziroma ameriških dolarjev**. To pomeni, da je hendikep veliko bolj valoriziran glede na ceno pripomočkov, kot pa na svojo realnost oziroma na realne zmožnosti slepih.

A: V redu, ja. Naslednje vprašanje je, kaj vam je najbolj pomagalo pri iskanju zaposlitve?

B: Pomagalo mi je to, da sem vztrajal, da sem iskal podporo in da sem imel določeno znanje. Pa tudi, da nisem ravno na najbolj butaste ljudi naletel. Nikoli mi ni bilo enostavno. Nimam tistega mesta, ki bi ga moral imeti v prestižni skupini, ampak bi lahko imel veliko višjo funkcijo. Enako, kot če pogledate v evropskem merilu, koliko pa je pravzaprav bilo slepih ministrov? Vem samo za enega, ki je bil v Angliji. Potem je pa že konec. Če pogledate po zgodovini, je bil slep samo nek Anglež (Dosch) in nekaj vojskovodij. Potem pa je že konec. To je treba vse zrelativizirati. Je pa treba **priznati, da se glede na možnosti, tukaj vsekakor dogaja velika krivica slepim in slabovidnim**. Tudi v Sloveniji. Spomnim se, da smo imeli edinstven primer slepega pravnika, ki je doštudiral kljub temu, da je bil brez rok. In je bral z ustnicami, tako kot tisti moj sošolec (kvartopirec). Ampak on ni imel možnosti, da bi se res zaposlil kot pravnik, ker so bili **preveliki** predsodki na delovnem mestu. Imamo pač zgodovinski fenomen, da je kljub slepoti doštudiral pravo.

A: Če sem vas prav razumel, Braillovo pisavo je bral z ustnicami?

B: Ja, ker je bil brez rok.

A: Mislim, ja to je pa res fenomen.

B: Ja, seveda, da je. V Sloveniji imamo edini na svetu tri take fenomene. To so Zvonko Perić, Rustja Škrabec in Miran Mikuš. Poznam Zvonka Perića, ki je bil moj sošolec in bo tudi razstavljal. To je edinstveno. Vendar ni imel mesta, ki bi ga zaslužil. Profesor Janežič ni imel mesta, ki bi si ga on zaslužil. Če bi bila Slovenija civilizirana, bi moral postati, sedaj že pokojni profesor Janežič, glede na njegove sposobnosti, univerzitetni profesor. Torej, če bi bila naša država civilizirana, potem tudi meni ne bi bilo treba zaradi tretje stopnje izobrazbe iti v tujino, ampak bi lahko bil v Sloveniji zaposlen kot univerzitetni profesor.

A: Razumem, ja.

B: To ni bilo možno v tistih časih. Danes je sicer drugače, kot takrat, ampak nisem prepričan, če je tako drugače, da bi bilo to možno.

A: Kako so se oblikovale vaše veščine in znanja? Katere so pomembne za zaposlitev?

B: Za zaposlitev sem vedno moral iskati rešitve. To pomeni, da sem vedno moral dobiti rešitve za določene stvari. Na primer, če nisem dobil kakšne knjige in nisem imel čitalca v francoščini, sem si pomagal s čitalcem v italijanščini, čitalcem v nemščini ali s slovenskim čitalcem. Na tak način sem si pomagal. To se pravi, da je treba vedno širiti možnosti. Poglejte primer. Ko sem bil profesor na goriški gimnaziji, sem si kupil atlas sveta v vzhodni Nemčiji. Še vedno ga imam. Takrat je bil relativno poceni. Takrat sem igral na harmoniki na eni ohceti in sem zaslužil toliko denarja, da sem si ga lahko kupil, po resnici povedano. Doma mi je sestra pomagala pri pripravljanju na uro zemljepisa. Vsako lekcijo sem doma prebral, in sicer tako, da sva pogledala tudi na zemljevid. In sem res dobro obvladal, kje je bila kakšna bitka, tako da mi dijaki ne bi očitali, da tega ne poznam sam. Na primer, če vi tega nimate prezentno v glavi, vi ne morete komu sugerirati, kam naj gre po karti zemljevida. To se pravi, da morate v okviru možnega dobiti tisto pot, ki vam bo najbolj ustrezala.

A: Razumem, ja. V kakšni meri ste uresničili svoje želje glede zaposlitve?

B: Nisem jih uresničil. Vem, da nisem. Lahko bi veliko bolj uresničil svoje želje, čeprav sem bil zaposlen. Je pa tudi res, da je tako vedno, da jih lahko zmeraj še bolje uresničimo. Ko sem začel v zavodu, je bilo to največ, kar sem lahko takrat opravljal. Bil sem telefonist. Potem sem šel naprej. Na primer, tudi fizioterapevti bi lahko bili informirani v Sloveniji, ampak na ljubljanski medicini niso smeli, so morali iti v Zagrebu oziroma v Beograd. To se pravi, da so slepi lahko postali fizioterapevti, pod pogojem, da grejo **študirati** dol. Bilo je pa tudi to. En moj sošolec Janko Prunk je rekel, da je zaprosil za delo v Trboveljski bolnišnici. En zdravnik mu je rekel, če boste sprejeli slepega, grem jaz proč. In potem je šel do enega politika, ki je poklical kadrovskega **in od nje zahteval, da so ga že naslednji dan zaposlili**. Ja, tako je bilo.

A: Dobra izkušnja.

B: On je bil šef komunistov. Bil je zelo visok šef, da je imel tako močno oblast. To je naročil v kadrovski, in jim rekel, pojdite po tega fanta in ga odpeljite v službo. Nihče ni niti vprašal, če bo potem ta zdravnik šel proč, ali ne? Jasno, potem ni šel. To je konkretni primer. Poznam še cel kup podobnih primerov. Ne delam si utvar pred tem.

A: Razumem. Če pogledate na svojo preteklost s sedanjega zornega kota, kaj bi spremenili glede karijerne uspešnosti, če bi bilo mogoče?

B: Jaz sem izgubil ogromno dragocene energije. Izgubil sem več kot 50 odstotkov svoje možne kapacitete v prepričevanju ljudi, da je to možno. Zaradi tega sem izgubil največ energije. Če ne bi bilo teh zavor, bi bilo vse skupaj veliko lažje. To bi **rad** spremenil. Zato pa tudi pravim, da še zmeraj velja, da če bi se en slep hotel realizirati, bi moral živeti najmanj 25 oziroma 30 let več **kakor videči**. Ker slepim ogromno balasta poberejo predsodki. Na primer dokazovanje tistega, kar je bilo že zdavnaj dokazano. Že Grki so vedeli, in to je tisto, kar je najtežje. **Slepim** se je najtežje dokazovati.

A: No, ampak, če pa predsodkov ne bi bilo, govoriva hipotetično, bi pa bila realizacija lahko možna pravzaprav istočasno v primerjavi z videčimi? Ali mislite drugače?

B: Ja, ali pa veliko hitreje. Vsekakor se strinjam, da bi bila realizacija slepih **lahko** veliko hitrejša. Na fakulteti sem bil deležen predsodkov. Na zgodovini me je hotel nek profesor celo zafrkniti. To vam lahko povem po toliko letih. Vprašanje, ki mi ga je zastavil, se je glasilo glede reparacije, **in sicer** kaj je Nemčija morala dati po kapitulaciji Rusiji? Rekel mi je, naj povem, katere reparacije obstajajo? Začel sem jih naštevati, nakar mi je rekel, da me bo sedaj nekaj vprašal, kar verjetno ne bom vedel, ker ne vidim. Zanimalo ga je o konkretni reparaciji, vendar ker vi ne vidite, tega najbrž ne boste vedeli, **mi je dejal**. Kot rešitev sem **odgovoril** erotična industrija, kar sem pogruntal po psihologiji, da je bil profesor tako perverzen in da bo to spraševal.

S temi predsodki sem se moral na fakulteti soočiti in živeti z njimi. Pred 5-imi leti sem hodil z eno punco iz Ljubljane. Bila je iz družine univerzitetnega profesorja ter zdravnice. Dve leti me je skrivala. Potem, ko sva šla narazen, sem pa njenemu očetu povedal, da sva bila dve leti skupaj in da je to skrivala. To sedaj povsod izjavljam. To je hud rasizem. Kljub temu, da sem svetovno znan Slovenec, me je skrivala dve leti. Seveda je bila neumnost z moje strani, da sem na to pristal in se ji pustil komandirati. To je dober primer izgube energije na **privatnem področju ali pri sodelovanju z inštitucijami**. Na primer, ko me povabi kakšna fotografska šola ali fakulteta s področja fotografije, se povabilu odzovem pod pogojem, da v program vpišejo slepega dijaka oziroma študenta, ki ga zanima področje fotografije. To **zahtevo** navedem kot pogoj, ker se moram vsaj moralno obvezati.

A: Kakšne vrste podpore ste imeli v domačem okolju? So bili starši preveč zaščitniški, ali so vas prepustili samemu sebi?

B: Ne, ne. To ne.

A: Kaj vam je koristilo? Kaj vas je oviralo?

B: Mama in sestra sta me podpirali. Sorodniki me niso, bili so proti. S strani sorodnikov pa je bilo cel kup predsodkov. Tudi poniževali so me. Ko sem oslepel, so me vsi prijatelji zapustili in odšli proč, razen enega. Čisto vsi **so odšli**.

A: Zanimivo. Saj pravim, jaz gledam z drugega zornega kota. Zanimivo se mi zdi, ker si ne morem predstavljati, da je kaj takega sploh možno. Verjamem vam na besedo.

B: Seveda je možno, pa še kako!

A: Ne predstavljam si, da bi zaradi izgube vida oziroma slepote lahko prihajalo do takšnih razhajanj.

B: V mojem primeru je bilo tako. To sem tudi povedal v filmu. Jaz tega ne prikrivam.

A: Kaj pa vam je koristilo od podpor, če bi se lahko navezali na vaš čas otroštva ali mladostništva?

B: Koristilo mi je, da me je en prijatelj vozil naokrog, da sem ohranil poglede na barve. To mi je koristilo. Koristilo mi je tudi, če mi je kdo kaj prebral. Drugače pa sem si pomagal z radijem. Dobro, koristilo mi je tudi to, da smo v zavodu začeli ven hoditi, pa da sem se naučil orientacijo, vendar tega tudi ne morete vseskozi početi. Mladi imate veliko energije. Jaz sem takrat hodil Ljubljana-Nova Gorica-Rokavec. Velikokrat sem šel peš iz Ajdovščine, tri kilometre v vetru in slabem vremenu. Zdaj tega ne bi več počel, ker nimam toliko energije, kot **jo imate** vi, mladi. In to je tista energija, ki je izgubljena za banalnosti.

A: Razumem vas sedaj.

B: To je tako.

A: Aha. Kakšen vpliv je imela družina pri preseganju težav, povezanih s slepoto? Ali ste rekli, da ste izgubili vid pri 11-ih letih?

B: Ja, seveda. Moja mama je bila ponižana, ker je imela slepega otroka. Mama mi je takrat celo rekla, da če bo treba, bo šla z mano beračit. Ona tedaj ni vedela, da bom lahko napredoval. Mama je bila ponižana. Bila je zelo ponosna name, ko sem začel dobivati nagrade in so začeli v časopisih pisati o meni. **Vendar je** to premalo, kar je pretrpela. V tem smislu **predvsem**.

A: Razumem. Kaj pa v času vašega šolanja? Rekli ste, da ste sedaj na zavodu za zaposlovanje?

B: Ja, na zavodu. Zavod je bil najboljša slovenska osnovna šola. Najboljša v tistih časih. V njej smo se res ogromno naučili. Bila pa je tudi huda frustracija, ker je to le bil nek tak zaščitni kraj, kot geto. **Vsi** smo se reševali s tega geta. Dobro, ampak so nas ogromno naučili, to moram reči. Eni učitelji so bili bolj realistični, drugi manj. To je bila najboljša slovenska osnovna šola. To si upam trditi.

A: Mogoče, še tukaj, da se navežem. Iz kakšnega razloga, pravite, da je najboljša slovenska šola, količina znanja, ki ste ga pridobili, ali kaj drugega?

B: Ja, pa tudi zaradi njene vsestranskosti. Tehnično in praktično. Edina pomanjkljivost je bila, da nas niso dovolj naučili igrati note in kakšnih tujih jezikov. Ne samo nemščine. Temu moram dati poudarek.

A: Predvidevam, da so bili v zavodu vseeno kakšna prilagojena gradiva in pripomočki. So bili?

B: Ja, pripomočki so že bili. Vendar bi nas morali bolje naučiti tujih jezikov, a me razumete? V zavodu bi morali imeti zaposlenega kakšnega tujca, da bi z nami govoril, na primer angleško, italijansko ali pa kateri drug tuj jezik.

A: Razumem. A to je pa manjkalo v zavodu?

B: Ja, to **je manjkalo v zavodu**. Pri glasbenem pouku smo se učili cel kup glasbenih inštrumentov, ampak da bi pa res obvladali Braillove note, **pa ne**. Sicer so komplicirane, ampak vidim, da **jih** slepi v Franciji veliko bolje obvladajo. Zato so imeli pa tudi tako velike in pomembne organiste. Tega nas v zavodu niso dovolj naučili. Jaz sem kljub temu šel na srednjo šolo za harmoniko, ki sem jo igral 12 let. Bil sem kar malo virtuoza. Igral sem jo po posluhu, ne po notah.

A: Razumem, ja. Ali je šolski sistem spodbujal samostojnost, samo-aktivnost in kako?

B: Šolski sistem ju je spodbujal oziroma ju ni. Oboje je bilo. Nam ni dovolj realistično prikazoval kakšne možnosti imamo naprej. To mogoče. Ko sem bil v zavodu, je bil značilen naslednji stavek, ki so nam ga rekli, in sicer, da smo sedaj vstopili v življenje. To se pravi, da prej sploh še nismo bili v življenju.

A: Aha, razumem.

B: V zavodu je bilo zaščitno področje, ampak naučili so nas pa ogromno. To moram reči.

A: Če imate stik z današnjim izobraževalnim sistemom, kaj bi morali delati drugače, da bi se slepi lažje zaposlovali?

B: Vselej je treba govoriti o možnosti svobode oziroma o tem, kaj je možno in kaj ne. Ugotoviti je treba, kje so prepreke, jih odpraviti in poiskati rešitve. Pomagati si je treba z metodologijo in poiskati rešitve.

A: Ali mislite v tej smeri, ko ste rekli iskanje in odpravljanje preprek ter iskanje rešitev? Ali ste mislili pri iskanju rešitev v okviru tistega, kar je možno, če se navežem na del, ko sva govorila o definiranju poklicev za slepe?

B: Če izpostavim študij politologije, noben slep ni šel študirat politologije. Politologijo študira Nataša iz Kopra v Škofji Loki, vendar študira zaradi moje pobude. Tudi jaz sem se vpisal na politologijo in komparativno, da bi še dve diplomam naredil, če ne bi dobil štipendije za Francijo, vendar potem študija nisem nadaljeval. Nihče ni pomislil na komunikologijo. To je krasen poklic. Kaj sploh želite boljšega? Ampak se potem pomeša z muziko, pa da se igra. Ko je govora o muzikologiji, gre pravzaprav že za znanstveni pristop.

A: Razumem.

B: Ker slepim je treba dati duhovno bogastvo, razumete?

A: Aha.

B: Saj muziko že tako ali tako imamo.

A: Razumem.

B: V tem smislu.

A: V redu. Kaj pa je treba spremeniti glede zaposlovanja slepih po zaključku šolanja? Imava še tri vprašanja.

B: Problem je, da se gre vedno v neke klišejske poklice v smislu - to lahko delaš, tega ne moreš - namesto da bi se iskalo nove možnosti. To pomeni nove možnosti za nove možne poklice **slepih**. Tako, kot sem vam prej rekel, akupunkturist. **Povejte mi**, kdo je na to pomislil? Veliko stvari je vezanih na masažo in medicino. Nekdo, ki bi se tega lotil, bi moral biti brihten in imeti malo prilagojen program, da ga ne bi tam matrali s kakšnimi neumnostmi, na primer, s seciranjem in podobnimi stvarmi. Če bi šel slep specializirat psihiatrijo, ne potrebuje biti specialist za seciranje.

A: Razumem vas.

B: To so človeške neumnosti. Dobro je, če slepi poznajo anatomijo človeškega telesa, ampak saj aparati v današnjem času vidijo veliko boljše od človeka. Tudi slepi bi lahko delali z aparati, če bolj malo vidijo. To sem navedel kot primer. Zdaj bi lahko bil mimogrede zdravnik, če bi imel odlično asistentko. To sploh ne bi bil problem.

A: Še vedno bi se lahko našel en poklic zdravnika, ki bi bil pa ustrezen za slepo osebo.

B: Psihiater bi bil primeren brez nadaljnega.

A: Ste aktivni v družbenem življenju, izven inštitucij in aktivnosti?

B: To jemlje čas. Mene so vabili v razna združenja. To jemlje čas, treba pa se je tudi organizirati. Temu se izogibam, ker sem realist. Za to gre preveč energije.

A: Razumem. No, ampak imate pa kljub temu, da ste dali to na stran, neko socialno mrežo prijateljev?

B: Ja, to pa imam.

A: Razumem. Menite, da so ljudje z okvaro vida enakovredno obravnavani na področju zaposlovanja? Vaš odgovor na to vprašanje sem že slišal. Seveda, da ne. Kaj bi pa bilo potrebno spremeniti? Če imate še kakšno informacijo, bi jo bil zelo vesel. Veliko zanimivega ste že povedali v intervjuju.

B: glede na kvaliteto klišejev je treba **zaposlovanje slepih** podpreti zakonsko. Podpreti je **treba določene** stvari. V Italiji imajo nekatere poklice celo zaščitene. Italija je precej napredna glede tega. Takšna je bila že zdavnaj. Podobno je tudi v Franciji, kjer so možni različni poklici za slepe. V Franciji sem prvič odkril slepe kot znanstvenike, zato sem tudi šel **tja**, kar je pravzaprav otročje. Ampak, to je samo zaradi enega samega profesorja, ki je šel tako daleč, da si je to upal. Jaz sem bil tudi eden redkih na področju oblikovnosti. Ampak, na primer, dva znanstvenika sta bila aktivna na področjih psihologije in muzikologije. To sta bila visoka znanstvenika.

A: Razumem.

B: V Sloveniji še zdaleč nismo prišli do te točke, čeprav bi si veliko **slepih** Slovencev zaslužilo, da bi bili univerzitetni profesorji in asistenti. Takšen je bil profesor Janežič. Ti slepi so bili glede na svoje sposobnosti v danih razmerah visoko nad povprečjem. A me razumete?

A: Ampak tudi to ni bilo dovolj.

B: Tako je, in so jih različne prepreke preprečevale. Tako. Bili so visoko nad povprečjem, tako, kot je bil Beno visoko nad povprečjem vseh radijskih profesionalcev. Naredil je nekaj elitnih oddaj za Frances de la Tour. Bil sem navzoč, zato lahko **to potrdim**. On bi bil tam lahko analitik. Lahko bi mu dali eno oddajo. On je bil zelo sposoben za radio. Naredil je kar nekaj elitnih oddaj.

A: S tem ste mi dali pa še dodatno kost za glodat. Ker sem imel tudi sam razmišljanje o tem. Jaz si sicer zelo želim delati na področju zaposlovanja slepih. V mislih sem imel idejo, da torej, če bo slepa oseba toliko boljše opravljala delo, da bo potem imela prednost pred videčo osebo. Ravno kar ste mi povedali, da ni tako. Kako bi pa potem lahko pristopali? Kje bi lahko našli možnost, da se kljub boljšem, nadpovprečnem poznavanju stroke slepe osebe, ob dejstvu, da teh prednosti ne more unovčiti, lahko najde rešitev? Kaj bi se pa dalo narediti?

B: Jaz vam povem eno zelo preprosto misel tega profesorja s Stare Gorice. Rekel je, poslušaj dragi Bavčar. Če **slepi** hočemo biti enakopravni, moramo biti vedno boljši od drugih. Šele potem smo deloma enakopravni. To je zaboga resnica. Je pa tudi tako. Poznam enega znanstvenika, tega na elitnem College the France v Franciji. On je bil slep. Na osnovi parfuma je bil z vohom absolutno najboljši in ni imel konkurence. A me razumete?

A: Ja, razumem.

B: Podobno tudi Bourgez, ki je bil velik pesnik. Ampak, ko je oslepel, so ga izbrali za direktorja nacionalne knjižnice. Kje boste videli v Sloveniji, da bo slep postal direktor nacionalne knjižnice? Mene so sicer vabili v narodni svet za kulturo, ampak sem potem odstopil. Ko sem pisal, sem bil državni svetnik, ampak sem tudi odstopil, ker sem bil pred sodiščem, kar je bila sploh neumnost. To je bila pač pravna težava. Ampak dobro pa je, da sem bil kljub vsemu državni svetnik. Vsi poslanci so me volili. Da nisem mogel delati naprej kot državni svetnik, je bila izguba za Slovenijo.

A: Razumem, ja. To so sami, kako bi rekel, vrhunski dosežki slepih oseb.

B: Ja, vem, ampak problem je to, če bi vi recimo študirali knjigo, ki je izšla v srbsčini o možnih poklicih za slepe. **Njen avtor** je tudi mene vprašal za mnenje, jaz pa sem mu pomagal s fotografijo. Avtor te knjige si je izbral kar pravilno tematiko v dokaj evropskemu merilu, in sicer kaj je možno in kaj ni možno za slepe. Ampak je treba sedaj od tam naprej nadaljevati.

A: Ali mi lahko še enkrat poveste ime za to knjigo?

B: Zdaj se ne spomnim imena knjige. Bom dobil njen naslov, ki ga pozna moj prijatelj.

A: Aha.

B: On je bral v srbsčini, jo pozna, in ga bom vprašal, pa vam bom potem sporočil.

A: Prav, lahko mi na mail pošljete.

B: Ja, ja, bom poslal, ja.

A: Hvala vam. To mi je bila res velika čast, da ste si vzeli čas.

B: Ja, kakšna čast neki? Dajte no mir. Kakšna čast?

A: Ja, zame je.

B: Kakšen študij pa delate vi?

A: Delam šolo iz socialnega dela. Zaključujem magistrsko nalogo in ravno danes sva se z direktorico zavoda - sedaj po novem, smo center, nismo več zavod za slepo in slabovidno mladino - pogovarjala o projektu, za katerega se je sedaj razpisal evropski projekt o vključevanju slepih. Projekt je namenjen tudi osebam z ostalimi posebnimi potrebami, vendar delamo predvsem s slepimi. Projekt je namenjen predvsem večanju možnosti zaposlovanja. Na srečo se je to poklopilo, da jaz pišem ravno magistrsko nalogo o tem.

B: To je pametno.

A: To področje me veseli, pa to si tudi želim.

B: Podatek o naslovu knjige vam bom poskušal še danes posredovati na mail. Ker je možnosti cel kup, ampak je problem predvsem informiranje o njih. Veste, ker imamo slepi omejeno informacijo, se vidi, da dostikrat

zahajamo v neke slepe ulice. To se dogaja zaradi tega, ker so slepi prepričani v tisto resnico. Jaz sem pa **resnico** zmeraj primerjal vzporedno, zmeraj sem **jo** primerjal vzporedno z videčimi, **pa tudi** glede računalnikov in tako naprej. Ne, da mi tam vsi zadovoljni pravijo, **da so** veliko hitrejši na računalniku. Kaj **pa** boš potem, če si hitrejši? Če gledaš možnosti, ki so na spletu, boš videl, kje si.

A: Razumem.

B: To bi morali, ne pa da se neke čudeže tam prodaja slepim in se jih pravzaprav na takšen način tolaži. Zmeraj je treba **imeti** realističen pogled. Bom povedal en primer za štos. Gresta dva slepa in enega pošljejo do neke poročne agencije. Iz tega štosu se da marsikaj ven potegniti. Pride slepi v agencijo, in vpraša, kaj pa ponujate? Lahko srečate 60 žensk na mesec, 2 na dan. To stane toliko in toliko, **in sicer** 3.000 evrov. Dobro, sem rekel. Kaj pa kakšne praktične vaje, **ki bi jih počele** z osebami s posebnimi potrebami? Ja, smo imeli tudi take, vendar **so se z njimi** poročale **zaradi** moralnih razlogov. Rekel sem, hvala lepa, za **takšne** moralne razloge. Vprašal sem ga, koliko pa procentualno? Odgovoril je, 50 odstotkov manj. Sem rekel, dobro, se strinjam z vami, ampak potem bom plačal pa samo 1.500 frankov. Ne, to pa ne, je odvrnil. To je zelo konkreten primer.

A: Razumem.

B: Banalen primer.

A: Ampak je še vseeno nekako ukoreninjen, ali kako bi temu lahko rekli?

B: Ja, točno tako. Ali pa recimo, drug primer, ko mi je en prijatelj rekel, zakaj **se gre** k maši? Ja, veš, saj bi rad šel v cerkev, kjer je toliko lepih in mladih punc. Ja, res je to. A veš, da se Kristusovo telo sprejema na ustnice? Ja, to je res. A vidiš, moje telo pa zavračajo. Potem **mi** je pa župnik rekel, **da sem** preglobok.

A: Ja, dobro.

B: To so resnice. Kristusovo telo, hvala lepa, če mojega **telesa** ne sprejme, a ne?

A: Ja, razumem.

B: To je tako.

A: V redu.

B: Kot obljubljeno, vam pošljem podatek o knjigi.

A: Če vam je pa všeč, pa vam lahko pošljem tudi magistrsko nalogo takoj, ko jo zaključim. Če jo želite?

B: Vprašanje, ker imam precej dela. Mi boste raje povedali rezime po telefonu. To je najbolj učinkovito.

A: Kako? Ne razumem. Povejte še enkrat, prosim.

B: Rezime. Ko boste naredili vašo nalogo, mi boste naredili rezime.

A: Aha, aha, prav. Zmenjeno. Z veseljem.

B: To je najbolj učinkovito.

A: Zmenjeno. Razumem vas. Absolutno ga bom naredil.

B: Nisem specialist za to področje, da bi se spuščal v detajle, vi pa lahko to storite boljše, ker to delate in naredite en takšen teoretičen rezime.

A: Z veseljem.

B: Dobro. Želim vam vse dobro in uspešno kariero naprej.

A: Hvala. Nalogo bom pa verjetno zaključil čez kakšen mesec, ker sem že takoj padel v ta projekt in moram delati.

B: Super. Želim vam vse dobro. Če boste kaj potrebovali, me kar kontaktirajte.

A: Hvala vam. Zmenjeno.

B: Dobro, živeli.

A: Nasvidenje.

